

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Gazdaság-, régió- és politikatörténeti műhely

Fejes Ildikó
A vallásosság történelmi és szociológiai
dimenziói Csíkban

Doktori (PhD) értekezés

Doktori Iskola vezetője: Dr. Fröhlich Ida DSc
Műhelyvezető : Dr. Berényi István DSc
Témavezető: Dr. Gereben Ferenc CSc

CSÍKSZEREDA - PILISCSABA, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

1. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	3
2. BEVEZETÉS.....	4
3. SZÉKELYFÖLD ÉS CSÍK: EGY RÉGIÓ TERMÉSZETI, TÁRSADALMI ARCULATA	7
3.1. Székelyföld általános bemutatása.....	7
3.2. Székelyföld történelmének legfontosabb momentumai, a székelység sajátosságai	10
3.2.1. Eredettörténet, eredetmítoszok.....	10
3.2.2. Történelmi szerepvállalás és társadalomszerkezet	12
3.2.3. Székelyföld gazdaság- és társadalomfejlődése.....	22
3.2.4. Székelyek és/vagy magyarok. Székely identitástörténet.....	27
3.2.5. Nemzetkarakterológia és a székely habitus.	32
3.3. A Csíki Régió	39
3.3.1. Földrajzi keretek, a vidék „tájképe”.....	39
3.3.2. Fizikai környezet és az ebben élő ember	43
3.3.3. Csík és a modernizációs folyamatok.....	47
3.4. Csík vallástörténetének legfontosabb momentumai és intézményei	52
3.4.1. Vallásgyakorlat, világi egyház.	52
3.4.2. Csíksomlyó és az obszerváns ferences rend	60
3.4.2.1. A ferencesek csíki jelenlétének története.....	60
3.4.2.2. Pasztorációs és missziós munka, lelkipáztorkodás	61
3.4.2.3. Oktatás, nevelés, színjátszás	63
3.4.2.4. A kegyhely	65
3.4.2.5. A csíksomlyói pünkösdi búcsú	67
3.4.2.6. A Szent-Antal kilenced.....	76
4. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI	78
4.1. Erőteljes vallásosság	78
4.2. A vallásosság a közösségi identitás szerves része	81
4.3. Az intézményes egyház mint a térség intézményrendszerének szerves része	83
4.4. A ferences szerzeteseknek hatása a térség lakónak vallásosságára.	88
4.5. Konzervativizmus, hagyománytisztelet és vallásosság	89
4.6. Vallásosság és premodern társadalom.....	94
5. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZERTANI LEÍRÁSA.....	98

6. CSÍK VALLÁSOSSÁGA 2010-BEN. KUTATÁSI EREDMÉNYEK	101
6.1. Vallásgyakorlat a leggyakrabban használt indikátorok alapján	101
6.1.1. Közösségi és egyéni vallásgyakorlat	101
6.1.2. Hittartalom és hitelemek.....	109
6.2. Vallásosság és székely identitás adatok tükrében	118
6.3. Az intézményes egyház mint a térség intézményrendszerének szerves része	129
6.3.1. Egyházi intézményrendszer Csíkban.....	129
6.3.2. Az egyház megítélése, társadalmi legitimációja a mában	131
6.4. Csíksomlyó és a Mária-tisztelet szerepe Csík mai lakóinak életében	151
6.5. Értékrendszer, hagyomány, szokások és vallásosság.....	163
6.6. A hagyományos társadalmakra jellemző vallásosság és a Csíki Régió	170
7. KÖVETKEZTETÉSEK.....	182
7.1. A hipotézisek ellenőrzése	182
7.2. Összefoglalás	184
8. FORRÁSJEGYZÉK.....	187
9. MELLÉKLETEK.....	201
9.1. Ábrák jegyzéke	201
9.2. Táblázatok jegyzéke.....	203
9.3. Az empirikus kutatáshoz használt kérdőív	204
9.4. Főkomponens-elemzés hitelemek	225
9.5. Főkomponens-elemzés megszólás	228
9.6. Főkomponens-elemzés attitűdök.....	230
9.7. Főkomponens-elemzés egyházkép.....	233
9.8. A „községbe gyökerezettség” klaszterelemzése.	236

1. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Doktori tanulmányaim elvégzéséhez és a Phd. értekezés megírásához számos emberi, szakmai és anyagi támogatást kaptam.

Dr. Gereben Ferenc témavezető segítőkészsége, szaktudása, bölcs ítélőképessége dolgozatom megírásában nélkülözhetetlen volt. Mindezek mellett külön köszönetet mondok neki az emberi támogatásért, az állandó biztatásért és bátorításért, ami számos nehéz pillanaton segített át.

Hálával tartozok néhai Prof. Dr. Tomka Miklósnak (†2010 november), aki kezdeti témavezetőként nem csupán szakmai tudásával egyengette tanulmányaimat és kutatásomat, hanem a kutatásszervezési nehézségekben is állandó támogatóm volt.

Köszönetet mondok Prof. Dr.Dr. Paul M. Zulehnernek és az általa vezetett bécsi Pastorales Forumnak, aki a kutatáshoz szükséges anyagi erőforrással támogatott.

Továbbá köszönetet mondok a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Társadalomtudományi Tanszéke munkatársainak és Prof. Dr. Biró A Zoltánnak szakmai tanácsaikért. Hálás vagyok családomnak és barátaimnak, hogy támogattak tanulmányaimban.

A dolgozat munkahelyi vitáját követően számos értékes meglátást építettem be munkámba, Köszönöm a bizottság tagjainak: Dr. Berényi Istvánnak, Dr. Medgyesy-Schmikli Norbertnek, Dr. Mohay Tamásnak, Dr. Óze Sándornak és természetesen Dr. Gereben Ferencnek korrekciós és kiegészítő jellegű javaslataikat.

2. BEVEZETÉS

PHD dolgozatom célja egy etnikailag, vallásilag, néprajzilag jól körülhatárolható – Romániában, ezen belül Erdélyben lévő - régió, a Csíki Régió vallási jellemzése, a vallásosság történelmi dimenzióba helyezése. A kb. 115 000 lakossal és 61 településsel rendelkező régió¹ lakónak több mint 86%-a magyar nemzetiségű és 84%-a római katolikus.² Csíkot, Gyergyót, a Kászonokat és a Gyimeseket a többi székely széktől leginkább a történelme folyamán töretlen, állandó katolicizmusa különbözteti meg. Erdély és ezen belül Székelyföld vallási térképében Csík, Gyergyó, Kászonok és Gyimesek földrajzilag összefüggő térsége sajátosan, egyedi, kompakt katolikus tömböt alkot. Eltérően Erdély és Székelyföld többi térségétől, ebben a régióban a protestantizmus és ortodoxia – habár főként az elmúlt évszázad folyamán mindkettő fölépítette saját egyházszerkezeti struktúráját - nem tudott a katolikus vallással azonos súlyú vallási és társadalmi hatással bírni. A katolikus vallás nem csupán az itt élők hitbeli és vallási kultúráját határozza meg, hanem jelentős hatással bír a térség társadalmi, gazdasági és kulturális életére is.

Ez a típusú vallási és etnikai homogenitás a térséget olyan tulajdonságokkal ruhazza föl, amelyek ha nem is egyedivé, de mindenképpen sajátossá teszik mind Romániában (ahol vallási és etnikai homogenitás régió-szinten szinte kizárólag csak ortodoxia-román nemzetiség párosításban létezhet), mind Románia más magyarok lakta régióiban (ahol az esetleges magyar etnikai többség sok esetben vallási sokszínűséggel párosul).

A Csíki Régió etnikai és vallási homogenitásán túl sajátos vallási karaktert ad az itt élők történelmébe, kultúrájába, szokásjogába mélyen beleívódó vallásosság. Láthatólag a vallás ma is igen hatékony szereppel bír az itt élők személyes és közösségi életvitelében, ugyanakkor az egyház ma is a régió egyik legfontosabb társadalmi intézménye. Meglátásunkat alátámasztja, hogy a rendszer-

---

¹ Kutatásomban az alcsíki és felcsíki települések mellett a Csíkhöz tartozónak számítottam a Kászonokat és a Gyimeseket is. A régió földrajzi kereteinek meghatározásakor a térség egyház-adminisztrációs beosztását vettem figyelembe, a vizsgálatba az Alcsíki és Felcsíki Főesperességi kerületekhez tartozó településeket vettem be. Ez a régió-meghatározás illeszkedik a politikai, gazdasági és más adminisztratív régió-meghatározáshoz, a régió kultúrájától és lakóinak közös lokális identitásától a vizsgálatba eső települések közül a Gyimesek és esetleg a Kászonok térnek el némileg.

² 2002-es népszámlálás adatai. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a roma lakosságunk a népszámláláskor regisztráltnál jóval magasabb arányát.”Kutatásaim során kiderült, hogy (...) a térségben élő cigányság lélekszáma a bevalottnál több. (...) Az itt élő cigányok egy része mind nyelvében, mind öntudatában hasonlított a többségben levő magyarsághoz és őket magyarként vették számba. Több olyan település van, amelyen cigányok is élnek, de népszámláláskor egyetlen cigány nemzetiségű személyt sem írtak össze. (...) A térség legnépesebb (400 fős) cigány közösségének otthont adó Csíkközmás is színmagyar faluként van feltüntetve.” (Sepsiszéki Nagy 2000: 15)

váltást követő - vallásosságot is érintő³, vagy kimondottan vallásszociológiai vizsgálatok⁴ a vallásosság különböző dimenziói mentén mért értékekkel Romániát Európa élvonalába helyezik. Az elemzések ezt a képet tovább erősítették: Romániában a rendszerváltást követő két évtizedben vallásos revitalizáció folyamata zajlott, a vallásosságot mérő mutatók növekvő vallásosságot jeleztek.⁵ Valószínűsíthető, hogy ebből folyamatból a Csík sem jelent kivételt.

Csík – és a némileg hozzá tartozó Gyergyó, Kászonok és Gyímesek – sajátos területe nem csupán a Kárpát-medencének, Erdélynek, hanem Székelyföldnek is. „A Csíkba érkező „idegen rövid idő alatt megérti azt, hogy egy egész különleges kis zárt országocskába került. E zárkózottságáért nevezték el ezt a földrajzi egységet már a régi időkben ‘Csíkországnak’. Tény az, hogy Csík megye elüt Erdély, sőt a Székelyföld többi megyéjétől is éghajlati, földrajzi, gazdasági, világnézeti, sőt vallási egység tekintetében is, mely utóbbi teljesen más szint ad e megyének”. (Endes 1994:475) Csíknak ez az elkülönülő, sajátos jellege, amely sajátosságokon belül a „vallási egység” különösen nagy hangsúlyt kap, teszi célszerűvé és jogosulttá egy, a térségre korlátozódó vallásszociológiai vizsgálat elvégzését.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a történelem folyamán meghatározók voltak Csík ma is egyedi, sajátos jellegének kialakulásában, és amelyek hatása ma is érezhető és empirikusan kimutatható. Csík közelmúltjának vallásos arculatát egy 2010-ben végzett komplex, Csíkra nézve reprezentatív vallásszociológiai kutatás eredményei alapján próbálom körvonalazni. A kutatás a vallásosság különböző dimenzióinak mérésén túl olyan, a térségre, ennek történelmére jellemző szempontok elemzését is lehetővé teszi, amelyekkel a vallásosság kapcsolatba állítható. Ilyen tényezők lehetnek Csíkban a nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi identitás, az egyház és ezen belül a ferences szerzetesek történelmi szerepvállalása, társadalmi helyzete, a térség lakóinak mentalitása, valamint a térség gazdasági elmaradottsága, ennek következtében többségében ma is premodern jellege. A dolgozat első, Székelyföldet, ezen belül Csíkot és ennek történelmét bemutató részében ezeknek a tényezőknek a történelmi nyomait próbálom felszínre hozni, a dolgozat második, az empirikus kutatás eredményeit tartalmazó részében pedig Csík 2010-ben mért adatait mutatom be és elemzem ugyanezen jellemzők mentén. A kutatás hipotéziseiben részletesen bemutatom, hogy milyen gondolatmenet révén állítottam őket kapcsolatba Csík lakóinak vallásosságával.

A dolgozat kilenc fejezetre tagolódik, ebből hat részletezi a témához kapcsolódó történelmi és kutatási adatokat. A bevezető fejezetek után a harmadik fejezet Székelyföldet, ennek

³ Pl. Európai Értékrend Vizsgálatok - European Value System Study (más nevén Világ Értékrend Vizsgálat – World Value Study) 1990/91, 1995/96, 1999/2001, 2005

⁴ Pl. Aufruch / New Departures kutatások 1998, 1990-2000 és 2007

⁵ Vö: Voicu, 2007, Tomka, 2005, Tomka-Zulehner, 2007

történelmét, sajátosságait, lakóiról alkotott képét, illetve a Csíki Régiót, ennek vallástörténetét mutatja be. A negyedik fejezet a kutatás kérdésfeltevéseit, hipotéziseit tartalmazza, az ötödik a kutatás módszertani jellemzőit írja le. A hatodik fejezet mutatja be az empirikus kutatás eredményeit, a hetedik fejezetben a dolgozat következtetéseit és a kutatás eredményeit foglaltam össze. Végül az nyolcadik, forrásjegyzéket tartalmazó fejezetet követően a dolgozat mellékletei az empirikus kutatáshoz használt kérdőívet, valamint a fontosabb statisztikai elemzések részletes bemutatását tartalmazzák.

3. SZÉKELYFÖLD ÉS CSÍK: EGY RÉGIÓ TERMÉSZETI, TÁRSADALMI ARCULATA

3.1. Székelyföld általános bemutatása

A Csíki Medencét szervesen integráló, ennek sorsában osztozó és ezzel számtalan történelmi és kulturális azonosságot mutató Székelyföld „egyike a Kárpát-medence nagyobb történelmi, néprajzi régióinak”. (Magyar 2011:287) „A székelyek lakta vidék” (Mohay 2011:836) egy „tartományi méretű tájegység” (Magyar 2011:287) a Kárpát-medence keleti részében, a mai Románia központi részén, amely Hargita, Kovászna megyék nagy többségét, valamint Maros megyének egy részét foglalja magába. Hagyományos értelemben az erdélyi történelmi székely székek területét értjük rajta. „Jogtörténetileg Székelyföld azoknak a területi közigazgatási egységeknek az összessége, ahol a székely jog volt a meghatározó. Ezek: Udvarhelyszék Keresztúr- és Bardócfiúszékekkel, Háromszék Miklósvár-fiúszékekkel, Csík-Gyergyó-Kászonszék, Marosszék és Aranyosszék. Aranyosszék exklávé volt (a többi székkal területileg nem függött össze), és volt a Székelyföldnek enklávéja is (szigetszerűen körbezárt vármegyei terület): Felső-Fehér megye peselneki járása az Olt folyó Tusnád alatti szakasza és Kézdivásárhely között” (Demeter-Klárk 2003) Mivel Székelyföldnek nincs sem adminisztratív, sem földrajzi értelemben pontos határa, a mai Székelyföld-értelmezések az etnikai elvet követik. Eszerint „Székelyföld az a térség vagy pontosabban azon közigazgatási egységek által alkotott terület, mely az egykori székely székek adminisztrálásában lévő területen található, és ahol a magyar etnikum regionális többséget alkot. (...) A régió lényegét annak magyarságában véli megtalálni.” (Kolumbán 2003) 1992-ben Székelyföldön élt az erdélyi magyarság magyarjainak 45,2%-a, a romániai magyarság az etnikai területeik viszonylagos homogenitását csupán itt (és Észak-Biharban) tudta megőrizni. (Kocsis 2012) A etnikai jelleget tehát még inkább kiemeli a tény, hogy Erdély hagyományos történelmi-etnográfiai régiói közül jelenleg csupán itt élnek magyarok többségben, és ez a magyarság „az egyik legjellegzetesebb magyar néprajzi csoportot alkotja.” (Magyar 2011:287)

Székelyföld elsősorban etnikai meghatározása problémássá teszi a térség földrajzi, illetve demográfiai jellemzését: területe kb. 12.800 km², kiterjedése észak-déli irányba kb. 150 km, kelet-nyugati irányba pedig 140-200 km. Magába foglalja a Keleti-Kárpátok középső és délkeleti vonulatait, ennek hegyközi medencéit, továbbá az Erdélyi-medence peremterületeit. ([www.http://szekelyfold.info.ro](http://szekelyfold.info.ro)) . A történelmi Székelyföld lakossága a 2002-es népszámlás adatai

szerint kb. 750 000 fő, ennek nagy többsége, kb. 80%-a magyar nemzetiségű. (A Kolozs, illetve Fehér megyékhez tartozó Aranyosszék lakóinak többsége ma már román nemzetiségű). A térséget alacsony fokú urbanizáltság jellemzi, a székelyföldi városok közül egyetlen várost, Marosvásárhelyt lehet közepes méretű város közé sorolni (ennek lakossága 2005-ben 150 041 volt), a többi kisvárosnak tekinthető (60 000-nél kevesebb lakosú).

1. ábra. Székelyföld térképe

Forrás: www.elekes.adatbank.transindex.ro

Székelyföldet számos szempont alapján lehet inhomogén, nem egységes régióként értelmezni. Földrajzi szempontból „folyó és patak völgyek, folyó menti síkságok, hegyi medencék és hegyvonulatok tagolják” (Mohay 2011:836), az egykori székek többnyire egy-egy ilyen elválasztó elem alkotta térségbe szerveződtek. Ugyan a néprajz a székelyeket sokáig „osztatlan nagy egységként” kezelte, a mai néprajzi irodalom már kiemeli, hogy Székelyföldön belül jól elkülöníthető – népművészetben, viseletben, táncban, esetleg gondolkodásmódban,

hagyományokban megjelenő - regionális különbségek vannak. (Kósa 1998: 310-311). Ezeket a regionális különbségeket elsősorban a nagy, hagyományos székely térségek - pl. Sóvidék, Csík, Homoródmente, Háromszék, Nyárárdmente – esetében szokták kiemelni, azonban néprajzi módszerekkel még ezeken a térségeken belül is megragadhatók kistáji jellegzetességek. Csíkon belül pl. az ottlakók, de a figyelmes kutató is különbséget érez pl. Alcsík, Felcsík, Középcsik vagy az ún. Lok (Fiság völgye) települései közt.⁶ Ezeket a „megérzéseket” azonban mindeddig nem támasztják alá részletes, összehasonlító jellegű kutatások. „Hiába szeretnénk a székelységet homogén népi kultúrájú csoportnak láttató szemléletet helyettesíteni a valóságot jobban visszaadó képpel, mely jellegzetesen különböző egységek együttesét vetíti elénk, kellő kutatások hiányában ez jórészt kívánság marad. Érzékeltetni tudjuk, de nem ábrázolni”. (Kósa 1998:312)

Székelyföldnek mindenkor szerves része volt, és ma is az Csík. Dolgozatomban – amint a bevezetőben említettem – Csík lakóinak vallásosságát kapcsolatba állítom olyan történelmi hagyatékkal is, ami nem csupán a csíkiak, hanem a székelyek általános öröksége. Ilyen tényezők a székely identitás és mentalitás, valamint a Székelyföld gazdasági és társadalmi fejlődése. A következő fejezetek ezért a székelység történelmi sajátosságait foglalják össze.

---

⁶A hagyományos társadalomban élők mozgástere rendkívül alacsony volt. „Ki-ki az életét a falujába leélte, s ha katonának el nem vitték valamerre, akkor egy-egy vásárba ment el, esetleg a kereszttel a somlyói búcsúba” - meséli a néprajztudósunk egy csíkszentkirályi idős férfi. (Tánczos2008:191) Az alacsony mobilitás erőteljes lokális, falu-szintű identitást hoz létre, számukra a szomszédos faluban élők is „mások”, Az itt élők olyan kistáji különbségeket is számon tartanak, amiket kívülállóként már kevésbé érzékelünk. „Alcsík felső részén másképpen beszélnek, mint Alcsík alsó részén” – tudja az ott élő (Tánczos 2011: 194), de a falvak közötti különbségeket is számon tartják: „Azt es mondják, hogy a csíkszentgyörgyi embernek a térgyin van kihaladva a székelyharisnya, s mencentinek (csíkmindszentinek) pedig a fenekin. Úgyhogy a harisnya főtjáról es megüsmerszik, hogy ki hova való. A szentgyörgyieknek nagy, magos hegyeik vannak, s ők addig mászkálnak azokon a hideg havasokon, hogy a térgyinek kiszakad a harisnya. Nehéz élettyik van. (...) Azt mondják, hogy a szentgyörgyiek havasán a fű csak három nap s három éjjel nő. A mencentiek peidg sokat ülnek a fenekiken, egész télen kártyáznak, ezért nekik ott van elszakadva a harisnya.” (Tánczos 2008: 191)

3.2. Székelyföld történelmének legfontosabb momentumai, a székelység sajátosságai

3.2.1. Eredettörténet, eredetmítoszok.

A székelyek eredete írásos történelmi emlékek hiányában többnyire homályba vész. Eredetükre vonatkozóan a legkülönbözőbb elméletek születtek és születnek ma is. Számos elképzelés, elmélet látott napvilágot, amelyeket felsorolni és elemezni nem fogok mind, csupán jelzek néhányat ezek közül.

A hunoktól való származás elmélete századokon át meghatározta a székelyekről való elképzeléseket. Ezek többnyire a középkori krónikákra támaszkodnak. Anonymus leírásában a székelyek Attila király népe voltak, Pannóniában csatlakoztak a magyar honfoglalókhöz. Kézai Simon krónikaíró is a hunok maradványaiként tekint a székelyekre. (Egyed 2006:7) „Ezt követően a székelyek szkíta-hun származása az egész középkoron és kora újkoron át egyfajta történelmi axióma lett (...) A székelyek szkíta származásának elmélete belekerül Werbőczy István 1517-ben megjelent Hármaskönyvébe, mely igen elterjedt volt egész Magyarországon de különösképpen Székelyföldön, így számolni kell a benne írottak széleskörű folklorizálódásával” (Hermann 2004:9). A hun származás elméletét tartotta meggyőzőnek Orbán Balázs is, ennek is betudható, hogy az elmélet még a 20. században is jelentősen befolyásolja a székelyekről való elképzeléseket és ezek öntudatát. A székelységnek Szöcs János szerint sajátos vonása az Attila-hagyomány, „ez az egyetlen magyarsághoz csatlakozott néprész, amelynek hun származástudata volt” (Szöcs 2009/1:52)

„Az ettől lényegesen eltérő elméletek valóságos lavináját Faschling Ferenc jezsuita szerzetes indítja el 1725-ben, aki úgy vélekedett, hogy a székelyek a IV. Béla (1235-1270) által Erdélybe telepített jászok utódai.” (Hermann 2004:10)

Hunfalvy Pál az 1870-es években radikálisan fellépett a hun származás elmélete ellen és nyelvi bizonyítékokra támaszkodva a székelyek magyar eredetét és Magyarországról való áttelepítését hirdette.

Ezután, egészen a legutóbbi időkig, felmerült besenyő, kun, kabar, avar, bolgár, gepida, román, magyar eredetük lehetősége is. (Hermann 2004, Endes 1904) Vagyis: „A székelyeket csaknem minden néppel származási kapcsolatba hozták, amely Erdélyben élt a honfoglalás előtt, vagy amellyel a magyarság a népvándorlás korában találkozott”. (Mohay 2011:836)

Hermann Mihály Gusztáv összefoglalásában napjainkban három jelentősebb vélekedés van a székelyek eredetére nézve. 1: A kettős honfoglalás elmélet, mely a késő avarok utódainak tekinti

őket, 2. a magyar származás lehetősége, illetve 3. egy török eredetű, a honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott katonai segédnéptől való eredeztetés (Hermann 2004:10).

Többségben vannak tehát azok az elméletek, amelyek a székelyek eredetét a magyarokétól némileg vagy teljesen eltérőnek látják. Témánk szempontjából nem lényeges annak eldöntése, hogy mekkora az igazságtartalma ezeknek az elméleteknek. (Hermann szerint nem sok. A székelyeket legnagyobb valószínűséggel királyi megbízatással telepítették a keleti határ védelmére. (Hermann 2003: 25) A székely identitás vizsgálatánál elsősorban azt kell szem előtt tartunk, hogy a magyarokétól eltérő eredet-elképzelések folklorizált és mitologizált formája bekerült a székely kollektív tudatba, a mondák, legendák és mesék világába majd szimbólumrendszerébe. A XX. században keletkezett, Székely Himnusznak elfogadott dal pl. a székelyek hun származását és Csaba királyfi legendás alakját propagálja. A magyarokétól eltérő eredetmítosz (is) hozott létre a székelyekben egy olyanfajta „másság”- tudatot, amely egyértelműen kiválóság- és időnként felsőbbrendűség-tudat, és amely számunkra olyan közösségi evidencia, amely érthetlenné és abszurdá teszi a székelyek bármiféle kulturális vagy társadalmi leértékelését. Hermann szerint a „székelyek ragaszkodása szittya-hun gyökereik elismeréséhez” megmagyarázta és legitímálta a székelyeknek, mint csoportnak a magyarságon belüli kiváltságos státuszát (Hermann 2003: 25) Ha a székelyeket külső elmarasztalás vagy leértékelés éri (a románok, az erdélyi és/vagy magyarországi magyarok részéről), ez általában tovább erősíti kiváltságtudatukat és társadalmi vagy politikai krízisek alkalmával ez a háttérben lappangó virtus felszínre tör. „Ez a másság, Erdély többi lakóval szemben – eredetiség-tudatot szült, s vele együtt hős elődöket, kik a múltba veszve is vigyázták utódaik sorsát. A hun eredet ma is él tudatukban, s Csaba királyfit amolyan kicsi Messiásként emlegetik. Kiválóság-tudatuk törhetetlen – bár lelkükön melegített titokként nehezen beszélnek róla, féltve őrzött kincsként őrizgetik, bújtatják idegen ocsmánykodók előtt. (...) Eljövendő korok álma lebeg előttük, hol véres csatákban újra hőstetteket vihetnek véghez – bizonyíthatnak” (Hajdu 1993:31).

A homályba vesző eredet tehát elsősorban nem bizonytalan identitást, hanem „másság”-tudatot eredményezett, és ez a folyamat korántsem tekinthető lezártnak. Napjaink intenzív székelység identitás-építési folyamatának rendszeresen visszatérő elemei a médiában megjelenő, világhálón terjedő több-kevesebb (inkább kevesebb), szakmai igényességgel összeállított eredet-történetek. A közvéleményt már-már átláthatatlanul formáló elképzelés-halmazt a 2012-ben megjelent „A székelység története” című kézikönyv és tankönyv ellensúlyozhatja (Főszerk: Hermann: 2012), amely ebben a kérdésben (is) józan szakmai irányvonalat képvisel.

3.2.2. Történelmi szerepvállalás és társadalomszerkezet

A székelység – és ezen belül a csíkiak történelme sajátos helyzetükből kifolyólag 1848-ig a maga egyéni útját járta, számos esetben eltérve a Kárpát-medencei, de az erdélyi magyarság életétől is.

Amint láttuk a székelyek és ezen belül a csíki székelyek eredetére és mai lakóhelyükre való letelepedésének történetéről sok és különböző elmélet létezik. A történészek többségének véleménye szerint a székelyek a 12. század közepétől kezdve foglalták el Székelyföldet, a letelepedés a 13. század első felében fejeződött be. (Főszerk. Hermann2012: 36). Csík első okiratos említése 1285-ből való, településeiről – összesen 17-ről, amibe Gyergyó települései is beletartoztak - csak az 1332-1337-es pápai tizedjegyzékben esik szó. Az 1567-es adóösszeírásban már 54 falu szerepel, ezek közül 46 település az általam vizsgált, szűkebb Csíki medencében. (Laki-Bíró A 2001:169)

Tudjuk, hogy székelyek letelepedésükkor törzsi-nemzetségi szervezetben éltek, amely nemekre és ágakra oszlott, ennek nyomai egyes székely vidékeken sokáig megfigyelhető volt. (Legtovább Marosszéken, ahol még a 16. században is a tisztségek betöltése nemekre és ágakra bontva rotációs rendszerben történt) (Hermann 2004:10). A honfoglalást követő legelső szervezeti forma az ún. tízesek rendszere volt, ennek hatását a településszerkezetre, a közösség-integráló formáit Ambrus Tünde kutatásában a 21. században is létezőnek és élőnek találta Csíkban. (Ambrus 2012)⁷ A székelyek elsősorban életmódjukban különböztek a magyarság más csoportjaitól, megélhetőségükben kezdetben a szilaj és félszilaj állattartás dominált a földműveléssel szemben. (Mohay 2011: 828) A nomád életmód felhagyásával, a helyhez kötött életmód nyomán lassan kibontakozódott egy másfajta, ezúttal területi szerveződési rendszer, a székely székek rendszere. „A székek bíraskodási, közigazgatási és katonai autonómiával rendelkező közhatalóságok voltak azoknál a középkori Magyarországon élő, általában idegen eredetű népcsoportoknál, amelyeknek jogállása eltért a vármegyei lakosságétól. (szászok, székelyek, kunok, jászok, szepesi ‘lándzsás nemesek’ (...)) Bár a székely szék sokban hasonlított a nemesi vármegyéhez, különbözött is ettől, hiszen a katonáskodó székely társadalom hadi igazgatása a törvénykezési, közigazgatási, közegészségügyi teendőkön túlmutató, olykor bonyolult és nehéz feladatokat rótt vezetőire. A hét székely szék kialakulási folyamata, a széki

⁷ Ambrus Tünde szerint „Annak ellenére, hogy a tízesek veszítettek jelentőségükből, szerepkörükből, a tízes mint önálló települési egység ma is létezik. Sok változáson ment át, ugyanakkor sok mindent megtartott.” (Ambrus 2012:182) A tízesek legfontosabb szervezeti feladatai az évszázadokon át a következők voltak: hadászati funkció, közös kút-, kapu-, kerítés-, híd- és vízvezető közösségek. A tízesek az eszténa-társaságok és rózsafűzér-társulatok szervezeti egységeiként ma is megvannak. (Ambrus 2012:74)

intézmény kikristályosodásával együtt, úgy tűnik, a 14. század utolsó éveiben ért véget.” (Hermann 2004:11)

A letelepített – letelepülő székelyek elsődleges feladata a keleti határ védelme volt. A magyar királyság célja az volt, hogy a határvédelmet egy olyan népesség biztosítsa, amely „egységesen szervezett, kiváltságai által jól összekovácsolt és katonai feladatokra alkalmas”. (Főszerk. Hermann 2011:38). A hadi kötelezettségek körébe - II. Ulászló 1499. július 13-án kelt oklevele szerint- a következők tartoznak:

- ha a király keleti, Moldva elleni hadjáratot vezet, minden székely köteles a király hada előtt menni, „s az ország határain kívül saját költségükön tizenöt napig az ütközetet bevárni, úgyszintén visszatértében a királyi sereget hátul követni”;

- ha a király déli, Havasalföldi hadjáratot vezet, akkor az előbbi feladatok csak a székelység felére érvényesek, ha nem személyesen vezeti a hadjáratot, akkor a székelység ötödrésze köteles hadi szolgálatot tenni

- ha a király személyesen vezet nyugati háborút, akkor” minden tíz üléses székely zsoldost tartozik állítani a király szolgálatára”, ha pedig északit, akkor a székelyek huszadrésze kell egy zsoldost küldjön, valamint minden szék egy kapitányt.

- „Ezekon kívül az egész székelység a király, vajda vagy székely ispán rendeletére Erdélyországot ott, ahol szükséges, minél szebben felfegyverkezve, mint eddig ezután is védelmezni tartozik.”

A szolgálatokért cserébe pedig a székelyek, mint „addig a hajdani dicső magyar királyok által adományozott igaz nemesek, minden adótól vagy más rovataitól mentesek és szabadok” (A Székely Oklevéltár nyomán Hermann 2003:26)

Ezért a katonai feladatért cserébe a székelyek különleges, kollektív előjogokat kaptak. Ezek az előjogokat röviden a következőkben foglalhatjuk össze:

- személyi szabadság, egyfajta nemesi státus mindenki számára, a király vagy a fejedelem sem kényszeríthetett senkit szolgaságra vagy jobbágyságra;

- adómentesség (legalábbis időszakosan), akárcsak a magyar nemesség esetében;

- autonóm szervezet (szabadon választott tisztségviselők – a választás joga nem csupán a nemességet illette meg, hanem a társadalom minden tagját - , önálló döntések joga fontosabb kérdésekben);

- birtokjog (a király nem adományozhatott birtokot a székelyek földjéből, a család kihalása esetén nem a király volt az örökös, hanem a rokonság), (Egyed 2006, Hermann 2003).

Ezek - a vármegyékre nem vonatkozó jogok - azonban nem csupán gazdasági, jogi és életvezetési előjogok voltak, hanem indirekt módon egyfajta státus-, és önértékelésbeli előjogot

is létrehoztak, legalább is a székelyek tudatában. „Az egyenlőség tudata (...) mélyen átítatta a székelység gondolkodását: mindenféle társadalmi és politikai elnyomatás ellen hevesen tiltakoztak. (...) Amint Oláh Miklós esztergomi érsek s történetíró látta: a székelyek mindnyájan nemesnek tartják magukat és ügyelnek, hogy éljenek szabadságjogukkal, egymás között nem túrik, hogy valaki szabadságban fölöttük legyen; közöttük a legkisebb ugyanazon szabadságot élvezzi, mint a legnagyobbak” (Egyed 2006:43). Ekkor született/erősödött meg a székely öntudat, kiválóságtudat: mások vagyunk, mint a többiek, harcosok és nem parasztok, szabadok és nem kötöttek... Ugyanakkor a társadalmi rétegződésnek is némileg más formája alakult ki, mint a középkori feudalizált államok többségében. „Ebből a viszonylagos függetlenségből adódott, hogy a székelyeknél a paraszti munka olyan osztályhelyzetet jelölt, amelyet a tényleges viszonyok aktuális, de mindig is csak átmenetinek hitt következményének tartottak; ők maguk parasztnak a székelyföldi jobbágyot és zsellért neveztek. A 'parasztfaj' megnevezés tehát a 'nem székelyeket' jelentette, azokat, akiket mint nincsteleneket az esetek nagy hányadában más vidékekről telepítettek a Székelyföldre.” (Imreh 1973: 10)

Természetesen a székely önkormányzat és szabadság, az „ösi előjogok”, amelyekre később annyit hivatkoznak a székelyek, korántsem jelentett teljes autonómiát és szabadságot. „A szék csak részben volt önálló; egyébként a székely közösség szerves részét képezte, azaz a központi hatalommal és egyéb hatóságokkal nem közvetlenül, hanem a 'székely nemzet' nevében lépett kapcsolatba. A székely univerzitás tehát kezdetben kifelé úgy érvényesült, mint egységes vármegye, mint osztatlan ispánság, tekintet nélkül a kebelében létrejött tagozódásra. A székely nemzet közös dolgait a nemzetgyűlés intézte, melyet a székelyföldi viszonylatban központi fekvésű Udvarhelyszéken tartották” (Hermann 2004:11)

A közösségi kiváltságok és személyes szabadság védettsége ellenére a feudalizációtól Székelyföld sem volt mentes. A feudalizálódás folyamata korlátozottan ugyan, de már a 13. század végén elkezdődött. „A kezdetben egységes székely társadalom rétegződése elmélyült, kiemelkedett a székely főnépek és lófők kiváltságos rendje, szemben a közsékelyekkel és a szolgasorba jutott rétegekkel. Bár a székelyeknél a folyamat némileg megkésett, a XIV. század második felében, még inkább a XV. század elején a tagolódás már a feudális társadalomra jellemző struktúra egyes jellemvonásait viseli (Demény 1976: 16). „Előbb egy belső rétegződés megy végbe, melynek során kialakul a székelyek – első ízben 1339-ben említett 'három rendje'. Ez valójában három, a hadi kötelezettségek teljesítési módja tekintetében különböző társadalmi kategóriát jelöl: a főemberek (seniors). A lóháton hadakozó lófők (primpili) és végül a gyalogos közsékelyek (communitas). A communitas szabad népessége - labilis vagyoni helyzetéből következően – ki van téve a két felsőbb rend jobbágyszerző igyekezetének. (Hermann

2004:12).A főemberek és a lófők rendjéből született meg az a székely nemesség, amely a vármegyei nemesség mellett - amely beházasodás, királyi adományok révén székelyföldi birtokokhoz jutott – a székelyföldi társadalmi rétegződés felsőosztályát képviselte, és amely a legfontosabb tisztségeket is betöltötte. (Demény 1976:17)

Bözödi György – a két világháború közötti román államhatalom okozta sebek depresszív hangulatában – a sokat emlegetett székely szabadságot „hamis utópiának” nevezi, amely csak igen rövid ideig volt valóság és később csak „üres elméletté” vált, amely a székely jobbágyságot, és a „föld igazságtalan birtoklását véka alá rejtette”. (Bözödi 1939:23). A székelység problémáinak gyökerét abban látja, hogy „megismerése helyett megelégedtek a hamis dicsőítésével. Ez a téves felfogás akadályozta annak, hogy a valóságos helyzetet megismerjék, amíg még lehetett volna segíteni a népen. Az utópia segítségével a magyarság egy nemlétező állapotot tekintett valóságnak, s ezzel megnyugtatta a lelkiismeretét. A székely nép közben pusztult, leszegényedett, szétzüllött (...) Mi okozhatott volna aggodalmat a múltban, hiszen olyan szép elmélet élt a székelységről. Az hirdette, hogy itt mindenki szabad, egyenlő és egyformán nemes, itt az elnyomást, a jobbágyságot nem ismerték, társadalmi súrlódások nem keletkeztek. Területi és személyes önkormányzata révén eszményi köztársaságban élt a nép, vezetőit maga választotta, a nemzetgyűléseken mindenkinek egyformán felszólalási joga volt. Csak két osztályt különböztettek meg: lóföket és gyalogosokat, mert a társadalom alapját a katonai szervezet képezte, de mindkét rend egyformán mentes az adóktól, az ünnepszamba menő ökörsütésen kívül. Királyi jog a gazdátlanul maradt birtokra sem terjedt ki, mert a földet nem adomány, hanem ösfoglalás alapján bírta. A föld csak a rokonokra vagy szomszédokra szállhatott, pénzért eladni nem lehetett. Az utópia jó szolgálatot tett, ezer évre meghosszabbította ezt az állapotot, amely a valóságban Mátyás király idejéig sem maradt fenn a maga egészében. [...] Az utópia állapota a székelysége vonatkozó írott történelmi emlékeket megelőző időben volt valóság, ez a valóban eszmeinek nevezhető népközösség, melynek párját a feudális Európában hiába keressük, akkor élt a maga teljességében. Az első írott emlékek már a székely társadalmi élet sorvadásáról, fokozatos bomlásáról beszélnek” (Bözödi 1937: 23-24). Bözödi tehát meglehetősen könyörtelenül oszlatja szét azt az illúziókkal teletűzdelt képet a székelyek egyedülálló szabadságáról, amit meglehetősen gyakran használtak és használnak ma is azok, akik a székelyeket jellemzik. Orbán Balázs például a következőképpen kezdi a Székelyföld leírásában a székelyek ismertetését: „A népvándorlás zürjéből, – mely másfél ezred év előtt mindent elsodort, – egy néptörzs emelkedett ki, számban ugyan csekély, de azért mégis nagy tényező az új alakot ölteni indult Európában; egy hősies néptörzék, mely Ázsia legnemesebb gyarmatának örökségét védve, bámulatosképpen tartá fenn magát a költözködő népek vészes hullámszára közt,

mely sajátos hadi szervezetével s democraticus intézményeivel a középkori Európának legelőbb megtelepült s legclassicusabb népeként tűnik elő. Ez a székely nép.” (Orbán 1868)

A feudalizációs folyamat és az ebből fakadó társadalomszerkezet egészen a 15. század második feléig nem került olyan mértékben előtérbe, hogy az jelentősebb konfliktusokhoz vezessen akár a székely közösségen belül, akár a székelység és a királyság, később az erdélyi fejedelemség között. A század első felében kirobbanó Budai Nagy Antal féle parasztfelkeléshez, amelyben a vármegyei jobbágyok vettek részt, a székelyek nem csatlakoztak, ellenkezőleg: hozzájárultak a felkelés leveréséhez. (Egyed 2006:48). A 15 század második felétől kezdve azonban a „székely szabadság” már fokozatosan válságba került, a térségben megjelentek a „vármegyei” – a földbirtokos nemesekre és a szabadságukat veszített jobbágyokra bomlott – társadalmi rétegződés elemei is. Ekkora Bözödi szerint „a székely társadalmi szervezet már elvesztette egyéni színét, a székelység és a magyarországi társadalmi rétegződés között nem volt sok különbség. (...) Nem ritka eset, hogy egész falvak már egyetlen ember tulajdonát képezik. (...) Nemcsak egyes emberek, hanem egész helységek lakói válnak egy-egy földesúr jobbágyává” (Bözödi 1937: 30)

Ez a válság később, a 16 század második felében véres konfliktusokhoz vezetett. Ennek fő oka az alattvalói jogok és kötelezettségek „piacán” a székely kiváltságok legfőbb „csereeszközének”, a hadászati erőnek az értékcsökkenése volt. A székelyek ugyan „ősi jognak” tartották kiváltságos státusukat, amit nem csupán a katonai szolgálatuk indokol, hanem ennél „ősibb és szentebb” törvények is, de uralkodói szemmel nézve mindez – a csökkenő székely hadiszolgáltatások idején – nem föltétlenül volt elégséges a kiváltságok legitimálásához. A székelyek katonai szolgáltatásait és az ezért hozott áldozatait azonban nem szabad lebecsülnünk. „A hadi szolgálat a kollektív katonáskodásra fogott székelységtől hatalmas anyagi erőfeszítéseket és nagy véráldozatokat követelt. (...) Az általános hadkötelezettség személy szerinti (fejenkénti) katonai szolgálatban nyilvánult meg. A katonacsaládok férfi tagjai zsenge koruktól kezdve, mihelyt alkalmassá váltak a fegyverforgatásra (ami bekövetkezhetett már 15 éves vagy fiatalabb korukban is), elvileg addig voltak kötelesek szolgálni, amíg fegyverhordásra képtelenné nem váltak. A katonáskodás terhei tehát a családi gazdaságokra nehezedtek, s mivel a lótartás, a ruházat, a fegyverzet és az önélelmezés költséges dolog volt, a családokat ugyancsak megterhelte.” (Egyed: 1979:51) A székelyek tudatában voltak annak, hogy kiváltságaikat a katonai szolgáltatásaik „megbízhatóságával” tudják fönntartani, ezért belső törvényekkel vigyáztak arra, hogy az egyének betartsák hadi kötelezettségeiket és rendkívül szigorúan (házrombolással és száműzetéssel) büntették azokat, akik nem vállalták vagy elmulasztották a katonai kötelezettségeket. (Egyed 2006:52) A székelyek tehát

„embervesztéssel, véráldozattal fizettek szabad emberi jogállapotukért” és harcolniuk kellett azért is, hogy harcolhassanak. (Imre-Pataki 1992:20).

A Hunyadiak korában a török veszély miatt a székelyek hadereje még jelentős értéknek számított a királyok számára, hiszen a székelyek Erdély katonai erejének jelentős részét alkották, és a keleti határ védelme mellett ott voltak Hunyadiak több nagy csatájában, többek között a nándorfehérvári ütközetben is. Mindkét Hunyadi figyelmet fordított a székelysége, rendeleteikkel a székely öngazgatást fönntartották és törvényekkel megerősítették azokat. (Egyed 2006)

A Hunyadiakat követő időszakot a székelyek számára a kiváltságaik fokozatos elvesztése, a székely társadalom belső bomlása és felkelések sorozata jellemezte. A korszak számos téren válságba sodorta a székely társadalmat: a nagyarányú belső rétegződési folyamatokkal egyidejűleg csökkent a székelyek katonai „tőkéje”. Az erdélyi vajdák, majd pedig fejedelmek viszonyulása a sajátos székely jogokhoz többnyire a katonai érdekeik szerint változott. Az 1557-58-as országgyűlés a közszékelyeket adózásra kötelezte, ez alól csak a főnépeket és a lófők egy részét mentesítette. (Egyed 2006). A elszegényesedési folyamatok a közszékelyek sorában ahhoz vezettek, hogy sokan nem tudták a hadba vonulás költségeit előteremteni, ez viszont a szabadság elvesztésével, az „önkéntes” jobbágysorsba való kerüléssel járt együtt. (Demény 2006: 37)

A 16. századi székely lázadások legnagyobbikának, az 1562-es felkelésének a leverése a közigazgatási autonómia nagyarányú korlátozásához vezetett. (Hermann 2004, Pál Antal 2003, Demény 1977, Egyed 2006). János Zsigmond fejedelem véres megtorlással és két vár, az udvarhelyi „Székely támadt” és a háromszéki „Székely bánja” várak felépítésével nyomatékosította a székely felkelés kudarcát. A felkelést követő segesvári országgyűlés kiterjesztette a királyi jogot Székelyföldre, a primor és lófő rendeket a vármegyei nemességhez hasonló jogokkal és kötelezettségekkel ruházta fel, a volt gyalog rendű székelységet pedig fejedelmi jobbágyokká nyilvánította. Az országgyűlés a továbbiakban megváltoztatta az eddigi székelyföldi bíraskodási rendszert, csökkentette a székek szerepét és növelte a fejedelem tisztségviselőinek joghatóságát. (Egyed 2006: 99-100). A János Zsigmond uralkodását követő Báthoryak korszaka sem hozott kedvező változásokat a székelyek számára. A Báthoryak sem igyekeztek elismerni a székelyek szabadságjogait, ők pedig rendre ezek olyan ellenfeleivel szövetkeztek, akik cserébe harci szolgálataikért ezt megígérték számukra. Báthory Zsigmond törökök ellenei havasalföldi hadjáratába – a fejedelem szabadság-ígéretére – több mint 20 000 székely jelentkezett és járult hozzá döntő módon a csata sikeréhez (Demény 1977, Egyed 2006: 112-113), ennek ellenére a hadjáratból visszatérők azzal szembesültek, hogy a székely földesurak nem tettek eleget a fejedelmi ígéretnek. Ezt követően ismét felkelés robbant ki,

aminek a szabadság ígérését tevő Báthory Zsigmond a felkelők vezetőinek letartóztatásával és lefejezésével, a székelyek „véres farsangján” vetett véget. (Demény 1977:73) Mindezek az események hozzájárultak ahhoz, hogy a székelyek 1599 őszén Mihály vajda hadához csatlakoztak. „A szabadságukat annyira féltő székelyek, akik többször keltek fel a XVI. század második felében, készek voltak bárkihez csatlakozni, bárkivel szövetségre lépni, aki szabadságuk, régi jogaik visszaállítását, tiszteletben tartását fogadta”. Mihály vajda szabadságjogaik visszaállítását ígerte nekik. A császárpárti politikának is az volt az érdeke, hogy a Báthory Zsigmond iránti engedetlenségre és Mihály vajda iránti hűségre készítse a székelyeket. Zsigmond lemondása után, ennek utódja, Báthory András hiába hívta hadba a székelyeket, ők inkább a Kárpátokon átkelő Mihály vajda csapataiba álltak, aki szabadságlevelet állított ki számukra. A felgyűlt korábbi sérelmeik megbosszulására is lehetőségük adatott: „megtámadták a nemesi kúriákat, üldözték, vágták a székely nemeseket.” (Demény 1977:91) A közsékelyek ekkor úgy látták, hogy elérkezett a leszámolás ideje az elnyomó székely nemesekkel és árulókkal. Az egész Székelyföldön üldözőbe vették a nemeseket és székely főembereket. A vajda parancsára elfogták az összes Moldovába menekülő nemest. Így esett a csiki székelyek kezébe a sellemberki vereség után menekülő Báthori András is kíséretével. A fejedelem életének Balázs Mihály (másként Ördög Balázs) fejszéje vetett véget. Az újabb szabadságjogok sem voltak azonban a maradandóak, hiszen a császári hadak, szövetkezve az erdélyi és székely nemességgel, erősebbnek bizonyultak a vajdánál, akit 1601 augusztusában Basta emberei megöltek. (Demény 1977)

A 15. századtól kezdődően a 16. század végéig tartó időszak tehát a székely társadalom (egyik) rendkívül válságos időszaka volt. A székelység nem csupán kifelé került konfliktushelyzetekbe, hanem a közösségen belül is mély megosztottság uralkodott, az elszegényedés, a lakosság számbeli növekedése a „szabad közsékelyeket a jobbágyokéhoz hasonló függőségi viszonyba sodorták, arra kényszerültek, hogy tömegesen alávéssék magukat a személyes privilégiumaikat az ország uraival sikeresen megerősített primoréseknél. A XVI. században a kollektív jogok fokozatos felszámolásához vezető felkelések következményeként a székely rend társadalmilag átrétegződött.” (Imreh 1973:10)

A Báthoryakat követő Bocskai, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György erdélyi fejedelmek nagymértékben rászorultak a székelyek katonai erejére, még akkor is, ha a székelyek legnépesebb katonai rétegét alkotó csoportja, a gyalogosok nehezen alkalmazkodtak a korszak „modernebb”, puskás hadviselési módjához. Mivel elsősorban katonákra volt szükségük, megpróbálták gátat vetni a további jobbágyosodási folyamatnak. Bethlen Gábor határozott intézkedései – a székely szabadságjogok egy részének visszaadása, a katonai kötelezettség

előírása (Garda 1998, Egyed 2006) – azonban már nem tudták visszafordítani ezt a folyamatot. A 17. század végére már ritka volt az a falutípus, amelyet a három rendű (szabad) székelység népesített volna be, a falvak nagy részében létrejött a nagybirtok, és a szabadok mellett jelentős társadalmi réteget alkottak a jobbágyok és zsellérek is. (Egyed 2006:150)

Csík-, Gyergyó-, és Kászonszéklet a többi székely székhez viszonyítva aránylag kismértékben érintették a jobbágyosodás folyamatait. A térségben alacsony maradt a főrendűek száma, a katonarendű lófők azonban túlsúlyban voltak. „A szabad székelyek (lófő és gyalog) túlsúlya a XVIII. század elejére nemcsak megmaradt, hanem tovább növekedett (54%-ról 1614- ben, 66%-ra 1721-ben). Kimondott jobbágyfalu nem is volt ebben az időszakban.” (Pál-Antal 2003:171). Pál-Antal szerint ez a „katonarendet védő és annak erejét növelő fejedelmi udvar igyekezetének”, valamint a „csíki katonarendek szabadságjogaikat megtartani akaró ragaszkodásával magyarázható”. Ebben az időszakban ha csekély számban is, de találunk városlakókat, bányászokat és értelmiségieket (egyházi és oktatással foglalkozó személyeket) is, ez utóbbiaknak Pál-Antal szerint mindvégig nagy szerep jutott a térség életében. (Pál-Antal 2003:171)

1690-ben Erdély elveszítette viszonylagos függetlenségét, a Habsburgok uralma alá került; viszonyát a Habsburg Birodalommal a Diploma Leopoldinum rögzítette. A 18. század első évtizedeiben megerősödő erdélyi Habsburg-uralom még épen találja a székely faluközösséget: őrzi szerkezetének múltbeliségét, még mindig az ősi törvények szerint igazgatják életüket. (Imreh 1973:11) A Diploma Leopodinum még biztosította a székely székek kivételezett státusát, de „a központi hatalom kezdettől fogva arra törekedett, hogy a privilégiumok inkább jelképpé váljanak” (Hermann 2003: 63) A Diploma előírásaival szöges ellentétben már 1711-ben adózásra kötelezték a katonai rendeket. Ezzel végérvényesen kivívták a székelyek ellenérzéseit, akik nemesi rangjuk elvesztéseként és a jobbágyokkal való egy szintre kerülésként értelmezték a megadóztatást. (Egyed 2006:182) A székelyek konokul ellenálltak a korabeli központi modernizációs törekvéseknek, ősi kollektív kiváltságaik és szabadságjoguk védelme olyan tragikus helyzetekbe sodorta őket, mint a madéfalvi veszedelemként elnevezett vérengzés, amelyet Mária Terézia idején a székely határőr-ezred erőszakos felállítása elleni tiltakozás váltott ki. A sorozás Háromszéken és Csíkban eredménytelen volt, mert a székelyek többsége nem volt hajlandó katonáskodni a régi szabadságjogaik biztosítása nélkül, vagyis nem akartak egyszerre katonáskodni és adót fizetni. A madéfalvi véres hajnal – ahol kb. 200-250 embert mészároltak le - megtörte a székelyek szervezett ellenállását. Csíkban megalakult a I. székely gyalogezred; a székelyek közül több ezren, akik nem vállalták a határőri szolgálatot, inkább a menekülést

választották és intenzív migrációs hullámot indítottak el Moldvába és Bukovinába. (Egyed 2006: 188-192)

A székelyek szervezett ellenállását ugyan sikerült megtörni, a tiltakozásaik azonban Mária Teréziát követően is folytatódtak. „A székelyek II. József minden intézkedését bírálták. Önkormányzati rendszerük és társadalmi kiváltságaik védelmében (akárcsak Mária Terézia idejében) most sem tudtak felhozni egyebet, mint ‘scithiai’ eredetű ősrégi előjogaikat. (Hermann 2004:17) Ezek a tiltakozások azonban már nem segítettek a megtörtént helyzeten: a székelyek a központilag szervezett katonaság részévé váltak, „a védelem – az állambiztonság részeként – állami monopólium lett, és kikerült a regionális közösség hatásköréből” (Kolumbán 2004:97)

1848-ban októberében az Agyagfalvára – régi székely szokásnak megfelelően – összehívott Székely Nemzetgyűlésre 60 000 székely jelent meg, ennek határozata a Magyar Kormányt a székelyek támogatásáról biztosította és egyben a székelység csatlakozását is jelentette az 1848-49-es forradalomhoz és szabadságharchoz. Az 1848-as változások jelentették a székely rendi nemzet megszűnését, ugyanakkor a „modern magyar nemzet szerves részét képező székely közösség” megszületését. (Főszerk.. Hermann 2012:110, 116).

Az 1876-os közigazgatási reform – amely véglegesen megszüntette a székely székeket és vármegyei rendszerbe integrálta őket – visszafordíthatatlanul megszüntetett minden jogi-közigazgatási különbséget a székelyek és vármegyei magyarok között. Székelyföld és ezen belül Csík vármegye egyike lett Magyarország 64 vármegyéjének, ezekhez hasonlóan a polgári, liberális és kapitalizálódó folyamatok kihívásaival kellett szembenéznie.

Az első világháború vége újabb kihívás elé állította a székelységet. A háború okozta veszteségek gyászát hamar megtörte az új – ezúttal román politikai hatalom – elemeinek a megjelenése. Az impériumváltás nyomán megváltozott Székelyföld nemzetiségi összetétele (a nagyszámú román hivatalnoki réteg betelepülése nyomán), a székelyföldi városok főtéri arculata (szobrok eltávolítása, „cseréje”, valamint görögkeleti templomok építésének hatására), a székely közösségek gazdasági ereje (az 1921-es földreform az egyházak, közbirtokosságok, a Csíki Magánjavak földjeinek, épületeinek nagyobb részét a román állam számára kisajátította). (Főszerk. Hermann 2012: 140-141) Habár néhány alapvető életvezetési gyakorlatba - pl. a családi háztartások önellátása – az új hatalom még nem hozott törést, Tánzos Vilmos szerint a székelység életében a legnagyobb katasztrófát a „Trianont követő, ma is érvényesülő bizantizmus jelentette”, amelynek lényege gyökeresen ellenkezik a székely társadalom alapját jelentő demokratikus berendezkedéssel. Szerinte ugyanis „A bizánci jogot jellemző önkényuralom összeegyeztethetetlen a kölcsönös függőségen alapuló emberi méltósággal (...) A technikai civilizációval együtt jelentkező bizantin típusú társadalomszervező erők hatására

felszámolódnak – felszámolódtak azok a megtartó formák, melyek a hagyományos csíki közösségek erejét, ellenálló képességét is jelentették. (Tánczos 1993: 10-11)

Székelyföld Romániához tartozását a továbbiakban már csak a „kicsi magyar világ” szakította meg: 1940 szeptembere és 1944 augusztusa között Székelyföld a II. Bécsi Döntés nyomán ismét Magyarországhoz csatolta. Az 1944-es újabb impériumváltás a székelyek ismét kisebbségbe kerülése mellett a kommunizmus és szovjet típusú szocializmus összes jellemzőjét jelentette az itt élők számára: vállalatok és iskolák államosítását, kollektivizálást, titkosszolgálatot, megfélemlítést és üldöztetést, közigazgatási átszervezését (Hargita és Kovászna megyék létrehozása, Marosszéknek a román többségi Maros megyéhez történő csatolása), erőszakos modernizációt, iparosítást. A korszak második felét Nicolae Ceaușescu diktatúrája határozta meg, az időszakot nem csupán a szolgáltatások és élelmiszerellátás hiányaival jellemezhetjük, hanem a félelem, szorongás, kiszolgáltatottság periódusának is nevezhetjük. A diktatúrának az 1989-es rendszerváltással lett vége.

A rendszerváltást követő 90-es évek „átmeneti társadalma” az anómia számos jelét mutatta. Az évtizedet a rendszerváltás sokkja, a krízisek sokasága, gazdasági összeomlás, tömeges elszegényesedés, szociális összeomlás, társadalmi egyenlőtlenségek jellemezték. (Zamfir 2004). A 2000-es évek gazdasági fellendülését derékba törte az évtized második felében kibontakozó globális gazdasági válság, ennek ellenére a székelyek életmódjában (is) nagy változásokat idézett elő a gyors iramban széles néptömegekhez eljutó digitális és kommunikációs technika.

A 20. században tehát a székelyeknek egyszerre kellett felzárkózni, követnie és túlélnie a háborúkat, impériumváltozásokat, politikai és kisebbségi üldöztetést, a hagyományos életforma, életvitel erőszakos megtörését, a társadalmi berendezkedés mesterséges átalakítását. A korszak okozta társadalmi, közösségi és kulturális változásokat (rombolást?) még ma is nehéz fölmérni és megítélni. Tánczos Vilmos szerint „A valamikor halhatatlanoknak hitt megtartó formák nem bírták ki a XX. századi erőszakos történelmi-társadalmi változásokat. Ha a székely társadalomfejlődést nem törli derékba egy bizantin típusú államhatalom, ha nem kerül sor a kollektivizálásra, az életformát megváltoztató iparosításra, akkor talán az ősi hagyományok szervesen beépülhettek volna egy korszerűsödő székely társadalom életébe. Így viszont újra meg újra anakronizmusokra, ellentmondásos társadalmi magatartásokra, közösségi szkizofréniákra bukkanunk.” (Tánczos 1993: 12)

A 21. század elején egy idegen nyelvű, kultúrájú és vallású ország centrumában van egy kisországnyi térség, amelyet zömében székely-magyarok laknak. A közösség ma (is) számtalan társadalmi, gazdasági, szociális és politikai nehézséggel kénytelen szembenézni, de az önszerveződésnek számos olyan jelét mutatja, ami a beletörődés, asszimiláció, sodródás helyett

az önérvényesítő jövőépítés irányába mutat. Történelmi sajátosságai (kiváltságai, társadalomszerkezetük, közigazgatási autonómiájuk) nem egyediek a közép-európai népek körében, de tömbben való megmaradásuk egyre inkább arra készíteti őket, hogy jövőjüket a múlta alapuló identitáselemek kidolgozására építsék.

3.2.3. Székelyföld gazdaság- és társadalomfejlődése

1918-ig – leszámítva a másfél évszázados önálló Erdélyi Fejedelemség időszakát - Székelyföld a Magyar Királyság részeként mind földrajzilag, mind pedig gazdasági értelemben ennek periferiáján helyezkedett el. Iparosodása, polgáriasodása még Magyarországhoz képest is rendkívül megkésett volt – a dualizmus idején pl. ennek „legelhanyagoltabb, iparosítatlan vidéke volt” (Mohay: 2011: 840) - igazából talán nem is teljesül ki soha. 1918 után ugyan a román állam részeként annak földrajzi centrumába került, de a gazdasági fejlesztések szempontjából továbbra is peremvidékként tarthatjuk számon.

A székelyföldi és ezen belül a csíki modernizációs folyamatok megkésését, vagy elmaradását röviden összefoglalva a következő okokra vezethetjük vissza:

- Izolált földrajzi környezet, a gazdasági, szellemi, kulturális és politikai centrumoktól való nagy fizikai távolság. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök anekdotikus megjegyzése találoan jellemzi Székelyföld helyzetét: „Olyan messze vannak innét a jó székelyek, hogy mire óhajításuk idáig eljut és azokat átértve a kormányok értük valamit tenni akarnak, akkorra meg is buknak.” (Köpeczi 1986)
- Zord időjárási feltételek, Csík esetében a mezőgazdaság rendkívül alacsony termelékenységére
- A határvédésre berendezkedő katonáskodó életforma, a térség állandó veszélyeztetettsége és gyakori háborús pusztítások

A gazdasági és társadalomfejlődésben való elmaradottság okait keresve figyelembe kell vegyük, hogy a sajátos székely társadalomszerkezet: a feudalizációs kiváltságok, a személyi meggazdagodást hátráltató egalitarizmus eszméje, az állandó harc az „ősi jogok” visszaszerzéséért és az ebből fakadó konzervatívnak tartott mentalitás nyilvánvalóan hatással volt a térség fejlődésére. Nem egyértelmű azonban, hogy ezek a sajátosságok csak gátolták volna a fejlődést. Tudjuk, hogy Székelyföldön nem voltak akkora társadalmi különbségek, mint a vármegyék esetében, és ebből fakadóan olyan mértékű szegénységi szakadék sem az elit és a néptömegek között. A viszonylagos szabadság és önrendelkezés egy egységesen, a nehézségekben és szűkölködésben is többnyire életképes székely társadalmat hozott létre, amely azonban kis mértékben volt mobilis és a megváltozó körülményekhez alkalmazkodni tudó. Egyed Ákos a székelység társadalmának 19-20. századi történetét elemezve szintén a székely

társadalmi „örökség” kettős hatásait mérlegeli: „Elsősorban az a kérdés vár megválaszolásra, hogy a sajátos történelmi hagyományrendszer és mentalitás milyen hatással volt a székelysége, segítette vagy gátolta boldogulását a számára annyira szokatlan kapitalista viszonyok között. (...) Néhány évtized leforgása alatt összeolvadt a régi szegény nemesi rend, a szabad földművelő lófői gyalogos rend és a jobbágyság gyalogos rétege. Ebből egy családi gazdálkodást folytató szabad közbirtokos társadalmi kategória képződött, amely még az 1918-1920-as impériumváltás nyomorúságait is képes volt átvészelni, s életképességét megtartotta egészen az 1960-as évekig, az erőszakos kollektivizálásig. Életképességéhez kétségkívül hozzájárult a székely örökség jellegű, magántulajdonra épülő, de a közbirtokokra is támaszkodó családi gazdálkodási mód hatalmas tapasztalati öröksége” (Egyed 2006:294)

A térség gazdasági elmaradottsága főként a 19. század végétől kezdett a szakmai és politikai diskurzusok témájává válni. A kiegyezést követő modernizációs törekvések egyben felszínre hozták az ezt megelőző időszak kudarcait is. A Habsburg Birodalom jogrendszerébe való beletagolódással megszűnt annak az életformának a létjogosultsága, amely évszázadokon keresztül keretet adott a székely társadalom működésének. A hagyományos székely életmód egyértelműen krízisbe került; a székely társadalom konzervativizmusa miatt azonban ebben a helyzetben nem volt képes rugalmas változásokat eszközölni. „A történelmi privilégiumok védhetetlenné váltak, s az általános állampolgári adófizetési kötelezettségek, valamint a népességnövekedés felkészületlenül érték a székely gazdaságot. (...) A piactudományra való áttérés a kulturális akadályok miatt megkésett, és ezáltal a régió továbbra sem bizonyult képesnek – a modern élet magas költségei mellett – elég jövedelmet termelni a fejlődés fenntartásához. (Kolumbán 2004:97) Így az osztrák reformtörekvések - a román vidékekkel ellentétben - Székelyföldön nem hoztak jelentős gazdasági és kulturális fejlődést (Imreh 1973:8)

A 19. század második felében beindult kapitalizálódási folyamathoz Székelyföld nem tudott fölzárkózni. A kapitalizálódási folyamattal párhuzamosan szűntek meg a székelyek utolsó jogi kiváltságai is, sajátos önkormányzati rendszerük beleolvadt az Osztrák Magyar Monarchia vármegyei rendszerébe, jogilag-közigazgatásilag az 1876-ban megalakult Csík Vármegye egyike lett Magyarországnak 64 vármegyéjének. Bartalis Ágost csíki szolgabíró 1901-ben írt tanulmányában találóan összegzi a székelyföldi megkésett modernizáció sajátos okait: az 1848-ban bekövetkezett „nagy közigazgatási átalakulás a népet teljesen készületlenül és fegyvertelenül találta. A büszke, szabad, nemes katonanemzet nem tudott a változott új viszonyokhoz alkalmazkodni, sőt azokkal nem is törődött. Élt úgy, mint azelőtt századokon át ősapái. Lehetett tőle akármiféle változás a világban, ő azokkal nem törődött, megmaradt a maga mozdulatlan konzervativizmusában. Az iparúzást, kereskedést méltóságán alóli foglalkozásnak tartotta s tartja

részben még ma is, mely csak zsidónak, örménynek való. És ezen balfelfogást eloszlatni a viszonyok is a legkedvezőtlenebbek voltak. Megmaradt a földművelés és állattenyésztés mellett. ... A föld nem nőtt, a gazdálkodás jövedelmezőbbé nem lett, a lakosság szaporodott, kenyér több kellett, és a kiadások ijesztő mértékben felszaporodtak, anélkül, hogy a jövedelmek szaporodtak volna. Mi lett ennek a következménye? Az eladósodás”. (Egyed 2008)

Ebben a korszakban Székelyföldet egyidejűleg sújtotta a demográfiai és gazdasági krízis. A székelység válasza erre egyrészt a tömeges időszakos- és állandó migráció, másrészt az ősi formákhoz való visszatérési kísérletek voltak. Miközben 1867-1918 között Székelyföld a centralizált Magyarország részeként ennek történelmében osztozott, „öröklött sajátosságai fokozatosan gyengültek, de nem tűntek el teljesen: elveszítette autonómiájának maradványait (is), ám társadalma számos jegyét megőrizte, különösen az életmód területén.” (Egyed 2004:21)

A 19. század végén a kisbirtokos parasztságot sújtó birtokarányosítás és tagosítás jelentős agrárszegénységet termelt, amelyet a székelyföldi kis és háziipar nem tudott alkalmazni, nagyobb ipari létesítmények pedig csak elvétve léteztek Székelyföldön. (Gidó 2010). A tömeges kivándorlás olyan mértéket öltött, hogy hatására Székelyföld problémái túllépték a helyi és állampolitikai kereteket és „az egész magyarság nemzeti problémájává vált”. (Gidó 2010) A székelyföldi problémák enyhítésére 1902-ben Tusnádfürdőn neves politikusok, közéleti személyiségek részvételével kongresszust hívtak össze, hogy Székelyföld helyzetének felmérésével eszközöket és módokat keressenek az egyre súlyosbodó székelykérdésre. A Székely Kongresszus célja volt továbbá a magyar kormány és politika segítségének bevonása a székelység gazdasági életének korszerűsítésébe. (Egyed 2008) A Kongresszus 5 szakosztályban elemezte Székelyföld helyzetét és tett javaslatot a gondok orvoslására. Külön szakosztály foglalkozott az őstermeléssel (mezőgazdaság, erdészet, bányászat); az iparral (gyári ipar, kézműipar, háziipar, kereskedelem, közlekedés); a birtokpolitikával (adózással, hitelezés, arányosítás, tagosítás); a közművelődéssel és közegészségüggyel, valamint a kivándorlással. (A Székely Kongresszus 2001) A Kongresszus javaslataiban a mezőgazdaság korszerűsítését és mindenképp Székelyföld iparosítását fogalmazta meg, mindehhez a tőkét a magyar államtól remélték. A Kongresszus nyomán elinduló „székely akciónak” voltak ugyan némi eredményei, de tartós és strukturális változást nem tudtak létrehozni, az első világháború kitörése gátat vetett ennek. (Egyed 2008)

A két világháború közötti időszak nem változtatta meg lényegesen a térség arculatát. A hagyományos, önellátó életvezetési modell meghatározó maradt, ennek elégtelenségeit időszakos kilépési gyakorlattal vagy végleges elköltözéssel próbálták enyhíteni. (Laki-Bíró 2001:171)

1940-ben a második bécsi döntés nyomán ismét Magyarországhoz tartozó Székelyföldön a magyar hatóságok számára „gyorsan kiderült, hogy a modernizációs folyamat előrehaladásában a Székelyföld és a trianoni országrész között az első világháború végén létező fejlődésbeli különbségek nem csökkentek, sőt, korabeli közvélekedés szerint tovább növekedtek.” (Oláh 2004) A négy év alatt alkalmazott széleskörű fejlesztéspolitika – növény- és állattenyésztés, erdőgazdálkodás támogatása, mezőgazdasági építkezések, gazdaságsegítő intézményhálózat létrehozása, a szellemi és gazdasági tőke növekedését szolgáló akciók, úthálózat építése és javítása, ipari beruházások (Csíkban a csíkszensimoni Szesz- és Keményítőgyár létrehozása), a pénzügyi és hiteltámogatások – azonban csupán részsikert hoztak. „Nem gondoljuk, hogy a vizsgált fejlesztéspolitika sikertörténet volt, hiszen a ‘politikai döntések és a társadalmi folyamatok nem estek egybe’. Az idő rövidege, a hadigazdálkodás körülményei, a mély társadalmi-gazdasági különbségek a modernizációs folyamat akadályainak csak egyik dimenzióját jelentették. A akadályozó tényezők másik csoportja, úgy véljük, a befogadói oldalon jelentkezett.” (Oláh 2002)

Az 1945 utáni időszak történései azonban már erőszakosan megváltoztatták a teljes társadalmi, kulturális, gazdasági berendezkedést. Mivel a térségben nem voltak nagyobb vállalatok, az államosítás még nem okozott jelentős változásokat. A közösségi vagyon, a közbirtokosság, az egyházi tulajdon államosítása azonban már a székely közösségek lényegét érintették. Mindezek mellett azonban még továbbra is megmaradt a családi léptékű életvezetés. Az igazán radikális változás a térszek erőszakos létrehozása nyomán keletkeztek, amikor megszüntették (vagy minimálisra csökkentették) a családi gazdálkodás feltételeit. A föld, az állatok, a mezőgazdasági eszközök magántulajdonának megszüntetése több évszázados életvezetési gyakorlatot vágott ketté; eredményeképpen sokszerű állapot keletkezett. (Bíró 2006:173) A hagyományos életforma szétzúzása az erőszakos modernizációval folytatódott: a Csíki-régió központjának számító, de még 1968-ban is csak 12 000 lakost számláló Csíkszeredát a hatvanas években érte el a szocialista iparosítási hullám: a gyárak, lakótelepek gyors felépítését követően pár év leforgása alatt a város lakossága több mint háromszorosára duzzadt és tízezrek ingáztak a környező falvakból a városi (többnyire ipari) munkahelyekre. Ekkor alakult ki az a „kétlaki” (Bíró 2006:33) életforma, amely évtizedekig jellemezte (és részben ma is jellemzi) a térséget: az itt lakók (akár városon, akár falun van az állandó lakhelyük) egyszerre kisvárosiak és falusiak, egyszerre dolgoznak az iparban és falun a megmaradt háztáji gazdaságban. A városba költözők nagy többsége rendszeres kapcsolatot tartott kibocsátó falujával, ennek kultúrájával, mentalitásával. Ugyanakkor azok száma is ugrásszerűen megnőtt, akik naponta ingáztak a városi munkahelyre, így minden korábbi gyakorlatot meghaladt a város hatása a falusi környezetre. Mindezek nyomán városon egy felemás modernizáció jött létre, többségében városlakó falusiakkal, a

falvakon pedig meglazultak, néhol pedig kiüresedtek a hagyományos közösségi formák. A nyolcvanas évek második felében félbeszakadt a város lendületes iparosítása és „fejlődése”. A mintegy két évtizedig tartó „urbanizációs hullám” nem volt elégséges ahhoz, hogy Csíkszeredából modern város alakulhasson ki. A korszakban „felemás, végig nem vitt urbanizáció és iparosítás zajlott, amely kialakította egy új életforma kereteit, de maguk a társadalmi szereplők nem tudták beélni, tartalommal feltölteni ezeket a kereteket”. (Laki-Bíró, 2001:181) A Csíkszeredába közigazgatásilag és területileg teljes mértékben beolvadó, a várost szinte minden oldalról körülvevő peremfalvak (Csíksomlyó, Csobotfalva, Csíktaploca, Zsögöd) hiába váltak a város polgárosuló rétegének kedvelt és gazdag lakónegyedeivé, utcáin minden reggel és este éppúgy végigvonul a tehéncorda, mint bármelyik vidéki településen.

Az 1989-es rendszerváltásra egy olyan évtized után került sor, amikor a romániai szocialista gazdasági berendezkedés az ország lakóinak nagy részét szegénységbe sodorta. A 80-as években a megszorító gazdasági intézkedések nyomán a lakosság többsége alapvető termékek és szolgáltatások (élelmiszer, villanyáram, fűtés stb.) hiányától szenvedett, a kommunista diktatúra pedig a szellem-, a szólás -, az innováció, az önálló kezdeményezések szabadságától fosztotta meg az embereket. A kommunista vezetés utolsó évtizedeiben az emberek a minimális túlélésre próbáltak berendezkedni, élet- és mozgásterük a szűk családi, szomszédi és munkatársi viszonyrendszerre korlátozódott. Az emberek részvétele a társadalom közéleti tevékenységeiben minimálisra csökkent.

A rendszerváltás pillanatában a régió lakóit stagnálás jellemezte, a „kivárási évek után nem állt rendelkezésre újító, kezdési lendület, működő ambíció, félig már érvényesített és befejezésre váró törekvés” (Laki-Bíró 2001:182) Talán ennek is köszönhető, hogy a rendszerváltást követően régióban (akárcsak Romániában) nagyon nehezen jöttek létre strukturális gazdasági és társadalmi változások. A folyamatok nagy többségét a tehetetlenségi erő gerjesztette és nem egy innovatív, megvalósítható jövőképet kidolgozó stratégiai gondolkodás. A 20. század végét kaotikus állapotok, széthulló és elfecsérelt állami és közösségi vagyon, nagyfokú elszegényesedés, a munkaerőpiac radikális megváltozása, megugró időszakos és állandó migráció, aggasztó demográfiai folyamatok jellemezték. A kilencvenes években az összeomlott ipar és a visszakapott földek, az ezek nyomán kialakuló társadalmi folyamatokban még inkább felerősödött a föld és a mezőgazdaság szerepe, ez azonban alig jelentett többet, mint a hagyományos, falusi életformához való visszatérési kísérletet. „A foglalkoztatási szerkezetet alapvetően nem az előremutató stratégiaváltás jellemzi, hanem a rövid távú, taktikai lépések (visszamenekülés az agrárszektorba, idő előtti kilépés a munkaerőpiacról, a fekete-és szürkegazdaságban való foglalkoztatás növekedése). (Bálint-Bálint-Bíró-Kosztá 2004:33) A

bérek, fizetések, családi jövedelmek alacsony szintje „rossz társadalmi közérzet: a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság, a jövőnélküliség légkörét és a szegénység tudatát eredményezték” (Laki-Bíró 2001: 263)

A gazdasági fejlődés nyomai az ezredforduló után kezdtek megjelenni, ezt azonban derékba törte a 2008-ban kirobbanó gazdasági válság. A pár évig tartó fejlődés néhány helyen és szempontból feltűnő változásokat hozott Székelyföld életébe. A többséget jellemző, statisztikai adatokkal is alátámasztható látványos fejlődésről azonban még ma sem beszélhetünk. Bíró A. Zoltán jellemzése szerint „az itt élők többségének anyagi ereje csekély, iskolázottsága alacsony vagy közepes, kapcsolatrendszere többnyire a mindennap beélt, közvetlen fizikai téren belül szerveződik. Az elvek és szlogenek szintjén a piacgazdaság és a demokratikus társadalmi berendezkedés híve, de közben azt tartaná jónak, ha az állam vagy valaki más mindenkinek stabil munkahelyet és elfogadható jövedelmet biztosítana” (Bíró 2006: 6)

Összegezve a Székelyföldet érintő „modernizációs kísérleteket”, Bíró A. Zoltán kiemeli, hogy ezek közül sem az első, a 19.-20. század fordulóján zajló, sem a második, az 1940-44 közötti kísérlet, sem pedig a harmadik, a szocialista iparosítás „nem futotta ki magát”. Habár mindhárom jelentős változásokat hozott, mindhárom folyamat félbeszakadt. (Bíró 2008)

2010-ben Székelyföldet a gazdasági mutatók alapján Románia közepesen fejlett régiójának tekinthetjük. Közép-Kelet Európai vagy Nyugat-Európai összehasonlításban azonban egyértelműen egy gazdaságilag fejletlen, önellátásra és mezőgazdasági jellegű jövedelemkiegészítésre alapuló, az iparosodást nélkülöző térségként, többségében urbánus vákuummal küszködő régióként kell meghatározzuk.

3.2.4. Székelyek és/vagy magyarok. Székely identitástörténet.

„1848 nyomán váltak a székelyek a magyar nemzet részévé” állítja Pál Antal Sándor történész. „A legeslegfontosabb 1848-hoz köthető tény, hogy a székelyek a forradalom eszméjével való azonosulásuk nyomán lemondtak a különálló székely nemzet eszméjéről, hisz addig a székelység egy külön rendet képviselt Erdélyben. Teljesen összekovácsolódtak a magyar nemzettel, annak szerves részévé váltak.” (Szócs 2012) Bármennyire is egyetértek Pál Antal Sándorral, dolgozatomban fontosnak tartom kihangsúlyozni a székelyek sajátos identitástudatát, ami megkülönbözteti őket mind a magyarországi, mind pedig az erdélyi magyaroktól, és amely identitás hipotézisem szerint kapcsolatban áll és erősíti az itt élők vallásosságát.

Nyilvánvaló, hogy az itt élők a magyar nemzet szerves részének tartják magukat és magyar etnikai identitásukat „ma már egyetlen komoly és tisztességes szándékú kutató sem vonja kétségbe” (Hermann 2003:5). Ennek ellenére kétségkívül létezik egy élő, a többségi

magyarságtól elkülönülő székely identitástudat. Hermann Gusztáv Mihály meglátása szerint ez a regionális öntudat hasonlít a magyarországi hajdúk, palócok, vagy a romániai Nyugati Szigethegységben élő mócok identitástudatához, de ez semmiképpen sem annyira erős, mint „például egyes francia tartományok (Burgundia, Bretagne, Elzász, Lotaringia) markáns nyelvi-nyelvjárási jegyeken és történeti gyökereken nyugvó csoport-tudata”. (Hermann 2003:5) Meglátásom szerint Hermann 2003-ban tett megállapítása egy évtized után némi módosításokra szorul, a 2000-es években ugyanis Székelyföldön nagyon határozott, markáns és többszintű székely identitásépítési folyamat zajlott, folyamat, amely napjainkban is a megerősödés és konszolidáció irányába tart. Ennek a folyamatnak a részeként mindenképpen meg kell említsük a 2004. december 5.-ei magyarországi népszavazást a külföldi magyarok kettős állampolgárságáról, amelynek eredménytelensége indulatokat keltett nem csupán a székelyföldi politikai vezetésben, hanem széles társadalmi rétegekben is. Ekkor éleződött ki az az elkülönülési folyamat, amelynek a rendszerváltást követően, főként a munkaerő-piaci migrációnak köszönhetően már korábban megfigyelhető volt, és amely egyre fontosabbnak tartotta megfogalmazni, majd egyre erőteljesebben hangsúlyozni a magyarországi és székelyföldi magyarok nem csupán kulturális különbözőségét, hanem eltérő eredetét, etnikumát, közösségi jellegzetességeit. A magyarországi népszavazást követően erőteljes - elsősorban fentről, a helyi politikai, kulturális és gazdasági vezetőréteg irányából, lefele tartó - identitásépítési folyamat bontakozott ki, és minden jel arra mutat, hogy ez a „mesterségesen” felépített folyamat kedvező fogadtatásra talál a térség lakói körében. Az identitásépítési folyamat részeként megemlítem a székely szimbólumok (zászló, himnusz, rovásírás) egyre elterjedtebb, „hivatalos” használatát, a Székelyföld autonómiaigényének rendszeres hangoztatását, és „székely termék” és „góbé termék” márkanevek bejegyzését, a székely nyelvjárási sajátosságok kiemelését (pl. székely-magyar szótár megjelenése, interneten terjesztett, humoros formában bemutatott „székely nyelvlecke”⁸ stb.). 2010-től ugyan a székelyföldi magyarok számára is lehetővé vált gyorsított módon magyar állampolgárságot szerezni és ezzel a lehetőséggel sokan is élnek, a székely identitás erőteljesedésének folyamatát ez – úgy tűnik – egyelőre nem állította meg.

A magyarokétól eltérő székely identitás kialakulásának bemutatását azért is tartom fontosnak, mert ennek az identitásnak szerintem Csíkban szerves része a katolikus identitás. És nem csupán a felekezeti hovatartozást mint olyat tartom fontosnak kiemelni. Meglátásom szerint Csíkban pl. a vallásosság erőteljes megnyilvánulása a hétköznapi életben, a vallásos szimbólumok elterjedt használata, a vallásos helyszínek kiemelt szerepe (lásd pl. a Csíksomlyói

---

⁸ <http://kukker.manna.ro>

Kegytemplomot) is hozzátartoznak a csíkiak kollektív azonosságtudatához. A vallásosság tehát nem csupán társadalmi legitimitással bír, hanem a vallásosság és a vallás gyakorlása társadalmi elvárásként is jelentkezik a térség lakóinál. „Ha valaki megkérdezi tőlem, hogy mi az, amiről híres Székelyföld, mi az, ami siculikum, vagy hungarikum ha úgy tetszik, akkor az Csíksomlyó.” – mondta Ráduly Róbert Kálmán, Csíkszereda polgármestere Budapesten, a magyar parlament Felsőrendházi Termében, a Hungarikumok a parlamentben konferencián 2009. szeptember 26-án, majd beszédét „Dicsértessék a Jézus Krisztus” elköszönéssel zárta.⁹ A székely népruhában megjelenő polgármester a népviselet mellett, a székely nemesi hagyományok hangsúlyozása mellett, úgy tűnik tudatosan emelte Csíksomlyót és a vallásosság nyilvános kifejezését a székely „hungarikummá”.

A székely közösségi identitás természetesen nem a 21. század első évtizedében született. A magyarságtól megkülönböztető társadalmi berendezkedésről, a kollektív jogokról és kiváltságokról, a megkülönböztető nemzet-karakterológiai elemekről nyilvánvalóan korábban is létezett diskurzus. Az elmúlt évszázadok során a székely azonosságtudat intenzitása változó volt, a jogok megnyirbálásakor, a felkelések, az elnyomatás éveiben hangsúlyosabbá vált.

A Habsburg uralom időszakban Hermann Gusztáv Mihály szerint már erőteljesen létezett székelyek „kettős kötődése”. A korabeli írott források alapján a következőképpen rekonstruálja a székelyek nemzeti önazonosság-tudatát: „Egyrészt a székelyek a „nemes székely nemzet” fiainak tekintették magukat, ‘Scithiából’ jött harcos nép fiainak, akik a magyar királyoktól elnyert előjogok alapján bírják földjeiket, mégpedig oly módon, hogy ’abban Jus Regium se lett legyen’. Másfelől, ugyanezen kor székelyföldi közgyűlésein gyakran elszánt magyar hazafiakként foglalnak állást a magyar nyelv és a magyar művelődés értékeinek védelmében, azt követelve, hogy beszélt nyelvük ne csupán az oktatásban, de a közigazgatásban is egyedül használatos nyelv legyen, és ezen történjen a hivatalos érintkezés az ország harmadik kiváltságos ’nemzetével’, a szász nációval is. Hogy még jobban felhívják a figyelmet a szoros kötelékre, mely őket a magyar nemzethez köti, buzgón támogatják Erdély unióját Magyarországgal, gondosan ügyelve azonban arra, hogy ez az unió ne sértse hagyományos autonóm jogállásukat, igyekeznek biztosítékokat kieszközölni a székely szabadságok régi formájukban való megtartására, visszaállítására.” (Hermann 2003:291)

Amint korábban már említettem, a magyar nemzettel való azonosulás legfontosabb momentuma a 19. század közepén következett be. Az 1848-as forradalom hasonló horderejű társadalmi változásokat hozott Székelyföldön, mint Magyarországon, azonban a székelyek

⁹ A felszólalásról készült videofelvétel megtekinthető a <http://erdely.ma/kozeletunk.php?id=58794> honlapon.

számára a nemzeti azonosságtudat új korszaka is elkezdődött. Ekkor szűnt meg az évszázadok óta fennálló rendi nemzet, a *natio siculica*. A székelység jogilag teljes mértékben a magyar nemzet részévé vált, az őket megkülönböztető kiváltságok, a sajátos jogrendszer véglegesen a múlté váltak, identitás-formáló tényezőként már csak a kollektív emlékezés és tudat számára bírtak jelentőséggel.

A székely identitásformálásnak a két világháború közötti időszak meghatározó periódusa. A szinte teljes egészében székelymagyar kultúrájú régióban érthetetlenül abszurdnak tűnt az új román vezetés, közigazgatás, tanügyi rendszer. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban született meg a Székely Himnusz, továbbá a „tipikus” székely figurák, akik Tamási Áron és Nyíró József irodalmi szereplőiből váltak a magyar és székely mentalitás sztereotipikus közkedvelt alakjaivá. A kisebbségbe kerülő erdélyi magyarság körében kiteljesedő transzilvanizmus sem tudta teljes mértékben integrálni a székelységet. Az „erdélyi lélek” elsősorban irodalmi megfogalmazása mellett megjelenik a „székely lélek” ideáltípusa is. Ravasz Lászlónak 1932-ben, a *Hitelben* megjelent tanulmánya, a *Székely Lélek* egyértelműen kifejezi a székelyek különállóságát. „A székely más, mint a magyar, nem úgy, mintha idegen volna tőle, vagy kívül esnék rajta, hanem úgy, hogy a magyarság fogalmán belül különös és egyéni tulajdonságok szövedéke. Még azt sem lehet mondani, hogy az erdélyi és a székely lélek azonos.” Ravasz több olyan tényezőt sorol fel, ami szerinte a székelységet megkülönbözteti a (volt) vármegyei magyaroktól. Az eltérő eredet, a székelység különálló és egységes társadalma, amely „kifele arisztokratikus”, „befejele demokratikus”, a sajátos, egyidejűleg katonáskodó és önellátásra berendezkedő életmódja, rendkívüli kezűgyessége és technikai érzéke mellett feltűnik egy, a székely identitásban a továbbiakban jelentős szerepet kapó, szinte megszemélyesített „székely sors”. „Bármely imperium parancsolt felettük, az nekik csak vér, könny és veríték-adót jelentett. Őket sohasem védte senki, őket mindig magukra hagyták s mindig megfedkeztek róluk addig, amíg ismét szükség lett reájuk.” Amint korábban már láttuk, a „székely sors”, a „végzet” motívuma beékelődött a székelységről és a székelység önmagáról alkotott sztereotípiáiba, jelentős részét képezi hétköznapi és ünnepi narratíváknak.

A korszaknak székely-magyar viszonyban is érdekes epizódja volt a II. bécsi döntést követő négyéves időszak. 1940-ben a román hivatalnokokat magyarok váltották föl, akik – a kezdeti örömmámoros fogadtatás után – gyorsan elveszítették népszerűségüket. A székely kollektív emlékezet még ma is számon tartja fennhézójának vélt magatartásukat; ez a „testvéri gög” számukra sokkal fájdalmasabb volt, mint a román hivatalnokok arroganciája. Ha ma a magyar-székely viszonyról gondolkodunk, akkor ennek a négy éves korszaknak, a „kicsi magyar világ”-nak a hagyatékát is figyelembe kell veyük.

Az 1945 utáni időszak identitás-zavart keltő elemeként elsősorban a hagyományos életvitel erőszakos megtörését, a társadalmi berendezkedés mesterséges átalakítását kell megemlítsük. A korszak okozta társadalmi, közösségi és kulturális változásokat (rombolást?) még ma is nehéz fölmérni és megítélni. Az identitás-megőrzés, építés, kifejezés szempontjából Bodó Julianna szerint a korszak jellemzője, hogy erre csak rejtett utak és formák voltak lehetségesek, a nemzeti önkifejezésre irányuló törekvések kiszorultak a nyilvános szférából, a magánszférába, vagy a közösségi nyilvánosság rejtett dimenziójába voltak kénytelenek visszahúzódni. (Bodó 2007:67) Ezt a képet a KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának munkatársai kiegészítik azzal, hogy a nyilvánvalóan létező korlátok, ellenőrzési mechanizmusok és kompromisszumok mellett az „1968 utáni országos vezetés a romániai magyar elit számára (s ezen belül a székelyföldi magyar elit számára is) lehetőségeket és eszközöket kínált egy etnikai alapú ‘külön’ identitásépítési folyamat beindításához és működtetéséhez, s ez a folyamat – az 1980-as évek elejétől – közepétől érvénybe lépő jelentős szigorítások mellett is – működött egészen 1989-ig.” (KAM 2011:9) A kutatócsoport munkatársai ennek a nyilvános térben zajló identitásépítési folyamatnak több példáját is megemlítik: írók szülőhelyének „kultikus kiépítése és az ahhoz kapcsolódó ritualizált látogatási gyakorlat, a nemzetiségi elit képviselőivel való találkozások ceremonikus alkalmainak rendje, a folklórfesztiválok sora...” A szerzők kiemelik, hogy ezeket viszont nem szabadott tényszerűen megnevezni, mint identitásépítési folyamatot: a folklórfesztivált nem lehetett magyar ünnepnek megnevezni, hanem a „Megéneklünk Románia” rendezvényeként, a néprajzi könyvsorozatot „senki nem nevezte a kisebbségi identitás építésének, csak a néphagyomány ápolásának” (KAM 2011: 9-10)

Az 1989-et követő első évtizednek több szempontból is erőteljes hatása volt az idők élők identitására. „Hirtelen megnyílt a lehetősége annak, hogy az etnikai identitásépítés gyakorlata kilépjen a teljes nyilvánosságba. A nemzeti önfelmutatást szimbolikusan megjelenítő események száma ugrásszerűen megnőtt, nagy dimenziókat kapott, és igyekezett minél reprezentatívabb formákat ölteni”. (Bodó 2007:67) A önkifejezés szabadsága szinte robbanásszerűen szabadította el a magyar identitás kifejezésére, megmutatására és nyomhagyására való törekvéseket. Mindezt táplálta az országban elszabaduló magyarságellenes hangulat, a román nyelvű médiában szinte állandó jelleggel hangsúlyozott „magyar veszedelem”. Székelyföld – kihasználva a térség abszolút magyar többségéből származó előnyöket – „rendkívül nagy számban hívta életre azokat az eseményeket, amelyek a nemzeti tudatra apelláltak, annak felmutatását és megerősítését célozták.”(Bodó 2007:68) Ilyen események voltak a „szobor- és emlékműavatások, kopjafaállítások, zarándokutak, megemlékező menetek, emléktábla- és plakett-leleplezések, koszorúzások, nemzeti hősök, neves történelmi, kultúrtörténeti személyiségek emlékszobáinak

létrehozása, oktatási intézmények, közművelődési egyesületek névadó ünnepei, zászlóavatások.” (Oláh 2000:106)

Az 1989-es változásokat követő intenzív nemzeti identitásépítési folyamatok az első évtizedben szinte kizárólag magától értetődően a magyar nemzeti identitás építésén munkálkodtak. Ugyan már a forradalmi hangulatot követő napokban megjelentek pl. Sepsiszentgyörgyön olyan feliratok középületek oldalán, amik a székely felsőbbrendűséget hirdették meglehetősen vulgáris módon kifejezve, a székelység magyarságtól való elkülönülési tendenciái, a tudatos és megtervezett székely identitásformálás csak az ezredfordulót követően vált jelentőssé. A folyamatnak kiemelkedő pillanatai a 2003-ban megalakuló Székely Nemzeti Tanács és ezzel együtt Székelyföld autonómiájának leginkább politikai palettán mozgó gondolata, valamint a 2004-es eredménytelen magyarországi népszavazás a kettős állampolgárságról. Az egyre inkább kibontakozó folyamatról sajnos még nem készült átfogó tanulmány, erősödő térségi jelenléte azonban érzékelhető, és nem csupán a társadalomkutatók számára.

3.2.5. Nemzetkarakterológia és a székely habitus.

Az előző fejezetekben megpróbáltam néhány olyan szempontot elemezni, amelyek megközelítési lehetőséget adhatnak a székelyek (és ezen belül a csíkiak) jellemzéséhez, egyéni vonásaik megrajzolásához. Úgy gondolom, hogy a megrajzolt kép nem lenne teljes, ha nem egészíteném ki néhány olyan szemponttal, amelyek, ha nem is módosítják lényegesen a csíki székelyekről alkotott - általam megindokolható - vonásokat, de adalékokkal szolgálhatnak a székelység viszonyának megértéséhez szűkebb és tágabb környezetéhez.

A székelyek „másságát”, különbözőségét a velük érintkezők egyértelműen érzékelik. Vöő Gabriella a következőképpen összegzi a székelyekről alkotott képet: „A székelyt a magyar köztudat általában érdekes embertípusnak tartja; egy kicsit hóbortos, de agyafűrt, ravasz embernek, akit a maga sajátos életfilozófiája megkülönböztet bizonyos mértékig a többi embertől, nyelve is komikusnak tűnik, de megvan benne a kellő intelligencia és erő, hogy kritikus helyzetekben felülkerekedjék” (Vöő 1983: 189) A másság és eltérőség feldolgozásának egyik szociálpszichológiai eszköze a sztereotípiák alkotása. Egyes vélt vagy valós jellemvonások egy egész közösségre való kiterjesztése és általánosítása megkönnyíti az idegen dolgát: a kommunikációs vagy egyéb problémáinak okát könnyedén tudja a sztereotípiákkal felduzzasztott másságban megtalálni. A székelyekről alkotott sztereotípiák azonban nem csupán a kudarcfeldolgozási mechanizmusok alkotórészei. A magyar nyelvterületen és kultúrában létező – különböző népekre és etnikai közösségekre irányuló sztereotípiák között meglátásom szerint a skótok, cigányok és zsidók mellett a székelyekre vonatkozóak a legszínesebbek és

összetettebbek. A magyar viccek, adomák, anekdoták visszatérő etnikai csoport-szereplői közül a cigányok és zsidók mellett elsősorban a székelyek azok, akik magyar tájegységek lakói. Vöő Gabriella a székelyek mellett még kiemeli a palócokat, mint „ismerős, népszerű parasztfigurákat” (Vöő:1983:7) A székely ember – sajátos, de azért többnyire pozitív fele hajló – figurája minden magyar adoma- és anekdotagyűjteményben külön kategóriát képez. „Ahhoz, hogy valamely népcsoport képviselője humoros vagy komikus figurává válhassék, az szükséges, hogy gondolkodása, viselkedése különös, az általánostól nagyobb mértékben eltérő legyen” (Vöő: 1982:8) A székely adomák titka a székely ember „másságában rejlik”: mást mond, mást cselekszik, másként gondolkodik és viselkedik, mint azt az események rendszere, logikája, „normális menete” alapján a hallgató az adott történeti szituációban elvárna, vagyis „a karakter, a jellem szokatlanságait” húzzák alá. (Vöő 1983:8)

A külvilág által alkotott kép mellett létezik ennek egy másik típusa is: amit egy közösség vagy nép – esetünkben a székelység – önmagáról alkot, hogy ezzel a jellemzéssel különítse el magától a külvilágot. Természetesen a külső – belső típusú sztereotípiák nem függetlenek egymástól. Ezek a mentális képek - a székelyek esetében különösen – kölcsönösen hatnak egymásra. A szűkszavú vagy furfangos eszű székely képe pl. egyidejűleg külső és belső sztereotípiá, még akkor is, ha a székelyek a hétköznapi életben tulajdonképpen meglehetősen szeretnek és tudnak fecsegni, és ha minden vélt vagy valós furfangosságuk ellenére is nagyon sokszor becsapottnak, kijátszottak is érzik magukat. Ugyanakkor Vöő Gabriella szerint a „közösségi egyéniség” megléte, formálódása és folytonos újjászületése magának a közösségnek az identitásához tartozik, ezt nem veszítheti el anélkül, hogy „hogyan bele ne olvadna egy másik társadalmi, etnikai csoportba, amelynek erősebb az egyéni karaktere”. (Vöő 1983:8). Azoknak az anekdotáknak a nagy része például, amelyet székely közösségekben jegyeztek le, azokat a vonásokat emelik ki, amelyeket a székely „önmagára jellemzőnek tart”, a „székely tesz nevetségessé másokat” (Vöő 1983:11), miközben, amint később látni fogjuk a székelyekről szóló viccek egy főszereplője a tájékozatlan, becsapható, naiv székelyé.

A teljesség igénye nélkül a következőkben megvizsgálom néhány, a székelyekkel azonosított jelképet, allegóriát, és székelyekről alkotott sztereotíp képet. Ezek forrását a székelyekről (is) szóló regényekben, versekben, műdalokban, nótákban kerestem, másrészt a székelyekkel kapcsolatos humorvilágban.

Kezdetben jellemezzük röviden a két legnagyobb ismertséget szerzett székely író, Tamási Áron és Nyírő József által megformált székely hősöket. A székelység szimbólumaivá a két világháború közti időszakban két irodalmi szereplő vált: Ábel és Úz Bence. A két író által megformált szereplőnek sok közös vonása van; ezek legtöbbször az általánosan elfogadott,

idealizált és szimbolikusan megformált sztereotip székely típusának alapjává váltak. Ebben – a két író népszerűsége mellett – a korabeli kritikáknak, illetve irodalmi méltatásoknak is nagy szerepük volt. Az *Ábel a rengetegben* c. regény megjelenésekor Schöpflin Aladár a következőképpen írt róla a Nyugatban: „Tamásinak sikerült a magyar törzs egy különleges ágának, a székely embernek csaknem teljes típus-képét lerögzíteni csaknem teljes valójában. Nem Ábelt, a székely fiút, nem a mai, román fennhatóság alatt élő személyt. Ezt is, de ezenfelül a mindenkori székelyt, akiben benne vannak a fajtának ősidők óta, a természettől meghatározott és történelmi küzdelmekben kifejlett tulajdonságai, benne van az ezekből folyó lelkiállapot s végeredményben a székelység egész történelme. Tamási regénye szimbolikus a maga fajtájára nézve.” A regény főszereplőjéről, Ábelről a következőket írja a kritikus: „Szüntelen agyafűrt tréfán jár az esze, nem mond semmit közvetlenül nyíltan, még az apjának sem. Csupa célzásokban beszél s csavaros mondásairól egy másik ősnépi formára ismerünk rá: a csali mesére. Ez a székely beszédmód. Egy olyan fajtának a beszédmódja, amelynek mindig résen kellett állni a természet mostohasága, emberek erőszaka ellen, amelynek kézimunkás létére mindig eszével is kellett élni. Ez az ész aztán olyanná alakult, mint a viharban nőtt fa, görcsössé és csavarodottá, hogy mindig azzal az oldalával fordulhasson vihar, eső, hó felé, amely kibírja. A népmese hőséneke nagyon vigyázni kell magára, nagyon ravasznak kel lennie, hogy meg tudjon állni a viharos erdőben, amelybe az élet kézen fogva fölvezette. Meg kell tanulnia, hogy túljárjon az emberek eszén, és még inkább meg kell tanulnia, hogy a tréfa édes ízével vonja be azokat a dolgokat, amelyek máskülönben nagyon is keserűek volnának. Ebből fakad ki az a különös székely humor, amely más, mint minden más nép humora.” Az Ábelt jellemző „folytonos jókedv már nem lelkiállapot, ez már természet, ebben van a székely fajta bélyege.” (Schöpflin 1933). A korszak másik székely típusát Nyíró József teremtette meg. Az általa megjelenített székelyek összeforrottak a természettel, drámai küzdelmet folytatnak a megmaradásért, lelkületük babonás hiedelmekkel van átszőve. „A halál mintha állandóan közöttük járna, nem félik, az élet természetes tartozékának tekintik.” – írja róluk Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. „A híres tréfacsináló Bence túljár az úri vadászoknak, az állam embereinek eszén, kalandor vállalkozásokba kezd, keresztet ácsol, imádkozni tanítja a medvét. A regényhős szép emberi tulajdonságok hordozója is: hatalmas fizikai erő, életrevalóság, tréfálkozó kedv, együttérzés a szegényekkel, a segítőkészség. Azoknak a tulajdonságoknak felnagyított képviselője, melyek az író népét jellemzik, amilyeneknek szeretné látni őket.” (Balogh 1981)

A székelyekről alkotott kép azonban nem csupán irodalmi alkotások (majd ezek nyomán filmek) hatására vált a köztudat részévé, hanem ezeknek a jellemvonásoknak a megjelenítése továbbgyűrűzött a magyar irredenta mozgalom által népszerűsített dalokban is. Ezekben főként

a székely hős prototípusa jelenik meg, akinek osztályrésze a kitartó küzdelem, erejét az „ősi virtus” adja, „bajtól, véstől soha félt, bátran állja az élet viharát”¹⁰, harcát Csaba királyfi vezérli, „sok drága vért” ontott ki. Nehéz sorsa ellenére – amely évszázadok óta kíséri őt – sudáron áll, akárcsak a fenyő a Hargita tetején. A „sok vitéz székely” vérrel vigyáz a rögre, „ört áll a végeken”, „egész szívével és egész lelkével védi a szép magyar Hazát”, amiért kész meghalni és érte „száz halállal megvívni”. A műfaj által használt további motívum *a „szomorú sorsú” székely*: Székelyföldön az irredenta dal szerint „szenedni jó”, az itt lakókat „sújtva sújtja Isten ostora”, a székely sorsa a szenvedés, bujdosás, lassú porladás. A kisebbségi létbe kerülő időszakban felbukkanó „sors” és „végzet” motívumok a kiválasztottság-tudatban nyernek feloldást: „a székely is magyar / Csak egy kicsivel több. Igaz, hogy nem sokkal, / de több! Legalább úgy három négy fokkal. / (...) szólott az Úr hangja / (...) / Ez a ‘kicsivel több’ megmagyaráz mindent. / (...) Kicsivel több ezért szenvedésetek is.”¹¹

Amint a bevezetőben már említettem a székelyekkel kapcsolatos humorvilág, az adomák, anekdoták rendkívül tág tárházát sorakoztatják fel a székelyekről alkotott sztereotípiáknak. Annak ellenére, hogy hétköznapiakban megfigyelhető humoros helyzetek alapvetően nem etnikai jellegűek, a textualizáció során mégis hangsúlyozottan etnikai jellegűvé válnak, etnocentrizmust erősítenek és szerepet játszanak az etnikai identitás alakításában is. (Biró 1997: 156-159) Ez a műfaj többnyire megismétli, illetve fölhangosítja a már korábban, székelyekhez társított jellemvonásokat. „A magatartásmodell, amelyet részben a köztudat, részben az önértékelés tulajdonít a székelyeknek, a hagyomány, az értékrend szerves részévé vált, elkötelez, tudatosan ébren tart és fejleszt bizonyos karaktervonásokat, és megformálja a sajátosan székely anekdotaarculatot, a székely adomafigurát (...) Az Úz Bencék, Ábelek sajátos világa ez a székely világ...”, (Vöő 1986: 190).

Az egyik legnépszerűbb anekdota-figura az *élet-halál kérdéseit semmibe vevő székely*, aki hétköznapi, normális logika szerint nem veszi komolyan az életet Számára a lehetetlen, a csoda, a baj, a katasztrófa és a halál csupán egy kis hétköznapi semmiség. Tulajdonképpen nem azonosul a bajjal, nem vesz tudomást róla. Mintha egyfajta fordított világ keletkezne, amelyben, a nagyot kicsinek ismerik el és fordítva. Tánczos Vilmos a következőképpen fogalmaz: „A székely gondolkodásmód legjellemzőbb vonása az a törekvés, hogy ne ismerje el a környező világot valóságosan létezőnek, s így önmagával azonosnak. (...) A való világ legyőzésének, a rajta való felülemelkedésnek egyik módja a teremtett világ rendezőelvévé előlépő metafora. (...)”

¹⁰ Az idézőjelbe tett szövegrészek műdalok, irredenta nóták szövegei. Forrás: www.zeneszoveg.hu, http://www.kuruc.eoldal.hu/oldal/revizios-dalok_-indulok_-hazafias-zenek

¹¹ Részlet Széllyes: Székely Karácsony című verséből, http://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9llyes_S%C3%A1ndor

Megteremtődik az a jellegzetes fordított világ, ami a nagyból kicsit, a serényből lassút, a gyávából bátrát, a félelmetesből nevetségesen esendőt csinál. A metafora a világ fumigálásának eszköze, a benne való otthonosság ismérve” (Tánczos 2000:24) Ezekben az adomákban esetenként megjelennek az önérzet és büszkeség elemei is, de a vicces helyzetek által megmutatott fordított világnak pontosan az a leglényegesebb eleme, hogy az adott helyzetben természetesnek tűnő dicsekvés szinte teljesen háttérbe szorul, és helyette a halált megvető könnyedség válik normálissá.

A székelyekkel kapcsolatos humorvilágban is természetesen visszaköszön *a szűkszavú székely* figurája és azok a sajátos helyzetek, amikbe a szűkszavúsága sodorja őt. A szűkszavúságot a magyar kultúrában olyannyira társították a székely személyével, akárcsak a székely harisnyát (amit ma már csak közösségi ünnepeken, szimbólumértéküként használnak). A székely szűkszavúság pszichológiájában visszaköszön az élet-halál nagy kérdéseit könnyedén vevő székely típusa (mert ha nem így volna, legalább az igazán komoly helyzetekben nem spórolna a szavakkal), de utalnak arra a feltételezett, sajátos, kívülről nehezen érthető viszonyrendszerre is, ami a székelyeket összeköti, és ahol a szavakat mellőző kommunikáció nélkül is működik a világ. A szűkszavúságot, akárcsak Ábel esetében a *furfangos ész* egészíti ki. Túljárnak mások eszén, kényes helyzetekben frappáns megoldásokat találnak és ezúttal ők szégyenítenek meg másokat. A furfangosság és a mások felett aratott győzelem nyitja nem a hazugság és félrevezetés, hanem – a külső világból érkező számára nem mindig követhető - csavaros észjárás, esetleg a már ismert szófukarság. A leleményesség legfőbb forrása pedig a gyors észjárás, ami adott helyzetben nem szófukarságba torkollik, hanem frappáns válaszába. A humorban továbbá megtalálható *a naiv székely típusa, amely* a székely emberhez tájékozatlanságot, naivságot, becsaphatóságot társít. Itt a székely gyakran válik nevetségesség tárgyává, de a helyzet poénja többnyire nem az, ahogyan a székely nevetségessé válik, hanem az, amint mindeközben ő konokul kitart igaza mellett és legfontosabbnak önérzetét tartja, amin az a „másik világ”, a „külvilág”, amely nevetségessé tette, mitsem tud változtatni. Végül emeljük ki a *megérthetetlen székely* figuráját. A székely világ mentalitásának feltételezett megértési nehézségei leginkább azokban a viccekben tükröződnek vissza, amelyek helyzetparódiára alapulnak. A történetben látszólag minden a normális kerékvágásban történik, a szereplők látszólag logikusan cselekszenek, de az egészek még sincs semmi értelme. A külvilág számára érthetetlen abszurditásba torkollik a cselekmény. Vöő Gabriella összefoglalásában: „A székely adomák legnépszerűbb alakja az eszes, ravasz, de együgyűséget tettető paraszt. (...) Hol szellemes ötleteink, találó kiszólásain nevetünk, hol ostobaságán. Nevetséges szereplőként rendszerint olyan helyzetekben

bukkan fel, amelyekben objektív körülmények folytán válik komikussá, és nem a szellemhiány, a hibás gondolkodás miatt” (Vöő 1983:10)

Ha elszórtan is, de székely sztereotípiákra bukkanhatunk a magyar közmondásokban és szólásokban is. Bańcerowski Janusz gyűjtése és értelmezése szerint a közmondásokban és szólásokban főként negatív sztereotípiák vannak: „(a székely) támadó, agresszív, a pénzért mindenre képes, ravasz, agyafúrt, buta, nevetlen, tolvaj. Például: Székely támad, székely bánja (= Kezdd ki velem, majd megbánod); A székely a pokolba is elmegy, csak megfizessék (= Pénzért mindenre képes); Jó dolga van, mint a székely kutyájának (= Rosszul megy a dolga); Két lelke van, mint a székelynek (= Ravasz, agyafúrt ember); Ostoba, mint a székely; Lopós, mint a székely; Újság, mint a székely pogácsa (= A székelyek nem ismerik ezt a süteményfaját).” (Bańcerowski 2007)

A székelyekről alkotott képnek azonban nem csupán emberi jellemvonások a részei, hanem, egy „szent hegy” is társul hozzá. Noha a székelyeknek csupán egyik része lakik a Hargita hegység egyik vagy másik oldalán (a csíkiak és gyergyóiak, az udvarhelyiek egyik része) és noha Székelyföldön vannak még a Hargitát megközelítő magas hegyek (Lakóca, Nagyhagymás), a székelység nemzeti szimbólumként is számon tartható „szent hegyévé” a Hargita vált. Ez valószínűleg egyrészt a Hargita hegység Székelyföldön belüli többé-kevésbé centrális földrajzi elhelyezkedésének köszönhető, másrészt – és ez a lényegesebb – a Hargita felruházásának számos szimbolikus jelentéssel. A szimbolikus elemek mellett (fenyő, rengeteg, kő, víz stb) a Hargita megszemélyesítésével is találkozunk (a Hargita öle ringatja gyermekeit) és ezen túlmenően a hegység szakralizációjával is. („Kárpát szent bércé”. „Add, hogy még egyszer reánk nézzen a mi Szent Hargita hegyünk”). A Hargita „népszerűségéhez” nyilván Tamási és Nyíró is hozzájárultak, akik többnyire a Hargita „rengetegébe” helyezik műveik cselekményét, szereplőik nem csupán otthonosan mozognak a Hargita világában, hanem szinte mitologikus kapcsolatba kerülnek vele. Mindezeket túl Bíró-Bodó szerzőpáros szerint a XX. század második felében tudatosan törekedtek a „hargitaiasság” megteremtésére. Az 1968-as megyésítéskor a mesterségesen létrehozott új Hargita megye több olyan régióból állt, amelynek saját regionális identitása volt (és amelyet ráadásul időnként a szomszédos régiók ellenében fogalmaztak meg). A Hargita-megyei identitás létrehozásához és kidolgozásához¹² a legkézenfekvőbbnek a megye közepét át-szelő Hargita hegység tűnt. A „hargitaiasság” felépítésében együtt dolgoztak a sajtó és a politikai-

¹² A Hargita megyei identitás-létrehozási kísérlet többnyire sikertelen volt. Ma Hargita megyében elsősorban a hagyományos területi identitások léteznek, „A mentális tér ebben a vonatkozásban hagyományos szerkezetet mutat, nem igazán beszélhetünk így megyei identitásról, hanem megye szinten elsősorban széki, vármegyei tagozódás figyelhető meg” (Csák 2011)

kulturális élet szereplői. (Biró – Bodó: 1998) A korszak emlékeként Hargita megyét ma is ugyanígy hívják, de némi névmódosulással megmaradt a hely napilap elnevezése is (Hargita helyett ma Hargita népe), van ugyanilyen nevű szálloda, hivatásos néptáncgyűttes, ásványvíz márkanév stb.

A székelyekről alkotott kép tehát összetett és színes. Megtaláljuk benne a 19. és 20. században keletkezett nacionalista személet szülte romantikus „hamis székely mítoszt” (Tánczos 1993: 10), a Tamási és Nyíró által teremtett irodalmi figurák hasonmásait és rokontípusait, és elvértve néhány „gyakorlatiasabbnak” tűnő (de a realitást szintén csak érintő – hiszen a pl. székelyek természetesen ismerik és fogyasztják a pogácsa különböző fajtáit) előítéletet.

Ezek a vélt jellemvonások beitták magukat a székelyekről alkotott felületes képbe. És mindezt annak ellenére, hogy “sokszor napi ideológiai, kultúrpolitikai megfontolásokból” hozták őket létre. Hajdú Farkas-Zoltán szerint ezeknek a felszínes jelképeknek „az állandó jelenlétét kultúránkban ma már a közízlés kéri számon, hiszen úgy érzi, hogy ezek identitástudatának legjogosultabb hordozói. Aki mással próbálkozik, azt vagy lehurrogják, vagy a kozmopolitizmus lemoshatatlan bélyegét ütik rá. Maradnak tehát a jól bevált patriotizmus- és szülőföldszimbólumok, melyek akár túlharsogva, akár elsuttogva, de mindenképpen elnyomják az őszintébb viszonyulásokat.” (Hajdú 1993:16).

Láttuk tehát, hogy a Kárpát-medence magyarjaitól a székelységet – és ezen belül a csíkiakat is – évszázadokon át legfőképpen az különböztette meg, hogy letelepedésüktől kezdve egészen a 19. század közepéig a székely társadalom katonáskodó volt. Legnépesebb és legnagyobb befolyással bíró csoportja a szabadparaszti státust élvező katonák voltak. A katonáskodó életforma mellett ugyanakkor fontos jelentőséggel bírt, hogy ezt a katonáskodó szervezetet egészen a székelyeknek az osztrák hadseregbe történő besorozásáig, többé-kevésbé szabadon, önszervező módon intézte. További fontos eleme a székely történelmi hagyatéknek a viszonylag önálló önkormányzati rendszer, a belső szerveződés és döntéshozatal lehetősége. A székely kiváltságok megnyirbálása majd megszűnése folyamatos ellenállást és ezáltal belső összetartozás-tudatot generált, hasonló hatása volt később a számos megszorítást hozó kisebbségi létnek is. A székely identitás alapvető elemei ebből a történelmi hagyományból táplálkoznak. „Az erőteljes székely ’Mi’-tudat történelmileg alakult ki, s szerepe volt a székely közösség kohéziójának fenntartásában, s megléte ma is megfigyelhető, mint a magyarságtudat sajátosságát jelző ’többlet’.” (Egyed 2006: 291) Ezt a „többletet” vallja magáról a székelység, ezt érzékelik a székelyekkel kapcsolatba kerülők, és ezt egyszerűsítik le és színezik ki egyidejűleg gazdag sztereotípiakészlettel.

3.3. A Csíki Régió

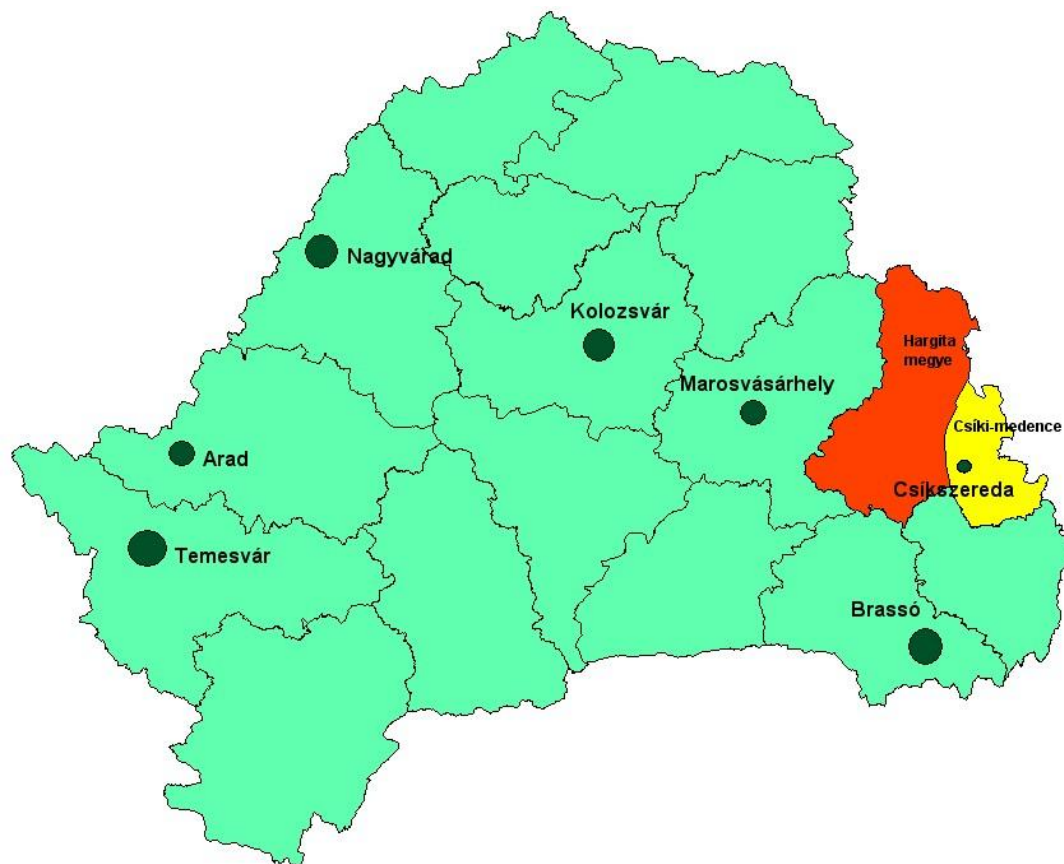
3.3.1. Földrajzi keretek, a vidék „tájképe”

Dolgozatom vallásszociológiai kutatásának terepe Csík. A térségnek több megnevezése van az irodalmi, adminisztratív-politikai, történelmi vagy köznyelvi szóhasználatban: Csíkország, Csíki-medence, Csíki Régió, Csík Terület, Csíki Térség, Csíkmegye vagy egyszerűen csak Csík. A térség földrajzi zártsága, az öt körülvevő magas hegyek látványa Csík leírásában több író is az „ország” elnevezésre bátorított, példaként Vitos Mózes idézem: “Elszigeteltségénél fogva már ősünk külön kis országnak nevezték el. Nem ok nélkül. Erezték, látták, tudták, miért teszik ezt. A gyakorlati élet szülte ez elnevezést. S ha ma kellene e helyet elnevezni, ma sem tudnánk Csíknak a ‘Csíkország’-nál találóbb elnevezést adni,” (Vitos 1894:1). Csík természeti adottságai a tényszerű leírásokon, beszámolókon túl gyakran készítenek a vidék leíróját, hogy ennek vadregényes, szemet gyönyörködtető jellegére kitérjenek. Csíkszékre tekintve Teleki Domokos a következőképpen írt 1796-ban: „Oly gyönyörűséges tekintet, mely a legszomorúabb embert is megvidámítaná. Mert lehetetlen volna emberi látó szemnek a természetnek oly nyilván kilátszó szépségét meg nem esmérni és emberi szívnek azt egy bizonyos örömmérséssel nem érezni” (Teleki 2009:221). Vitos Mózes hasonló elragadtatással és érzelmi töltettel jellemzi Csíkot: „Csíkmegye a Hargita legmagasabb csúcspontjáról szemlélve elragadó képet nyújt. Csíkmegye gyérhomályljal átszűrt égszin légkörben, örökzöld heglánczokból fűzött koszorú északtól dél irányban tartó kihosszabbodással, melynek behomorodó ölet az Olt, Maros folyók és több patakok, mint egy hanyat elterülten fekvő élő kis óriás testet a vér és üterek, minden irányban átfolyják, átszántják. E koszorú sötétzöld bársonyának peremén, melyet az Ur teremő keze fűzött a növény- és ásványvilág legdrágább ékes gyöngyeiből, a maga csodás fenségében a kéklő, s majd a csillagos ég látszik széleivel lepihenni. Felséges bércz koszorú, magasztos látványt nyújtó koszorús völgykebel, isteni remeklő kéz által alkotott bölcső, a különböző lények mesterileg elrendelt csodás összhangzata ez, melyeket csak mindenható erő hozhat létre. (Vitos 1894: 10). A „szubjektív” leírások sorát Prohászka Ottokár által megrajzolt képpel zárom, esetében a táj leírása az itt élők jellemzésével egészül ki: „Csík az a csík, erdőből-virágból szöve, melyen az Olt folyó ezüst szalaga húzódik végig. Elzárt, csendes ország, melyet hegy-óriások környékeznek s rengetegek táplálnak friss, éltető lehelettel. (...) Itt élnek Attila maradékai, nyelvükön megérik az Ósdiság akcentusa, szokásaikon a patriarkák egyszerűsége, öltözetükön az erő divatja, (...), kultúrájukon a nyugati kultúra elgyöngült érverése...” (Prohászka 2009:260)

Az elragadtatás kiváltó csíki táj élményszerű leírása után tekintsük át Csík konkrét jellemzőit is. A Csíki-medence - a Keleti Kárpátok középső részén, az Olt folyó partján fekszik, ezt forrásvidékétől Tusnádfürödig 63 km. hosszan követi. A medence szélessége átlagosan 14 km, területe 1700 négyzetkilométer.

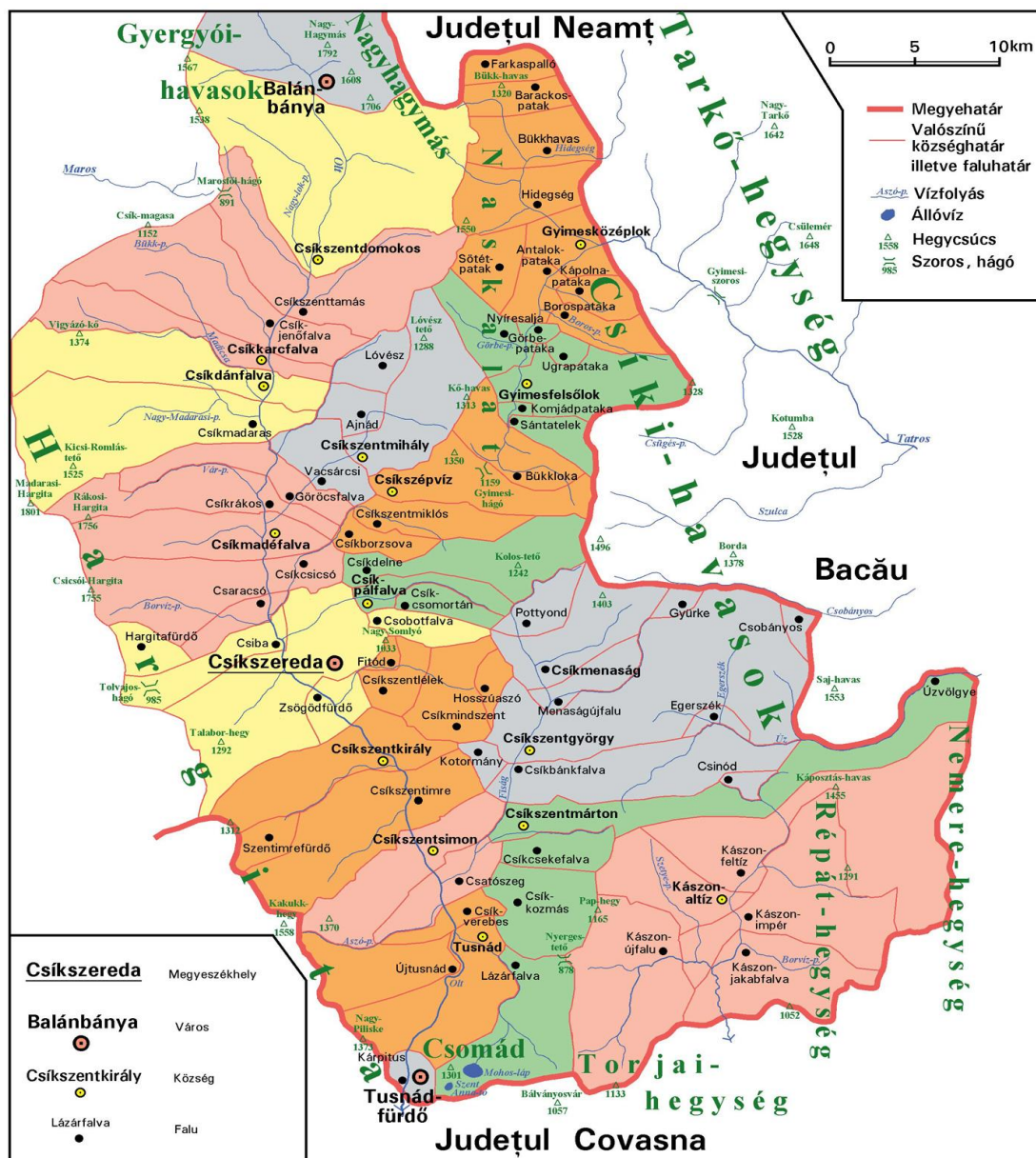
2. ábra. A Csíki Medence elhelyezkedése Erdélyben

Forrás: György 2010: 39

A Csíki-medencét minkét oldalról magas helyek szegélyezik, egyik oldalról a Hargita hegláncolata, másíkról a Nagyhagymás – Csíki havasok. Északon a Marosfői küszöb választja el a Gyergyói-medencétől, délen pedig a Tusnádi szoros és a Csomád hegység a Háromszéki-medencétől. A térség központjában elhelyezkedő Csíkszereda és ennek déli határában található Zsögödi-Szoros a térséget két eltérő – közigazgatási, politikai és adminisztrációs szempontból számon tartott - térségre osztja: Alcsíkra és Felcsíkra. A medencéhez (a Gyimesekkel és Kánszonokkal együtt) 61 település tartozik.

3. ábra. A Csíki-medence adminisztratív térképe 1968-ban

Hargita megye DK-i része 1968-ban
SE-ül județului Harghita

Forrás: <http://elekes.adatbank.transindex>

Csík meghatározásakor fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Csíki Régió, vagy Csíki-medence alatt a következőkben a hajdani Csík-szék, vagy Csík Vármegye szűkebb – Gyergyó nélküli, de a Gyimeseket és a Kászonokat magába foglaló - földrajzi területét értem. Mindennapi tapasztalat, hogy az itt élők a hajdani „Csíkszéki” vagy a későbbi Csík vármegyei keretknél szűkebb régiókban határozzák meg identitásukat. A történelmi közigazgatási felosztás szerint Csíkszékhez tartozott Gyergyó, a Kászonok és a Gyimesek is. Ezeket nem csupán földrajzi-kulturális határvonalak választották el egymástól, hanem bizonyos szinten admi-

nisztratív kereteket is kaptak: Gyergyó és a Kászonok Csíkszékhez tartozó úgynevezett fiúszékek voltak. Dr. Endes Miklós szerint a csíkiak, kászoniak és gyergyóiak között genetikai és morfológiai különbségek is vannak: „... a székely népnek egyrésze Tsik nevű török nép volt, ez a nép telepedett le Moldova közelében, a Kárpátok nyugati oldalán, ezekhez társult később Gyergyóban a bolgár törökség, majd később csík ‘szegelet földjén’ a kászoniak. Mindháromnak eltérő raszja van. A csíki székely az e betűt a-nak ejti ki, inkább közép, sőt ennél is kisebb termetű, a gyergyainak a csíkitől eltérő tájszavai vannak, ma is látszik rajta a törökös vonás, a kászoniak összevegyültek a besenyőkkel, majd az úzokkal, termetük magas, a ruházatuk a csíkiekétől eltérő.” (Endes 1994:37-38) Hogy helytálló-e Endesnek az eltérő „raszra” vonatkozó megállapításai, azt most nem feladatom eldönteni, viszont csatlakozom Venczel József véleményéhez, aki szerint Gyergyónak annak ellenére egyéni jellege van, hogy nem lett névadóvá, a „Csík” általánosodott, de mindenképpen Marosfőn¹³ új világ kezdődik...” (Venczel 1980:32)

Kászon és Gyergyó mellett a harmadik leváló, kulturálisan részben független régió a Gyimesek. Ezt ugyan főként a székelyek telepítettek be a 17.-18. században - elzártsága miatt azonban nem fejlődött ezekkel organikusán, hanem a székely paraszti műveltség archaikus rétegeit őrizte meg. „A Tatros völgye külön tartomány, a csángók három gyimesét: Felsőlokot, Középlokot és Gyimesbükköt, valamint a telepeiket nem sorozhatjuk az előbbi községek (Olt menti Csíki falvak) szigorúan zárt rendjébe” (Venczel 1980: 31)

A némileg eltérő földrajzi és kulturális hagyományok ellenére kutatásomban a térség jelenlegi egyházi, politikai és adminisztrációs felosztását tartom mérvadónak. Eszerint a tágabb értelemben vett Csíki Medencéhez tartozónak számítanak a Gyimesek és a Kászonok is, az előbbi a Felcsíkhhoz, az utóbbi pedig Alcsíkhhoz tartozik. A kérdőíves kutatásom során a rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárás során nyert mintába egy gyimesi község, Gyimesfelsőlok is belekerült.

A Csíki Medence földrajzi elhelyezkedése egy másik szempont elemzését is felkínálja. Európa vallási térképén ugyanis Székelyföld, és ezen belül Csík az európai nyugati kultúra és kereszténység legkeletibb peremén fekszik. „Csík a legkeletibb nyugat és legnyugatibb kelet” írta Venczel József találóan. (Venczel 1930), itt húzódik a „csúcsíves építészet keleti határvonala”(Venczel 1980:34), ez az utolsó határterület, ahol tartósan és tömbben megmaradt a nyugati keresztény kultúra és egyházszervezet. Nem szórványosan, asszimilációt követően nyomokban és emlékekben, hanem élő, többségi kultúrát képviselően. (Csík lakói ugyan

¹³ A Csíki-medencét a Gyergyói-medencétől elválasztó település

történelmi kényszerből sokszor még keletebbre mentek és vitték magukkal vallásukat is, de kultúrájuk többé már nem követte szervesen a nyugati kultúra változásait.) A térség nyugati kultúrelemeit azonban olyan archaikus vonások is színesítik, amik a keleti kultúra, társadalomforma közelségét emelik ki.

Csík mai lakói közvetett módon ezt a preembeliséget többnyire nem érzékelik és nem is foglalkoznak vele. Egyrészt hiába vannak ők a legtávolabb nyugattól, a görög-keleti kultúrától nagy hegyek és szűk völgyek választják el őket. Másrészt egyértelmű, lehengerlő többségű katolikus és magyar közösségben élnek, így nyilván gondolhatják a földrajzilag tőlük nyugatabbra fekvő területekről, hogy esetenként kulturálisan keletebbre vannak, mint ők. A térségnek a határ-, perem-, „gyepü”-jellege azonban mély nyomot hagyott kultúrájukban, hiszen a székelység középkori és részben az ezt követő társadalomszerkezetüket nagymértékben az határozta meg, hogy határvédelemre, állandó katonai feladatok ellátására telepítették őket ide, kiváltságok fejében ugyan, de a nyugati világ egyik keleti határszakaszának őrzését bízták rájuk.

3.3.2. Fizikai környezet és az ebben élő ember

A tengerszint felett több mint 600 méterre fekvő Csíki-medence a Kárpát-medence egyik leghidegebb térsége (Székelyföldnek is a leghidegebb medencéje), évi átlagos hőmérséklete 5-6°C. A medence zártsága miatt télen gyakori a hőmérsékleti inverzió és a velejáró ködképződés. Ilyenkor alacsonyabb hőmérsékleti értékeket mérnek a medence falvaiban és Csíkszeredában, mint a hegyekben, ahol ilyenkor napos idő van. (Jánosi 2009:9) Télen gyakoriak a -20°C alatti hőmérsékleti értékek, de 1977-ben -38,4°C-t is mértek. Csíkban a fagyos napok száma 169, a derűs napoké 43, a borús napok száma 122, a ködös napok száma 87. (Jánosi 2009: 17) Az időjárás zordságának messzemenő következményei vannak a térség gazdasági-társadalmi viszonyaira: lakóitól mindig különös erőfeszítést, leleményességet és kitartást követelt a megélhetés.

Vitos Mózes a 19. század végén szemléletesen a következőképpen jellemzi a medencét: "Csíkmegyében a legjobb termés idején is alig terem annyi gabona, hogy a lakosságnak egész évre elegendő táplálékot nyújthatna. Amit úgy kell érteni, hogy Csíkmegyében nem termelnek minden közszükségleti cikket, s a mi terményei fölöslege kivitelre jut, a helyett rendszeren mást kell behozni. Csíkmegye földjének megművelése más megyék talajviszonyaival és földje természetével szemben, roppant nagy munka, fáradság és áldozatokkal jár: e gyümölcsét pedig gyakran meghiusítják a tavaszi fagyok, a gyakori viharok, hosszantartó esőzések, a hegyekről rohamosan összefutó árvizek, melyek akárhányszor a felszántott talaj felső, sok trágyázás által termővé tett rétegét teljesen lemossák és magukkal ragadják; továbbá a vízmosságok, vízállások,

melyek együttesen veszélyeztetik a veteményeket s a legtöbbször csak fél, vagy harmad terméshez engedik jutni az éjt-napot eggyé tevő szegény csíki székely gazdát” (Vitos 2003:76).

A csíkiak tehát nem is gondolhatnak arra, hogy jó néhány olyan alapvető zöldséget és gyümölcsöt termesszenek, ami akár 60 km-el tovább bőségben terem. A megélhetési gondokat azonban még inkább tetőzi a megtermő terményeknek is igen alacsony hozama, amit csak kis mértékben ellensúlyoz az állattenyésztés.

Valószínűsíthető, hogy a gazdasági hátrányokon túl a térség lakóinak mentalitásában, habitusában is nyomot hagy a hetekig tartó kemény fagy vagy köd. A földrajzi, fizikai környezet dualista érzéseket kelthet az itt élőkben: a környezet szépségének érzékelését az akár heteken, hónapokon át a nyirkos, szürke ködös fagy és megélhetés nehézségének tudatosítása árnyékolja. Legnagyobb valószínűséggel azonban a földrajzi tér lenyomata az emberi mentalitásban nem eredményez tudatos folyamatokat, hanem egyszerűen beépül az itt lakók életformájába, megnyilvánulásiba, alkotásaiba. „Ezek a magamfajta régi emberek itt Csíkba mint olyanok vagyunk, mind a nyű, amelyik a tormába beleesik, s akkor ott azt gondolja, hogy hát ennél jobb nincsen.” – meséli Tánczos Vilmosnak az idős csíki ember. „El sem tudja képzelni, hogy ő a túróba is beléeshetett volna. Mü es bé vagyunk rekesztve ide a nagy hegyek közi, s azt gondoljuk, hogy csak így lehet élni, hogy csak ez az egy élet van, s hogy így él mindenki más es a földön. Esetleg hírből hallottuk, hogy máshol még van valami más es, ami itt nincsen, vagy valakik valamit másképpen csinálnak, de arról azt gondoljuk, hogy az nem lehet jó, mert csak az jó, ami nálunk van.” (Tánczos 2008:179) Ezen a ponton érdemes röviden elgondolkodnunk azon, hogy milyen viszonyban áll az adott földrajzi, fizikai tér és a benne élő ember. Melyek azok a folyamatok, amelyek „amelyek a térbeli viselkedés kialakulásához” vezettek és melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák a „térbeli magatartást” (Ambrus 2012:25) illetve azt a tér- és kultúracentrikus alapérzést, mely szerint „csak az lehet jó, ami nálunk van”? A behaviorista geográfia és a térszociológiának egyaránt fontos kérdése, hogy hogyan alakul ki az egyéni, szubjektív tér, hogyan hozhatóak felszínre a térrel kapcsolatos, tudatban élő információk. (Ambrus 2012), hogyan lehet a materiális megtestesítésekből és megnyilvánulásokból kiolvasni a csoportlelket, amely beleíródott a térbe. (Hidas 2013). „A szociológia sokféleképpen hódította vissza a fizika által kiüresített tértől az emberi kapcsolatok tereit” - írja Hidas Zoltán. (Hidas 2013). Csík teljes ilyen jellegű „visszahódítására” nem vállalkozom, de mivel dolgozatom témája az itt élők vallásossága, amely egy időben létezik a mentális világában és fizikai világban is, rövid kitérőt teszek ebben a témában.

Ember és táj, ember és hely kapcsolatának vizsgálatának diszciplínái elsősorban a gazdaság-, népességföldrajz, a szociál-és behaviorista geográfia, valamint a néprajz és térszociológia.

Mindezeknek kutatási kiindulópontja az lehet, hogy az ember, a társadalom és a természeti környezet közötti viszony nem semleges, hanem aktív viszony van köztük, állandó dinamikus kölcsönhatás. (Molnár 2004:75). Nyilvánvaló, hogy a földrajzi táj részben meghatározza az ott élők foglalkozását, gazdasági helyzetét és az is evidens, hogy az ember rányomja bélyegét az őt körülvevő környezetre. „A domborzati és vízrajzi viszonyok nagy mértékben meghatározzák egy-egy vidék zártságát vagy nyíltságát” – írja Kósa László Csíkra nézve is találóan, majd a az interakció hatókörét kulturális irányba is kitágítja „Legtöbbször a megközelítés, a közlekedés nehézségei befolyásolják mind a termelőerők fejlődését, mind a társadalom szerkezetének módosulását és velük kapcsolatban az élet számos szféráját, köztük a kulturális nyitottságot” (Kósa 1998:49) Tehát nem csupán „fizikai” kölcsönhatásról lehet szó. Kevésbé racionális területe is van az „együttélésnek”. A genius loci megragadása az ott élők jellemzésekor kutatói kihívás lehet. „A helyet nem szabad összetéveszteni a térrel.” – írja Hamvas Béla – „A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. (...) A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van és nemcsak látvány, hanem génusz. (...) A térkép csak tájékoztat, nem avat be. (...) A nép életének legelső feltétele az a hely, ahol él, és ezért minden nép életét lakóhelyének vizsgálatával kell kezdeni. (...) A hely sohasem definiálható, ezért a helynek nincs tudománya, ellenben van költészete, művészete, mítosza. „ (Hamvas 1988:55).

„Nemcsak a tér van hatással a vallásra, hanem a vallás is a térre.” - írja Bartha nyomán Jankó Ferenc.“ (Jankó 2002). Környezet és a benne élők vallásosságának kapcsolatát vizsgálva tehát kettős kérdésfeltevésünk lehet: ennek a dinamikus, állandó kölcsönhatásban lévő viszonyrendszernek hogyan írható le két pólusa? Vagyis: van-e a csíki térnek hatása az itt élők transzcendens életére, illetve az emberi ráhatás nyomán milyen a szakrális táj, a szakrális térhasználat Csíkban? Dolgozatomban – elsősorban ennek keretei és az alkalmazott kutatómódszertan miatt – elsősorban a kérdésfeltevésnél maradok. A csíki táj, az időjárás, a tájszépség, a nehezen megművelhető földek hatása az itt élők vallásosságára – olyan témaegyüttes, ami nehezen megragadható, konkretizálható és leírható történelmi és szociológiai eszközökkel.

A „csíki áhítat”, amit a térségbe érkezőt a táj láttán többnyire magával ragadja ha nem egykönnyen leírható, de sejtésszerűen kitapintható az itt élők lelki világában. A természet tisztelete és szeretete, az ezzel való szerves együttélés, az ettől való függés és létbizonytalanság az Isten-közelség lelki alapkörnyezetét teremthetik meg. A egymásra hatás emberi jelei már némileg könnyebben megjeleníthetők. A csíki táj „olvasatakor” számos vallásosságra utaló jelet találunk. A Csíki-medence – valamely kiemelkedő helyről szemlélve – keleti irányultságú templomok sorozatát tárja elsősorban szemünk elé, ezek a táj látványának legfontosabb elemei.

De nem csak a makrótájnak, hanem a kisebb léptékű tájrészeknek is legfontosabb elemei a kereszték, csengettyűk, faharanglábak. Ezen a vidéken a tájékozódás, a térelválasztás, a centrum megjelölésének legfontosabb eszközei vallásos szimbólumok. Ambrus Tünde kutatásai szerint Csíkban ma is a szakrális térhasználat elemei állnak az itt élők mentális térképének legfontosabb helyein. Ezek szerepe sokkal nagyobb, mint az olyan épületeké, amelyek szintén fontos szerepet játszanak a falu mindennapi életében: községháza, művelődési otthon, posta, rendőrség vagy egészségügyi rendelő. (Ambrus 2012:125)

A szakrális markerek természetesen visszahatnak – akár generációkon át is – alkotóikra, az itt lakókra. Hiszen vallásos lelkiületet, vallásos cselekedetek végzését és a szent helyek tiszteletét váltják ki, a transzcendens világ emlékeztető jelei, a profán élettér számtalan, kis, apró, szakrális szigetei ezek. És végül: Csíkban általánosnak mondható az otthonokban a szent tárgyak, képek jelenléte – a lakberendezés elmaradhatatlan kellékei, a ház, lakás megszentelése pedig gyakorlatilag elmulaszthatatlan.

Csíknak két „szent” hegye is van. A Hargita, amint korábban már láttuk, elsősorban a nemzeti identitás szimbólumaként szakralizálódott.¹⁴ A legtöbb vallásos üzenetet, szimbólumot Csíksomlyó mögött emelkedő Kis- és Nagysomlyó hegyek, valamint a közöttük húzódó tér, a „nyereg” hordozza. Ez nem csupán Csík, hanem egész Székelyföld és talán Erdély legtöbb vallásos karakterrel és szakrális tulajdonsággal felruházott hegye. A hegyen levő kápolnák, kereszték, a Kálvária, a Hármashalom oltár hétköznapiakban is erőteljes vallási miliőt teremtenek, itt íratlan szabály szerint nem illik hangoskodni vagy labdázni. Az íratlan szabályt a hely „őre”, az ott élő remete gyakran dörgöli az ott kirándulók orra alá: dorgálása szerint ez a hely az imádkozás, nem pedig a szórakozás helye. És itt ezen a hegyen és nyeregben teljesedik ki a szakrális térhasználat legmeghatározóbb térségi eseménye is, a százezres tömegeket vonzó csíksomlyói pünkösdi búcsú.

Csíknak tehát általános elterjedtnek tekinthetjük az itt lakók vallási jellegű téralkotási tevékenységét. Lakott településen, vagy megművelt földterületek, legelők, kaszálók vidékén az emberi tekintet gyakorlatilag mindenhol találkozik szakrális markerrel: templom, kereszt, csengettyű vagy harangláb látványával. A csíki tájnak és térnek tehát olyan mértékben általános és állandó „berendezési tárgyai” a vallási épületek és építmények, hogy a látóhatár vagy látókör

¹⁴ A rendszerváltást követően a Székelyudvarhelyt Csíkszeredával összekötő műút mellett, egy keresztkompozíció felállításával a „nemzeti” hegynek vallásos karaktert is próbáltak adni. Az emlékműállítás „nem szándékolt” jelentése a „felekezeti határ erőteljes jelzése”, a katolikus vidék kezdetét jelzése. Oláh Sándor társadalomkutató szerint azonban ez a „szimbolikus térteremtési igyekezet” sikertelen volt, a „létrehozott szimbolikus helynek, nincs meghatározható, néhány alkalmi kiscsoportnál nagyobb közösséget megmozgató jelentése”. (Oláh 200: 112-121)

állandó tartozékaivá váltak, így az itt élők szinte folyamatosan „szem előtt tartják” az isteni dimenziójának tárgyiasult jelképeit.

Táj, földrajzi környezet és ember találkozása, együttélése ezen a vidéken a kollektív tudat és lélek sok-sok elemét formálhatja. Erről a folyamatról, ennek mértékéről a rendelkezésemre álló eszközökkel keveset állíthatok. Úgy gondolom azonban, hogy a fizikai környezetnek legalább annyi lenyomata van az itt élők mentalitására és ezen belül vallásos életére, mint amennyit az emberek hagytak az őket körülvevő csíki tájban.

3.3.3 Csík és a modernizációs folyamatok

Csík földrajzi és mentális térben zajló térbemutatása után végül a térség társadalmi állapotához szintén jelentős mértékben hozzájáruló tényezőjét vegyük szemügyre, és pedíg Csík gazdasági állapotát, változásait.

Csík esetében mindenképpen beszélnünk kell a vallás és a gazdasági fejlődés kapcsolatáról. A dolgozat keretei nem engedik meg, hogy a vallás és gazdaság kapcsolatáról írt weberi vagy marxi elemzéseket és ezek hatástörténetét ismertessem, de fontosnak tartom kiemelni, hogy egy társadalom alakulását a gazdasági és technikai fejlettség és a társadalmi struktúra adottságain túl a kulturális viszonyok, és ezen belül a vallás is befolyásolják. (Tomka 1995). A csíki gazdasági fejlődés és vallásosság kapcsolatának további vizsgálati szempontját veti fel Böződi György. A falukutató mozgalom radikális ágához tartozó szociográfus író a két világháború közötti gazdasági, politikai és kulturális recessziót szemlélve ezúttal is pesszimizmusának és könyörtelen realizmusának ad hangot. Szerinte Csíkban „A nép nem zúgolódik és nem lázadozik, fatálisan nyugszik belé sorsába. A jobb viszonyok között élő gazdatársadalmon éppen úgy meglátszik ez a lelki magatartás, mint a munkanélküli tömegben. Csíkban nem az emberek, hanem egyedül a jóisten irányítja a gazdálkodást. A nép primitív felfogása szerint, ha jó termés van, azt Isten adta, ha rossz a termés, Isten büntetése vétkeik miatt. Hogy a talajművelés és munkaminőség is befolyásolja a termést, azt nagyon nehéz megértetni velük, szinte nem akarják elhinni. A nép sorsát annyira az urak intézik már századok óta, hogy a nép el is felejtette a lehetőségét annak, hogy ő is irányíthatja a maga gazdasági és társadalmi életét. A felülről jövő hatalom azonosult a vallásos lélekben az Isten fogalmával, a nagyonis földi és emberi okokból származó bajokat isteni eredetűnek tartja a falu s vallásos megnyugvás elveszi a kezdeményező erőt és lendületet. Az udvarhelymegyei szabadabb szellem után feltűnik, hogy Csíkban általános a kézcsók, a szegényebb népréteg (a férfiak is!) s paptól kezdve minden úrnak kezét csókol, aki csak eléje kerül.” (Böződi: 1939: 232) A csíki mentalitás konzervativizmusa és a vallásosság közötti kapcsolat, valamint ennek lehetséges determinisztikus elemei mellett azonban az

egyháznak és vallásnak – ennek az oktatásban, kultúrában, szociális és gazdasági szférában betöltött szerepe miatt – a térségi társadalomfejlődésben betöltött pozitív szerepét is ki kell emelnünk. Meglátásom szerint semmiképpen nem lehet egyoldalúan késleltető és gazdasági elmaradottságot indukáló hatást társítani a térség vallásos miliőjéhez.

Csík alapvetően rurális térség volt és annak tekinthetjük napjainkban is. A medencében a városi népesség aránya csupán 44.31%, ez lényegesen kisebb, mint az országos átlag, ami a 2002-es népszámlálás adatai szerint 52,74%-os volt.¹⁵ A térség lakóinak többsége tehát falun él, ebből is következik a medence alacsony népsűrűsége: 55,89 fő/ négyzetkilométer, (György 2010:50). ami lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál (89,9 fő/ négyzetkilométer). Közigazgatási központja Csíkszereda, amely ugyan már a 16. században mezővárosi rangot kapott, de városfejlődésében nagyon elmaradt, lakossága csak a 20. század fordulóján érte el a 3000 főt, a falvak egy részének lakossága ennél nagyobb volt. (Laki-Bíró, 2001:172)¹⁶ Az „urbánus vákuum” természetesen a polgáriásodás hiányát, vagy késői kialakulását is jelentette, így ez a társadalmi réteg nem tudott olyan módon hatni a térség kulturális, társadalmi folyamataira, mint a Nyugat-, vagy Közép-Európa országaiban.

Hargita megye és ezen belül Csíkszereda történelmében az elmúlt évszázadok legnagyobb strukturális változásait a 20. század második fele jelentette. Csíkszeredát 1968-1984 között érte el a lendületes szocialista iparosítás és urbanizációs hullám, ennek eredményeként a város lakossága megkétszereződött.¹⁷ A város közvetlen vonzáskörzetében azonban továbbra sem található nagyváros, így Hargita megye azok közé a térségek közé került, amelynek „az alapegysége egy-egy 20-50 000 fős város, illetve városhoz kapcsoló 30-50 település” (Laki-Bíró, 2001:163). A nagymértékű lakosságnövekedésnek csupán kisebb részét alkotja az ország más térségeiből ideköltözött román és magyar népesség¹⁸, nagyobbik része a város közvetlen vonzáskörzetében tartozó falvakból települt ide. Ez utóbbi ténynek köszönhetően Csíkszereda olyan várossá vált, ahol a lakosok nagy része nem csupán falusi kultúrában nevelkedett, hanem a lakhelyváltoztatás, „városivá válás” után is élénk és állandó kapcsolatot tartott fenn falusi környezetével. „A város-falu kapcsolat a szocialista iparfejlesztés korában fontossá vált, de (a nagyvárosok és a vonzáskörzetükbe került falvak kapcsolatától eltérően) alapvetően kétpólusú maradt. A kétpólusosság jelenthetett fizikai értelemben vett kétlakiséget (városi munkahely, falusi lakóhely), jelenthetett időszakos kétlakiséget (városi munkahely és lakhely, rendszeres

¹⁵ Forrás: saját számítás a 2002-es népszámlálási adatok alapján

¹⁶ A térséghez Csíkszeredán kívül még két városi rangú település tartozik, Tusnádfürdő és Balánbánya. A városi rang azonban egyik esetében sem jelent magas fokú urbanizációt, mindkettő speciális funkciójú kisváros, Tusnádfürdő esetében ez a turisztikai jellegre, Balánbánya esetében a bányászatra vonatkozik. (György 2010: 50)

¹⁷ Két népszámlálás adatai szerint Csíkszeredának 1966-ban 15 329, 1977-ben 30 936 lakosa volt. (Varga 1998)

¹⁸ 1966-ban Csíkszeredának 1080, 1977-ben 4894 román nemzetiségű lakosa volt (Varga 1998)

hétvégi hazautazás és gazdálkodás) de jelenthetett burkolt kétlakiséget is (városi munkahely és lakhely, ezen belül a falusi életvitel modelljeinek kisléptékű működtetése).” (Laki-Bíró 2001:163-164) A nyolcvanas évek második felében félbeszakadt a város lendületes iparosítása és „fejlődése”. A mintegy két évtizedig tartó „urbanizációs hullám” nem volt elégséges ahhoz, hogy Csíkszeredából modern város alakulhasson ki. A korszakban „felemás, végig nem vitt urbanizáció és iparosítás zajlott, amely kialakította egy új életforma kereteit, de maguk a társadalmi szereplők nem tudták beélni, tartalommal feltölteni ezeket a kereteket”. (Laki-Bíró, 2001:181) Nem meglepő tehát, hogy a modernizációt mérő klasszikus statisztikai adatok Csíkot számos tekintetben a közepesen, vagy ennél kevésbé fejlett térségek között tarják számon Romániában, és ezen belül Székelyföldön. A Csíkot magába foglaló Hargita megyében 2008-ban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 31% volt (ezzel szemben ez Romániában 27,6%, a fejlett országokban pedig 8,5%), ráadásul ez az arány megközelíti a rendszerváltást követő értéket, ami 1992-ben 33,18% volt. A közbeeső időszakban még növekedést is mutatott, 2005-ben pl. 33,97% volt a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. (Ezzel szemben Románia szinten sokkal látványosabban csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, ezek aránya 1992-ben 32,91% volt)¹⁹ Országos viszonylatban szintén magasnak tekinthető a Hargita megyei munkanélküliek aránya is, ez 2012 júliusában 8,65%-os volt, az országos 7,44%-kal szemben.²⁰ 2008-ban az országos nettó átlagbérnek csupán a 76%-át keresték meg a Hargita megyei munkavállalók.²¹ Romániai viszonylatban a térségben nem alacsony a vállalkozói kedv, viszont a vállalkozások csaknem 100%-a mikro-, kis és közepes vállalkozás. 2008-ban a 0-9 alkalmazottat foglalkoztató vállalkozások aránya 87,76% volt, a 250 feletti alkalmazottal rendelkező vállalatok száma pedig csupán 0,28%.²² A GDP szerinti rangsorolásban Románián belül Hargita megye a közepesnél jobb, de az átlagnál gyengébb helyet foglal el, azonban a székelyföldi megyék Románia Közép Régiójának legrosszabb teljesítményét mutatják. (Nagy 2010:43)

Egy régió fejlettségét mérő statisztikai adatok mögött azonban további olyan jelenségek húzódnak meg, amelyek vizsgálata témánk szempontjából kiemelt jelentőségűek lehetnek. Ezek közül a jelenségek közül leginkább azt hangsúlyozom ki, hogy minden valószínűség szerint a „hagyományos” értelemben vett, industrializációra, urbanizációra épülő modernizáció a közeljövőben nem fog lezajlani Csíkbán. Ennek kettős okát látom:

¹⁹ Saját számítások a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján, www.insse.ro, time-line alkalmazás

²⁰ Forrás: A Nemzeti Munkaerő-elhelyező Ügynökség honlapja, <http://www.anofm.ro/rata-somajului-in-luna-iulie-2010>

²¹ Saját számítás a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján, www.insse.ro, time-line alkalmazás

²² Saját számítás a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján, www.insse.ro, time-line alkalmazás

1. Az 1989-es időszakot követő két évtizedben Székelyföldön és ezen belül Csíkban kiemelkedő módon a „mai modernizációs trendekkel ellentétesen alakuló folyamatok” (is) (Biró-Zsigmond 2005) játszódtak le. Miközben a fejlett országokban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya fokozatosan csökken, Csíkban ellentétes irányú folyamatok zajlottak le. A földtulajdon reprivatizációja nyomán a családi léptékű, felaprózott földterületű magángazdaságok jöttek létre, az önellátásra lapuló életvitel vált dominánssá és követendő mintává. (Biró-Zsigmond 2005)²³ „A földtulajdonlás és földhasználat módja, a gazdálkodás, a beruházások és pénzkezelés bebiztosító és túlbiztosító jellege, a családi munkaidő és a családi munkaerő beosztásának módja - a példák még hosszan sorolhatók - az 1989-től máig terjedő időszakban sokkal inkább az életvezetés egyfajta restaurációját mutatja, semmint a változás kísérletét vagy kényszerét.” (Biró 2008)²⁴ A hagyományos életmódhoz való visszatérést a földtulajdon visszaszerzése mellett természetesen fokozta a szocialista ipar összeomlása, a növekvő munkanélküliség és az új, nagyléptékű beruházások elmaradása is. Ugyanakkor – mintegy komplementer tényezőként a megélhetési mód mellett az életvitel hagyományos jellegét azok a folyamatok is erősítik, amelyek kulturális és mentális téren zajlanak. Az „erőteljes identitás rehabilitációs folyamatok” mindazokat a felelevenített szokásokat, hagyományokat, az ezekre ráépülő hatalmas mennyiségű ünnepséget, fesztivált is jelentik, amik szintén a hagyományos értékeket és életvitelt erősítik, hiszen a közösségek életét többnyire a népi és vallási kultúra, valamint a családi élet eseményei köré szerveződő ünneplésekbe tagolják be. Természetesen a gazdasági növekedés pár éve alatt a térségben megjelent a fogyasztói és individualista szemlélet is, azonban egyrészt ezzel párhuzamosan erőteljesen fellendültek a közösségi életformát erősítő és a globalizáció hatását mérsékelő „kulturális patternek és azokhoz kapcsolódó mentális tényezők” (Biró 2008), másrészt a kirobbanó gazdasági válság gyorsan gyengítette ennek erejét.

2. A székelyföldi és ezen belül csíki modernizációs kudarcok hosszú időn keresztül az infrastrukturális hiányok és „elmaradottságot” tükröző életvitelben csúcsosodtak ki. Nem véletlen, hogy „a folyamattal kapcsolatos közéleti diskurzusok és szakmai elemzések egy része elsősorban ‘negatívumokban’ fogalmazza meg az 1989 utáni reprivatizációs és ahhoz kapcsolódó történéseket.” (Biró-Zsigmond 2005) Az elmúlt pár évben azonban egyre erőteljesebbek kezdenek lenni azok a vélekedések, mely szerint Székelyföldnek nem is szabad a klasszikus

²³ Egy 2004-ben végzett székelyföldi kutatás eredményei szerint a székelyföldi válaszadók 58,9%-a birtokol termőföldet, erdőt vagy rétet, a birtokolt szántóterületek nagysága átlagosan 1,631 ha, amelyek átlagosan 3,15 különálló részből állnak. (Biró – Zsigmond 2005:79-81)

²⁴ A jelenséget a kérdőíves kutatásom adatai is alátámasztják. A válaszadók hagyományos életmódhoz való közelségére utaló jel, hogy 57,7%-uknak van állattartásból vagy gazdálkodásból származó jövedelme is, ez még a csíkszeredai lakók több mint negyedére is jellemző.

modernizációs fejlesztési trendeket erőltetnie. Biró A. Zoltán társadalomkutató véleménye a következő: „Nyilvánvaló, hogy feltétlenül szükséges az úthálózat, a vízellátás vagy egyéb kommunális rendszerek kiépítése.”²⁵ Mint ahogyan nem vitatható a munkahelyteremtés fontossága sem. De ma már nagyon világosan látszik, hogy gyengén fejlett térségekben az ilyen ‘klasszikus’ fejlesztések nem vezetnek a területi egyenlőtlenségek csökkenéséhez. Minden hasznosságuk mellett sem vezetnek mérhető regionális fejlődéshez. Ahhoz, hogy egy periferikus térségben mérhető fejlődést érjünk el, jóval többet és mást kell tennünk, mint amit a klasszikus fejlesztési stratégiák kínálnak. (...) Mindenekelőtt azzal a gondolattal kell megbarátkoznunk, hogy ez a folyamat jóval több mint sikeres forrásbevonás, jóval több, mint gazdasági fejlődés és munkahelyteremtés, jóval több, mint szükséges és/vagy látványos fejlesztési projektek menedzsmentje. Az önálló fejlődési paradigma (illetve ennek térségi realizációja, az önálló fejlődési stratégia) integrált szocio-ökonomiai feladat, amelyben a társadalmi komponensek nem kevésbé fontosak, mint a tényleges gazdasági összetevők. Ugyanakkor az önálló fejlődési paradigma - és ez nagyon fontos mozzanat - rendkívül szorosan kapcsolódik a regionális identitás megerősödésének folyamatához.” A nagyon lassan kibontakozó fejlesztési paradigmaváltáshoz az is hozzájárul, hogy a félbeszakad modernizációt megkerülve egyre látványosabban teret kezdenek hódítani az olyan posztmodern értékek, amelyek fontosabbnak tartják a környezetvédelmet, a biodiverzitás fenntartását, a családi léptékű gazdálkodást, mint az ipari mezőgazdaságot vagy fogyasztói kultúrát. Az érték versus érdekracionalizmus dilemmájáról Berényi István a következőképpen fogalmaz: „...A régió nemcsak ‘mental maps’-ben lévő virtuális világ, hanem konkrét társadalmi tér, amelyet az ott élő emberek gazdasági, társadalmi tevékenységük során kialakítottak, ezért a regionális identitás problémája inkább úgy vetődik fel, hogy ez a funkcionális tér elősegíti-e az ember harmonikus létezését, s a fejlődés, a fejlesztés érdekében mit kell megőrizni és mit átalakítani, s hogy mi határozza meg a társadalmi cselekvést: az érdek- vagy érdekracionalizmus? Kétlem, hogy az emberi cselekvés a két indítéka mereven szétválasztható lenne a térhasználat során, de hogy az érdekek dominanciája esetén az általános emberi értékek sérülnek, az sokoldalúan bizonyított.” (Berényi: 2003:25) A fejlesztési trendek paradigmaváltása már megjelent a 2012-es önkormányzati választások politikai diskurzusában is; a választást ismételten megnyerő megyei önkormányzati vezető már egy más Székelyföld-képet tart követendőnek, mint ami a klasszikus gazdasági mutatók alapján lenne

²⁵ Az infrastrukturális változások mindenütt megfigyelhetőek. Sepsiszéki Nagy Balázs a 20. század végén körbejárta Székelyföld településeit, ezek helyzetéről részletes jellemzést adott. (Sepsiszéki 2000) 10-15 évvel később olvasva ezeket a feljegyzéseket, egyértelmű változásokat állapíthatunk meg az út -, ivóvíz – szennyvíz – elektromos és kommunikációs hálózat kiépülése terén, de jelentősen javultak a középületek, iskolák állapotai is.

sikeres. A térség GDP növekedése helyett az életminőséget tartja fontosnak, az étellel teli természeti környezetet, az élhető településszerkezetet, az életképes társadalomszerkezetet és közösségi szellemet.²⁶

A jelenlegi trendek – meghiúsult modernizáció, az életmódbeli és mentalitásbeli visszatérés a hagyományos életformához, a nagyvárosok távolsága (a legközelebbi nagyváros, Brassó 100 km.-re fekszik Csíkszeredától), magának Csíkszeredának folyamatos lakosságcsökkenése (az előzetes népszámlálási adatok szerint a 2012-ben több mint 11%-kal csökkent a megyeszékhely lakossága a 10 évvel korábbi népszámláláson mértekhez), a posztmodern értékek térnyerése, a szakmai és politikai diskurzusokban egyre inkább erőteljesen jelentkező fejlesztéspolitikai paradigmaváltás valamint az elhúzódó gazdasági válság – arra engednek tehát következtetni, hogy a közeljövőben Csík térségében nem fog lezajlani hagyományos értelemben vett, iparosodásra és urbanizációra alapuló modernizáció.

3.4. Csík vallástörténetének legfontosabb momentumai és intézményei

3.4.1. Vallásgyakorlat, világi egyház.

A földrajzi és éghajlati sajátosságokon túl Csíkot a többi székelyföldi széktől kulturális jegyek is megkülönböztetik. Dolgozatomnak nem célja a csíki sajátos népviselet, szokások, építkezési stílus bemutatása, de a térségnek a történelem folyamán szinte töretlen katolikus vallási homogenitását fontos kiemelni. “Csík, Gyergyó és Kászonnak lakossága csaknem kizárólagosan katolikus, még pedig buzgó katolikus. A reformatio ezen elzárt, elszigetelt vidékre nem tudott behatolni, vagy ha perczyire behatolt is, soha sem tudott honosulni.” - írja Orbán Balázs a Székelyföld leírásában. Székelyföldön - elsősorban a ferences kolostorok vonzáskörzetében – több helyen is kialakultak katolikus szigetek, „szentföldek” (elsősorban felső-háromszéket és felső-nyáradmentét kell kiemeljünk), azonban létszámában, kiterjedésében ezek közül a Csík-Kászon-Gyergyó-Gyimes összefüggő katolikus tömb a legnagyobb és legjelentősebb.

A 2002-es népszámlálás adatai szerint Csíkban a római katolikusok aránya 84% volt, őket követték az ortodoxok 10, 5%-os népességen belüli aránnyal és a reformátusok 3,47%-kal.²⁷ A Csíkot is magába foglaló Hargita megye viszonylatában ezek az arányok már módosulnak, ugyan a többség, 65% ez esetben is római katolikus, de jelentősebb a református (13%), az ortodox (13%) és unitárius (4%) vallásúak aránya. A szomszédos Kovászna (nagy vonalakban a történelmi Háromszék) vallási megoszlása még inkább inhomogén: itt a római katolikusokat

26 V.ö. Borboly Csaba: Olvasói levél. Minőségi élet – a Székelyföld védjegye. <http://reply.transindex.ro/?cikk=309>

²⁷ Saját számítás a Nemzeti Statisztikai Hivatal adatai alapján, www.insse.ro

szorosan követik a reformátusok, előbbiek 36%-át, az utóbbiak 33%-át alkotják az itt élő népességnek. Kovászna megyében jelentős arányt, 22%-ot képviselnek az ortodox hívők is, és akárcsak Hargita megyében, az unitáriusok itt is 4%-át alkotják a megye lakosságának.

Csík vallásos életére vonatkozó statisztikai pontosságú adat a régmúltból meglehetősen kevés áll rendelkezésünkre. A jelentősebb Csíkról szóló monográfiák, leírások azonban mind kiemelik a katolikus vallás egyöntetűségét és társadalomformáló erejét. „Egész Csíkban a protestánsok száma alig megy 200-ra, azok is egyes helységeken szét vannak szórva” – írta Orbán Balázs, majd említést tesz Csíkszékekben élő párezer keleti vallásúról is, akik azonban „annyira elszékelyesedtek, hogy oláhul szót sem tudnak s oláhok lenni nem is akarnak”²⁸. (Orbán 1868) Az elszékelyesedés sorsára jutottak a térségben letelepülő örmények is, őket a katolikus székelyek soraiban tartja számon. Orbán statisztikája szerint Csík-Gyergyó-Kászon vallásfelekezeti statisztikája 1868-ban a következőképpen nézett ki:

1. táblázat. Csík Vármegye felekezeti statisztikája 1868-ban Orbán Balázs szerint

Csík-Gyergyó-Kászonban	kathol.	96525
	görög egyesült	13028
	gör. nem egyesült	17
	prot., idegen, cigány	1667
	Összesen	111237 lélek

Forrás: Orbán 1868

Orbán számításai szerint – aki adatait az erdélyi egyházmegye sematizmusából és a községi összeírásokból merítette (Mohay 2009:30) –, Csík megyében a római katolikusok aránya 86,8% volt, ez az arány az 1880-tól kezdődő hivatalos népszámlások során sem csökkent soha 80% alá.

Orbán Balázs mellett idézhetjük Benkő József református lelkész 18. század végén írt Transilvania specialis című művét is, aki így ír Csík-, Gyergyó- és Kászonszékekről: „A római katolikus vallást, amelyet a székek számának megfelelően a nagy esperesség igazgat az I. Istvánról, Magyarország apostoli királyától a legelső időkben e tartományocskába ideplántált keresztény székelyek sértetlenül és akkora odaadással őrizték meg, hogy a nehéz közlekedést engedő határ menti havasokon át ezekbe a székekbe valamely más vallás sohasem jutott el a nyilvános gyakorlásig, s közöttük a nem-katolikusokat (ha nem számított az a kevés nemest, akinek ezen a vidéken vannak ugyan birtokai, de ő maga más székeken és vármegyékben marad) a fekete tojásnál ritkábban találsz. (Benkőt idézi: Mohay 2009:30)

²⁸ A – főként Szépvíz környéki – betelepülő románok elmagyarosodását Ilyés Zoltán kutatta, vö. Ilyés 1998

Mi ennek a csíki katolicizmusnak az eredete és minek köszönhető szívós, tartós megmaradása? – teszi fel a kérdést Mohay Tamás a csíksomlyói pünkösdi búcsújárásról írt könyvében.

Csíkban a 13-14.-században kezdtek el templomokat építeni, ezt követően az első pontos forrásanyagot az 1332-34-es pápai tizedjegyzék képviseli, amely a telegdi főesperességhez tartozó csíki esperességben 17 plébániát sorol fel. Mohay Tamás megkérdőjelezi azt a közvélekedést, mely szerint a ma ismert csíki templomok közül bármelyik is Szent-István kori alapítás lenne. 21. századi régészeti kutatások azonban arra engednek következtetni, hogy „a csíki-medence a székelyek beköltözése előtt egyházi szempontból nem ismeretlen senkiföldje, hanem a Küküllei főesperesség, és így Küküllő vármegye joghatósága alá eső terület volt” (Botár 2009:42) Darvas-Kozma József ezekre a kutatásokra hivatkozva azt állítja, hogy Csíkban már a 12. században több falu: Csobotfalva, Csíkszenttamás Csíkmindszent, Csíkmenaság és Csíkszentkirály lakói egyházilag megszervezett vármegyei területen éltek, valószínűsíthető, hogy ezeken a településeken nem a székelyek, hanem az őket megelőző népesség tagjai laktak. (Darvas-Kozma 2011: 76-77). Mohay Tamás ugyancsak nem tartja meggyőzőnek azokat az érveléseket sem (melyek közül kiemelkedik Daczó Árpád Lukács Babba Mária elmélete), amelyek több csíki templom helyén a kereszténységet megelőző kultuszhelyeket tételeznek fel.

A középkorból nagyon kevés írásos dokumentum áll rendelkezésünkre Csík vallásos történelmének dokumentálásához. Darvas-Kozma József az írásos dokumentumok hiányát a 14. századi tatárbetöréssel, a 16. századi moldvai és tatárbetörésekkel, Székely Mózes és Basta uralma alatti pusztításokkal magyarázza, amelyek alatt számos templom és ezekkel együtt írásos dokumentumok égtek el. (Darvas-Kozma 2011: 76). Mohay Tamás ugyanakkor kiemeli, hogy a megmaradt egyházművészeti alkotások, valamint a csíki származású gyimesi és moldvai csángóktól gyűjtött középkori eredetű archaikus imák közvetve intenzív középkori vallásos életre utalnak .

Az 1400-as évektől kezdve Csík vallástörténetének legfontosabb szereplői a Csíksomlyóra települő obszerváns ferencesek. Tevékenységük annyira szerteágazó volt, hatásuk olyan markáns, hogy munkásságukkal külön fejezetben is foglalkozom.

A csíkiak katolikus hitben való megmaradásának legkritikusabb évei azok évek voltak, amikor Erdélyben protestáns túlsúly volt. 1556-1716 között Erdélynek nem volt katolikus püspöke, a katolikus egyház javait szekularizálták, templomaik nagy részét elvették, a szerzetesrendeket kiutasították, súlyos papválság jelentkezett. 1583-ban Csíkban, Gyergyóban és Kászonszékben összesen 15 pap működött. Felkészültségük alacsony szintű volt és nagyobb részük nő volt. (Marton – Jakabffy 1999: 49-51) Csík reformáció elleni védetségét Mohay Tamás egyrészt a ferences rend és a csíki társadalom kölcsönös viszonyával és támogatásával (a

ferencesek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Csíkban nem terjedt el a reformáció, de a ferencesek csíki megmaradását a helyi környezet támogatása tette lehetővé), másrészt Csík periférikus elhelyezkedésével magyarázza. A ferences Benedek Fidél is kihangsúlyozza a ferencesek és a csíki társadalom közötti kölcsönhatás egymást erősítő jellegét. Egyrészt: „A csíki hithűség, önállóság és erélyes kiállás mentette meg (a csíki kolostor) helyzetét. A hit és vele a kolostor megmaradt”. (Benedek 2000: 276) Másrészt „Egyöntetű megállapítás, hogy ha a ferencesek nincsenek helytállással és hősiességgel nem dolgoznak, Csíknak is elveszett volna a katolikus jellege”. (Benedek 2000: 283)

A nehézségek ellenére a csíkiak döntő többsége katolikus maradt. Pázmány Péter 1624-ben a következőképpen ír a Hitterjesztési Kongregációhoz nyújtott beadványában: „Erdély legtávolabb eső részében, a Székelyföldön Csík- és Kászsorszék, a mai napig szívósan ragaszkodnak a katolikus valláshoz. Úgy, hogy ezekben néhány nemes kivételével, az összes lakosság az ősi valláshoz hű maradt, melytől a többi székek mind elpártoltak. Ez a Szent-ferencrend érdeme” (Benedek 2000: 302). Egyértelmű tehát a ferencesek munkásságának hatása Csík katolicizmusára, mindezen túl azonban Mohay Tamás összegzőként kihangsúlyozza, hogy a csíkiak katolikus hitben való megmaradása nagyon kis mértékben dokumentált, „akár titokzatosnak is mondható”. (Mohay 2009: 32-36) A reformációt követően a katolikus Habsburg-ház támogatását élvezve a térség vallási egysége nem forgott veszélyben, egészen a 20. századig, amely azonban számos téren komoly kihívások elé állította a csíkiak már-már legendásan töretlen katolikus hitét.

Az első világháborút követően az ortodox államhatalom uralma, a második világháborút követően pedig a kommunista diktatúra vallásüldöző magatartása hozott nehézségekkel teli változásokat, ugyanakkor nem elhanyagolhatóak azok a modernizációval és társadalmi változással együtt járó vallási változások sem, amelyek a 20. században számos esetben mind Nyugat-, mind pedig Kelet-Európa országában a vallásosság jelentős csökkenését idézték elő.

Ugyan az I. világháborút követő új román hatalom a gyulafehérvári határozatban, majd pedig az 1919-ben aláírt párizsi kisebbségi szerződésben formálisan biztosította a vallásszabadságot, a kisebbségi egyházaknak számos nehézséggel kellett szembenézniük. Ezek között fontos helyet foglaltak el az 1919-1922 között meghozott agrártörvények, amely a római katolikus egyházmegye földjeinek 98%-át kisajátította. (Marton-Jakabffy 1999: 99). Az 1924-es oktatási törvény ugyanakkor bezáratta a magyar óvodákat és az állami elemi iskolákban a román nyelvű tanítást, ennek következtében a magyarul tanulni kívánók felekezeti iskolákat voltak kénytelenek választani, aminek következtében az „egyházak társadalmi súlya nagymértékben megnövekedett a magyarság életében”. (Marton-Jakabffy 1999: 100). A korszak első nagy

püspöke Majláth Gusztáv Károly volt, aki „szívós és kitartó munkával” elérte, hogy az egyházmegye vallásos élete ne szenvedjen jelentős töréseket, sőt „mintegy a külső szorítás ellenhatásaként újra felfelé ívelt a hitélet”. (Marton-Jakabffy 1999: 101). A korszaknak ugyanakkor igencsak fontos jellemzője, hogy a magyar kisebbség életében hangsúlyosan összekapcsolódott a nemzettudat és a vallásosság az identitás oltalmazásában. (Gereben 2003)

A politikai hatalom első évtizedeiben a csíkiak hite, vallásgyakorlata nem ment át radikális változásokon. Ennek köszönhetően a 20 század közepén még töretlen volt az egyöntetű, hagyományba, kultúrába gyökerező vallásos világnézet és gyakorlat, amelyet Tánczos Vimos a következőképpen jellemez: „A katolikus szellemiség mindig átfogó élet- és világtelmezést jelentett, olyan kikristályosodott ideológiai rendszert, mely kiindulópontul szolgáló dogmatikai tantételek elfogadása után logikus, minden vonatkozásában kimerítő és tökéletes magyarázatot adott az élet minden ontológiai, etikai, társadalomelméleti kérdésére.” (Tánczos 1993:12). Tánczos meglátását erősíti a kortárs Székely László, aki az 1940-es években, a csíkiak vallási néprajzáról írt könyvében így jellemezte a csíkiakat: „A csíki nép zárt világnézetű: Isten léte, hatalma, az ember Istentől való függőségének és esetlegességének a kérdésében nem ismer ellentmondást. Erősen hisz a másvilági életben a *do ut des* alapján egy pillanatra sem kételkedik abban, hogy a jó ne kapná meg a jutalmát, s a rossz a büntetését. A csíki nép áhítata gyermeki. Belőle újból és újból erőt merít. Belső életét azonban bizalmatlanságból közömbös beszédmodorba rejti, de vallásos érzését, felfogását gyakorlati alkata folytán áhítatformáiból könnyen megismerhetjük.” (Székely 1995: 7)

A II. világháborút követően Romániát is - akárcsak Európa keleti blokkjához tartozó országokat - erőszakos vallás- és egyházellenesség jellemezte, ami különösképpen a háborút követő két évtizedben volt hangsúlyos. „Ennek része volt a görög katolikus egyház betiltása, az egyházi működés állami engedélyhez kötése, a külföldön levő egyházi fensőbbiség (mindenek előtt a Vatikán) jurisdikciójának el nem fogadása, a nuncius kiutasítása és a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok megszakítása, a katolikus szerzetesrendek feloszlata vagy legalább működési lehetőségeik radikális korlátozása, a felekezeti iskolák és egyéb intézmények államosítása, püspökök, papok és aktív világi keresztények perbefogása, bebörtönzése.” (Tomka 2005:28)

A 20. század katolicizmus- és vallásosság ellenes légkörében két tényezőt kell kiemelnünk, mint a csíkiak hitükben való megmaradásának fontos elemét.

Az első tényező a térség periférikus elhelyezkedése és megkésett modernizációja - ezt a tényezőt a dolgozatban már érintettem és a későbbiekben is visszatérek rá, mint vallásosság-konzerváló erőre.

A második tényező az egyház, Márton Áron püspök, a papok és szerzetesek hősie, sok esetben vértanúságot vállaló magatartása a kommunista vallásüldözés során. Erdélyben a Rómával szakító és az államhatalmat kiszolgáló békepapság létrehozása sikertelen volt, elsősorban Márton Áron püspök, majd letartóztatása után az őt követő ordináriusok (akik rendre szintén börtönbe kerültek) rendületlen kitartásának köszönhetően. (Léstyán 2003:5). Az erdélyi egyházmegye 393 papjából mindössze 21 pap ismerte el a Márton Áron bebörtönzése alatti törvénytelen, államhatalmat kiszolgáló egyházi vezetést (Márton Áron kiszabadulása után 3 kivételével ők is alávetették magukat a kiszabott penitenciának és feloldozást kértek). Velük szemben 130 pap vállalta a börtönt. (Léstyán 2003: 281) Mindezeknek köszönhetően „a ‘békepapság’ létrehozására tett kísérlet itt rövid és jelentéktelen intermezzo maradt” (Tomka 2005: 29), a politikai diktatúra nem tudta elérni a hit és vallásgyakorlat jelentős hanyatlását.

A csíkiak kitartó, józan hitét szemléletesen példázza az a levél, amit a csíkkarcfalvi hívek írtak plébánosuknak, akiről kiderült, hogy a csíki papság közül egyedül jelent meg a Csík-szeredában 1952 októberében meghirdetett békepapi gyűlésen. A levelet – eredeti fogalmazással és helyesírással – Léstyán Ferenc volt általános vikárius tette közzé az erdélyi vallásüldözésről szóló könyvében. (Léstyán 2003:168) A levél szövegét teljes egészében idézem, mert meglátásom szerint számos olyan fontos jellemvonását tükrözi a csíki híveknek, amelyek a vallásos lelkiület és magatartás megmaradását segítették elő a térségben:

„Kedves plebános urunk

Ugy látjuk kérésünk falra hánt borsó. Szépen kértük hogyha más papok nem járnak gyűlésekbe maga sem menjen.

A mult honnap végén hányan voltak Szeredában. Most hajjuk hogy egész Csíkból egyedül a mi papunk vót. Miért büntet minket a jó Isten ijjen papval, idegenbe is kezdik hordani, jó emléket hagy Karcfalvának. Pedig azt gondoltuk, hogy pap is megérthet.

Mult vasárnap mustár magról hogy beszélt. Szépen mondta hogy erős az egyház. Csak a mi papunk nem volt erős az egyházban.

Probáljon erős lenni. Még eccék szépen kérjük. Ne botránoztasson, ne fertőzze a falunkat. Tugyon ellen mondani, ha akar inkább hagyjon itt minket. Kérjük hogy válasszon.

Dicsértessék a jézus Krisztus

Kelt Karcfalva 1952. november 23

Töben a hívek!”

A levél nem csupán a csíkiak ellenállását fejezi ki az államhatalommal szemben, hanem a csíki egyházközségek egy fontos tulajdonságát is kiemeli: az egyszerű, tanulatlan hívek is sajátjuknak érzik az egyházközségüket, jogot formálnak annak igazgatására; az ilyen egyházközségben a plébános csupán ideiglenes „vendég”. Magatartását a hívek ellenőrzik és részt vesznek az egyházközségüket, papjukat illető döntések meghozatalában. Ha ez nem sikerül, akkor bojkottálják a papot, ahogyan ez a Csíkszeredába helyezett Fodor Gergely plébánossal is történt. Szintén Léstyán Ferenc közli a helyzetet személetesen bemutató következő levelet is:

„1935-ben, tekintettel, hogy férjem vasutas, át lettünk helyezve Kárászbesbesbe. Akkor Csíkban egy áhítatosan imádkozni tudó népet hagytam. Itt 1955-ben, amikor visszatérem, üres templomban miséző papot találtam. Amikor a szentmise ideje közeledett, hívtam a szüleimet, akiknek azelőtt nem kellett hívás, hogy menjünk a szentmisére, és azt a feleletet kaptam: ‘nem megyünk fiam, és te se menj, itt demokrata pap van’ (...). Nem hallgattam a szüleimre és elmentem a templomba a szentmisére, ami nélkül nincsen számomra vasárnap. Öt, hat ember volt ott (...). Minden ismerősömet, rokonomat megkérdeztem, mi a helyzet és mi az ő egyéni véleménye. Ugyanazt a választ kaptam mindenkitől, mint a szüleimtől. “

Maga Fodor Gergely így jellemzi helyzetét: „A hívek a már többször ismertetett hamis propaganda miatt még mindig kerülnek a templomot. Amióta itt vagyok egyetlen bani egyházi hozzájárulás nem gyűlt be (...). A hívek nem fizettek azzal az indoklással, hogy csak akkor fizetnek, ha a kiszabadult Márton Áron Püspök Úr valamelyes leiratával engem elismer itteni plébánosnak és az eddigi működésemet legalizálja.” (Léstyán 2003:180)

1955 után Romániában „átmeneti enyhülés” következett be. A hatvanas évek közepére a bebörtönzött püspök és a papok nagy része szabadlábra került. (Tomka 2005: 29-30). A Ceaușescu diktatórikus rezsim legtöbb megszorítást hozó évtizedében, a nyolcvanas években azonban a hívek helyzete számos tekintetben rosszabbodott vallási téren is. „Míg az ötvenes években az egyházat a lelkipásztorok meghurcoltatása révén akarták feloszlatni, a nyolcvanas években nem a papokra jár a rúd, hanem a hívek szétszóródásának veszélye fenyegeti az egyházat” –idézi Bereczki Silvia Léstyán Ferenc egyik, a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban található levelét. (Berecki 2008: 81). A kispapok számát korlátozták, a nagyvárosokban nem volt kellő számú templom, (templomot építeni pedig nagyon ritka kivételtől eltekintve lehetetlen volt), a vallásos könyvek és a Biblia szinte teljesen hiányzott, korlátozták az anyanyelven való tanulást, a diplomásokat szülőföldjüktől messzire helyezték az egyetem elvégzése után, ezáltal kiszakították őket családi, rokonsági kötelékeikből, a vallásukat gyakorlókat hátrányosan megkülönböztették tudományos, művészi és közéleti pályán. (Berecki 2008:82) Mindezt tetézte a rendszer állandó félelmet, bizalmatlanságot keltő titkosszolgálati hálózata, ami a vallásgyakorlat

lecsökkenésén, eltitkolásán túl az emberi kapcsolatok és közösségek rombolását hozta magával. Tilos volt vallási közösségeket, egyesületeket, lelkeségi mozgalmakat alapítani és ezekben részt venni, a hívek számára a közösségi vallásgyakorlat lehetősége gyakorlatilag a szentmisére korlátozódott, természetesen ez sem mindenki számára (tanügyben dolgozók és családtagjaik számára például mindvégig tiltott tevékenység maradt). Ugyanakkor „a világiak számára gyakorlatilag tiltott volt az egyházi intézményekkel, egyházi személyekkel való kapcsolattartás” is. (Biró 1998/1). Biró A Zoltán interjúkra alapozva kiemeli, hogy a megfélemlítés ellenére a nyolcvanas években már megjelent egy világi értelmiségiekből álló szűk csoport, amely „a kommunista rezsimmel való rejtett szembeállását az Egyházhoz való tartozás egyre nyíltabb föl vállalása révén élte meg.”, melynek tagjai részt vettek búcsúkon, támogatták a plébániát és nyíltan gyakorolták vallásukat. A korszak másik fontos ellenállási kísérlete néhány fiatal pap köré csoportosuló ifjúsági pasztoráció volt, melynek működési területe túllépte a hittanterem és templom kereteit és olyan tevékenységekkel bővítették a fiatalokkal való foglalkozást, mint pl. „rejtett rendezvények” (találkozók, táborok), vagy színművek betanulása és előadása. (Biró 1998/1)

A kommunista diktatúra bukása a romániai vallásos társadalmat viszonylag „épen” találta. Köszönhetően a térség társadalmi berendezkedésének, az egyház hősies helytállásának az üldöztetés évei alatt és a „vallási hagyomány mély begyökerezettségének” a korszak az „egyházak életében kevesebb kárt okozott, mint a szomszédos országok életében”. (Tomka 2005:30- 31)

A 1989-es rendszerváltás számos tekintetben teljesen új helyzet elé állította az egyházat. A vallásgyakorlat, a vallásosság nyilvános megjelenítése szabaddá vált, lehetőség nyílt vallásos közösségek, mozgalmak, szociális-, karitatív-, oktatási-, nevelési-, kulturális intézmények, egyházi média működtetésére. Hosszas és sok nehézségekkel járó folyamat részeként ismét egyházi tulajdonba kerültek államosított épületek, föld-, és erdő területek (a folyamat még nem zárult le teljesen). Szerzetesrendek újraindulására, újaknak a letelepedésére nyílt lehetőség. Összességében a pasztoráció, az egyház társadalmi részvétele számára robbanásszerűen megnőtt a lehetőségek száma.

A rendszerváltást követően ugyanakkor ellenkező hatással bír(hat) a korszak egy másik jellemzője. A rendszerváltás nem csupán a hitbeli meggyőződés és vallás gyakorlásának szabadságát hozta, hanem a médiumok számának és tartalmának megsokszorozódásával a nem föltétlenül hagyományos és keresztény világnézettel, értékrenddel való találkozás számos lehetőségét is.

3.4.2. Csíksomlyó és az obszerváns ferences rend

3.4.2.1. A ferencesek csíki jelenlétének története

Csíksomlyón a ferencesek 1400 körül telepedtek meg. A ferences kolostor alapításának leginkább elfogadott időpontja 1442. (Mohay 2009: 41) A ferencesek megtelepedése előtt Csíksomlyón Darvas-Kozma József legújabb régészeti feltárásokra hivatkozva bencés és pálos kolostor jelenlétét tételezi fel, a bencések jelenléte azonban tatárjárást követően megszűnt, de a Somlyó hegyén egészen a 20. század második feléig folyamatosan éltek remeték.²⁹ (Darvas-Kozma 2011/2) Más vélemények szerint a ferencesektől eltérő szerzetesrend ebben a régióban nem gyökerezett meg, ezt Endes a csíkiak szegénységével magyarázza. (Endes1994: 63) Az itt élők szűkös anyagi lehetősége mellett azonban – ha más szerzetesek eltartására nem is, de arra lehetőség volt, hogy a csíksomlyói váljon a 12 erdélyi obszerváns ferences kolostor³⁰ közül a legjelentősebbé. A mohácsi vészt követő évszázadban a 12 kolostor közül csupán a csíksomlyói maradt fenn, újabb erdélyi kolostorok³¹ alapítására majd csak a 17. században került sor. „Az egész erdélyi ferences hagyományban Csíksomlyó képviseli a folytonosságot. Ez a legrégebbi, folyamatosan fennállt ferences kolostor Erdélyben, ‘anyaház’, amely számos további alapítás, a megújulás kiindulópontja volt.” (Mohay 2009:41) A csíksomlyói kolostor megkülönböztetett szerepe természetesen nem jelenti azt, hogy az itt élő szerzeteseket és magát a kolostort is nem érték rendkívül nagy csapások a történelem folyamán és több esetben is nem fenyegette volna a kihalás veszélye. A ferencesek csíksomlyói központja 16-18. századokban sorozatos támadások színhelye volt, a kolostort többször felégették, az ott lakó atyák közül többet meggyilkoltak. A történelem viharaiiban számos ellenséggel szemben kellett megvédeni, vagy pusztításaik során újjáépíteni a kolostort és a pasztorációs tevékenységet. Többrendbeli pusztítást okoztak a tatárok, de a kolostort szédülők között ezekben a századokban megtaláljuk a Petru Rareș moldvai vajda majd Székely Mózes katonáit, Mihály vajda seregét, Thököly kurucait, majd a Rákóczi szabadságharc ideje alatt a császári katonákat. (Benedek 2005, Mohay 2009, Boros 2009) A protestantizmus túlsúlyra jutásának időszakában Erdélynek 174 évig nem volt megyéspüspöke. Báthory András javaslatára fölmerült, hogy a pápa egy csíksomlyói ferences atyát ruházzon fel püspöki méltósággal. Noha a javaslat szentszéki fogadtatása pozitív volt, az elképzelés mégsem valósulhatott meg zökkenőmentesen. Erdély csak 1606-ban kap ferences püspököt, majd hosszú

²⁹ A Kissomlyó helyén, a Salvator kápolna mellett jelenleg is él egy remete, Antal testvér.

³⁰ Az erdélyi custodiához a 15. században következő obszerváns ferences kolostorok tartoztak : Felfalu, Fehéregyháza, Marosvásárhely, Csíksomlyó, Tövis, Tergoviste, Vajdahunyad, Bákó, Kolozsvár, Brassó, Medgyes, Karánsebes (Mohay 2009)

³¹ Mikházán, Gyergyószárhegyen és Esztelneken

évtizedek múltával 1668-ban szenteli Damokos Kázmért IX. Kelemen pápa címzetes püspökké, utódjául pedig Kájoni Kános és Hozó Péter ferences atyákat. (Benedek 2000:275). Habár a ferences püspökök működése korántsem tudta lefedni a „hagyományos” erdélyi püspöki tevékenységeket, ezekben a katolicizmus számára igencsak viharos időszakban Csíksomlyó (kvázi) püspöki központként működött.

A küzdelmes időszakokat időnként föl váltották békés korszakok, amikor a ferences atyák nem csupán a leromboltak újraépítésén dolgozhattak, hanem újabb és újabb tevékenységek kibontakoztatásával tudták a csíksomlyói kolostort és pasztorációs munkát fölvirágoztatni. A ferences atyák tevékenysége rendkívül szerteágazó volt. „Az atyák végezték a hitszónoklatot, gyóntatást, vezették az iskolákat, tanítottak, igazgatták a nyomdát, korrektorok voltak, vezették a laikus testvéreket, kiképezték magukat teológiai tanárokká, exhortatorok voltak, igazgatták a Szent Antal Társulatot, az első határőrezred (székely) papjai voltak, orgonáztak, spirituálisok voltak, irányították a gazdaságot, vidéki világi papok káplánjai voltak, ezenkívül gimnáziumi tanárok, sekrestye-igazgatók, procuratorok, szemináriumi regensek, Mária-társulati elnökök, egyházi történészek, elemi iskolai tanítók, nyelvi oktatók; a laikus testvérek pedig különböző mesteremberek, így lakatos, pincekezelő, könyvkötő, nyomdászok, kovácsok, szakácsok, ezenfelül sekrestyések.” (Endes 1994:356) E gazdag munkásság közül jó néhány olyan van, ami a maga korában döntően meghatározta Csík lakóinak oktatási, kulturális és művelődési életét, ugyanakkor főként a vallásos tevékenységek közül számos olyan van, ami több százados hagyományra épülve ma is rendkívüli népszerűségnek örvend a csíkiak (és nem csupán a csíkiak) körében. A következőkben rövid, tájékoztató és összefoglaló leírását adom a ferences kolostorhoz és a szerzetesek munkásságához kapcsolódó azon vallásos, kulturális és oktatási tevékenységeknek, amelyek markánsan meghatározták a csíki közösség életét.

3.4.2.2. Pasztorációs és missziós munka, lelkipásztorkodás

A Csíkba telepedett ferences szerzetesek elsődleges feladata a lelkipásztori és missziós munka volt, amely Csík falvain túl Moldvába, sőt ezen túlra is kiterjedt. „A csíki páterek nemcsak Csíkot barangolták be, hanem megfordultak Moldovában a Szeret két partján, voltak Bukarestben, Kolozsvár, Szatmár, Nagyvárad, Nagykároly vidékén, bejárták a román és jugoszláv Bánságot mint igehirdetők” (Boros 2009:123) A ferences lelkiület, a mód ahogyan megszólították az embereket mindenkor rendkívül hatásos volt az egyszerű nép körében, így Csíkban is. A ferencesek népszerűségének jellemzésére P.Godó Mihály, a XX. századi erdélyi egyháztörténelem kiemelkedő jezsuita alakjának gyermekkori visszaemlékezéséből idézek (P.Godó gyermekkorát ugyan nem Csíkban töltötte, de az atyák hatása a népre és fogadtatásuk

valószínűleg Csíkban is hasonló módon történt): „Ők³² falusi emberek voltak (...) Ők a franciskánusokat ismerték csak, az egy külön világ, ahogyan ezt tisztelték a mi falunkban, a ferences atyákat. A tanyán csak az aprójószág maradt, hogy a nyolc nap az a missziós atyáké lehessen. (...). A misszióan annyian voltak, hogy nem volt hely nekünk, gyerekeknek csak az oltár lépcsőjén és elaludtunk(..). Édesanyám már hetekkel azelőtt ünnepélyesen kijelentette, hogy megy az egész család. És nem maradt otthon csak egy legény, hogy őrizze a házat, s annak is úszott a nyála a ferences atyák szent beszéde után.” (Godó 2002: 33)

A missziós tevékenység és igehirdetés mellett a ferencesek a pasztoráció egyéb módjait is használták. Már meglehetősen korai időszakban létrehoztak világiak számára is a hitélet aktívabb megélésének lehetőségét nyújtó egyesületeket. Ezek körül a fontosabbak a következők voltak: az 1772-ben megalakult Szent Antal Társulat (erről később részletesebben lesz szó), a Kordaviselők Társulata (1678-ban alakult és 1780-ban szűnt meg), a Mária Társulat (1730-ban alakult és 1900-ban szűnt meg), Mária Szíve Társulat (1769-ben alakult meg és II. József rendelete nyomán véglegesen megszűnt) és természetesen a Szent Ferenc Harmadik Rendje. (Boros 2009: 151-165)

A ferences testvérek lelkipásztori munkájukhoz aktívan gyűjtöttek és használtak „segédeszközöket”. A ma már felbecsülhetetlen értékkel bíró, számos történelmi vihart átélte, befalazott majd újra megtalált csíksomlyói könyvtár darabjait egykor konkrét pasztorációs céllal gyűjtötte a rendház. A könyvtár a 15. században alakult, a legnagyobb számban prédikációs köteteket, bibliákat, bibliamagyarázatokat és a teológia morális kérdéseivel foglalkozó kazuisztikus műveket tartalmaz. Számszerűleg a legjelentősebb csoportot a prédikációs kötetek (34), a bibliák (11) és a bibliamagyarázatok (8) képezik. (Muckenhaupt 2010) A könyvtárban többek között 96 ősnymtatvány, festett pergamenkódexek, a XVI—XVII. századi könyvritkaságok, köztük számos nagy értékű régi magyar nyomtatvány és kéziratos kötet maradt fenn. A könyvtár jelentőségét emeli, hogy Erdélyben ez az egyetlen középkori katolikus könyvtár, amely túlélte a reformációt, saját régi állományán kívül több magyarországi és erdélyi rendház kötetei számára is menedékhellyé vált. (Muckenhaupt 1993)

A ferencesek pasztorációs és kultúraépítő munkájának további hatékony eszköze volt a Kájoni János által 1675-ben alapított nyomda, melynek elsődleges célja a lelkipáztorkodás segítése volt katolikus kiadványokkal, tankönyvekkel, énekes- és liturgikus könyvekkel. (Mohay 2009:51) A nyomda alapításakor egész Erdélyben nem volt máshol katolikus nyomda, ennek és a nyomdának a pasztorációban és oktatásban betöltött fontosságát hangsúlyozza a rendtartomány tanácsa 1698-ban: „a csíki konventben lévő könyvsajtó a katolikus közösségnek nagyon hasznos,

---

³² P. Godó szülei

a hitterjesztő bizottságtól alapított világi iskoláknak pedig szerfölött szükséges. Mert katolikus könyvnyomtató egész Erdélyben nem található, hogy pedig eretnekeknek adjuk át a kinyomtatandó könyveket, attól kell félnünk, hogy vagy megrontják a könyveket vagy pedig egészen visszavetik.” (Boros 2009: 116) A nyomda a 19. század végéig folyamatosan működött (kivételt az 1848-as forradalmat követő osztrák büntetés 1-2 éve jelentett, válaszként amiért a forradalmi felkelők lefoglalták a nyomdát és itt adták ki a Hadi Lapot). A ferencesek a nyomda segítségével mélyrehatóan meghatározták a katolikus székelység művelődési-szellemi életét, hiszen főként vallásos jellegű műveket nyomtattak, köztük olyanokat is, amik a széles néptömegekhez szólnak: énekes- és imádságoskönyveket, búcsús és társulati kiadványokat, szentképeket, kalendáriumokat. (Mohay 2009:53)

Végül mindenképpen említsük meg, hogy a Csíksomlyón lakó szerzetesek között (is) voltak olyanok, akik elsősorban megszentelt életformájukkal hirdették az igét. A ferences központ kisugárzó hatása nem lett volna teljes, ha olyan szent életű szerzetesek is nem sürgetik megreformálását, a ferences hagyományokhoz való visszatérést, mint P. Csiszér Elek.

Összefoglalva a ferencesek lelkipásztorkodásának legfontosabb jellemzőit, a nép nyelvén kitűnően értő és azokat megszólítani tudó prédikátorokat, a korszerű pasztorációs eszközök alkalmazását és a világiakat aktív közreműködésre készítő egyesületek megszervezését emelem ki.

3.4.2.3. Oktatás, nevelés, színjátszás

A Csíki medence oktatástörténete szervesen összefonódik a csíksomlyói ferences kolostorral és ennek lakóinak munkásságával. Mind az elemi, mind pedig a középfokú oktatás térségi kialakulása szorosan kapcsolódik a ferencesek tevékenységéhez. Habár a ferences rend elsősorban a lelkipásztorkodásban jeleskedett és csíki megtelepedésüknek is ez volt az elsődleges célja és küldetése, a rend tagjai évszázadokon át gondoskodtak a csíki népnevelésről, olyannyira, hogy egészen a 19. század végéig ennek legmeghatározóbb szereplői voltak.

A csíksomlyói elemi iskola alapításának pontos időpontját nem ismerjük (Boros 2004:104), de az 1600-as évekből már számos dokumentum egy intézményesült iskoláról tanúskodik, így a kutatók többsége a 16. század második felére helyezi az iskola alapítását. (Mohay 2009:45) Darvas – Kozma József szerint azonban a ferencesek már letelepedésükkor elkezdtek az alsó és középszintű oktatást azzal a céllal, hogy a szerzetesi hivatás iránt érdeklődőket képezni tudják és az esztergomi, valamint budai papnevelőkbe alkalmas fiatalokat küldjenek. (Darvas-Kozma 2008:35). A középiskolai oktatás elindításának pontos időpontja szintén ismeretlen, Boros 1667-re teszi (Boros 2009:105), de Mohay más forrásokra és közvetett bizonyítékokra hagyatkozva

állítja, hogy Csíksomlyón már a 16. század végétől elindultak a középiskolai osztályok. (Mohay 2009: 45)

A kolostor mellett működő iskola a történelem folyamán osztozott a térséget és a kolostort érő megpróbáltatásokban. A történelem viharaiiban több alkalommal kellett szembenéznie ingadozásokkal, hanyatlásokkal, majd fellendüléssel és átszervezéssel, ennek ellenére az iskola folyamatosan működött, „szellemi és fizikai értelemben egyaránt folyamatos építkezés zajlott.” (Mohay 2009:46)

Annak ellenére, hogy a ferences atyák feladataik között az oktatás nem foglalt el kizárólagos helyet, hogy az iskolák működtetése mellett számos téren alkottak kimagaslót, a csíki ferences iskola nyújtotta képzés mindenkor megfelelt a kor igényeinek és oktatási színvonalának. A gimnázium végzettjei közül számos diák folytatta tanulmányait a bécsi, grazi, az olmützi és a braunsbergi akadémiákon. (Darvas-Kozma 2011/1: 88).

A csíksomlyói oktatástörténet további fontos eseménye, hogy 1858-ban Haynald Lajos püspök kezdeményezésére tanítóképző intézet nyílt. A tanítóképzőnek is markáns ferences jellege volt, első igazgatója a ferences Simon Jukundián volt, aki 25 éven át látta el ezt a tisztséget. (Mohay 2009, Boros 2004, Darvas-Kozma 2011/2).

A 19. század közepétől kezdve a gimnázium fokozatosan elveszítette ferences jellegét, az igazgató és a tanárok nagy része világi pap volt. A 20. század elején - hosszas vita után - mindkét intézményt, a gimnáziumot és a tanítóképzőt is Csíkszeredába költöztették és ezzel gyakorlatilag lezárult az a több évszázadon át tartó korszak, amelyben ferenceseknek meghatározó, döntő szerep jutott a térségi oktatás megszervezésében és működtetésében. Munkásságuk alatt Csíksomlyó vált az erdélyi katolikus oktatás és nevelés egyik legfontosabb központjává, ahol számos püspök és híres közéleti személyiség folytatta tanulmányait. A jelenkor egyik fontos, akár szimbolikusnak is tekinthető történése, hogy a Bőjte Csaba ferences szerzetes vezetésével működő Dévai Szent Ferenc Alapítvány 2008-ban 99 évre használatba kapta az egykori gimnázium épületét, ahol diákkollégiumot működtetnek, így Csíksomlyón ismét otthonra talált a ferencesek ifjúságnevelő munkája.

Csíksomlyó rendkívüli kultúrtörténeti értékei a ferencesek pasztorációs és nevelői munkájához egyaránt szorosan kapcsolódó misztériumdrámák. A ferencesek nevelési rendszerében fontos szerepet kapott a színjátszás, amelyről első adatunk 1721-ből van, és ez egyben a legkorábbi biztos adat ferences iskolai színjátékokról Magyarországon. 1784-ig rendszeresen, ezt követően két előadásról vannak feljegyzések. (Alszeghy - Szlávik 1913:15) Összesen 137 előadást tartottak (ebből 99-ről vannak adataink) és 104 színdarabot adtak elő (ebből 97-ről maradtak fenn teljes vagy hiányos szövegek). (Mohay 2009:48) A szerzetes tanárok maguk írták

a színdarabokat (Alszegehy - Szlávik 1913:9), szintén ők tanították be, az előadók pedig az iskola tehetségesebb diákjai voltak. (Alszegehy - Szlávik 1913: :12). Az előadásokat kezdetben az iskola épületében, később saját színházban vagy a Somlyó-hegy oldalában tartották, nézőközönségük pedig - főként pünkösdi szombatján - az egész Székelyföldről érkezett. Előadásaikat nagyszámú nézőseregnek adták elő, a színdarabok nagy népszerűségnek örvendtek, hiszen az előadások nyelve magyar volt. (Alszegehy - Szlávik 1913:13). Az előadott színdarabok legfontosabb műfaja a passiójáték volt, de számos más fűfajt: moralitásokat, allegóriákat, bibliai, történelmi, társadalmi drámákat, elvéve satírákat és pásztorjátékot is színre vittek. (Mohay 2009:49)

1997-ben Passió Csíksomlyó Alapítvány néven szervezetet hoztak létre azzal a céllal, hogy a Csíksomlyói Passiót felújítsa és itthon és külföldön egyaránt bemutassa³³. Az egyesület szervezésében több mint öt éven át virágvasárnap és pünkösdi napján passiójátékot mutattak be Csíksomlyón.

3.4.2.4. A kegyhely

Köztudott, hogy Csíksomlyó nem csupán a ferences szerzetesek munkája nyomán kifejlődött missziós, pasztorációs, kulturális és oktatási központ, hanem - tevékenységükkel nyilván összefüggő módon - Mária kegyhely is. A hivatalos és népi vallásosságnak Csíkban is kiemelten fontos alakja Szűz Mária, a „Mária lábaihoz” való zarándoklat rendkívüli erőforrás számos hívő életében. (Mohay 2009: 19) A csíksomlyói ferences templomban található Mária-kegyszobor központi eleme az itt élők vallásos gyakorlatának és hitvilágának, a csodatevő szoborban való hit évszázadok óta meghatározó része a székelység hitének. (Tánczos 2010/2). A Mária-szoborhoz történő zarándoklatról, ennek érzelmi motivációjáról a következőképpen írt P.Boros Fortunát: “A székely népnek szíve, lelke, vágya és minden epedése: legalább egyszer elmenni Csíksomlyóra és leborulni a csodatevő Mária-szobor lábai előtt, hogy ott elsírja bánatát, kiöntse keservét s letegye elviselhetetlennek látszó terhét. Az emberek oda ellenállhatatlan vággyal, terhelt lélekkel szoktak sietni s megkönnyebbült lélekkel, de nehéz szívvel távoznak onnan. S mert sok könnyet sírtak el itt és sok fájdalom megenyhült, azért oly kedves e hely.” (Boros 1926:3)

A Kegyszobor a 16. század elején készült hársfából, alkotója ismeretlen, magassága 2,27 m.³⁴A szobor köré mindenkor számos csodás esemény, segítség, gyógyulás kapcsolódott, Batthyány Ignác erdélyi püspök egy bizottság kinevezése, ennek hosszas vizsgálódása, majd ennek jelentése nyomán a szobrot 1798-ban hivatalosan is csodatevőnek, csodákkal jeleskedőnek nevezte. (Boros 2009:64, Tánczos 2010/1). Az imameghallgatást számos esetben fogadalmi

³³ Lásd <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/index.php?a=r&id=432>

³⁴ V.ö. <http://www.csíksomlyo.ro/kegyszobor>

tárgyakkal köszönték meg a hívek, a 17. századtól napjainkig, fémből és márványból készült hála-táblák sokasága veszi körül a Szűzanya szobrát.

Mária szerepéről népi hitvilágban számos - elsősorban néprajzi és valláslélektani - tanulmány született. A dolgozatom keretei nem engedik meg ezek részletes ismertetését, ebben a témában csupán rövid kitérőt teszek a Kegyszobor szobor voltában is „élő”, „személyes” jellegére. A Csíksomlyói Szűzanya Kegyszobor rendkívüli vonzerejének megmagyarázása során Tánczos Vilmos fontosnak tartja megjegyezni, hogy a katolikus székelység szemében a Kegyszobor nem csupán egy „égi patrónust jelképező szimbólum” (ahogyan teológiailag helytálló lenne), hanem „a maga tárgyi valóságában is egy közösség égi pártfogója”. Vagyis „a csíksomlyói kegyszobor csodatevő, közbenjáró, segítő ereje a népi tudatban sokszor úgy nyilvánul meg, mint olyan erő, amely magától a szobortól, vagyis a szó legszorosabb értelmében is a *csíksomlyói* Máriától származik.” (Tánczos 2010/1) Mária közbenjáró hatalmának, a hozzá intézett imáknak a hétköznapi életben is fontos helye és szerepe van. Része annak az alapvető életvezetési, mentális és pszichológiai eligazodási térképnek, amellyel az itt lakók életük eseményeit, ennek folyását értékelik, feldogozzák és irányítják. A Máriához intézett napi ima, a rózsafüzér-társulatokban való részvétel, a liturgikus év minden részében jelenlevő Mária-ünnepek mellett azonban a Csíksomlyói Kegyszoborral való közvetlen fizikai találkozásnak is kiemelt fontossága van. „A Mária lábához zarándokló egyszerű emberek mindenekelőtt a csodatevő égi édesanya jelenvalóságát érzik – látják benne, és ruhadarabjaikat, imakönyvüket azzal a hittel érintik Mária lábához, hogy a rítus által maguk is megtelnek az általa közvetített égi erővel. A csíksomlyói Mária ereje tehát kétségkívül égi erő. De ezt az erőt nem egy másik ábrázolás, hanem egyedül a *csíksomlyói* Mária közvetíti.” (Tánczos 2010/1)

Mária tiszteletének központi helye a hívek vallásos életében általánosan tekinthető az egész katolikus világban. Csíkban a legtöbb templomban van Mária-szobor, csodatevő azonban csak a csíksomlyói. A kérdést, hogy a Csíksomlyói Kegyszobor a ferencesek hatására, működésük nyomán vált-e központi Mária kegyhellyé, vagy pedig a ferencesek tevékenységének adott nagyobb súlyt és jelentőséget az a tény, hogy a kolostortemplom központi helyén levő szoborral történtek csodás események és imameghallgatások, nehéz megválaszolni. A tény az, hogy a Kegyszobor által közeli és távoli tájakról idevonzott hívek serege a ferencesek templomába érkezik, ferences szerzetesekkel találkozik, a ferencesek által teremtett és fenntartott vallásos miliő hat rájuk, vagyis a Kegyszobor fontos „értéke” a ferencesek szimbolikus tőkéjének. Ugyanakkor a Csíksomlyói Máriához érkező nagyszámú hívő pasztorálása önmagában is hatalmas lelkipásztori feladatot jelenthet a ferenceseknek. Továbbá számukra is kiváló lehetőség

a közelebbi és távolabbi világ irányába való nyitásra, munkájuk népszerűsítésére. Mária révén nem a ferencesek mennek missziós munkára a világba, hanem a világ jön hozzájuk.

3.4.2.5. A csíksomlyói pünkösdi búcsú

A Csíksomlyói Mária nem egy Mária-ünnepen, hanem a Szentlélek kiadásának pünkösdi emléknapiján kerül leginkább a tisztelet középpontjába. A csíksomlyói pünkösdi búcsú a legnagyobb tömegeket évszázadok óta nem a templom „hivatalos” búcsúünnepén, Sarlós Boldogasszony napján vagy egyéb Mária ünnepen vonzza, hanem az egyház egyik igen fontos másik ünnepén, aminek azonban nem Mária a központi szereplője. Van-e magyarázata ennek a ténynek, illetve mennyire tekinthetőek történelmileg hitelesnek a létező magyarázatok?

A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredetéről szóló leírásokat és elemzéseket a - témáról szóló nem túl tág- szakirodalom alapján két fő csoportba oszthatjuk.

Az első típusba a „klasszikus” magyarázat áll, mely szerint a pünkösdi búcsú annak a győztes csatának az éves megemlékező és hálaadó zarándoklata és liturgiája, amelyet a csíki, gyergyói és kásznói katolikus székelyek vívtak János Zsigmond erdélyi fejedelem seregével, aki erőszakkal az unitárius vallás felvételére akarta kényszeríteni őket. A magyarázat szerint 1567 pünkösdi szombatján a gyergyóalfalvi plébános, István vezetésével a Hargita hegység Tolvajos tetején legyőzték a fejedelem seregét, eközben az asszonyok, gyermekek és az öregek a csíksomlyói templomban imádkoztak, a csatából hazatérőket győzelmi ágakkal fogadták. A győzelmet a Csíksomlyói Mária közbenjárásának köszönték meg és a hálaadás további momentumaként pünkösdkor évről évre újra elzarándokoltak Csíksomlyóra.

Ez a típusú eredettörténet a legelterjedtebb a hétköznapi narratívákban. Mohay Tamás összesítése szerint ezt az elképzelést megtaláljuk a búcsúról szóló népszerűsítő munkákban, útikönyvekben, a búcsúval kapcsolatos ünnepi beszédekben, újságcikkekben és a ferences szerzők (György József, Benedek Fidél, Boros Fortunát) Csíksomlyóról szóló munkáiban, de gyimesi népi elbeszélésben is. (Mohay 2005).

A történet életszerűségének, hitelességének alátámasztására a leírások egy része irodalmi alkotások stílusában történelmi tényként közöl legendaszerű momentumokat, a részletező sokszínűség azt a benyomást kelti, mintha a csatát és annak körülményeit történelmi források is hasonló sokszínűséggel ecsetelnék. Példaként dr. Boros Fortunát ferences atya könyvéből idézek: „János Zsigmond 1566-ban kimondotta, hogy Csík-, Gyergyó-, Kásznoszékeket is unitáriussá kell tenni (...). Csakhogy ez nem ment olyan könnyen. Hiába parancsolták ki a szerzeteseket Csíkból, ők nem hagyták oda Csíkot, és védőbástyái voltak a csíki katolikusoknak. (...) Udvarhelyről északra kezdetét vették az erőszakos térítések (...). Ez ellen legelőször a

gyergyói papság mozdult meg, melynek vezetője István lánglelkű alfalusi pap volt (...) aki szónoklataival összegyűjtötte híveit, valóságos toborzót indított meg közöttük. (...) Fellelkesítette a népet, hogy (...) keresztet alatt menjenek el Csíksomlyóra a Boldogságos Szűz szobrához és kérjék a Szentlelket, hogy óvja meg a kerületet az eretnekség veszedelmétől. (...) 1567 Pünkösöd ünnepe előtt (...) itt hallották meg, hogy János Zsigmond emberei haddal készülődnek a csíkiak ellen. Az egyik igen híres ferences szónok tüzes beszédet tartott a templom szószékéről hallgatóságnak. Feltűzelte őket, fel is fegyverezte, és mint vezér a közeledő Zápolyai hadai elé vezette az embereket. (...) Pünkösöd szombatján férfiak és a lányok meggyóntak, megáldoztak s a lányok kibontott hajjal a győzelem vagy a vértanúság vágyával nekivágtak a nagy erdőnek. A Tolvajos-tető alatt az ún. *Lónyugtató* helyen találkozott a két had. A csíkiak János király hadát megfutamították és győzelemittasan tértek vissza Somlyóra, ahol a nők, öregek és gyermekek könyörgésekben ostromolták az Eget, hogy legyen a Küzdőkkel. A győzelem jeléül felzöldgallyazták magukat, a somlyóiak már távolról ebből tudták meg az örvendetes hírt. Ennek emlékére térnek haza a búcsúsok felzöldágazva. (...) A győzelmet mindenki a boldogságos Szűz közbenjárásának tulajdonította, és ez időktől kezdetét vette a csíksomlyói búcsú.” (Boros 2009: 76-79)

Társadalomkutatóként természetesnek találom, hogy a közvélekedésbe mélyen beívódott a győztes csata emlékére szervezett búcsú elképzelése, hiszen általános elismerésnek és szaktekintélynek örvendő szerzők írtak hasonlóképpen a búcsú keletkezéstörténetéről. Ettől eltérő, hasonló legitimációval rendelkező vélemények pedig egészen az elmúlt évekig nemigen formáltak a közvéleményt és médiumok szerkesztőit, akik szintén ezekből a forrásokból táplálkozva hatottak és hatnak továbbra is a közfelfogásra.

A búcsú eredetét taglaló szövegek második típusába azok tartoznak, akik megemlítik ugyan, de nem történelmi tényként, hanem hagyományként, vagy legendaként kezelik a Tolvajos tetői ütközetet, vagy pedig határozottan kétségbe vonják ennek történelmi valóságát. Az előbbieik közé tartozik a közvélemény formálásra erőteljesen ható internetes lexikon, a wikipédia.³⁵ Az utóbbiak között találjuk természetesen az Erdélyi Unitárius Egyház képviselőit, akik lehetőségeik szerint tiltakoznak ennek az eredettörténetnek a médiumokba és köztudatba való begyűrűzése ellen. Szerintük az 1567-es csata történelmi lehetetlenség, hiszen az Erdélyi Unitárius Egyház egy évvel később, az 1568-as tordai országgyűlés határozata nyomán alakult meg. Szerintük János Zsigmond fejedelem csupán 1569-től követője az unitarizmusnak (vagyis két évvel a feltételezett csatát követően). „A fentiek értelmében elképzelhetetlen, hogy az a

³⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%ADksomly%C3%B3i_b%C3%BAcs%C3%BA

nyitott szellemiségű fejedelem, akihez a világhírű vallásszabadság törvénye fűződik, 1567-ben a még nem létező unitárius egyház részéről erőszakkal lépett volna fel a székelyföldi katolikusok ellen.” – írta közleményében 2009 pünkösdjén az erdélyi unitárius egyház püskökhelyettese.³⁶

Az unitárius forráson kívül Mohay Tamás képviseli legmarkánsabban azt a nézetet, mely szerint a csíksomlyói pünkösdi búcsú eredetét magyarázó csata történelmi ténye nem csupán megkérdőjelezhető, hanem nagy biztonsággal tagadható is. Érvelése szerint a csatáról írt beszámolók egyike sem tud történelmi forrásra hagyatkozni, hiszen az 1567-1777/1780 közötti időszakból mindeddig egyetlen olyan dokumentum sem került elő, amely a János Zsigmond elleni csíki győzelemről szólna. Az állítólagos csatáról rá több mint kétszáz évvel születnek az első leírások. Az egyik egy ferences író, Losteiner Leonárd: *Chronologia* című műve 1777-ből, a második Cserey Farkas munkája 1780-ból, a *Geographia Mariana Regni Hungariae-ra*. Némi ellentmondásokkal és eltéréssel, de a két szöveg tartalmazza azokat a klasszikus elemeket (János Zsigmond, István pap, Csíksomlyói Mária pártfogása, kibontott hajú szüzek, a győzelem jeleként a virágzó zöld ágak stb.), amik alapját képezik a történet további leírásainak. (Mohay 2009: 113-116). Mohay szerint a hargitai csatáról szóló elbeszélés létrejöttének körülményeit vizsgálva a „széles közben elterjedt *hagyományalkotás*”, a „'megalkotott' vagy 'kitalált' tradíció” fogalmi keretei között kell vizsgálni. (Mohay 2009:119). Magyarázata szerint a 18. századi mítoszteremtésre olyan körülmények között került sor, amikor a csíksomlyói ferences kolostor élete kivirágzott, ugyanakkor az 1764-es madéfalvi veszedelem, a csíkiak határőrezredének erőszakos fölállítása „alapot szolgáltatott ahhoz, hogy olyan múltba, az 1560-as évekbe vetítsenek vissza egy felekezeti konfliktust, amikor a székelyek ugyancsak feszült viszonyban álltak az uralkodójukkal és addigi szabadságjogaik komoly csorbulást szenvedtek” (Mohay 2009: 127) A keletkezéstörténet továbbélésében fontos szerepük volt a csíki székelységet és a csíksomlyói ferences kolostort érintő történelmi momentumoknak: a 19. század folyamán a székelyek elveszítik utolsó megmaradt kiváltságait, a 19. század végén lecsökken a csíksomlyói ferences kulturális szerepe, a 20. század pedig több ízben sodorta krízishelyzetbe a csíki katolikusokat és a ferences szerzeteseket. Ezek az események mind hozzájárultak a történet továbbításához, életben tartásához, hiszen ennek legfontosabb üzenete az összetartozás és ellenállás és ennek az üzenetnek folytonosan megújult a történelmi aktualitása. (Mohay: 2009:127)

A búcsúnak eredetét a hitvédő csatával magyarázó elképzelés napjaink egyháztörténetészei között is talál támogatókat. Darvas-Kozma Józsefnek a Csíksomlyói Búcsú eredettörténetéről 2011-ben megjelent könyve (Darvas-Kozma, 2011) mintegy válaszreakcióként is értelmezhető

³⁶ http://www.unitarius.com/korlevel/unitarius_kozlemeny_punkosdre.html

Mohay Tamás könyvére és általa leginkább képviselt, a csatát a „kitalált tradíció” világába soroló elképzelésre. Darvas-Kozma szerint Mohay Tamás „letestelt egy idea mellett”. (Darvas-Kozma 2011:12) Darvas-Kozma József főként Cserei Farkas 1780-ban keletkezett munkájára, és a búcsúról korábban írók műveire támaszkodva történelmi evidenciaként kezeli a csata megtörténtét és hatását a búcsúra: „Azt a tényt, hogy Csík mégis katolikus maradt, nem lehet megmagyarázni a Tolvajos tetőn vívott csata nélkül.” (Darvas-Kozma 2011: 119) „Az egyházi és történelmi alapon a csíksomlyói pünkösdi búcsú részét képezi Csík történetének, és senki sem utalhatja csak az ún. ‘megalkotott, kitalált hagyományok’ körébe”. (Darvas-Kozma 2011:122) Az esperes-egyház-történész szerző döntő fontosságú forrásként egy 1735-ből származó levelet közöl, amelyet a csíki papság címzett az erdélyi püspöknek, és amelyben az ellen tiltakoznak, hogy a Csíkszereda és Székelyudvarhely között nagyjából félúton található Szentegyház- és Kápolnásfalu plébániája az Udvarhely Főesperességhez szeretne csatolódni. A Gyulafehérvári Érseki Levéltárban található levél fordításából a témára vonatkozó legfontosabb rész a következőképpen szól: „Mivel boldog emlékű Őseink a Tiszteletreméltó Klérus vezetésében egykor Elődeink az egész oláhfalui plébániát a Krisztus Egyházát Erdélyben szétmarcangoló eretnenségekkel szemben saját vérükkel és véres fegyverekkel megvédték, megtartották. Ezért az oláhfalusiak és a Mi elődeink akarták, hogy az ekkora jótéteményekhez fűződő emlékezet örökké fennmaradjon és az utódok hitét is buzgólkodva fokozza. (...) Ha az oláhfalusiakat a Csíkiak fegyvere nem védte volna meg, talán ma is ezt a lelkeket keményen szétmarcangoló vészthozó eretnenség fertőzésben tartaná őket.” (Darvas-Kozma 2011: 151). Darvas-Kozma József szerint: „Ez a levél a hargitai csatára vonatkozó minden eddig ismert forrást megerősít, és a felmerült kételyeket eloszlatja azokban, akikben a történelmi igazság iránt meg van még a jó érzék. Volt tehát hitvédelmi harc, ahol a csíkiak miközben a hitükért saját vérüket ontották, ugyanakkor véres fegyvereikkel hitüket és életüket védték”. (Darvas-Kozma 2011: 152).

Mivel dolgozatomnak elsődlegesen nem az a célja, hogy a búcsú eredetére magyarázatot adjak, hanem főként azt vizsgáljam, hogy a jelenkori Csíkban levő vallási jelenségek, így a csíksomlyói pünkösdi búcsú milyen hagyományokból táplálkozik, nem tisztem eldönteni a Mohay Tamás – Darvas-Kozma József vitát. Darvas-Kozma József a korábban idézett tiltakozó levél alapján mintegy 40 évvel csökkent le azt a 200 éves ürt, ami a csíkiak feltételezett hitvédelmi harca és az erről szóló első (eddig fellelhető) dokumentumok között volt. A 160 évnyi ürt azonban továbbra is elégséges lehet mítoszteremtésre, ugyanakkor a levél tartalma (hiszen nyilván nem ez volt a levélírók célja) nem utal közvetlenül a búcsúval összefüggésbe hozható hargitai csatára, csupán arra, hogy valahol, valamikor a csíkiak vérrel és fegyverrel védték meg

hitüket az eretnkségekkel szemben. Ugyanakkor Mohay Tamás könyve sem ad konkrét magyarázatot arra, hogy miért pont pünkösöd vált a csíksomlyói Mária-kegyhely búcsús napjává.

Tánczos Vilmos megpróbál egyfajta egyensúlyt teremteni a két vélemény között. Megjegyzi, hogy a tudományos kutatás – és ez esetben Mohay Tamás kutatásait is érthetjük alatta - „jelen pillanatban semmilyen választ nem tud adni arra a kérdésre, hogy a búcsú időpontja miért éppen a 16. századi vallási viszályok idején került át pünkösöd idejére, amely tudvalevőleg nem Mária-ünnep. Mivel a pünkösdszombati Mária-búcsú tartásának teológiai indokltsága nincsen, ezt a búcsút mindenképpen ún. történelmi emlékbúcsúnak kell tekintenünk. (...) Történelmi tény, hogy a reformáció terjedése a 16. század második felében valamilyen oknál fogva valóban megállt a Székelyföld közepén, és a keleti székelység áttérésére végül is nem került sor. Ennek valódi okait, körülményeit kellőképpen nem ismerjük, de hogy a régi hit, jogszokások, társadalmi berendezkedési formák stb. sikeres megtartása a keleti székelység körében egy történelmi emlékbúcsú megtartásához vezethetett, elképzelhető. A csíksomlyói pünkösdi búcsú történelmi emlékbúcsú jellege tehát nem a 18. század végén alakult ki, hanem a 17. század első felében már bizonyíthatóan létezett.” (Tánczos 2010)

Melyek azok a történelmi tények, fellelhető dokumentumok amikkel megrajzolhatjuk a búcsú alakulástörténetét? A továbbiakban – főként Mohay Tamás gyűjtő- és kutatómunkájára alapozva – röviden összefoglalom a búcsú kronológiáját.

A kezdeteket tekintve Mohay Tamás kiemeli, hogy azt meglehetősen homály fedti, kb. kétszáz éven át, a 15. század közepétől (az első pápai búcsú kiváltságtól) a 17. század közepéig nem találunk semmilyen leírást vagy tudósítást a pünkösdi búcsúról. (Mohay 2009: 136-137)

A jelenleg ismert első biztos említése 1649-ben történt Millei István jezsuita szerzetes generálisához címzett jelentésében: „A székely nép élő hitű katolikus lenne, ha lennének jó lelkipapok; minden évben Pünkösdkor összegyűlnek Szűz Máriának a székely hegyek közt levő egyik kegyhelyén, s azt a jezsuitát, aki egyszer beszélt ott nagy tömegük előtt, maguk közt akarták rögtön tartani azzal, hogy nagy lenne a lelki aratása körükben” (Mohay 2009: 137, Benda Kálmán és Kenéz Győző közlése alapján). Ugyanebből az évből származik egy másik forrásmunka is, Jegényei Ferenc obszerváns szerzetes levele X. Ince pápához, amelyben Csíksomlyó számára Szűz Mária látogatásának ünnepére és pünkösöd második napjára teljes búcsút kér. (Mohay 2009: 138). E legkorábbi fellelt forrás alapján Mohay Tamás szerint nem lehet meghatározni a búcsú kezdetének pontos időpontját és indokolatlannak tarja ezek alapján ezt a 16. század közepére, a csata feltételezett időpontjára datálni. (Mohay 2009: 139)

A 18. századból már több feljegyzést találunk a búcsúról, így ennek folytonosságában és rendszerességében nem kételkedhetünk. Mohay Tamás többek között Esterházy Pál 1696-os

könyvét, Kájoni 1722-es Fekete könyvébe való ismeretlen eredetű beírását, Györffi Pál 1729-ből származó provinciaismertetését, Nedeczky László 1739-es, Veress Lajos 1750-es leírását közli a csíksomlyói búcsúról, amelyek mind egy rendszeres, több ezres tömeget vonzó, a lokalitást. többnyire meghaladó jelentőségű búcsúról szólnak.

A 18. század végén, 19. század első felében változást hoz a búcsú jelentősége a Losteiner – Cserey leírásban megjelenő János Zsigmond elleni győztes csata motívuma. Ennek hatására a „közösségi emlékezet újraformálásával (...) felfokozódik a búcsújárás jelentősége” (Mohay 2009: 142). A 18. század végétől már a Historia Domus alapján is képet alkothatunk a búcsúról, ezen 1781-ben pl. 11 ezren, az 1840-es években pedig már 15-25 ezren vettek részt és a beszédet mondó papok nevei mellett egyéb részleteket, pl. időjárási körülményekről is tudósít. Az 1848-as szabadságharc leverése után tűnik fel először a búcsúnak a vallásin kívül a nemzeti jellege. Haynald Lajos püspök csíksomlyói látogatásáról a levéltári beszámoló úgy szól, hogy a püspök pünkösdkor „Csíksomlyó felé utazott a székely nemzet nemzeti is vallási ünnepére” (Mohay 2009:149). Az abszolutizmus kora hozza meg Csíksomlyónak az országos ismertséget, akkorra helytörténet, újságok, albumok stb. mutatják meg Csíksomlyót és a pünkösdi búcsút az egész országnak, felerősödik a búcsú nemzeti jellege is, a búcsún résztvevők száma pedig évről éve növekszik. A 19. század végére a búcsújárás megszokottá, rutinszerűvé vált, a század végén – válaszként az elvilágiasodásra, a ferencesek háttérbe szorulására az iskolaügyben és a protestánsok lassú térnyerésére – ismét előtérbe kerül a búcsú hitvédő jellege.

Az első világháború megpróbáltatásai természetesen kihatottak a búcsúra is, 1915-ben és 1916-ban megfogyatkozott résztvevőkkel, de megtartották a búcsút, 1916 októberében a Mária-szobrot a románok betörése elől Kolozsvárra menekítették, onnan csak 1919 tavaszán hozták vissza. 1917-ből és 1918-ból Mohay nem talált adatot a búcsújárásra. 1919-ben megtartották a búcsút, de a keresztaljak elmaradtak. Miután 1920-ban a román hatóság nem engedélyezte a búcsú megtartását, a háború és hatalomváltás okozta kényszerszünet után 1921-től indult be ismét a búcsú megtartása, amelyen 1922-ben már 20-25 ezer ember vett részt. A következő években búcsú köré szerveződő események száma éppúgy, mint a résztvevő zarándokok száma folyamatosan növekedett, a húszas évek végére már az erdélyi katolikusok egyik legfontosabb eseményévé válik a pünkösdi búcsú. A búcsúra érkezők megnövekedett száma jelentős szervezői és pasztorációs feladatok elé állították a ferenceseket. A búcsú tisztán vallási jellegének kiemelése és a szervezési nehézségek megoldása érdekében 1924-ben Réthy Apollinár ferences páter Csíksomlyói Kalauz - a búcsúsok imakönyve címmel útmutató könyvet ad a búcsúra érkezők kezébe. A könyv egyrészt eligazítást tart a búcsúra érkező híveknek az illem-, és a kegyhelyhez kötődő szabályokról, másrészt a zarándoklat és búcsú minden momentuma és

helyszíne számára imákkal, énekekkel segíti a híveket. (Réthy 1924) A könyv sikerét jelzi, hogy számos kiadást ért meg, átdolgozott változatát legutóbb 2010-ben adták ki.

Az 1940-es bécsi döntést követő négy év hozza meg a búcsú számára a magyarországi ismertséget és egyben a búcsú nemzeti jellegének megerősödését. A háború éveiben sem szünetelt a búcsú (a szobrot 1944 augusztusában a front elől ismét Kolozsvárra menekítik, ahol hét hónapot töltött). 1945-ben a korabeli ferences feljegyzés szerint kb. 20 ezer résztvevője volt a búcsúnak, 1946-ban minden korábbi évet meghaladó nagyságban jöttek zarándokok a búcsúra, ebben az évben kb. 140 ezer résztvevője volt. (Mohay 2009:149-175). A búcsún jelen volt Márton Áron püspök is. Nékám Sándor magyarországi miniszteri tanácsos az eseményekről írt jelentésében azt írja, hogy „a püspöki beszéd előtt a légkör annyira telített volt, hogy az elkeseredettség könnyen politikai tüntetésben robbanhatott volna ki”, majd kiemelte Márton Áron szerepét, akinek beszéde „tiltakozás volt ugyan a párizsi határozat ellen, de egyúttal a legmegfelelőbb, sőt egyedül hatékony eszköz a tömegszennvedélyek és az elkeseredés levezetésére.” (Vincze 1998:228-229)

1948 fordulópontot jelentett az erdélyi római katolikus egyház életében. A pünkösdt követő időszak hozta meg a legnagyobb korlátozásokat az egyház életében. Június 17.-én felmondták a konkordátumot, augusztus 3-án jelent meg az ún. kultúrtörvény, ami az egyház legelemibb jogait is korlátozta. (Adriányi 2005:243). Államosították az egyházi ingatlanokat, a még meghagyott földeket, kizárták a vallásoktatást az iskolákból, az egyházak költségvetését, a személyzeti kérdéseket az állam szabályozza. (Gagyai 2003/1). A változások szele már érezhető volt a pünkösdi búcsún is, amely 1990 előtt az utolsó szabadon megtartottá vált és emlékezetessé maradt Márton Áron püspök jelenléte, elmondott beszéde és a püspök köré csoportosuló, a letartóztatását megakadályozni szándékozó gyimesi legények élő védőkordonja miatt is. A búcsún már nagy számban voltak jelen a Kommunista Párt ügynökei, akik már a vonatállomásokon meg akarták akadályozni, hogy a hívek felülhessenek a búcsúra tartó vonatokra (amint az egyik ügynök jelentéséből³⁷ tudjuk, ezt nem koronázta nagy siker), a Kommunista Párt ugyanakkor ellenrendezvényt, kultúrversenyt szervezett Csíkbán. Az ügynök beszámolójából továbbá az is kiderül, hogy a pártelvtársak sikertelenül vették fel a harcot a búcsúra igyekvő nagy tömegekkel, ennek egyik oka az ügynök szerint az volt, hogy „egyes elvtársak meg nem értve pártunk szavát nem dolgoztak elég konspiratívan, így a papságnak lehetősége volt előre mozgosítani és megszervezni a tömeget a mi akciónk ellen”. Márton Áron bevonulásáról és a

³⁷ Állami Levéltár Maros Megyei Fiókja, az RKP Maros megyei bizottságának iratai, 1073. fond, 79/1948. sz. iratcsomó, 244-248. Gagyi József gyűjtése, betűhív átírás.

néptömegre gyakorolt hatásáról így szól a jelentés: „A püspök délután kb. 3 órakor érkezett szürke-fehér idomított lovon, mint egy 7-8.000 csángo kíséretében. Ez a bevonulás emlékeztetett a Horti féle bevonulásokra. A csángok ifju legényekből állottak, akik kéz a kézben szoros kordont alkottak Márton Áron körül, hogy lehetetlen legyen az o megközelítése. A megvakított tömeg eszeveszetten rohant, a püspök felé, hogy abban a nagy tisztességben lehessen része, hogy a palástját, de legalább a lábnyomát megcsókolhassa. A tömeg ovációkban tört ki, szervezeten éljeneztek, s „megváltónknak” nevezték a püspököt. Márton Áron késői jövetelének oka, komoly volt. Vissza akarta tartani a tömegeket a kulturversenyekről. Márton Áron jobbát 50 szögbe (sic!) felemelte, a tömeget elhallgattatta, mely egyetlen intésére néma csendbe, lélegzet visszafolytva figyelte minden szavát.” (Gagy 2003/2) Az 1948-as emlékezetes pünkösdi búcsú 42 évre zárta be a szabadon megtartott, tömegeket mozgósító búcsúk sorát. A búcsú után pár héttel letartóztatták a püspököt, és kegyetlen, emberi és közösségi tragédiákkal kísért harc kezdődött az erdélyi katolikus egyház ellen.

1990 tavaszáig a pünkösdi búcsú tehát megszűnt nyilvánosan szervezett tömegrendezvény lenni, de a tiltás, megfigyelés és fenyegetettség ellenére számos – elsősorban Csík vonzaskörzetében élő - hívó ment el pünkösdi szombatján Csíksomlyóra és vett részt a templom falain belül megtartott liturgikus eseményeken. A közös szentmisén kívül a búcsújárás része lehetett az éjszakai virrasztás a templomban és a Kissomlyó hegy oldalában levő kálvária végigjárása. „Akkor is mentek, amikor nem szabadott. Nem vittek lobogót vagy zászlót, de tele volt a templom, rengetegen voltak. A szekus kérem, ott az oltár előtt ment, zavarta a tömeget, de a tömeg nem engedett, folytatta az imát.” – emlékszik vissza egy idős asszony a kommunizmus időszakára. (Péter 2012) Egy másik visszaemlékező is hasonló módon írja le a tiltott búcsújárást: „Aztán, hogy letiltották, a nénjeimmel menegettünk csak úgy magunkban. Vonaton mentünk be, zászló nélkül. Kisebb csoportokba gyűltünk, mentünk ki a kálvárián, a keresztúton s vissza, a templomban a misét meghallgattuk és indultunk haza. Kicsi csoportokban mondtuk az olvasót végig a Szék útján, ültünk fel a vonatra, ott aztán meg sem mertünk mukkanni. Hazajöttünk, s azzal meg voltunk nyugodva, hogy voltunk a búcsún. Majdnem minden évben részt vettünk. Kevesen mertek menni, mert mindenki félt, de azért mi nem hagytuk. Harangozó családban születünk, örökké menegettünk. Aztán, mikor már nem tiltották, gyalog mentünk a kereszt-aljával.” (Péter 2012).

Látjuk tehát, hogy ha kisebb mértékben is, de a kommunizmus időszakában is fontos vallásos esemény volt a pünkösdi csíksomlyói búcsú. Egyértelmű tehát a búcsú fontossága az itt élők vallásos világában, vonzereje nem csupán a közös cselekvésben, a felvonulásban, a tömegliturgiában van, hanem abban az egyéni sorsot, Isten- és ember közötti kapcsolatot rendező

erejében, amitől a hívek úgy érzik, hogy „meg voltunk nyugodva, mert voltunk a búcsún”. A pünkösdi búcsú tehát szerves része az egyház éves liturgikus körforgásának az itt élők számára, az azon való részvétel hasonló módon lehet „kötelezően” természetes és magától adódó, mint az év más nagy ünnepein a szentmisén való részvétel.

1990-ben, 42 évnyi szünet után ismét nyilvános rendezvényé vált a pünkösdi csíksomlyói búcsú. A 42 év alatt nyilván nem ment feledésbe az ünnep jelentősége, a hívek számos egyéni utat kerestek és találtak, hogy részt vehessenek rajta, de mindez nem elégséges megmagyarázni azt a jelenséget, hogy már az első búcsún több mint 200 000 emberre becsülték a részvevők számát. (Mohay 2009:256). Ekkor még nem működött hivatalos zarándoklat-szervezés és búcsúturizmus, a médiumokban is sokkal kisebb súllyal volt jelen, mégis, alig néhány hónappal a rendszerváltás után akkora tömeg mozdult meg, mintha a 42 év nem a feledés lehetőségének, hanem az állandó készülődés időszaka lett volna, és mintha a hívek egy második győzelmes csata hálaünnepére gyűltek volna össze. 1990-et követően a búcsú évről évre egyre több embert vonzott, tehát nem csupán a lappangó és elnyomott vágyak hirtelen felszabadulása gerjesztette a nagyarányú részvételt.

A rendszerváltást követő években a rendkívül nagyszámú zarándok részvétele miatt számos változást hoztak a búcsú forгатókönyvébe és a köréje csoportosuló események sokaságába. A búcsú hagyományos rendjének, idejének, tereinek, szereplőinek (Mohay 2009:256), a búcsúhoz kapcsolódó funkciók kibővülése egy olyan eseménnyé teszi a pünkösdi búcsút, ami nem csupán egy több száz éves hagyomány továbbéltetése, hanem hagyományteremtő is egyben. Ilyen nagyszámú résztvevő a korábbi évszázados hagyományoktól eltérő módon motiválható, szervezhető, kiszolgáltatható, ellátható és szórakoztatható. A rendszerváltást követően számos olyan korábban nem létező esemény övezi a búcsút, ami sokrétűbbé, komplexebbé teszi a búcsú mindenkori funkcióit.

Ezen a ponton fontos röviden számba vennünk a csíksomlyói búcsú legfontosabb lehetséges funkcióit az egyének és közösségek életében:

1. Vallásos funkció mind az egyéni, mind pedig közösségi vallásgyakorlat szintjén.
2. Lokális közösségépítő funkció az egyházközség tagjainak közös zarándoklatának révén.
3. Identitás-alkotó és formáló funkció. A közösségi identitásnak számos - lokális, település-szintű, regionális, nemzeti - szintjén fontos a búcsú történéseinek megélése. (Mohay 2009: 258)
4. A magyarság globális évi találkozóhelyének megteremtése, a búcsú mint zarándoklat a „magyar nemzeti kegyhelyre”. (Vass 2010:93)
5. Részvétel a búcsújárásban, mint „rituális drámában”. (Tánczos 2000, Vass 2010)

6. A hétköznapokból való kiszakadás, a mindennapi gondoktól való szabadulás. (Vass idézi Mangát, in. Vass 2010: 21)
7. Profán funkció: a búcsú köré számos nem vallásos jellegű tevékenység koncentrálódik: turisztikai, gazdasági, kulturális, esetleg politikai színezetű. A csíksomlyói pünkösdi búcsú térségi hatását felismerve 2010 óta három székelyföldi megye közös szervezésében a búcsút megelőző héten zajlanak a Székelyföld Napok, amely a régióban a kulturális, gazdasági programok széles választékát kínálják, ezáltal Csíksomlyót és a több százezer embert idevonzó pünkösdi búcsút téve a régió központjának és centrális ünnepének.

Sokrétű funkciója révén a csíksomlyói pünkösdi búcsú a térség legnagyobb össztársadalmi ünnepe, ami a legtöbb egyéni és közösségi erőforrást mozgósít. Az ünnep évszázadokon át fennmaradt, köszönhetően elsősorban az itt élők kitartásának, áldozatvállalásának, következetességének és természetesen a búcsú fontosságának vallási életükben. Azonban nem csupán a hívek hatottak az ünneplés módjára és megmaradására, hanem a búcsú is visszahatott és folyamatosan visszahat a csíki társadalomra. Egyrészt azért, hogy a búcsúról távozókat hitében és értékvilágában maradandó, az otthoni világban hatással lévő tartalomtöbblet keletkezik, másrészt pedig a búcsúra évről-évre érkező több százezer zarándok gazdasági, kulturális, nemzeti vagy akár politikai jellegű eseménysorozatot indukál az egész Székelyföldön.

3.4.2.6. A Szent-Antal kilenced

Mária „népszerűsége” mellett a helyiek életében a szentek közül legfőképpen Szent Antal alakja emelkedik ki. A Kis-Somlyó hegyén 1673-ban Szent Antal közbenjárására egy szerzetes csodás módon megmenekült a tatárok elől, hálából egy fogadalom-kápolnát épített. Csík templomainak nagy részében jelen lévő Szent Antal szobrok látogatottsága mellett a szent kiemelt tiszteletét egy másik – évszázados múltra visszatekintő - és ma is tömegeket megmozgató liturgikus eseménysorozattal tudjuk megindokolni.

Az ún. Szent Antal búcsú, vagy „kilenc keddi búcsú” keletkezése a 18. század elejére tehető, amikor Endes Miklós leírása szerint a csíksomlyói ifjúság Szent Antalt égi védnökül választotta. „Az ifjúság 1741-től kezdve Szent Antal napját megelőző kilenc kedden a Mária-társulat laboruma alatt körmenetileg ment ki a Kis-Somlyón levő Szent-Antal kápolnához.” Boros Fortunát és a szintén ferences Kovács Gergely 1897-ben írt könyvében a fiataloknak a Szent Antal kápolnához kezdődő zarándoklatát 1720-ra teszik, mindketten Losteiner Lénárd ferences szerzetes, a rendtartomány megbízott kronológusának 1777-ből származó leírására támaszkodnak. (Kovács 1897:24) Hamarosan az ifjúság mellé szegődött a csíki nép is, a megnövekedett érdeklődésre való tekintettel 1743-tól kezdve a kilenc keddi ünnepeken szentbeszédet is mondtak

a ferences atyák. (Boros 2009: 135, Kovács 1897: 27). A Szent Antal tisztelők hatására „P Raffain Ágoston provinciális 1772-ben báró Bajthay Antal erdélyi püspöktől engedélyt kért egy Szent-Antalról nevezett társulat felállítására, amit 1772 október 18.-án meg is nyert, XIV Kelemen pápa a tagoknak a beállítás napján, a halál órájában s a társulat főünnepén nyerhető teljes búcsút s más napokra több nem teljes búcsút engedélyezett, amelyek a meghaltak lelkéért is felajánlhatók voltak”. (Endes 1994: 359) Boros Fortunát leírása szerint a Szent Antal Társulat tagjai még kétszer fordultak a Szentszékhez újabb búcsúengedményekért. „Azért az 1772. december 22.-én nyert engedmény alapján mindaz a katolikus hívő, aki Szent Antal ünnepe után közvetlenül nyolc napon át a csíksomlyói kegytemplomot meglátogatja, gyónik, áldozik és imádkozik, évenként egyszer teljes búcsúban részesül. (...) Ugyanazon napon kelt harmadik engedmény (... szerint) teljes búcsúban részesülhetett mindazon katolikus hívő, aki Szent Antal ünnepe előtt kilenc kedden a Kis-Somlyó hegyére, a Szent Antal-kápolnához vezetett körmeneten részt vesz, gyónik, áldozik s valamelyik templomban imádkozik, az utolsó kedden teljes búcsút nyerhet.” (Boros 2009: 162) A Szent Antal Társulat fénykorát a 18. század második felében élte, az 1785-1793-as kényszerszünetet követően, amikor II. József beszüntette a Társulat működését, folyamatosan működött 1913-ig, miután már nem jegyezték le új tagok belépését.

A Szent Antal Társulat ugyan megszűnt, de a Szent Antal kilencednek, vagyis a Szent Antal napját megelőző kilenc kedden át tartó ünnepélyes szentmiséknek és a hozzátartozó búcsúnak továbbra is nagy maradt a népszerűsége. A kommunizmus időszakában sem szűnt meg, ma már nem csupán Csíksomlyón, hanem Erdély más ferences templomaiban és egyes csíki plébániatemplomokban is megtartják. A teljes búcsú elnyerésének lehetősége mellett, a búcsú vonzóerejét az a népi vallásosságban gyökerező hit is táplálja, hogy ha valaki részt vesz a kilenc keddi búcsún, annak egy kérése, kívánsága meghallgatásra talál.

Összefoglalva: Csík lakóinak vallásosságában kiemelt szerepe van a ferences szerzetesek csíksomlyói megtelepedésének és működésének. A ferencesek aktív tevékenysége nagymértékben hozzájárult a térség katolikus integritásához, a kultúra, az oktatás vallási alapokra való helyezéséhez. A ferencesek működéséhez évszázadok óta társuló Csíksomlyó Kegytemplom, pünkösdi búcsú, Csíksomlyói Szűzanya-tisztelet, Szent Antal kilenced stb. ma is kiemelt és megkülönböztető helyet foglal el a csíkiak vallásgyakorlatában és hitrendszerében.

4. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

4.1. Erőteljes vallásosság

2006-ban az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram Kuratóriuma támogatásával egy szakmai szintézist készítettem a Székelyfölddel (is) kapcsolatos vallásos tárgyú társadalomtudományi kutatásokról. (Fejes 2006/2). A kutatás során áttekintettem azokat a kutatási jelentéseket, tanulmányokat, monográfiákat, amelyek az 1989-es rendszerváltozás után Románia, Erdély és esetleg Székelyföld vallásosságát (is) kutatták a szociológia, néprajz és az antropológia módszereivel. A kutatások közt voltak kérdőíves kutatásokra³⁸, narratív interjúkra, fókuszált interjúkra, résztvevő megfigyelésekre, kortörténeti dokumentumokra, autobiográfiai írások elemzésére alapuló tanulmányok,³⁹ könyvek, kutatási beszámolók.

A kutatások áttekintése nyomán világossá volt, hogy a rendszerváltást követő 16 évben nem készült egyetlen olyan szociológiai kutatás sem, amely az egyházakkal és vallással úgy foglalkozott volna, hogy Székelyföldet és csakis azt tekintette volna kutatásának földrajzi területeként. Az elemzett munkák egy részében Székelyföld erdélyi vagy romániai részmintaként szerepelt. A Világ Értékrend Vizsgálatok 1990/91, 1995/96, 1999/2001-ben közöltek egész Romániára vonatkozó adatokat, az Aufbruch 1998-as vizsgálatai Erdély egészére vonatkoztak, az 1998-as Aufbruch – Kerkai vizsgálat pedig az erdélyi magyarságot tekintette alapsokaságnak. A tanulmányok másik része Székelyföldnek egy-két települését (Pócs: 2001, Karczagi Klausz: 2002, Balázs: 1994,1995,1999) vagy kistáját, Sóvidéket (Madar:1998) tekintette kutatási területnek.

Ezeknek a vizsgálatoknak az eredményeiből biztonsággal nem következtethetünk sem a székelyföldi, sem pedig csíki állapotokra. A deduktív eljárásból fakadó nehézségek elsősorban abból fakadnak, hogy Székelyföldre sajátosságai miatt kis mértékben vonatkoztathatók a romániai és erdélyi eredmények, elsősorban az ortodox vallásúak túlsúlyba kerülése miatt a nagy területi vizsgálatok esetén. Kedvezőbb a helyzet, ha a vizsgálatok csupán Erdély magyar lakóira terjednek ki, ez esetben is jelentkezhettek azonban torzulások. Ilyen torzulás forrása lehet az, hogy székelyföldi emberek tömbmagyarságból fakadó nemzeti identitástudata eltérő lehet a

³⁸ European Value System Study World Value Study 1990/91, 1995/96, 1999/2001 (Lásd. Voicu: 2001, Tomka:2005, Voicu 2001, Gheorghiu:2003), Aufbruch 1998, Kerkai Jenő Egyházzociológia Intézet: 1999-2000. (Lásd Tomka: 2000, Tomka:2005) , Mozaik 2001(lásd Bálint-Demeter: 2002), Zetelaka (Lásd Karczagi-Klausz: 2002)

³⁹ Aufbruch 1998,(Lásd Biró 1998/1, Biró 1998/2), Gagyi József (lásd. Gagyi 1998), Pócs Éva (lásd. Pócs:2001), Balázs Lajos (Balázs:1994, Balázs: 1995, Balázs:1999) kutatásai, Madar vallásmonográfiája (Lásd. Madar 1998)

szórványban élőkétől és ugyancsak eltérő lehet emiatt az egyházhoz – mint a nyelvi, kulturális identitás egyik megőrzőjéhez – való viszonyulás. Ugyancsak torzító tényező lehet a ortodox kultúrával való interakció eltérő mértéke is a két régióban. Természetesen a fordított, induktív eljárás sem jelent biztonságos helyzetértékelést: egy-egy település lakóinak vallásosságából nem általánosíthatunk az őt befogadó régió tulajdonságaira. Mivel maga Székelyföld sem tekinthető vallásilag egységes és homogén területnek, akkori következtetésem szerint „az egyházakról és vallásosságról legmegbízhatóbb kutatási eredményeket úgy nyerhetnénk, ha egy esetleges Székelyföldi mintán belül is, almintákra – többnyire mikrorégiókra, vagyis vallásilag homogén területekre – vonatkozna értelmezésünk.” (Fejes 2006/2) Jelen – Csíkra vonatkozó - kutatásom ehhez a célhoz kíván hozzájárulni.

A 2006-os szintézis elkészítése után jelent meg Mălina Voicu átfogó és összehasonlító jellegű munkája Románia vallásosságáról. (Voicu:2007) Voicu az 1993-as és 1999-es Világ-, és Európa Értékrend Vizsgálatok eredményei alapján Románia lakóinak „Európa élvonalába” tartozó vallási magatartását legfőképpen az alacsony iskolai végzettséggel (Románia azok közé az európai országok közé tartozik, ahol a legkisebb a felsőfokú végzettség aránya), a gazdasági fejlettség szintjével, valamint a vallási piac nagyfokú ortodox monopolizációjával magyarázza.

Az Aufbruch 2007-es vizsgálatának Romániára vonatkozó eredményei megerősítettek, hogy a romániai vallási magatartás nem változott jelentősen, Románia továbbra is Európa legvallásosabb országai közé tartozik. (Tomka-Zulehner 2008)

A rendelkezésünkre álló – amint láthatjuk Székelyföldre és Csíkra vonatkozóan meglehetősen hiányos – adatok alapján milyen kiinduló pontunk lehet Csík lakóinak vallásosságát tekintve? A kérdés megválaszolása előtt összegezzük a rendelkezésünkre álló eredményeket.

A rendszerváltást követő másfél évtizedben az erdélyi (székelyföldi, csíki?) emberek a vallásosság majdnem minden mutatója szerint intenzívebben vallásosak, mint a magyarországi vagy nyugat-európai országok lakói. Ennek oka kettős. Egyrészt a vizsgálatok idejében a székelyföldi térségre nagyrészt premodern, tradicionális kultúra és életforma volt jellemző, amelyben a vallásosság magától értetődően része a hétköznapi életformának. Másrészt 1989 decemberében az egyházak és híveik hirtelen előléphettek tiltott vagy csupán megtűrt legitimitásukból és ezáltal nem csupán társadalmi súlyuk nőtt meg, hanem olyan emberek révén is nőtt a vallásgyakorlók száma, akik korábban esetleg csupán latens módon voltak vallásosak. A kutatások elemzéseikben szinte kivétel nélkül előtérbe helyezik azt a tényt, hogy a vallásosság intenzitása nagymértékben egy olyan tényező – hagyományos társadalmi berendezkedés - függvénye, ami a leggyorsabb változásoknak van kitéve. Mindannyian fölhívják a figyelmet arra, hogy az egyházaknak ki kellene használniuk azt a tényt, hogy a közép- és nyugat-európai

társadalmakkal szemben – ahol már lezajlottak a modernizációs folyamatok - „helyzetelőnyben” vannak. A csekély számú olyan kutatás, amely a helyi vallásosság mélyebb rétegeit tudta elérni arra enged következtetni, hogy a térségben a vallásosságnak belső kollektív krízisfeloldó és problémamegoldó funkciói is vannak, amik függetlenednek az intézményes egyház működésétől és túlmutatnak a normakövető vallásosság dimenzióján. A kutatásokból egy olyan egyházkép rajzolódik ki, amelynek még nem sikerült teljesen kilépnie abból a védekező magatartásból, amire hosszú éveken át kényszerítette a kommunista államhatalom. A 89-es változások ugyanakkor hirtelen olyan mértékben változtatták meg az egyházak társadalmi feladatvállalásainak lehetőségeit és olyan kihívások elé állították, hogy az elvégzendő sürgető feladatok nyomása alatt nem volt mozgósítható potenciáljuk arra, hogy célirányosabban és hatékonyabban vegyék számításba a társadalmi feltételeket és változásokat és az ezekből fakadó sajátos feladatokat. Mindezek mellett a vizsgálatok egyértelműen arra mutatnak rá, hogy az egyházaknak a térségben kiemelkedő szerepük és fontosságuk van, azok közé az intézmények közé tartoznak, amelyek leginkább élvezik az itt élők bizalmát és amelyek a leginkább jelen vannak az itt élők hétköznapjaiban.

A bemutatott kutatási eredmények, valamint a térségi tapasztalatból, helyzetértékelésből fakadóan a csíki, 2010-es kutatáshoz azzal az előfeltételezéssel kezdtem, hogy Székelyföld, és ezen belül Csík továbbra is hordozza azokat a társadalmi, szociális és kulturális jellemzőket, amelyek hozzájárulnak az ott lakók – más térségekkel összehasonlítva – intenzívebb vallásosságához. A közelmúlt húsz évében egyaránt hatottak a vallásosságot támogató, azt elősegítő és azt hátráltató, gyengítő tényezők is. Bármennyire is nagy változásokat hoztak a csíkiak életében az elmúlt évtizedek történései, úgy tűnik, hogy a katolikus egyháznak és a vallásosság különböző formáinak ma is jelentősége van. Ennek a jelentőségnek a nagyságáról, mértékéről és irányultságáról dolgozatomban empirikus eredményeimet bemutató fejezetei részletes információkat adnak. Székely Lászlónak az 1940-es években, a csíkiakról írt jellemzése 80 év elteltével is evidenciának számít: „Keresztség, egyházi esküvő és temetés nélkül (a csíki nép) élete olybá tünne, mintha valaki novemberben akarna pityókát ültetni, vagy májusban almát szedni.” (Székely 1995:7)

Korábbi kutatások eredményei, előzetes tereptapasztalatok és a régió általános vallásos „közhangulatából” adódóan tehát kutatási hipotézisként fogalmaztam meg, hogy összehasonlítva az erdélyi, magyarországi, romániai adatokkal a vallásosság különböző dimenziói mentén magasabb értékek jellemzik a csíkiakat. A térségben intenzívebb közösségi és egyéni vallásgyakorlattal találkozunk, amely összefüggést mutat olyan „klasszikus” szocio-demográfiai mutatókkal, mint a nem, életkor, lakóhely típusa, iskolai végzettség, jövedelem.

4.2. A vallásosság a közösségi identitás szerves része

A székelyföldiek erőteljes (magyar) nemzeti azonosságtudatát már a 90-es években jelezték Gereben Ferenc vizsgálatai. Kutatási eredményei szerint az erdélyi magyarok közül a székelyföldiek esetében társul leginkább a magyarságtudathoz büszkeség és más pozitív érzelmek, itt jelentkezett leghatározottabban a szülőföld szeretete, mint identitáselem és az itt élők körében a legerősebb az eltökéltség, hogy „identitását egyben feladatként értelmezze”. (Gereben 2000: 65)

Veres Valér 2000-es adatfelvétele és kutatása szerint (Veres 2005) ezt a képet kiegészíti azzal, hogy az etnocentrista beállítottság azokban az erdélyi magyar megyékben a legerőteljesebb, ahol magyar többség van (vagyis a székelyföldi megyékben), mert az itt lakóknak nincs vagy ritkán van alkalma interetnikus tapasztalatokra, ami változtatna a sztereotipikus gondolkodásmódon.

A vallásosság és identitás kapcsolatának tág szakirodalma van. Gereben Ferenc a következőképpen fogalmazza meg a vallásosság beágyazódását az identitásba: „Amikor vallásosságról és nemzeti érzésről beszélünk, korántsem csak a transzcendens világhoz és egy tágabb emberi közösséghez való konkrét viszonyról van szó, hanem az identitástudat gazdagon strukturált hálójáról, amelyet a kultúra különböző szálaiból szőttek.” (Gereben 2003:50). Az önmeghatározás során „az egyén elhelyezi magát a lépcsőzetesen emelkedő (vagy koncentrikus körökként táguló) társadalmi erőterben, tisztázza, hogy milyen kapcsolatokat, milyen kötődéseket épít ki (vagy fogad el) a társadalmi közösségek különböző szintjeivel, kezdve a családdal – a lokális, generációs, szakmai stb. csoportokon, a vallási (felekezeti) és nemzeti közösségeken át-, egészen az emberiségig, illetve transzcendensig.” (Gereben 2003:50)

A vallás szerepe a nemzeti identitások alakulásában történelmi evidenciának számít, Közép-Kelet Európában mindenképpen. A „Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban” (szerk. Illés Pál Attila 1999), valamint a „Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában” (szerk. Ábrahám, Gereben, Stekovics 2003) c. kiadványok rendkívül színes képet mutatnak a vallás és nemzeti identitás kapcsolatáról számos közép-európai nemzet: magyar, román, lengyel, cseh, szlovák, szerb, horvát, bosnyák, szlovén stb. történetében. Dolgozatomban részletesen bemutatom a katolikus egyház szerepét a csíkiak életében, ebben a fejezetben azt vizsgálom meg, hogy a Székelyföld iránti érzések, a nemzeti büszkeség, a székely identitás erőssége és a vallásosság egyes dimenziói között vannak-e összefüggések.

A vallásnak egyrészt a nemzeti identitás alakulásában lehet szerepe, másrészt a vallásosság és a nemzeti identitás típusának megélése között is összefüggések lehetnek. Gereben Ferenc

vizsgálatai szerint az erdélyi magyar válaszadók körében „a nemzeti és vallási identitás társadalmi ismérvei jelentősen átfedik, és ebből adódóan kölcsönösen erősítik egymást”. (Gereben 2000:77) Kutatási eredményei arra engedtek következtetni, hogy összefüggés van egyfelől a vallásosság önbesoroló kategóriái, a hit, és a vallásgyakorlat, másfelől a nemzeti identitás bizonyos formái között. Akik „önmagukat nem tekintik vallásosnak, meglehetősen passzívak az identitásra vonatkozó kérdésekben is”, ugyanakkor az „identitását aktívan vállaló típus” legkevésbé a „nem vallásosok” közt van jelen, leginkább azonban a „bizonytalan világnézetűek” körében. Az istenhívők és vallásukat aktívan gyakorlók esetében a kapcsolat erősebb: ők főképpen a nemzeti identitást mélyebben, pozitívabban és aktívabban megélik közül kerülnek ki. (Gereben 2000: 71-75) A szerző több tanulmányában is kiemeli a nemzeti identitás és vallásosság – főleg kisebbségi helyzetben tapasztalt - pozitív kapcsolatát: *„A vallásosságnak azok a kitüntetett esetei, amelyek a szokásosnál (hitben, vallási élményben, vallásgyakorlásban) aktívabb, mélyebb és gazdagabb vallásosságot jelentenek, általában a nemzeti identitástudatnak is mélyebb, pozitívabb és aktívabb formáival járnak együtt”*. A jelenség magyarázatában Gereben Ferenc kiemeli, hogy „az identitás nem egyszerűen ‘beolvasztja’ a vallást, hanem az összefüggés mindkét oldala aktív: egymást kölcsönösen erősítik. Mindez nagy valószínűséggel egy *tradicionális értékrendbe való közös beágyazottságukkal magyarázható*”. (Gereben 2003:54) Hozzátehetjük, hogy mindezt a felmérések olyan kisebbségi szituációban tapasztalták, ahol a többségi nemzet domináns vallása (az ortodoxia) jelentősen eltért a kisebbség vallásfelekezeti orientációjától.

A nemzeti identitás és vallásosság kapcsolatának vizsgálatakor kevésbé „pozitív” megközelítéssel is találkozunk. Sztefan Decsev kiemeli, hogy a nacionalizmus gyakran fölhasználja a hagyományos vallást saját céljaira, hajlamos asszimilálni azt és fenntartja a vallás fontosságát saját maga számára. Ezt a folyamatot megkönnyíti, hogy „a folytonosságról, identitásról, sorsról és megváltásról szóló különböző nemzeti történelmi narratívák vallásos funkcióval rendelkeznek, összekötve ezáltal a szakrálist a világgal”. (Decsev 2005) Az előítéletes és etnocentrista attitűdök külső típusú vallásossággal való kapcsolatára Allport hívta föl a figyelmet: a hagyományos vallásos kultúrával szoros kapcsolatban levő, szokás- és formalizmus irányította vallásosság olyan egyének jellemzője, akik „kényelmük és biztonságuk okán ragaszkodnak a hagyományos vallás etnocentrikus jellegű külső jelvényeihez”. (Allport 1977: 526)

Székelyföld és ezen belül Csík esetében a nemzeti identitás és vallásosság kapcsolatában kétségkívül fontos szempontot képvisel az, hogy a kisebbségbe került magyarság legfontosabb intézményei az egyházak voltak, amit csak fokozott a kommunista diktatúra vallás- és magyarságüldöző politikája. Gereben Ferenc szemléletes megfogalmazása szerint: „A kommunizmus

(...) a közös *fenyegetettség* révén egymáshoz ‘préselte’ a vallásosságot és a nemzettudatot. ” (Gereben 2003:49) Ebben az időszakban „a nemzeti kultúra és a vallásosság szoros szimbiózisáról beszélhetünk. A vallásosság a nemzeti kultúra értékeinek őrzőhelyévé vált”. (H. Skorowskit, id. Gereben 2003:49) A folyamat eredményeként a kisebbségbe szakadt magyarság körében Erdélyben erősödött meg leginkább a két tényező kapcsolata. 1998-2000 között felvidéki, kárpátaljai, vajdasági és erdélyi magyarok körében végzett kutatási eredmények szerint az erdélyiek értékelték legmagasabb pontszámmal azt a válaszlehetőséget, hogy a vallásosság, a magyar nyelvű egyház fontos a magyarsághoz tartozás szempontjából. (Gereben 2005: 59)

Az eddigieket összefoglalva úgy gondolom tehát Csík esetében az elmúlt évtized történései is befolyásolhatják a lokális, (székely?) nemzeti identitás és vallás kapcsolatát. Meglátásom szerint a vallás nagyarányú revitalizációja, a vallásosság fontosságának közszereplők általi kiemelése egy olyan folyamat keretébe illeszthető, ami a csíkiak erős azonosságépítési, önmeghatározási kísérletébe tagolható. Ez a folyamat ma a románságtól való elkülönülési szándék, és a magyarországi magyarságtól kapott fájó sérülések miatt védekező jellegű is lehet, és esetenként etnocentrista megnyilvánulásokat is hordozhat.

4.3. Az intézményes egyház mint a térség intézményrendszerének szerves része

Az egyház hatását a térség társadalmára számos szempont alapján közelíthetjük meg. Elemeznünk kell természetesen az egyháznak, mint intézménynek a társadalmi szerepvállalását, de ezen kívül szót kell ejtsünk az egyházhoz köthető „látens” jelenségekről is. Ebben a térségben az egyház, a szék, a közösség évszázadokon át szerves egésznek alkotott, és ugyanez a szerves egység követhető nyomon az itt élők kultúrájában, életvitelében is. „Lévén, hogy azok a közösségileg létrehozott formák, melyek az emberi élet keretéül szolgáltak, a katolicizmus árnyékában, azzal állandó kölcsönhatásban keletkeztek, ezt a szellemet hordozzák magukban. Jórészt innen származik a vidék szellemiségének (gyöngeségnek is felfogható) erényei, illetve (erénynek tartott) gyöngeségei. (...) Természetes, hogy ennek a vallástörténeti ténynek mélyreható mentális következményei vannak, melyek a terület népi kultúráját a társadalmi viszonyait is meghatározzák.” (Tánczos 1993:12)

A következőkben röviden fölvezetem azokat a területeket, amelyeken meglátásom szerint egyértelműen kimutatható az egyház direkt vagy indirekt befolyása a múltban és / vagy a jelenben.

1. *Az egyház tanítása, életszemlélete, megteremtett és közvetített kultúrája és hagyománya, hit- és erkölcsrendszere, a valláshoz köthető szokások* olyan mélyen begyökereztek az itt élők életébe, hogy ettől még az egyház intézményétől legtávolabb állók, vagy önmagukat nem-hívőknek deklarálók sem mentesek.

2. Az egyház intézményeinek, illetve ezek holdudvarába tartozó *személyek* munkássága nem csupán a hit és erkölcs területén éreztette és érezteti hatását, hanem a csíki társadalom számos más szegmensében is. Mint a hagyományos társadalmak többségében, Csíkban is a papi státus megkülönböztetett társadalmi szerepet jelent. A papság a közösség életében nem csupán vallási, kulturális, oktatási és esetenként szociális funkciókat töltött be, hanem sok esetben aktív részese volt a közösség-vezetésnek és politikai állásfoglalásnak is. Csík történetének kiemelkedő politikai személyiségei közül a papság soraiban lévőket is találunk. A várfalakkal körülvett templomok jelzésértékűek: a közösségnek Isten háza ad menedéket nem csupán a lelki veszedelmekkel szemben, hanem fegyverekkel vívott harcokban is. Történelmi hagyománya van, hogy a kollektív jogok védelmében, az önkormányzatiság megtartásában a papságnak is aktív szerepe volt, és van, elégséges csupán a madéfalvi veszedelemben kulcsszerepet betöltő Zöld Péter pap szerepére gondolnunk. Zöld Péter papként irányította a székely határőrség megszervezése elleni tiltakozó mozgalmat, az 1764-es madéfalvi mézszárlásban torkolló ellenállás megszervezésében legfőbb segítségei Beke István delnei, Németi József csíkszentmihályi és Szász János csíksomlyói esperesek voltak. (Magyar Életrajzi Lexikon⁴⁰)

Az egyháznak különösen fontos szerep jutott a kollektív identitás megőrzésében a Trianont követő időszakban, mint a legnagyobb olyan magyar intézményes hálózatnak, amely nem volt alárendelve az új román hatalomnak. Az egyház ezt a magyarság szempontjából rendkívül fontos „védőbástya” szerepet felismerte és hű maradt ehhez a 20. század második felének még nehezebb, áldozatokat követelő kommunista diktatúrájában is. A papság társadalmi-politikai közszereplésének leglátványosabb évszázada, a XX. század számtalan példát ad arra, hogy hogyan fonódott össze a térségben az egyházellenesség és vallásüldözés elleni fellépés a nemzetiségi jogok védelmével, a diktatúrákkal szembeni ellenállással. Az érett társadalomszemlélettel végzett társadalmi, politikai aktivitásnak legkiemelkedőbb személyisége nyilvánvalóan Márton Áron csíki születésű püspök, azonban a csíki papságot sem csupán a vallás terén végzett munkájuk miatt hurcolták meg, hanem az emberi, nemzetiségi jogok mellett kiállásuk miatt is. Nem véletlen tehát, hogy a 1989-es rendszerváltáskor a papság hatalmas szimbolikus tőkével kezdhették hozzá a megváltozott körülményekben végezhető munkájához. Az elismertséget,

⁴⁰ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC17155/17349.htm>

tiszteletet nem csupán a vallásgyakorló emberek körében vívták ki, hanem gyakorlatilag a teljes helyi társadalomban, hiszen egyrészt a hősies helytállást szimbolizálták, másrészt a többség szemében a diktatúraellenesség legbiztosabb, legmegbízhatóbb bázisait jelentették.

A papság mellett a világi vezetők munkájában is nyomon követhető az egyház hatása. Erdélyben négyszáz éves hagyománya van annak, hogy az egyház laikus tagjai döntő befolyással vannak a katolikus vagyonkezelésre, valamint a katolikusok érdekvédelmére. Az Erdélyi Római Katolikus Státus intézménye a reformáció hatására alakult, abban az időszakban amikor az erdélyi katolikus egyház püspök nélkül maradt. Az erdélyi katolikus főurak által alapított erdélyi katolikus autonómia tehát a vezető nélkül maradt egyház érdekképviseletét vállalta föl, működését a 160 évig tartó püspök-nélküliség időszaka után is folytatta. (Marton 2007:13). „A laikusok egyházi hatalma kiterjedt minden, a rendi hatalom körébe szorosan nem tartozó egyházi ügyre. Így magába foglalta a felekezeti oktatás megszervezését, az egyházi alapítványok kezelését, bizonyos, a Státus kegyurasága alá tartozó plébániák lelkészeinek választását, sőt időlegesen a vikárius, később a püspökválasztó jogot is. A laikus elem döntéshozó helyzete az adott korban egyedülálló gyakorlat az egész világegyházban.” (Holló 2007:28) A Státus több újjászervezésen és változáson ment át, de gyakorlatilag 1948-ig működni tudott. (Holló 2007:28) Csík abban a kivételes helyzetben volt, hogy a csíksomlyói kolostor akkor is működött, amikor Erdélyben mindenhol felszámolták és kiűzték a szerzeteseket és az egyházmegye püspök nélkül maradt, így Csíkban talán kevésbé volt „létszükséglet” a Státus működése. Ennek ellenére az intézménynek jelentős befolyása volt Csíkban is, többek között a 19. század végétől alárendeltségébe és fenntartásába tartozott a ferences főgimnázium is. (Szép 2011: 192, Holló 2007:33)

A Csík közéletét meghatározó értelmiségiek egészen a 20. század elejéig szinte kivétel nélkül a ferencesek iskolájában végezték tanulmányaikat, így ennek szellemisége mélyen áthatotta a profán területeket is. Mindaddig, amíg Csíkszereda be nem kapcsolódott a vasúti körforgásba, vagyis 1897-ig, az itt élők számára komoly fizikai és anyagi erőfeszítést igényelt, hogy Csíksomlyótól, esetleg a székelyudvarhelyi jezsuita alapítású katolikus gimnáziumtól eltérő iskolában taníttassák gyermekeiket. Tivai Nagy Imre a következőképpen ír a vasút előtti korszakról: „Azon időkben a csíki intelligencia magvát úgyszólván a tanári testület tette. A politikai és társadalmi élet minden megmozdulását a tanári testület vezette és kezdeményezte. A civil társadalom fejlődését nagyban akadályozta a felsőbb iskolák távolléte. Kolozsvárig vagy Nagyszebenig egy heti fuvarozással lehetett eljutni. A somlyói gimnázium is sok ideig csak hatosztályú volt. Ki csak középiskolát akart végezni, annak is legközelebb Udvarhelyre kellett menni. Önként következett, hogy a civil intelligencia háttérbe szorult s a nagyobb képzettségű papság került fölénybe. A civil társadalom kurrens fejlődése csak a csíki vasút megnyitásával következhetett

be. A gimnázium igazgatói is egész Pál Gáborig minden időben papok voltak. A püspökök a gimnázium katedráit többnyire papokkal töltötték be, kik ezen állásokban a falusi plébániák várományosai voltak.”

A 20. század folyamán a világi értelmiség köréből is fölhozhatók olyan személyiségek példái, akik szakmai hivatásukat szorosan összekötötték az etnikai jellegű védekezéssel és értékmentéssel, ugyanakkor munkájukat a vallás és egyház által képviselt érték iránti elköteleződés jellemezte. A dolgozat szűkre szabott keretei miatt csupán két világi személyt említek meg. Domokos Pál Péter csíksomlyói születésű történész, néprajzkutató kezdeményezője volt a vallási és hagyománytisztelő értékeket szervesen integráló Ezer Székely Leány Napja rendezvénysorozatnak, Venczel József csíkszeredai születésű szociológust, a 20. századi magyar társadalomtudomány kiemelkedő személyiségét Márton Áronhoz fűződő baráti és munkatársi kapcsolata miatt bőrtönözték be 12 évre.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy Csíkban az egyházi és világi szféra között szoros kapcsolat van, a két világ közötti átjárhatóság nem csupán megengedett, hanem természetéből fakadóan létező valóság, a helyi társadalom jellegéből fakadóan organikus kapcsolat van köztük. Itt az a természetes, hogy az egyház és képviselői munkájukat nem korlátozzák a templom falai közé, hanem aktív részt vállalnak a térség politikai, kulturális és szociális életében, ugyanakkor a helyi közösség is elvárásokkal fordul az egyház közéleti feladatai iránt és a világiak ebben szerves munkát is vállalnak, ugyanakkor bizonyos mértékben az egyházat illető döntések meghozatalába is beleszólási jogot formálnak.

3. A 3.4.2-es fejezetben ismertettem, hogy a ferences szerzeteseknek milyen fontos szerepük volt Csíkban az oktatás és magaskultúra terjesztőiként és képviselőiként. Az egyházat azonban Csíkban nem csupán a ferences szerzetesek képviselték, hanem a világi papság és az egyház intézményrendszere is. Kiemelt működési területe a világi egyháznak az elemi iskolahálózat kiépítése. „A faluközösség és az egyházmegye iskolafenntartó feladatköre – ezen a tájon, ahol a katolicizmus gyakorlatilag egyeduralkodó – nehezen választható szét. Papot, deákot a communitas fogad, ő választ, de a hitbeli közösség dolgoztatja és fizeti” (Imreh – Pataki 1992: 337). Csíkban a 16. századtól kezdve az elemi iskolák „megszervezése, felügyelete akkor is és később is az egyház hatáskörébe tartozott.” (Szócs 2009:102) és ez – nyilván megnövekedett állami hatáskörrel, de 1948-ig többnyire így is maradt Az elemi iskolák legfontosabb tananyagát kezdetben az énekek, imádságok és a katekizmus jelentették, a 19. századtól kezdve kapott nagyobb hangsúlyt az anyanyelv és számtan oktatása. (Szócs 2009/2).

A ferences szerzetesek mellett a két világháború között már egy másik szerzetesrend is elkezdett tevékenykedni. A Szociális Testvérek Társaságának munkája főként a lányok és

asszonyok fölkarolására, képzésére fókuszált. Munkájukban kiemelt hangsúlyt kapott a hagyományörzés, Domokos Pál Péter legfőbb munkatársai voltak az Ezer Székely Leány Napja rendezvénysorozat megszervezésében, amelyet először 1931-ben tartottak meg. Jelentős volt a nők számára indított népfőiskolai mozgalmuk, a Kaláka is, ennek később helyi „testvérintézménye” lett a második bécsi döntés nyomán Csíksomlyón is népfőiskolát építő és működtető KALOT.

Az egyházakhoz kötődő intézmények azonban az 1989-es rendszerváltást követően terjedtek el robbanásszerűen a térségben. Az ezt követő másfél évtizedet a helykeresés, majd egyfajta konszolidáció időszakának nevezhetjük. A korábbi 45 évhez képest gyökeresen új lehetőségek egyesületek, alapítványok létrehozását indukálták, ugyanakkor számos – főként nyugati mintára alapuló - lelkeségi mozgalom, közösség-alapú szerveződés „telepedett” meg. A szociális jellegű egyházi szervezetek feladata kezdetben főként a nyugati segélyek szétosztása volt. Az időszak végére azonban már körvonalazódtak azok a szervezetek, amelyek alkalmazkodni tudtak a helyi viszonyokhoz és stabil erőforrásokkal rendelkeztek ahhoz, hogy hosszú távon biztosítsák működésüket.

A hagyományos székely és ezen belül a csíki társadalom fontos jellemzője tehát a politikum – társadalom – egyház szerves összetartozása, kölcsönös függősége és egymásra hatása. Ezáltal nem csupán a vallásos magatartás válik a mindennapi életvezetés részévé, hanem az intézményes egyház is magától adódó, szerves része a társadalom működésének. Az egyház és a hozzá köthető vallásos események nem csupán egy zárt rendszerben, a többi nyilvános társadalmi eseménytől elkülönülő módon működnek, hanem összefonódnak gyakorlatilag minden politikai, kulturális és társadalmi eseménnyel. Ezt az évszázados gyakorlatot a kommunizmus időszaka nem tudta végleg megszüntetni, a 90-es évektől kezdődően az egyház ismét a társadalmi intézményrendszer fontos alkotójává vált, ugyanakkor gyakorlatilag minden társadalmi-kulturális esemény fontos szereplőjévé.

A helyi „állam”, politikum és egyház szétválasztásáról hipotézisem szerint nem beszélhetünk, ez nem csupán azáltal erősíti a vallásosságot, hogy társadalmi legitimitációt biztosít az egyház számára, hanem azáltal is, hogy az itt lakók életszemléletébe természetesen integrálódik az egyház, mint intézmény is. Ugyanakkor mind az intézményes egyház, mind pedig a hivatalos egyházat képviselő papság jelentős szimbolikus tőkével rendelkezik.

4.4. A ferences szerzeteseknek hatása a térség lakónak vallásosságára.

„Aki a Csíki-medencében megfordul és szóba ereszkedik az emberekkel (...) arra a meggyőződésre jut, hogy a csíkiak nem tudnak élni a barátok nélkül s a ferenceseknek is mindent jelent, ha az emberek ügyes-bajos dolgainak igazgatásába befolyhatnak és a közös élet szekere rúdját tolhatják” – írta P. Boros Fortunát ferences rendtartomány-főnök 1943-ban, majd így folytatja: „Csíkról a ferencesek nélkül még az idegen is sovány képet és fogalmat alkothat magának. Az is igaz, hogy az erdélyi ferencesek igazi életével Csíkban találkozunk.” (Boros 2009:9) Láthattuk, hogy Csík vallástörténelmének kiemelkedő szereplői Csíksomlyó és az itt munkálkodó ferences szerzetesek. Csíksomlyó számos olyan látványos liturgikus és vallásos esemény színhelye napjainkban is, ami a laikus szemlélők számára is bizonyossá teszi a kegyhely fontos vallási szerepét. A pünkösdi búcsúra érkező több százezer zarándok, a Szent Antal kilenced „keddi búcsúin” zsúfolásig megtelő templom, a Mária-ünnepekre érkező autóbuszok, a kegyszobor alatt szinte folyamatosan sorban álló hívek egyértelműen a Kegyetemplom és a körében élő ferencesek vallásos centrum-jellegéről tanúskodnak. Tánczos Vilmos szerint Csíksomlyó vonzereje, titka a hely spiritualitásában rejlik, ez a spiritualitás pedig egy népi spiritualitás, amelynek a legfontosabb összetevői a következők: a csodatevő Mária kultusza, a segítő Mária kultusza, a kegyszoborhoz való vallásos-mágikus viszonyulás, az áldozatvállalás fontossága a fogyasztói társadalomban és a nemzeti jelleg. „Csíksomlyó igen gazdag hagyományvilággal rendelkező kegyhely, e hagyományok egésze jelenti a hely szellemét, a genius locit.” (Tánczos 2010/2)

Az obszerváns ferences szerzetesek csíki tevékenysége olyan szerteágazó és sokrétű, hogy ma valószínűleg nem csupán Csík lakóinak hitvilága és vallási magatartása lenne más, hanem az egész térség kulturális, oktatási és gazdasági helyzete is. A ferencesek évszázadokon át korszerű eszközökkel (saját nyomda működtetésével, drámák írásával és színrevitelével, világi társulatok megszervezésével) végezték missziós és pasztorációs munkájukat, döntő helyet foglaltak el a térség iskolarendszerében és a térségi elit kimunkálásban és végül övelük találkoztak mindenkor a Csíksomlyói Máriához és a pünkösdi búcsúra igyekvő hívek seregei.

Megváltozott társadalmi igények és kihívások között a ferencesek ma is aktívan tevékenykednek Csíksomlyón. Az itt lakó ferences szerzetesek legfontosabb tevékenysége a zarándokhely irányítása és az ehhez kapcsolódó tevékenységek szervezése.⁴¹ Évről-évre egyre többen érkeznek a Csíksomlyói Kegyetemplomhoz, közülük nagyon sokan szeretnének misét

⁴¹ A csíksomlyói ferencesek jelenlegi tevékenységéről Guzrányi Antal-Csaba, Péter testvérrel készült interjú alapján közlök adatokat.

mondatni. Szent Antal kilenced keddjén átlagosan 100, Mária ünnepeken 200-nál több, pünkösdkor pedig 3000-nél is több misemondatást kérnek többnyire családi és egyéni problémák megoldására. (Mivel ilyen nagy számú misét nem tudnak az itt élő ferencesek bemutatni, a miseintenciókat továbbadják főként nyugdíjas lelkipásztoroknak.) A testvérek - egy rövid ebédszünet kivételével - egész nap az érkező hívek rendelkezésére állnak, a mise-stipendium befizetése egyben beszélgetési lehetőség is a szolgálatos ferences testvérrel, amivel sokan élnek is, minthogy a szentmisén kívüli gyónás és lelkivezetés lehetőségével is. Az itt élő szerzetes-papok kiemelt munkaterülete a gyóntatás, a Csíki-Medencéből (és nem csupán) számos hívó érkezik ide havonta vagy évente a szentgyónás kegyelmét elnyerni. A gyónás iránti igény természetesen húsvét környékén éri el maximumát. A zarándokhelyre az egyének mellett csoportok is érkeznek, fogadásukra vendégházat működtetnek. Jelenleg is működik a Ferences Harmadrend, továbbá egy ifjúsági csoport is tevékenykedik. Csíksomlyónak a jelenben egyre jobban előtérbe kerül kegyhely jellege, a szerzetesek is ennek „menedzselésére” fordítják erőforrásaik nagy részét. 2007-től az El Camino mintájára egy zarándokút kiépítésén dolgozik több szervezet, a Mariazellből induló, Közép-Európát átszelő 1400 km. hosszúságú zarándokút vég- és célpontja Csíksomlyó. Főként Assisi mintájára néhány éve bevezették a Mária köszöntése ünnepet, amely minden hónap első szombatján rózsafüzér imádságot, szentmisét és gyertyás körmenetet tartalmaz és amelyre Csík falvaiból csoportosan érkeznek a hívek, adatközlőm szerint egy-egy ilyen ünnepségen 3000 ember is jelen van.

Hipotézisem szerint a ferencesek jelenléte és munkássága ma is markánsan meghatározza Csík vallási életét, a kolostorhoz tartozó Csíksomlyói Kegyetemplom pedig fontos szakrális színhely maradt, ami a hétköznapiakon főként lokális, a vallásos ünnepeken regionális, a pünkösd-i búcsú alkalmából pedig a magyar nyelvű katolikusok (és nem csupán) globális vallási központjává válik. Úgy gondolom, hogy a ferences szerzetesek munkássága, lelkiisége, vallási kultúra ma is nyomon követhető az itt élők vallásosságán.

4.5. Konzervativizmus, hagyománytisztelet és vallásosság

A 3.2-es fejezetben bemutatam a székelyek történelmének és társadalomszerkezetének sajátosságait. Ezek a sajátosságok (elsősorban) a tömbkatolikus Csík esetében, amely „Székelyföld legerősebb és legarchaikusabb területe” (Kósa 1998:314, Magyar 2011:320) egy tradicionalista társadalomképet sejtetnek, amelyben a hagyományoknak, az ősi jogoknak, az ősi törvényeknek, a kollektív jogoknak, az individualizmussal szemben a kollektivisták szemléletmódnak kiemelt szerepe volt és részben van ma is. “A néprajzi szakirodalomban

Csíkot és Gyergyót Székelyföld leginkább hagyományörző részeként tartják számon” írja Sepsiszéki Nagy Balázs. Ennek okai szerinte a térség megkésett urbanizációja mellett, “a tájegységek konzervativizmust eredményező katolicizmusa” (Sepsiszéki Nagy 2000:32)

A 3.2-es fejezetben láthattuk, hogy a feudalizált társadalmakra nagymértékben jellemző földesúri hatalom nem volt jellemző Csík térségére. Ehelyett a csíki faluközösségek többé-kevésbé (a vármegyékhez képest inkább többé) a saját maguk alkotta szabályozás hatalma alatt éltek. Az autonóm önkormányzásnak kettős feltétele volt: egyrészt a felettes hatalom valamilyen mértékű beleegyezése, másrészt, hogy a közösség tagjai elfogadják a falu törvényeit. (A mindenkori felettes hatalom, a székely nemesség és a faluközösség hatalmi törekvései között természetesen állandó feszültségek voltak.)

Fontos kiemelnünk a székely önkormányzatiságot is. A kiváltságok lehetővé tették azt a központtól való kvázi-függetlenséget, ami a székely közösségek önszerveződését, a saját intézmények, a vagyonközösség, a „rendtartó székely falu” intézményének létrejöttét generálta. A székelyek esetében az önrendelkezés és szabadság megvédésének egyik eszköze Imre István szerint a „hagyományokhoz való hűség”, ezért a faluközösség sok társadalmi szabályt „régisége” miatt „szentesített” és őriznivalóvá tette azt, ami ősi. (Imre 1973: 32) A székely faluközösségek törvényekbe foglalták a szokásrendet. Az 1580-as évektől (a legkorábbi fennmaradt falutörvény az 1581-es gyergyóújfalvi) (Imre 1987:5) leírt falutörvény gyakorlatilag nem más, mint „írásba foglalt szokás, a leírt szóba rögzített gyakorlat, a hosszú időn át csiszolódott és nemzedékről nemzedékre átörökítődött normarendszer kodifikálása”. (Imre 1973: 33) A falutörvények Tánczos Vilmos szerint „isteni eredetűnek” vélt törvényeket foglaltak írásba. „Egy ilyen társadalomban központi jelentőségűvé lett a *jog fogalma*, amely a társadalmi viszonyok egyetlen szabályozójává vált. (...) A közösség teljesen önkéntesen fogadta el azt a tételt, hogy a társadalomban nincs helye az egyéni akarat önkényes kinyilvánításának, s így a szokásokkal is egyetértettek, ugyanis nemcsak kötelezőknek, hanem felsőbb, metafizikus eredetűnek fogták fel őket, s igazságukat, helyességüket senki sem vonta kétségbe. A társadalmi, vallási csoportok közötti nézeteltérésekre kizárólag akkor került sor, amikor valakik önkényes módon semmibe vették a hagyományokat.” (Tánczos 1993:9)

Ismerve a székelyek életében olyannyira fontos „ősi múlt” jelentőségét, magától adódónak tűnik, hogy a székelyek sokkal inkább a „szent” hagyományra épülő falutörvényt fogadták el, mintsem a külső – legyen az állami, egyházi, vagy földesúri szabályozást. A szokásjog egyértelműen a kollektivista típusú társadalomtípus kialakulását és működését erősítette, amelyben az individualista törekvésekkel szemben a közösséggel való harmonikus együttélés dominál irányadó mércéként. A Csíki-medencében tehát nem alakult ki jelentős anyagi

differentiálódás, nem találunk nagyobb uradalmakat. „A közösség nem tűrte az individualizmust. Az 1848-as forradalmat megelőző időszakból olyan adatunk is van, amely tanúsága szerint a közösség ha kellett, erőszakkal is megakadályozta (bár ez nem mindig sikerült) egyes katonacsapadékok túlzott meggazdagodását, illetve kiemelkedését a közösségből. A közbirtokok a falu tulajdonában voltak. A közösség nem mint jogi személy szerepelt, hanem *a falu lakosainak* összességét jelentette. Így az egyes személyek mint individuumok szerepeltek a közösségben, s ezáltal tényleges, nem pedig formális jogaik és kötelezettségeik voltak.” (Hajdu1993:78)

A székely társadalom életében fontos kiemelni azt a tényt is, hogy az „az ősi jogokhoz” és „isten eredetű” törvényekhez való szoros ragaszkodás nem csupán egy hagyományörző társadalom képét vetíti elénk. A maga módján – ez a változtatásoknak mereven ellenálló társadalom – önkény nélkül is működőképes volt, „ami méltóságot és becsületet biztosított minden egyénnek, függetlenül attól, hogy a társadalmi hierarchia melyik fokán helyezkedett el”. A működőképességet a kölcsönös függőség, a demokratikus viszonyok tették lehetővé, ezt a közösséget „mélyen áthatotta a közösségen belüli egalitarizmus eszméje: a legszigorúbb mechanizmusok akadályozták meg, hogy valaki az őt megillető társadalmi pozícióból kitörjön, vagy méltatlan módon lesüllyedjen”. (Tánczos 1993:10). A székelyek konzervativizmusáról alkotott meglehetősen elterjedt felfogást Hermann Mihály Gusztáv is mérsékeli. A logikai érvet, mely szerint a székelyek, hogy megőrizhessék privilegizált státuszukat „kénytelenek voltak elavult politikai és társadalmi struktúrákat védelmezni” Hermann kiegészíti azzal, hogy Székelyföldön már az újkor kezdetén fejlett felekezeti iskolahálózat működött, „amely az új eszmék terjedésének fogékony táptalaja volt” ezt követően pedig a 19. század kezdetétől az írott sajtó elterjedésének hatására „a legeldugottabbnak vélt települések lakói - egyszerű parasztemberek is - beleláttak a világ dolgaiba”. Meglátása szerint „a székely székekben a reformkor eszméi semmivel sem ütköztek nagyobb ellenállásba, mint bármely vármegyében, sőt helyenként - így Udvarhelyszék területén - uralkodó ideológiai áramlattá válhattak”. (Hermann 2003:199)

Az önrendelkezés, a gazdasági-, szociális-, erkölcsi hagyományok alapján történő életvezetési szabályokat rögzítő falutörvények jogi érvényessége a 19. század végére teljesen megszűnt. Az erdők, legelők közös használatát rögzítő közös birtoklás lehetősége ugyan nem szűnt meg teljesen, de 1871-ben, majd 1894-ben törvényes módon rögzítették ezek tulajdonformáját. A közbirtokosságok ún. arányosítási birtoklási módja tovább fokozta a társadalmi rétegek közti szakadékot és a székelyföldi elszegényesedést. (Garda 1998:197). Itt jegyezzük meg, hogy a közbirtokosságok mint gazdasági intézmények 2000-ben újraindultak és – akárcsak a

kommunizmus általi megszüntetésükig – ma is jövedelemforrást jelentenek egyrészt a tagok számára, másrészt pedig a faluközösség számára.

A tradicionalizmus mellett a csíki székelyek sajátosságaiként a történelem-, és néprajzkutatók az itt élők zárkózottságát szokták kiemelni. Ez a zárkózottság egyrészt az emberi kapcsolatok szintjén, másrészt az új, idegen gondolkodásmóddal, mentalitással, kultúrával, technikával szemben jelentkezik. A zárkózottság okát kereshetjük a zárt fizikai környezetben, a zord időjárásban, - „a csíki székely konzervatív és zárkózott természetű, épp földrajzi helyzete miatt” (Endes 1994:475) - az életkörülményekben vagy történelmi szerepvállalásukban, de magyarázhatjuk azzal is, hogy a székelyek harmonikusan éltek együtt környezetükkel és a saját maguk által fölállított jogrenddel (amin tehát nem érdemes változtatni), az „ősi jog” isteninek tartott eredetével. A végeredmény többnyire ugyanahhoz a vélekedéshez vezet: „- Ezt így kell, mert ezt így szokás – hangzik a mindenk fölé álló abszolút érv, ami adott esetben még a pappal szemben is alkalmazható. Mert az ősi, mindig változatlan egyetlen igaz rendet a szokás, a hagyomány őrzi, és ez egyúttal maga az isteni rend. Minden változtatás, újítás csak eltévelyedés lehet egy kezdeti állapot tökéletességétől.,, (Tánczos 2000:52) Az elzárkózás nyilvánvalóan soha nem lehetett hermetikus, és a legkevésbé akkor nem, amikor az elzártágot - a székelyek ellenszegülése ellenére - külső erőszak törte fel. A székely társadalom – amint már láttuk korábban – történelme folyamán több ízben meg kellett küzdi azért, hogy életvezetését saját intézményeire és az önálló családra alapozhassa, hogy megőrizhesse „az isteni eredetűnek vélt s a történelmi hagyomány által megszentelt közösségi jogokat”. (Tánczos 1993:9) Jogi értelemben a székelyek kiváltságainak, önrendelkezésének még a maradványa is megszűnt a 19. század második felében: az életvitelt, a kultúrát ettől kezdve csak a szokásjog alapján lehetett megőrizni. A szokásjog, bármennyire is hagyományőrző társadalomról van szó, súlyos sérüléseket szenvedhet - és szenvedett is – egyrészt államhatalmi nyomásra, másrészt modernizációs gazdasági és kulturális kényszerből. A 19. végétől a gazdasági kényszerek Csík lakóit folyamatosan készítették és készítetik ma is kivándorlásra. Az időszakos és/vagy végleges migrációnak természetesen lehet kultúra-frissítő hatása. Azonban azt is meg kell fontolnunk, hogy az elvándorlásra leginkább a kulturális mobilitásra is nyitottabbak vállalkoztak, akik pedig itt maradtak, azok mintegy „belesüppedtek” a tradicionalizmusba. A történelmi és gazdasági kényszerek, a modernizációs változások meglátásom szerint nem szüntették meg teljes mértékben a hagyományok fontosságára épülő társadalomszerkezetet és életvezetést.

A vallás egyike a székelység élete azon területeinek, ahová a 20. századi elnyomó és diktatórikus államhatalmak a legkevésbé tudtak behatolni. „Vallási viszonyok és hagyománnyá vált történelmi kiváltságok kohéziót teremtő ereje talán sehol másutt nem olyan szembevethető a

magyar nyelvterületen, mint Székelyföldön. A közös származás tudata, a közös szabadság, a közös birtok és a közös jogok valósága éppúgy, mint ezek felelevenített emlékei középkortól mostanig évszázadokat átívelő stabilitást eredményeztek.”- írja Mohay Tamás. (Mohay 2007: 274) A vallásosságot körülölelő egyházi- és szokásjog védelmében - az államhatalom intenzív ellenmunkálkodása ellenére is – mindig szilárdan megmaradt az egyház intézménye. A csíkiak vallásossága és zárt konzervativizmusa egymással szoros összefüggésben állnak. Tánczos Vilmos a katolicizmusból eredezteti a Csík társadalmának hagyományörző konzervativizmusát. Szerinte az, hogy a katolicizmus számára „sohasem a lélekelemzés, a gyökeresen újat teremtő gondolkodás volt a fontos, hanem az életet szabályozó formák, keretek tiszteletben tartása”, Csíkban az „élet ritualizált szertartásosságát” hozta létre, vagyis egy olyan társadalmat, „amely legerőteljesebben egyéniségellenes, nem tűri az egyéni szabadság, a kollektíven elfogadottól eltérő személyes vélemény kinyilvánítását.”. Ennek előnye szerinte az, hogy Csíkban erős közösségek jöhettek létre, pontosan az erős megtartó kollektív formák miatt, hátránya viszont az egyéni gondolkodás, az újításra is képes, egyéni útkeresés hiánya. (Tánczos 1993: 12-13)

Meglátásom szerint a katolicizmus - konzervativizmus összefüggés nem csupán egyirányú. Vagyis a térség lakóinak zártságát, változások iránti ellenállását nem eredeztethetjük csupán a katolikus vallásból. Sokkal inkább egy kétirányú folyamatról van szó, a két tényező kölcsönös egymásra hatásából jött létre az a sajátos mentalitás és az a sajátos vallásosság, ami a térség lakóira jellemző.

A vallásosság és forma-, hagyománytisztelet kapcsolatából könnyen levezethető, hogy a csíkiak vallásosságában a legnagyobb törést, rombolást azt tudja okozni, ha külső hatások alatt – legyen ez államhatalmi, vagy gazdasági kényszerből történő modernizációs folyamat – meggyengül, vagy érvényét veszti a közösségeket össze-, és megtartó erőteljesen normalizált életvezetési rendszer. A 20. század második felének kommunista diktatúrája ennek a rendszernek az alapjait próbálta megsemmisíteni. Feje tetejére állította az évszázadok alatt kialakult társadalmi rétegződést, kivette a családok kezéből az önellátó életvitelhez szükséges földet, tömegével küldte a falvak népét a városi ipartelepekre, teljesen abszurdá és lehetetlenné tette a közösségek önkormányzatiságát. A szocialista „kulturális forradalom” a hagyományos életvitelbe szervesen illeszkedő és beépülő szokásokat az életből a színpadokra állította, ami pedig nem fért bele a kommunista kultúrpolitikába, azt betiltotta.

A kommunista diktatúrát a 21. századi fogyasztói, majd gazdasági „diktatúra” váltotta fel. A térségre egyszerre kívülről rázúduló modern és posztmodern kultúra, a globalizált gazdaság kényszerei hosszú távon kérdőjelessé teszi a hagyományos életformához való visszatérési kísérletek sikerereit. A térség ma még „kétlaki”. Egyik része a múltban, a hagyományban, az

önellátásban, a falu szellemi és földrajzi határai között él és gondolkodik, a másik kissé bizonytalanul és önmagát elveszítve – keresve próbál felzárkózni a megváltozott világhoz. A ma emberére – a közelmúlt változásai ellenére is – mérhető hatással van a múlt öröksége. Egyet értek Imreh Istvánnal, aki azt írja: „Nem csupán egy adott társadalmi szerkezet viszonyrendszerébe születtünk bele, hanem az annak kereteit kitöltő, ránk maradt légkörbe, a gondolkodást, a magatartást, s az azt kormányzó értékítéleteket közvetítő hagyományok világába” (Imreh 1983:5)

Összefoglalva: a vallásosságra erőteljesen ható tényező a konzervativizmus, a hagyományokhoz való ragaszkodás. Ennek a mentalitásnak és magatartásnak múltba nyúló gyökerei vannak, évszázados hagyománya van az újdonságoktól való elzárkózásnak, az „ősi törvények” szakralizálásának és ezáltal megváltoztathatatlanságának. A hagyománytisztelet napjainkban is jellemzi a csíkiakat, nem csupán narratív szinten, hanem az örökölt viselkedési minták tényleges áthagyományozása is az életvezetés része. Feltételezem, hogy minél inkább fontosnak tartja valaki a hagyományok ápolását, minél inkább konzervatív világgéppel rendelkezik, annál vallásosabb.

4.6. Vallásosság és premodern társadalom

Amint azt a 3.2.3-as fejezetben bemutattam Székelyföld a mindenkor nyugati kultúra és Magyarország peremvidékének számított. A gazdasági elmaradottságának köszönhetően a helyi társadalom még ma is nagyon sok szempontból a hagyományos vagy premodern társadalom jellemzőivel írható le. A szocializmus időszaka alatt a térségben zajló erőszakos modernizációt a rendszerváltás után néhány szempontból látványos visszafordulást tapasztalhatunk a hagyományos életforma elemeihez. Természetesen a 21. századi csíki társadalom nem azonos az „iparosodás” vagy „modernizáció” előtti csíki világgal. A mai „hagyományos” csíki társadalomnak számos modern vagy akár posztmodern jellegzetessége van ide. Az itt lezajló modernizációnak azonban nem volt a társadalomra nézve homogén hatása, a posztmodern értékek és életforma időnként a „modernizációs kanyart” levágva érték utol a hagyományos életvitelt. Így egy ilyen viszonylag kis földrajzi térségben is váltakoznak a premodern és modern, sőt posztmodern jelenségek. A néprajzkutató Tánzos Vilmos gyakran arra hívja fel a figyelmünket, hogy a hagyományos székely, csíki világ végérvényesen megszűnt. „A 20. századi csíki székely ember (...) még a hagyományos keretek között élte le életének első felét, majd fokról fokra találkozott a modernitással, és végül a posztmodern korban lett öregemberré” Az ő világgépét „leírni, másokkal – kívülállókkal és az utókorral – megértetni, egyszóval másoknak

átadni majdnemhogy reménytelen feladat. Ezt a világot lassan már a székek számára is le kell fordítani, szótárral, jegyzetekkel kell megmagyarázni.” (Tánczos 2008:9). Egyetértek Tánczos Vilmosssal, hogy a csíki világ sem merevedett teljes változatlanúságba, témánk megközelítése szempontjából azonban azt tartom fontosnak, hogy a csíki modernizációs változások távolról sem jelentik a nyugati világ modernizációját és annak társadalomra gyakorolt hatása is elenyésző a nyugati ember életmódbeli változásához képest. A modernitás üteme teljesen más, mint ami a Nyugat-Európai országokban lezajlott. Meglátásom szerint a vallásosságot nagymértékben támogató hagyományos, közösségi életvitelt egyelőre nem veszélyezteti egy, a nagyvárosi életformára és ipari kultúrára épülő, az individualizmust előtérbe helyező modernizmus. A hagyományos és modern, vagy ahogyan Tomka Miklós nevezi többek között ez utóbbit, a „hagyomány utáni társadalom” (Tomka 2005) vallásosságra gyakorolt hatásának tág szakirodalma van. A fogalmi megkülönböztetés azért is fontos, mert egyre inkább úgy tűnik, hogy a modern társadalmak szekularizálódása, a valláshoz való viszonyulásuk nem azonos forgatókönyv szerint zajlik. Hogy mi történik egy hagyományos társadalom felbomlása után ennek tagjainak vallásos magatartásával, azt a szekularizációs elméletekkel ma már nem lehet egyértelműen megjósolni. A modernizáció nem hoz egyértelműen elvállaltalanodást még az olyan társadalmakban sem, ahol a modernizációs folyamatok a társadalomba integráltak, mintegy belülről, saját lehetőségei és üteme szerint zajlik (Tomka 1995), még inkább bizonytalan az olyan társadalmakban, amelyeket – akárcsak a csíkit – kívülről diktált, erőszakolt és végül félbemaradó modernizáció jellemez.

A nyugati társadalom vallásosság-jellemzőire azonban a modernizáció egyértelmű hatást gyakorolt, még akkor is, ha ez a hatás nem egyenértékű az elvállaltalanodással, hanem inkább a vallásos magatartás megváltozását vonta maga után. A “keresztény hitrendszerrel összefonódó és a kereszténységre támaszkodó ‘magától értetődőségi (plauzibilitási) struktúrájú’ civilizációs forma”, vagyis a „keresztény társadalom” Tomka Miklós szerint a Nyugat-Európai országokban az 1960-as évekre végérvényesen felbomlott és helyét a „posztkeresztény társadalmi kor” vette át. A „keresztény társadalom” - ami nagyon sok közös vonást visel a hagyományos társadalommal - ismérveit Tomka a következőkben foglalta össze:

- „ - a magát kereszténynek tartó népesség számbeli túlsúlya,
- a kereszténység meghatározó szerepe a kultúra (mind tudásanyag, mind a világértelmezés, mind a magatartásbeli kódex) elem-anyagában és szerves egységbe foglalásában és magától értetődővé tételében,

- az előbbi kultúrához igazodást megkövetelő társadalmi elvárás és az ezt intézményesítő erkölcsi és jogrend, valamint e kultúra informális és formális reprodukciójának és továbbadásának rendszere,

- szóban forgó civilizációs forma osztatlan belső egységének megfelelően a vallási és profán intézményrendszer, az állam és az egyház szoros kapcsolata.” (Tomka 2012)

Ebben a modellben a vallásosság „egy „társadalmi és kulturális rendszerhez való alkalmazkodás”. (...) Nem személyes döntés, hanem egy kultúrában való – végső soron választási lehetőség nélküli – részvétel”. (Tomka 2012) Természetesen a „keresztény társadalom” nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a hívek személyes hitbeli döntéseket is hozzanak, ebben a közegben is vannak olyanok, akiknek „rendkívüli elköteleződése” alkalmanként akár a vértanúságot is vállalja. A hangsúly inkább azon az általános vallásos miliőn van, ami a születés pillanatától körülveszi az itt élőket, és a nagy többség esetében a családon, faluközösségen, iskolarendszeren, közéleten át végigkíséri egész életén. Ez a fajta „természetes”, ösztársadalmi vallásos közeg Tomka Miklós szerint visszafordíthatatlanul megszűnt a Közép- és Nyugat Európai társadalmakban, ezt követően „a vallásosság nem egy társadalmi-kulturális rendszerhez való alkalmazkodás, hanem a változó és plurális profán világ váltakozó kihívásaival történő szüntelen és az egyes ember szintjén is kikerülhetetlen viaskodás, aminek terhét csak nagyon kis részben tudja átvállalni az intézmény”. (Tomka 2012)

A „keresztény társadalom” felbomlását - amit a 20. század második felében az általános modernizációs hatások fokozó mobilitás, kommunikációs forradalom és a pluralizmus érvényesülése gyorsított fel – nem értékelhetjük vallási hanyatlásként (Tomka 2012), hanem a konformitás utáni vágyból születő vallásosság fölváltásaként a személyes meggyőződésre épített, tanúságtétellel megerősített kereszténységre. (Török 2012) Mindez az egyház hagyományos („centralizált, lakóhely-orientált, rítus- és tanításorientált, férfi jogú, az ipari-városi társadalom mindennapjaitól eltávolodott”) jellemzőinek (Tomka 2012) és szerepvállalásának megváltozásával jár együtt.

Csík társadalmá leginkább a hagyományos társadalmak jellemzőivel rendelkezik, természetesen nem megtestesítője ennek, hiszen számos modernnek és akár posztmodernnek nevezhető jelenség és folyamat egészíti ezeket ki. Ha Csík lakóinak intenzív vallásosságát akarjuk megmagyarázni, akkor azonban elsősorban a hagyományos elemekhez kell visszatérnünk, hiszen úgy tűnik, hogy ezt a fajta – egyéni és közösségi módon is egyaránt erőteljes vallásosságot - nem tudjuk összhangba hozni, illetve megmagyarázni a helyi társadalom modern vagy posztmodern kiegészítő jellegével.

Tomka Miklós rendszerezésében rendkívül átfogó képet kapunk a hagyományos társadalom és a vallásosság kapcsolatáról. A továbbiakban az ő nyomán mutatom be röviden ezt a viszonyrendszert. A hagyományos és/vagy keresztény társadalomban az egyén életében „a vallásosság egy részben személytelen társadalmi-kulturális adottság, a közös kulturális és nemzeti identitásból való részesedés, (...), amit hivatalos és nem hivatalos szimbólumok és rítusok erősítenek, de amihez mindenkit átfogó, általános jellege miatt nincs szükség különösebb személyes hitvallásra”. A mindennapi gyakorlatban megjelenő „vallási felfogások és tanítások nagy belső összhanggal rendelkező egyszerűbb tudati rendszerek, amelyeket nem terhelnek belső ellentmondások és ellentmondó tudattartalmak.” A vallás társadalmi és kulturális szerepének elemzésekor Tomka kiemeli, hogy a „hagyományos körülmények között a vallás (...) meg-ingathatatlan biztonsággal és magától értetődőséggel rendelkező, (...) olyan el nem különülő része a kultúra egészének, amely a lét, a világ, a valóság időtlen, kozmikus egységét demonstrálja, és amely meghatározza az ember helyét a mindenségben”. A vallás társadalmi-kulturális fenntartásának és továbbadásának mechanizmusát a következőképpen jellemzi: „Hagyományos társadalmi körülmények között mivel a vallás az általános kultúra része, az általános kultúraközvetítő intézmények és mechanizmusok (a közvéleménytől az iskoláig és a családtól a jogig) ápolják és adják tovább a következő generációnak, a vallási kultúra közvetítésében a vallási intézményeknek csak kiegészítő szerepük van. ” (Tomka 2005: 48-49) Ezzel szemben a „a hagyományt maga mögött hagyó korban” a vallás „egy lehetséges alternatíva sokféle ideológia között, (...) személyes kulturális és világnézeti döntést igényel, speciális kulturális helymeghatározást és csoporthoz tartozást közvetít (...) és megköveteli az állandó személyes erőfeszítéseket a vallásosság folyamatos gyakorlati megvalósítására”. (Tomka 2005:48-49)

Foglaljuk össze az eddigi megállapításokat. Csík társadalmá minden őt ért változás ellenére számos mutató és jellemző alapján közelebb áll a hagyományos típusú társadalmakhoz, mint a modern, iparosodott, urbanizálódott társadalomhoz. Tudjuk, hogy a hagyományos vagy premodern típusú társadalom egyértelműen hatással van az abban élők vallásosságára, erősíti és konszolidálja ennek hagyományos jellegét. Mindezek alapján joggal tételezhetjük fel, hogy a Csíkban élők vallásosságát többé vagy kevésbé az az együttélési, gondolkodási, életvezetési mód, norma- és erkölcsrendszer határozza meg, amit együttesen csíki társadalomnak nevezünk. Ennek megfelelően az itt élők vallásosságában a premodern típusú vallásosság számos jegyét kell megtaláljuk.

5. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZERTANI LEÍRÁSA

2010 tavaszán Prof. Dr. Tomka Miklós (†2010 november) szakmai, és Prof. Dr. Dr. Paul M. Zulehner által vezetett bécsi Pastorales Forum anyagi támogatásával egy 613 főre kiterjedő vallásszociológiai, survey típusú felmérést végeztem a Csíki Régióban. Ezúton is köszönetet mondok nekik a kutatáshoz nyújtott támogatásukért. Dolgozatomban ennek a kutatásnak eredményeit dolgoztam fel.

A 2010-es kutatás előzményeként a csíkiak vallásosságát mélyinterjú módszerrel vizsgáltam. Ennek a kutatásnak az elsődleges célja az volt, hogy betekintést nyerjek Csíkszeredában, a 21 század elején élő vallásgyakorló katolikusok hitrendszerébe. Az interjúalanyok a gyerekkori vallásos emlékeikről, az egyházzal való – időben változó, vagy változatlan – kapcsolatukról, a hitük állandóságáról vagy változásairól, esetleges kríziseiről, a vallásgyakorlataik formáiról, gyakoriságairól, ezek összefüggéseiről, a szakrális kommunikációról, a vallásosságuk motivációiról meséltek. A kutatás eredményeként gazdag leírását nyertem az itt élők vallásosságának, sikerült egyfajta vallásosság-típusokat azonosítani és ezeket jellemezni. (Fejes 2006, Fejes 2007). A mélyinterjú módszer előnye egy-egy személy vagy csoport esetében a vallásosság gazdag, árnyalt, az egyén szocio-kulturális hátterével összekapcsolható leírása, hátránya természetesen az, hogy az eredmények csak kis mértékben általánosíthatóak, csíki katolikus ösztársadalmi leírást nem adhatnak. Már akkor megfogalmazódott bennem az igény, hogy – a mélyinterjú kutatás eredményeit is fölhasználva – egy reprezentatív survey típusú kutatást is végezzek Csíkban, amely - a módszer jellegéből adódóan nyilvánvalóan kevesebb részletét és árnyalatát világíthatja meg a vallásosságnak, mint egy mélyinterjú, vagy néprajzi kutatás - de amely összességében is elénk tudja tárni a katolikus Csík vallásosságát.

A kérdőíves kutatás tervét doktori tanulmányaim alatt dr. Tomka Miklós professzor szakmai irányítása mellett állítottam össze. A kutatási tervben megfogalmazott cél kettős volt: egyrészt Csík társadalmának vallásossági mutatóit összehasonlítani Közép-Kelet Európa (ezen belül elsősorban Románia és Magyarország) országainak mutatóival, másrészt magyarázatot keresni, találni Csík nagyfokú vallásosságára - ami már az előzetes kutatásokból és a helyi társadalom „közhangulatából”, megfigyeléséből is sejthető volt. Az összehasonlíthatóság miatt kutatásom során az Aufbruch 2007-es kutatás során használt kérdőívet vettem alapul. Abból a célból, hogy Csík sajátosságait is felszínre tudjam hozni hipotézisekben fogalmaztam meg a helyi társadalom azon sajátosságait, amik hatással lehettek és lehetnek a vallásosságra. A hipotézisek

felállításában a térség történelmének szakirodalmára, korábbi mélyinterjú vallásszociológiai kutatásom eredményeire, illetve egy újabb interjú vizsgálatra⁴² hagyatkoztam. A hipotézisek alapján több mint 70 olyan kérdéssel egészítettem ki az Aufbruch kérdőívet, amit előzetes elképzeléseim szerint alkalmasak a helyi társadalom jellegzetességeire vonatkozó elképzeléseim ellenőrzésére. A kérdőív összeállítása után 15 különböző iskolai végzettségű, lakóhelyű, életkori személlyel végeztem próbakérdezést, ennek célja elsősorban az volt, hogy kiderüljön: közös nyelvet beszél-e a kutató és a kutatott, érthető-e a megfogalmazás, vagy esetleg egyházi és/vagy tudományos szakzsargon teszi érthetlenné a hagyományos világban élő, annak nyelvét értő emberek számára. A próbakérdezést követően nyerte el a kérdőív a végleges formáját, ez megtalálható a dolgozat mellékletében.⁴³ A próbalekérdezés során egyáltalán nem, az adatfeldolgozás során néhány esetben tetten érhetőek és korrigálhatóak a módszernek további gyenge pontjai: a vallásosság témája egyfajta magánügy, ennek megélése sokszor az egyéni intimitás körébe tartozik. Mélyinterjú módszerrel vagy akár teremunkával időnként túl lehet jutni az intimitás falain, kérdezőbiztosok esetében ezt semmi sem garantálja, tehát az eredmények értelmezésekor mindenképpen szem előtt kell azt is tartasuk, hogy az esetleges válaszmegtagadáson túl nem kaptunk minden esetben „őszinte” válaszokat. A hibalehetőséget a kérdőív ún. „ellenőrző” kérdései próbálják korrigálni, másrészt az a tény, hogy ekkora minta esetében - néhány interjúalany esetében valótlan adatok rögzítése - a statisztikai becsléseket nem módosítják jelentős mértékben.

A 2010 áprilisában megvalósított survey típusú kutatás alanyai 18 év fölötti, római katolikus vallású személyek voltak. A lekérdezettek körébe csak magyar anyanyelvű, római katolikus vallású személyek kerültek: egyrészt, mert a kutatás alanyai csak a katolikusok voltak, a kérdőív számos részletében nehezen lett volna alkalmazható más vallásúak esetében. A legfontosabb indok azonban az volt, hogy a más vallásúak közül a mintavétel során olyan kevés személy került volna a megkérdezettek közé, hogy sem az egyéb vallású csoportokra nézve nem kaptunk volna általánosítható eredményeket, sem összehasonlítást nem végezhattünk volna.

⁴² A hipotézisek fölállításakor kétségeim is voltak nem tudtam azonosítani néhány – főként az identitás és vallás kapcsolatát – megvilágító jelenséget. Ezért két fókuszcsoport interjút végeztem, ezek tagjai főként felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek voltak. (lelkész, hitoktató, mérnök, szociális munkás stb.). Az interjúkat rögzítettem, önállóan nem dolgoztam fel őket, de nagy segítséget nyújtottak a hipotézisek fölállításában.

⁴³ A próbalekérdezést sejtette ugyan, de nem tette nyilvánvalóvá a kérdőív helyi társadalomban való alkalmazásának azt a nehézségét, hogy a megkérdezettek időnként annyira „szent”nek érzik a hit, vallás, egyház témakörét, hogy sértőnek érznek bármilyen kérdést, ami ezt profánabban közelíti meg. A kérdezőbiztosok olyan esetről is beszámoltak, hogy amikor az alanyokat pl. az egyházzal kérdezték, ők felháborodásukban elkergették őket. Ilyen jellegű méltatlankodással én is találkoztam, amikor a kérdezőbiztosok munkáját ellenőrizve véletlenszerűen felhívtam telefonon néhány megkérdezettet.

A mintavétel során településtípus – rétegzés és valószínűségi mintavételt alkalmaztam. A települések rétegzése során a következő típusok szerint hoztam létre település-kategóriákat: a katolikus aránya a település lakosságában⁴⁴, a település távolsága Csíkszeredától mint centrumtól⁴⁵, a település lakosság száma⁴⁶ és a település megközelíthetősége⁴⁷. A rétegzést követően arányos részvételre alapuló számítást és valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztam mind a települések, mind pedig a mintába kerülő személyek⁴⁸ kiválasztásánál. A mintába került települések a következők voltak: Csíkcsicsó, Csíkmadaras, Csíkrákos, Csíkszentdomokos, Csíkszentmiklós, Csíkszentsimon, Csíkszentimre, Csíkszentmihály, Csíkszenttamás, Jenőfalva, Verebes, Gyimesfelsőlok.

Az adatfelvétel célja Csík vallásszociológiai jellemzése volt. Tudatában vagyok annak, hogy Csíkon belül is több kistáji (pl. Alcsík, Lokság, Felcsík, Kászonok, Gyimesek) jellegzetesség létezik, amelyek pl. a néprajztudomány számára fontos megkülönböztető jegyekkel bírnak. Az adatfeldolgozás során azonban nem tértem ki ezekre a - survey módszerrel csak esetlegesen kimutatható – sajátosságokra. Ebben több esetben a kistájhoz tartozó települések megkérdezetteinek kis (statisztikailag nem minden esetben releváns) száma gátol, másrészt a dolgozat szűkre szabott kerete.

Az adatbevitelt követően a minta nem és életkor szerinti súlyozására volt szükség. Az adatfeldolgozást az SPSS 19-es statisztikai program segítségével végeztem.

---

⁴⁴ A rétegzés során létrehozott kategóriák: a katolikusok aránya 0-50% közötti, 50-80% közötti, 80-100% közötti

⁴⁵ A rétegzés során létrehozott kategóriák: a település távolsága Csíkszeredától: 0-10 km., 10-20 km közötti, nagyobb, mint 20 km.

⁴⁶ Létrehozott kategóriák: a település lakossága kevesebb, mint 500, 500- 1500 közötti, 1500-3500 közötti, több, mint 3000.

⁴⁷ Alkalmazott kategóriák: főút melletti, főút melletti, de Csíkszeredától távolabbra eső, mellékút melletti.

⁴⁸ Csíkszeredát kivéve a mintavételi eljárás a választói névjegyzékre alapult. A mintába konkrét (névvel azonosított) személyek kerültek, pótlista alkalmazására akkor került sor, ha az adott személy háromszori megkeresésre sem volt megtalálható, illetve ha nem volt katolikus vallású vagy magyar anyanyelvű. Csíkszeredában a választói névjegyzék elérhetetlensége miatt ismét utcák szerinti rétegzés következett, majd véletlen kezdőpontú, megadott léptékkal történő háztartás-felkeresés. Mivel a háztartásokban többnyire a nyugdíjasok és munkanélküliek tartózkodtak, illetve a nők voltak nyitottabbak a válaszadásra, később a minta nem és kor szerinti súlyozására volt szükség.

6. CSÍK VALLÁSOSSÁGA 2010-BEN. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

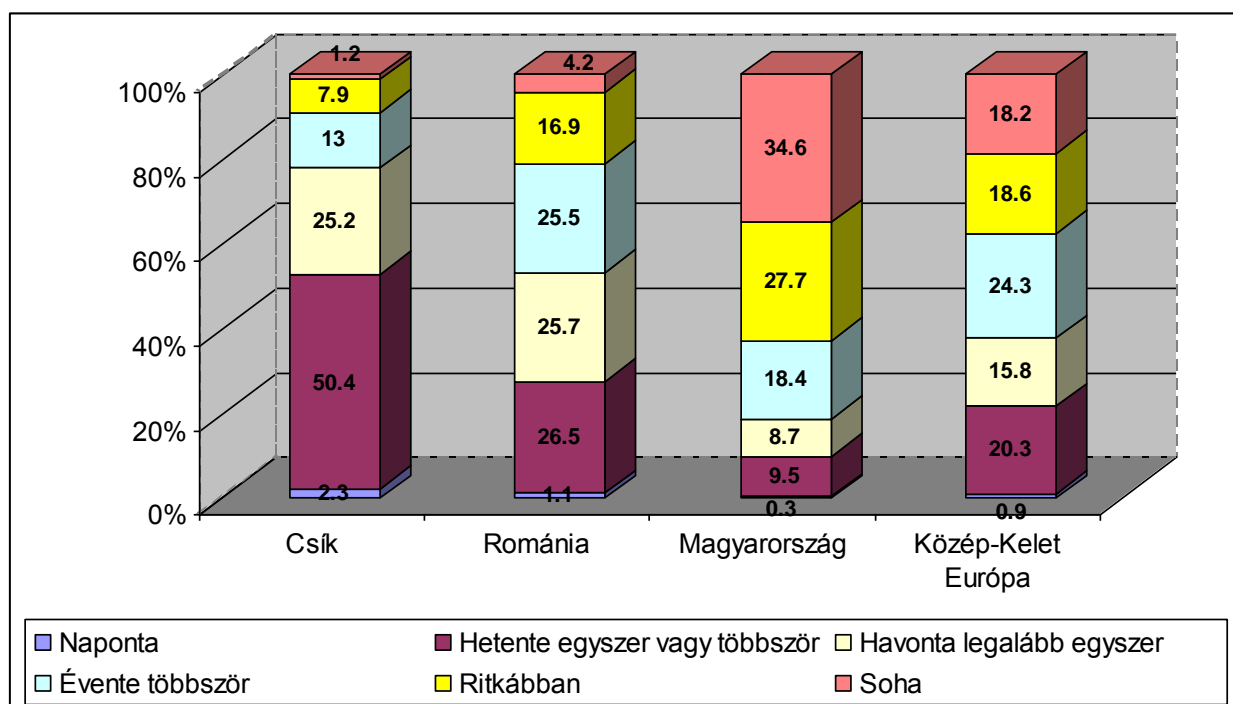
6.1. Vallásgyakorlat a leggyakrabban használt indikátorok alapján

Ebben a fejezetben a Csiki Medence lakóinak vallásosságát mutatom be a vallásosság mérésekor leggyakrabban használt mutatók mentén. Elemezni fogom csíkiak közösségi és egyéni vallásgyakorlatát, a hit dimenziójának vizsgálata során pedig igyekszem részletesen bemutatni a katolikus és nem katolikus hittartalmakat egyaránt.

6.1.1. Közösségi és egyéni vallásgyakorlat⁴⁹

Az alábbi grafikon százalékos megoszlásban mutatja, hogy a felsorolt országok felnőtt lakosságának reprezentatív minta alapján kiválasztott megkérdezettjei milyen gyakran vesznek részt istentiszteleten.⁵⁰

4. ábra. Istentiszteleten való részvétel gyakorisága

Forrás: Aufbruch 2007, saját kutatási eredmények

⁴⁹ A fejezetben foglaltak többsége megjelent a *Térség – Fejlesztés – Tudomány* c. kötetben, Fejes 2011

⁵⁰ A Romániára, Magyarországra és Közép-Kelet Európára vonatkozó adatok a 2007-es Aufbruch kutatás eredményei, vö: Tomka – Zulehner, 2008: 183, a Csíkra vonatkozó adatok a saját kutatás eredményei. Közép-Kelet Európa államai közé az Aufbruch felmérés a következő országokat sorolta: Bulgária, Kelet-Németország, Horvátország, Litvánia, Moldova, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Csehország, Ukrajna, Magyarország, Fehéroroszország.

Első látásra úgy tűnik, hogy Csíkban kiemelkedően magas a hetente templomba járó felnőttek aránya (és nagyon alacsony a templomba soha nem járóké) és ez nyilvánvalóan igaz is, de érdemes néhány szempontból pontosítani ezt az eredményt. A legfontosabb pontosításra váró szempont az, hogy Csíkban csak római katolikusok alkották a mintát, miközben a többi országok esetében az ortodoxok, görög-katolikusok és protestáns felekezetűek templombajárási szokásait is tükrözik az eredmények. Ez a megkülönböztetés azért különösen fontos, mert a templombajárási gyakoriság mindenütt szignifikáns összefüggést mutat a felekezettel: Közép-Kelet-Európában leginkább a katolikusok járnak heti gyakorisággal misére (mind a görög-, mind pedig a római katolikusok több mint 42%-a), legkevésbé pedig az ortodoxok és a protestánsok (mindkettőnél alig több, mint 14%). Ha tehát a közép-kelet-európai római katolikusokhoz hasonlítjuk a csíkiakat, akkor már kevésbé tűnik elrugaszkodottnak ez utóbbiak heti templombajárási gyakorisága. A csíkiak 50,4%-os heti templombajárási gyakorisága tulajdonképpen megegyezik az 90-es évek második felében, az EVS kutatások keretében mért, a romániai római katolikusok heti miselátogatási gyakoriságával, ami akkor 50,3% volt. (Tomka 2005: 89) A csíkiak közösségi vallásgyakorlatát magyarázó tényezők között tehát nem kizárólag a csíki sajátosságokat kell kiemelnünk, hanem a megkérdezettek vallási hovatartozását, illetve a régió országbeli elhelyezkedését. (Románia egészét nagyobb vallásosság jellemzi, mint Közép-Kelet Európa többi országát)

A másik szempont, amit fontosnak tartok kihangsúlyozni az, hogy habár az előzőek alapján úgy tűnik, hogy nem csak „csíkiasságból” adódó sajátosság a magas templombajárási gyakoriság, az viszont igen, hogy egy olyan régióról beszélünk, ahol a teljes lakosságot nagyarányú vallásgyakorlat jellemzi. A 16%-i nem római katolikus lakosság minden valószínűség szerint csak kis mértékben csökkentené a teljes lakosságra jellemző templombajárási gyakoriságot, így azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egy politikailag, gazdaságilag és kulturálisan határozott körvonalakkal különválasztható régió teljes lakossága intenzíven gyakorolja közösségi formában a vallását. Ez sajátos arcú ad ennek a régiónak, és hatással van a térség számos más társadalmi folyamatára. Ha hasonló jellemzőkkel leírható régiót keresünk, akkor elsősorban tömbkatolikus térségekről tételzhetünk fel a csíkiéval hasonló osztársadalmi vallásgyakorlatot. Ebben a hipotetikus megközelítésben nyilvánvalóan Gyergyó térségét, valamint a Kézdivásárhely és Nyáradmente környéki „szentföldeket” kell kiemeljünk.

A templombajárási gyakoriság és településtípus közötti összefüggést vizsgálva szignifikáns, nem túl erős⁵¹ összefüggést kapunk a település lakosság száma és a vasárnapi közös vallásgyakorlat nagysága között: minél kisebb településről van szó, annál többen mennek el minden

---

⁵¹ $p < 0,001$, $\gamma = 0,242$

héten templomba, és fordítva, minél nagyobb a település, annál többen vannak, akik ritkábban, mint hetente vesznek részt misén. Míg az 1500-nál kevesebb lakossal rendelkező vidéki településen a megkérdezettek több, mint 60%-a rendszeres vasárnapi templombajáró, addig ez az arány az 1500 lakosnál nagyobb vidéki településeken 55%, Csíkszeredában pedig 35%-ra csökken.

Hasonlóan szignifikáns, az előbbinél némileg erősebb összefüggés⁵² van a megkérdezettek iskolai végzettsége és templomba járási szokásai között: növekvő iskolai végzettséghez csökkenő heti vallásgyakorlat társul. A csupán 8 osztályt végzettek 62%-a, a szakmunkás végzettséggel rendelkezők 57%-a, az érettségizettek 44%-a, a diplomások csupán a 35%-a jár heti rendszerességgel szentmisére.

Gyanítható, hogy az életkor is hatással van a vallásgyakorlatra. A hatás többirányú lehet: egyrészt különböző generációkat eltérő vallási szocializációs hatások érhettek, és esetleges értékrend-változások is eltérő módon érinthettek fiatalabb és idősebb korosztályokat. Másrészt egyéni életutunk során is változhat a vallásosság: egy fiatalkori időnkénti vagy ritka vallásgyakorlat az életkor előrehaladtával egyre intenzívebbé alakulhat. Az mindenképpen tény, hogy összefüggés van az életkor és heti közösségi vallásgyakorlat között⁵³. A legkevesebben a legaktívabb, 31-40 éves korosztályba tartozók járnak hetente misére (31%-uk), ennél valamivel többen a fiatal, 18-30 éves korosztályhoz tartozók (34%). 40 év fölött az életkor növekedésével párhuzamosan növekszik a vallásgyakorlat intenzitása: a 41-50 éves korosztály több mint 52%-a, az 51-60 évesek megközelítőleg 70 %-a jár minden héten templomba. 70 év fölött a korosztályi – valószínűleg egészségügyi – sajátosságok 57%-ra csökkentik a vasárnapi templomba járók számát.

Természetesen a nemnek is fontos szerepe van a vallásgyakorlat magyarázatában. A férfiak és nők templombajárási szokása közötti kapcsolat szintén egyértelmű⁵⁴. Míg a nők 58,9%-a jár hetente vagy ennél gyakrabban templomba, addig a férfiaknak csupán 41,6%-a. A férfiak 30,2%-a csak nagy ünnepeken, vagy ennél is ritkábban megy szentmisére, ugyanez az arány a nők esetében csupán 12%.

Végül két további tényezőt emelek ki, amelyek hatással vannak a templombajárási gyakoriságra:

A gyermekkori szocializáció erős⁵⁵ kapcsolatot mutat a felnőttkori templombajárással (minél gyakrabban járt valaki gyerekkorában templomba, annál valószínűbb, hogy felnőttként is követi ezt a gyakorlatot). A jövedelem hatása azonban sokkal kevésbé látványos⁵⁶: a különbség

⁵² $p < 0,001$, gamma = 0,275

⁵³ $p < 0,001$, gamma = -0,291

⁵⁴ $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,254$

⁵⁵ $p < 0,000$, gamma = -0,572

⁵⁶ $p < 0,006$, eta négyzet = 0,027

leginkább abban mutatkozik meg, hogy a magasabb jövedelműek sokkal kisebb arányban (6% alatt) járnak hetente templomba, mint az alacsony jövedelműek (47%); az előbbieket inkább a havi, vagy ennél ritkább miselátogatást választják.

Összefoglalva tehát a misén való részvétel gyakoriságát, Csíkról megállapíthatjuk, hogy a régió lakosságának egésze gyakori közösségi vallásgyakorlattal jellemezhető. Ugyanakkor legnagyobb valószínűséggel a kis vidéki településen és/vagy alacsony iskolai végzettséggel rendelkező és/vagy idősebb korosztály női képviselői járnak minden héten templomba. A heti közösségi vallásgyakorlatot leginkább „ritkító” tényezők: férfi nemhez való tartozás, csík-szeredai lakóhely, és/vagy magas iskolai végzettség, és/vagy fiatal felnőtt életkor, kiemelkedő jövedelem és/vagy a gyermekkori vallásos szocializáció hiánya.

Nyilvánvaló, hogy a közösségi vallásgyakorlatnak más formái is vannak, mint a vasárnapi szentmisén való részvétel, és ezek közül többet is mértem a kérdőíves kutatás során. Vizsgáljuk meg közelebbről is a vallásgyakorlat nyilvános térben történő gyakorlásának módozatait, és ezek gyakoriságát a csíkiak körében. A következő kérdésekre adott válaszok lehetőséget teremtenek arra, hogy mélyebben és részletesebben jellemezzük az egyének közösségi vallásgyakorlati formáit.

Legalább a nagy ünnepeken elmegy-e misére?⁵⁷

Az utóbbi öt évben részt vett-e a pünkösdi Csíksomlyói Búcsún?

Az utóbbi öt évben elvégezte-e a Szent Antal kilencedet?

Szenteltetett-e családjá az elmúlt 3 év valamelyik húsvétján ételt?

Szokott-e legalább néha roráté misére járni adventben?

Az elmúlt 15 év során vett-e részt körmeneten, vallásos felvonuláson a település utcáin?

Az elmúlt 15 év során vett-e részt búcsújáráson, zarándoklaton?

Szokott-e időnként misére menni Mária ünnepeken?

A kérdéseket úgy szerkesztettem, hogy azok igenlő válasz esetén „közepesen erős” vallásgyakorlatot követeljenek meg. Természetesen rendkívül szubjektív lehet annak a megítélése, hogy ki „nagyon” vagy „közepesen” vallásgyakoroló. A kritériumok „szigorításával” nyilvánvalóan más képet kapunk a vallásgyakorlatról is.

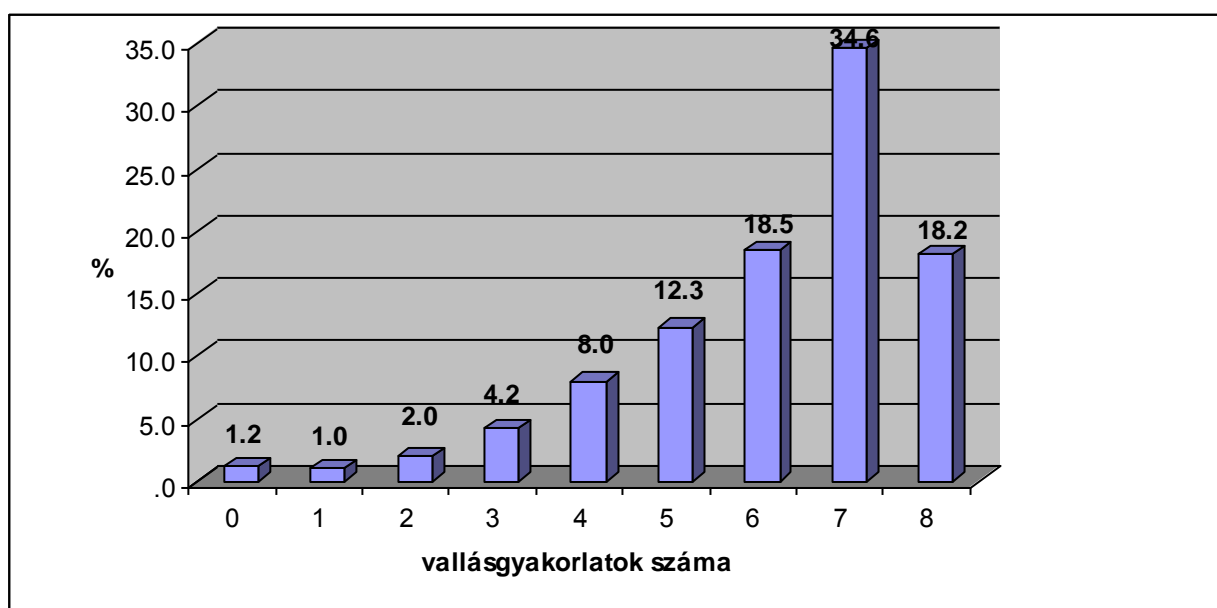
A felmérés eredményeit egyenként, kérdésenként is bemutatjuk, hasznosabbnak tartom azonban, ha létrehozunk egy olyan változót, ami valamilyen módon összességben jellemzi az egyének közösségi vallásgyakorlati magatartását. Az általam létrehozott új változó oly módon

⁵⁷ A kérdések ebben a formában történő megfogalmazását a kérdőív 46-os, 51-es, 53-as, 49-es, 58/166, 52/157, 18/40-es és 18/43-as kérdéseiből kaptam, a változók átkódolása után

teszi ezt lehetővé, hogy azt mérje, hogy az előbb felsorakoztatott 8 típusú közösségi vallásgyakorlati forma közül hányat gyakorolnak a megkérdezettek, vagyis hány kérdésre adtak igenlő választ.

Az eredmények ezúttal is nagymértékű - de amint korábban jeleztem, közepes „elvárású” - vallásos aktivitást jeleznek. A megkérdezettek átlagosan 6 esetben válaszoltak igennel az előbbi kérdésekre, a legtöbben 7 típusát gyakorolják a fenti közösségi vallásgyakorlati módzatoknak. Azok aránya, akik bevallásuk szerint a felsoroltak közül egyik vallásos eseményen sem vettek részt, gyakorlatilag elhanyagolható, mindössze 1.2%, és hasonlóképpen alacsony azok száma is, akik csak 1 vagy 2 közösségi vallásgyakorlati móddal élnek.

5. ábra. A lehetséges nyolcból a közösségi vallásgyakorlat hány formáját gyakorolja?

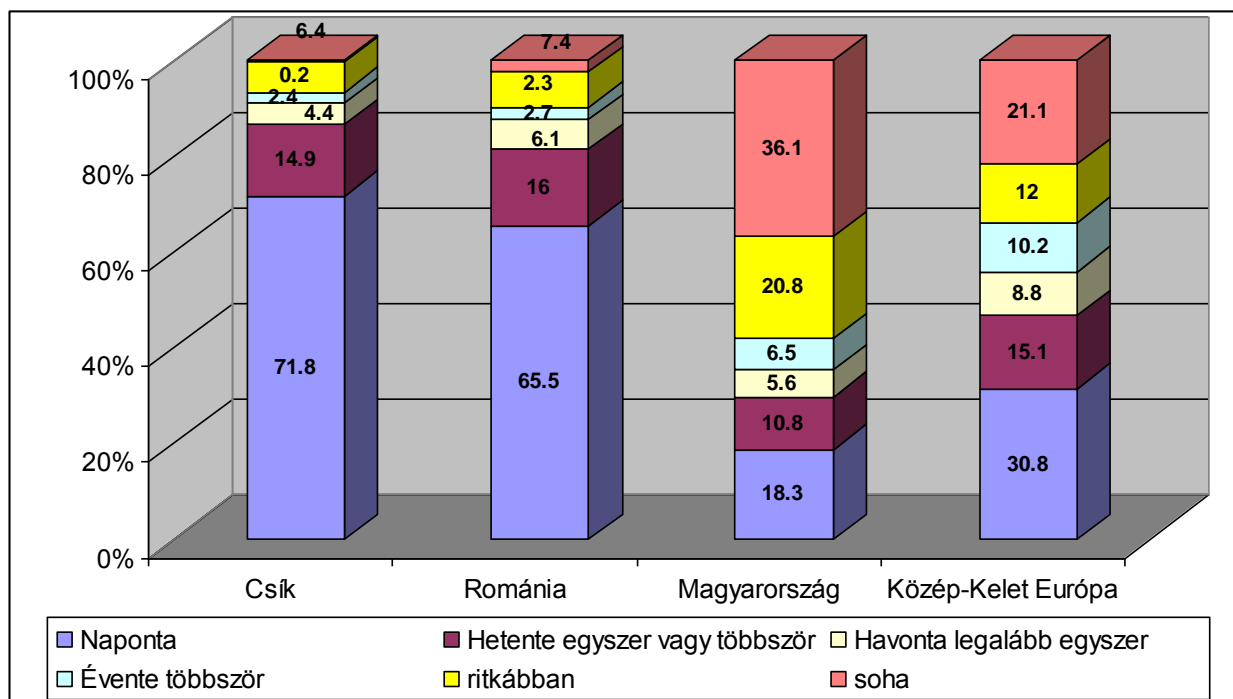
Forrás: saját kutatás adatai

Az egyéni vallásgyakorlat legáltalánosabb és leggyakoribb formája a transzcendens kommunikáció, az ima. Az egyéni ima a vallásos ember életében szervesen illeszkedik a mindennapi életvitel szokásrendjébe, de korlátozódhat csupán különleges életeseményekre vagy élethelyzetekre.

Csíkban az ima az emberek nagy többsége esetében a napi életvezetés szerves része. A megkérdezettek több mint 70%-a naponta imádkozik. A napi ima gyakorisága szempontjából Csík vezető helyet foglal el egész Közép-Kelet Európában. A közösségi vallásgyakorlattól eltérően a napi imagyakoriság nem eredeztethető az itt élők katolicizmusából, hiszen a Közép-Kelet Európai római katolikusok „csupán” 40,6%-a imádkozik naponta, hasonlóan az ortodoxok 40,3%-hoz. A magas napi imagyakoriság sokkal inkább romániai és csíki sajátosságnak tűnik: a romániai átlag is magasabb az ortodox átlagnál, akárcsak a csíki a katolikusnál. Úgy tűnik tehát,

hogy a csíki régió lakói nem csupán közösségi vallásgyakorlatuk egész régióra kiterjedő intenzitásával tűnnek ki, vagyis a vallás nem csupán közösségi ünnep, külső nyilvános térben megmutatkozó cselekedet, hanem az egyének privát, belső életében is nagy fontosságot kapó tényező.

6. ábra. Milyen gyakran imádkozik?

Forrás: Aufbruch 2007, saját kutatási eredmények

A közösségi vallásgyakorlat esetében felsorakoztatott változók nagy része az imagyakorissággal is szignifikáns, azonos előjelű kapcsolatot mutat, kivétel képez az életkor, ahol nincs szignifikáns kapcsolat, és a jövedelem, ez utóbbi esetében viszont a nagyon gyenge helyett közepesen erős kapcsolat mutatható ki.

Akárcsak a közösségit, az individuális vallásgyakorlati formát is több változóval mértük a kutatás során. Az imádságon kívül például a következő kérdésekre adott válaszokat vonhatjuk be elemzésünkbe (a kérdések átkódolásakor itt „közepesen erős” vallásosságot próbáltam megragadni):

Az elmúlt három évben mondatott-e misét valamilyen célra?⁵⁸

Az elmúlt öt évre visszatekintve gyónt évente?

Az elmúlt öt évre visszatekintve szokott évente legalább egyszer áldozni?

Szokott-e legalább néha keresztet vetni, ha elhalad egy templom vagy kereszt előtt?

⁵⁸ A kérdések ebben a formában történő megfogalmazását a kérdőív 48-as, 55-ös, 56-os, 58/163-as, 58/164-es 58/165-ös, 50-es, 59-es, 61-es, 42-es kérdéseiből kaptam a változók átkódolása után

Szokott-e legalább néha keresztet vetni, ha harangszó hallatszik?

Szokott-e legalább néha úrangyala imádságot mondani déli harangszó alatt?

Az elmúlt évben imádkozott-e a Csíksomlyói Kegyetemplomban?

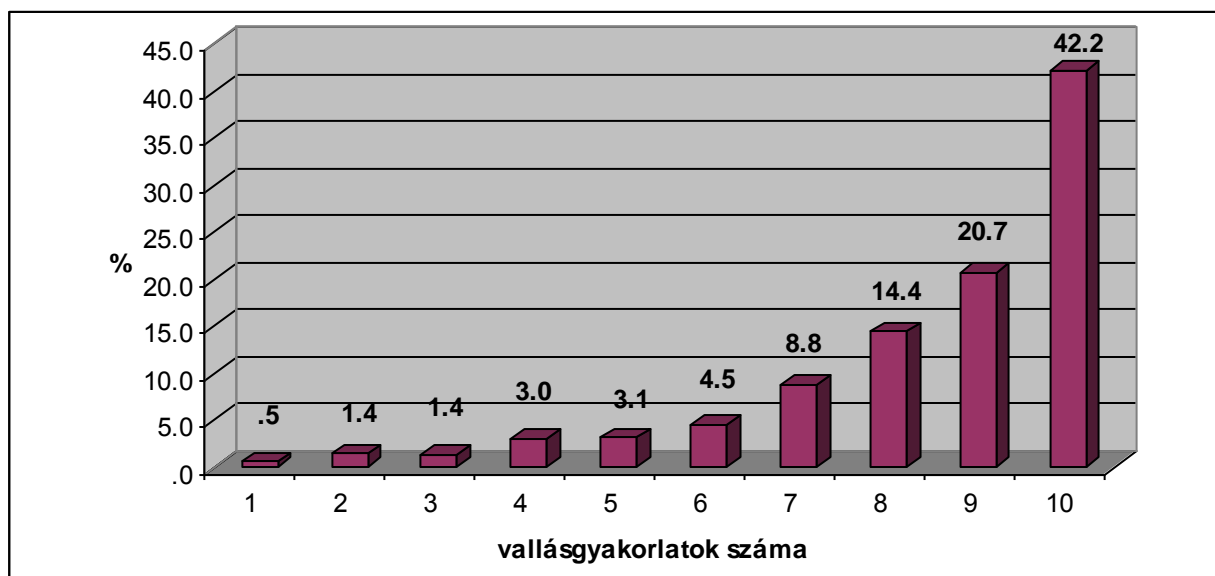
Szokott-e legalább évente többször imádkozni?

Bőjtől-e legalább időnként?

Az elmúlt évben fizetett-e Ön egyházi adót?

Az egyéni vallásgyakorlatra vonatkozó összesítő eredmények ismét magas értékekkel jellemzik a csíkiak vallásosságát. A lehetséges 10-ből a megkérdezettek átlagosan 8,47 kérdésre adtak igenlő választ, a legtöbben pedig bevallásuk szerint mind a 10 módját gyakorolják az egyéni vallásosságnak. „Következetes” vallástalanság, vagyis mind a tíz vallásgyakorlati forma hiánya egyetlen megkérdezett esetében sem fordult elő.

7. ábra. A lehetséges tízből az egyéni vallásgyakorlat hány formáját gyakorolja?

Forrás: saját kutatási eredmények

Most pedig térjünk vissza a közösségi és egyéni vallásgyakorlat két legelterjedtebb formájához: a templombajárási és imagyakorlathoz. Láthattuk, hogy a csíkiak egyéni és közösségi vallásgyakorlata beilleszthető egy többváltozós összefüggésrendszerbe, amelyben valószínűségi módon modellezhetőek a vallásukat leginkább, vagy legkevésbé gyakorlók. Ezt a valószínűségi modellt azonban tovább árnyalhatjuk és meghatározhatjuk, hogy a felsorolt változók közül melyek azok, amelyek ténylegesen befolyással bírnak a közösségi és / vagy egyéni vallásgyakorlatra. Ezek azonosítására a logisztikus regresszió módszerét alkalmazom, a vallásgyakorlatot magyarázó modellt az alábbi táblázat foglalja össze.

2. táblázat. Közösségi és egyéni vallásgyakorlat vizsgálata.

A logisztikus regresszió eredményei.

	Részvétel szentmisén (legalább havonta egyszer)			Imagyakoriság (Napi ima)		
	Wald ⁵⁹	p	EXP (B) ⁶⁰	Wald	P	EXP (B)
Jövedelem	0,405	0.524	1,000	2.003	0.157	1.000
Iskolázottság	8.263	0.041	⁶¹	1,913	0.591	
Település lakosság száma	0.316	0.854		10.934	0.004	
Nem	21.055	0.00	0,388	35.191	0.00	0,267
Életkor	1.932	0.164	0,990	22.11	0.00	0,967
Vallásos szocializáció	27.599	0.00	10.548	8.956	0.03	3.495
Cox & Snell R négyzet	0,148			0.206		
Nagelkere R négyzet	0.226			0.297		
Omnibus teszt	Chi-square=93.39,0, p<0.000			Chi-square=134.71, p<0.000		
Helyesen kategorizált esetek	80.70%			77.2%		

Forrás: saját kutatási eredmények

Láthatjuk, hogy a közösségi vallásgyakorlatot magyarázó változók közül szignifikáns hatása az iskolázottságnak, a nemnek és a vallásos szocializációnak van. Vagyis - habár a többi változó is önmagában véve szignifikáns kapcsolatban áll a vallásgyakorlattal - a változók együttes hatását vizsgáló elemzés során kiderül, hogy sem a jövedelem, sem a lakóhely típusa, sem pedig az életkor nincs jelentős hatással arra, hogy felnőttként jár-e hetenként, vagy legalább havonta egyszer szentmisére. Modellünk legkiemelkedőbb változója a gyermekkori vallásos szocializáció: ha valaki gyerekkorában rendszeres (legalább havi) templombajáró volt, akkor több mint tízszer akkora eséllyel követi ezt a vallásos magatartást felnőttként is, mintha gyerekkorában ritkán, vagy egyáltalán nem járt volna templomba. A férfiak esélyhányadosa a nőkhöz képest

⁵⁹ Amennyiben a Wald statisztika szignifikáns, az adott változó hozzájárult a modellhez

⁶⁰ Az esélyhányados két esély hányadosa, azt mutatja meg, hogy az egyik változó valamihez viszonyított esélye hogyan viszonyul egy másik változó esélyéhez.

⁶¹ Az iskolázottság és település lakosság száma esetében azért nem látjuk az EXP(B) értékét, mert mindkettő kategoriális változó, több értéket vehet fel, az esélyhányadost minden érték esetében egy kiválasztott értékhez viszonyított szám. Esetünkben elégséges információnak tűnik, hogy az iskolázottság mint ösváltozó hatása a vallásgyakorlatra szignifikáns, a település nagyság viszont nem.

0,388, vagyis ha a többi változót kontroll alatt tartjuk, annak esélye, hogy nőket találjunk a havi templombajárók között, több mint 30%-kal nagyobb a férfiakénál. Gyakorlatilag tehát az, hogy kik látogatják legalább havi rendszerességgel a templomot, kevésbé függ a megkérdezettek jövedelmétől, életkorától, hogy kis vagy nagy településen, falun vagy városon lakik-e. A döntő tényezők a szocializáció, a nemi hovatartozás és az iskolázottság.

Némileg összetettebb képet kapunk az egyéni vallásgyakorlat, a napi ima kérdésében. Erre ezúttal a jövedelem és az iskolázottság nincs hatással, a befolyásoló tényezők köre pedig kibővül a nemre, életkorra, vallásos szocializációra és a lakóhely típusára. Nyilvánvaló, hogy az egyéni és közösségi vallásgyakorlat igencsak szoros kapcsolatban állnak egymással. Az elemzésből az derül ki, hogy vannak közös befolyásoló tényezők: a nemi hovatartozás és a vallásos szocializáció, vannak azonban olyanok is, amik az egyikre inkább hatással vannak, mint a másikra: iskolázottság a templombajáráshoz, a lakhely típusa és az életkor az imagyakorlathoz.

A 3.6.2-es fejezetben a hagyományos társadalmakra jellemző vallásosság vizsgálatakor - arra a kérdésre keresve a választ, hogy Csíkban milyen mértékben individualizálódik a vallás - tovább boncolgatom majd a két típusú vallásgyakorlat közötti összefüggést.

6.1.2. Hittartalom és hitelemek

Minden vallás hittételek rendszerére alapul. A hit tartalma, a vallási doktrínák összefoglalhatóak, taníthatóak, áthagyományozhatóak. Elfogadásuk vagy elutasításuk lehet racionális folyamat eredménye (amit kiegészíthet egy nem „racionális”, de mindenképpen tudatos döntés valamilyen transzcendens tartalom elfogadására) és lehet áthagyományozott, gondolkodás nélküli, „rutinszerű” elfogadása is a vallási tartalomnak. Kérdőíves módszerrel végzett kutatás alapján meglehetősen nehéz pontos választ adni arra, hogy ki hogyan és miért hisz egyes hitelemekben, hogy értelmez-e és ha igen, akkor miként a mai ember számára sok esetben fogalmakkal nem könnyen pontosítható hitelemeket, mint pl. a pokol vagy mennyország. Ha a kérdés mélyére nem is fogunk tudni belemélyedni, néhány következtetést így is levonhatunk a hitelem-elemzésből.

Az Aufbruch kutatás lehetősége ad arra, hogy néhány hitelem tekintetében összehasonlítást végezzünk Csík és Közép-Kelet-Európa országai között. Mivel a hitelemek egy része felekezeti-függő lehet, figyelmünket elsősorban Csík és Közép-Kelet Európa katolikusai közötti vizsgálatra összpontosítjuk.

3. táblázat: Hitelemekben való hit (%-ban)

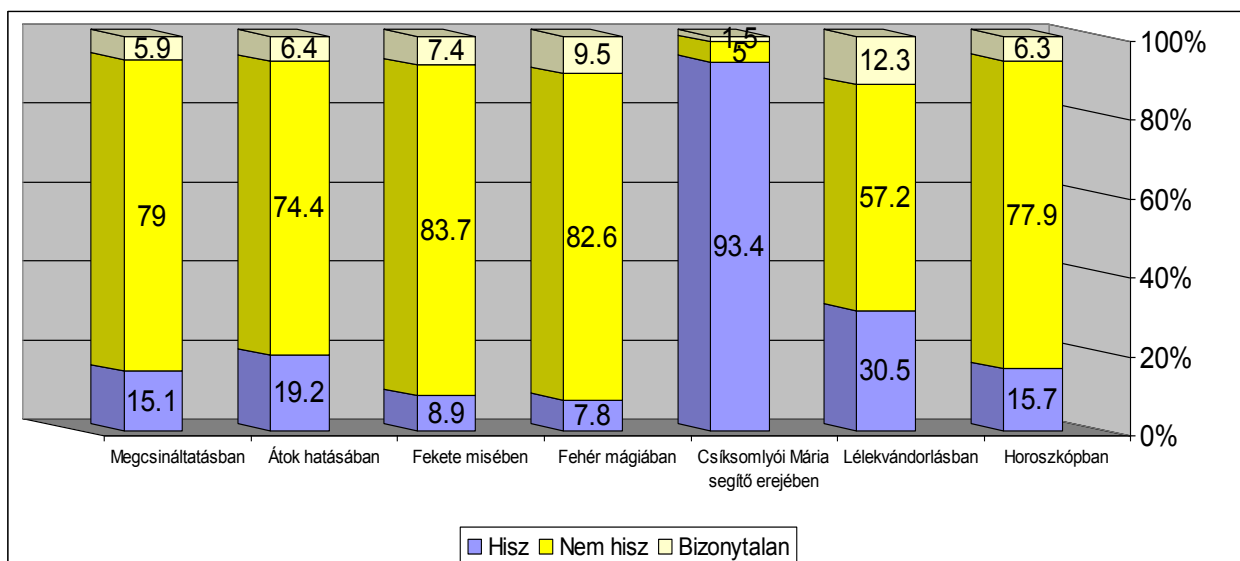
	Csík	Közép-Kelet Európa - katolikusok	Románia	Magyarország
Az ördögben	29,9	37,1	29,9	16,2
A pokolban	40,7	47,7	39,6	19,7
A mennyországban	79,7	74,3	76,1	34,4
Istenben	96,2	93,9	97,7	58
Emberi lélekben	89,5	88,9	92,4	72,9
Halottak feltámadásában	69,8	69,8	54,6	25,3
Csodában	57,1	57,1	61,7	29,3
Egy szenthez való imádság segítő erejében	87,7	74,2	78,7	32,7
Szenteltvíz gyógyító erejében	75,6	59	72,3	21,7
A jövő megjósolásában	10,5	28	22	20
Kézzrátétellel való gyógyításban	32,3	36,2	39,3	23,6

Forrás: Aufbruch 2007, saját kutatási eredmények

Amint a fenti adatokból is láthatjuk, a csíkiak hite több hitelem esetében (mennyország, emberi lélek, halottak feltámadása, csodák) a közép-kelet európai katolikusokéhoz nagyon közeli értéket mutat. Részben meglepő adat, hogy Csíkban némileg alacsonyabb az ördögben és a pokolban hívők aránya (viszont a romániai adatokhoz rendkívül hasonló értéket kapunk); a térség megkésett modernizációja szempontjából azonban kevésbé váratlan, hogy a klasszikus teológiai személet alapján inkább az ezotériával rokonságot mutató hitelemek: a jövő megjósolása és a kézzrátétellel való gyógyítás kisebb arányban hitbeli evidencia Csíkban, mint általában a katolikusok körében. Csík további sajátosságának tekinthetjük az erőteljes szentkultuszt és a szenteltvíz különleges erejében való hit erősségét, mindkettő nagyobb arányban jellemzi a csíkiakat az ortodoxoknál is. Magyarország minden hitelem esetében a legkisebb értékeket mutatja, Románia pedig a következetesen magas értékekkel jellemezhető.

Kutatási hipotézisem szerint a csíkiak hite meglehetősen „kevert”, azaz a katolikus hitelemeken kívül egyrészt „babonás”, másrészt „ezoterikus” hitelemek intenzív jelenlétét tételeztem fel.

8. ábra. Hisz-e a...?

Forrás: saját kutatási eredmények

Az eredmények részben támasztják alá hipotézisemet: a „megcsináltatásban”⁶², átokban, fekete misében, és fehér mágiában való hit – ha nem is nagy mértékben, de – jelen van a csíkiak körében. A „babonás” hitelemek mellett némileg nagyobb arányban jellemző az „ezoterikus” körbe sorolható jelenségekbe, elméletekbe: lélekvándorlásba és a horoszkópba vetett hit. Kiemelkedő módon, szinte a teljes lakosságot érintő, a katolikus tanításhoz illeszthető, helyi sajátosságként értelmezhető módon van jelen a Csíksomlyói Máriába vetett hit.

A hittartalom jellemzését a hit „kevert” jellege, vagyis az „idegen” hitelemek jelenléte mellett kiegészíthetjük a hit „megválogatott” jellegével. „Megválogatás” alatt azt értem, hogy a katolikus egyház által tanított hitigazságokat mennyire fogadják el a megkérdezett katolikus hívek. A korábban felsorakoztatott hitelemek közül 12-t soroltam a katolikus hit elemei közé, éspedig: hit Jézus Istenségében, Istenben, ördögben, pokolban, mennyországban, emberi

⁶² A „megcsináltatás” ártó szándékkal végzett „varázslás”, rituális rontás, a fekete mise egyes ortodox papok, szerzetesek („kalugerek”) által fizetés ellenében, rontás céljából elmondott mise, a fehér mágia különböző ezoterikus és mágikus eszközökkel a rontás, a baj feloldására, illetve pozitív indítással célok érdekében végzett rituálé. Pócs Éva leírása szerint: „A boszorkányság intézményének ez a sajátos – egyelőre úgy látszik magyar vonatkozásban is az ortodox felekezethez (és románokhoz, vagyis román papokhoz, szerzetesekhez) – köthető változata. (...) A boszorkányság lényege, a rontás nem közvetlenül a két érintett, a rontó és megrontott személy közti közvetlen (valóságos vagy virtuális) interakció, hanem egy közvetítő személy révén megy végbe. Tehát nem *megrontom*, hanem *megrontatom* embertársamat. A másik ismérv – és ennek révén lesz ‘vallásos’ a rendszer – az, hogy a rontás *szent személy* közvetíti, őt bízom meg véghezvitelével. Ez a személy vizsgált eseteink legtöbbszörében az általában *kalugernek* nevezett román pap vagy szerzetes. A boszorkányság (Közép-Európában) megszokott falusi szereposztása tehát kibővül egy közösségen kívüli és a vallásos szférát képviselő, a keresztény túlvilág felé / felől közvetítő mediátor személlyel. (...) Ezért – legalábbis itt Csíkban – bizonyos szempontból mesterkelt a boszorkányságot mint önálló rendszer vizsgálnunk, inkább egy vallásos rendszer alrendszerként kell(ene) tekintenünk.” (Pócs 2001: 420)

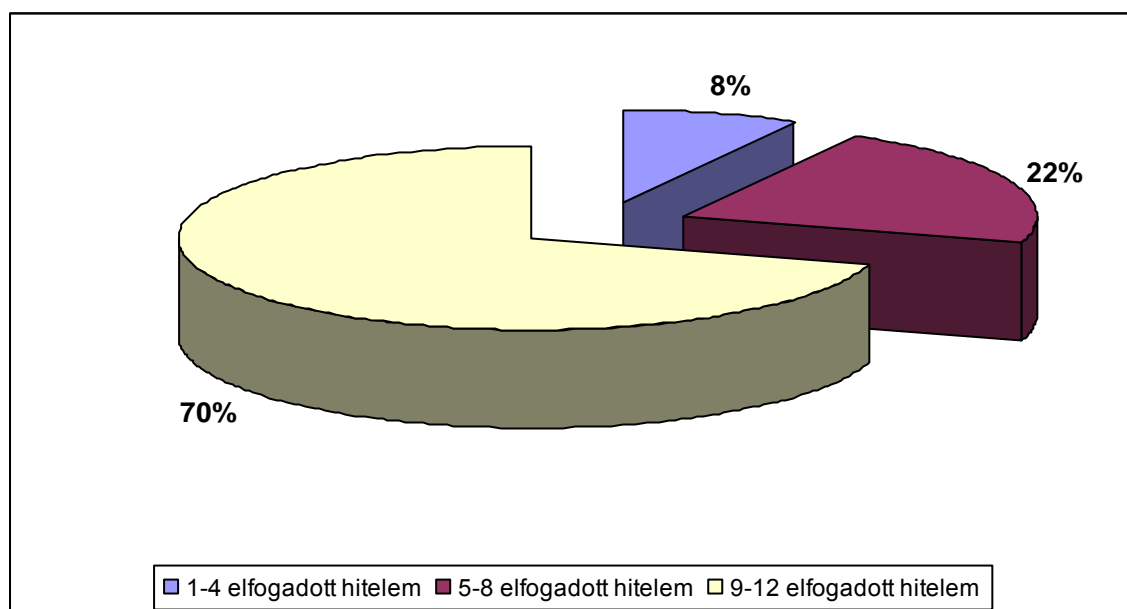

lélekben, halottak feltámadásában, örök életben, őrangyalban, egy szenthez való imádság segítő erejében, a szenteltvíz gyógyító erejében és a Csíksomlyói Mária segítő erejében.

Nyilván értelmezés kérdése, hogy mit nevezünk soknak, vagy kevésnek ebben a témakörben, az én meglátásom szerint a kapott eredmények arra engednek következtetni, hogy a csíkiak hite csupán kismértékben „megválogatott”, vagyis nagymértékben elfogadják a katolikus hitelemeket:

- a megkérdezettek a 12 hiteleből, átlagosan 9-ben hisznek
- a csíki katolikusok fele több mint 10 hiteleben hisz
- közel 20%-uk mindegyik hitelemet elfogadja, de 1%-ot sem éri el azok aránya, akik egyben sem hisznek.

9. ábra. Milyen mértékben fogadja el a katolikus hitelemeket?

Forrás: saját kutatási eredmények

A hitelemek nagyarányú elfogadása nyilvánvalóan nem homogén módon jellemzi az egész csíki társadalmat. A vidéken élők több mint 75%-a 9-12 katolikus hitelemet fogad el, a csík-szeredaiak körében csupán 52%-os azok aránya, akik több mint 9 hitelemet elfogadnak a 12-ből. Nyilvánvalóan fordított az összefüggés a kevés, maximum 4 hitelemet elfogadók és a lakóhely típusa között: az 1500 lakosnál kisebb településen élők 1,5%-a, az 1500 lakosnál nagyobb vidéki településen élők 4,5%-a, a csíkszeredaiak 16,8%-a hisz csupán 1-4 katolikus hiteleben.⁶³

Hasonlóan szignifikáns összefüggés⁶⁴ van az iskolai végzettség és az elfogadott hitelemek száma között. Az iskolai végzettség fordítottan arányos a 9-nél több hitelemet elfogadók számával: a csupán 8 általánost végzettek több mint 82%-a, a szakmunkások 76%-a, az érettségi-

⁶³ gamma = -0,436, p<0,01

⁶⁴ gamma = -0,335, p<0,01

zettek 63%-a, míg az egyetemet végzetteknek csupán 57%-a hisz több, mint 9 hitelemben. És fordítva, minél nagyobb az iskolai végzettség, annál nagyobb azoknak a száma, akik nagyon kevés - 1-4 közötti – hitelemben hisznek. Az ebbe a kategóriába tartozó érettségizettek közel négyszer annyian (16,1%) vannak, mint akik csupán 8 általánost végeztek (4,4%).

Ezekkel a leíró jellegű statisztikákkal részletesen jellemezni tudtuk, hogy miben hisznek vagy nem hisznek a csíkiak. Mélyebb elemzéssel azonban árnyaltabb képet is kaphatunk a hívekről. A hittartalomra irányuló eddigi vizsgálatom három „típusú” hitet tételezett fel: hit a katolikus tanításban, babonákban és ezotériában. Föltehetjük azonban a kérdést, hogy a hittartalmat vizsgáló számos kérdés „bőség zavarát” létrehozó átláthatatlan adathalmazában meg tudjuk-e ragadni a lényegét, vagyis léteznek-e olyan látens belső struktúrák, amiket közvetlenül mérni nem tudunk, de amelyek esetleg léteznek? Felszínre hozhatók-e kisebb számú, de lényegesebb vonások, amikkel jellemezhetjük a hittartalmat? És ha léteznek ilyen belső struktúrák, akkor ezek ténylegesen a katolikus, babonás, ezoterikus kategóriák mentén körvonalazódnak-e, vagy ezek tulajdonképpen nem is létező hittípusok? A kérdésekre a faktoranalízis főkomponens elemzésének módszerével próbálok választ keresni. A többszörösen rotált faktormátrix a következő eredményt mutatja: ⁶⁵

---

⁶⁵ A faktorelemzés adatait, eredményeit részletesen bemutató táblázatok a dolgozat mellékletében találhatóak.

4. táblázat. Hitelemek rotált faktorsúlymátrixa

	„Mágikus”	„Katolikus”	„Túlvilág”	„Ezoterikus”	„Valamiben hinni kell”
Hisz Ön az átok hatásában?	.868⁶⁶	.060	.040	.016	-.052
Hisz Ön az átok feloldásának lehetőségében?	.838	.087	.081	.038	-.021
Hisz Ön a „megcsináltatásban”?	.787	.013	-.002	.259	-.032
Hisz Ön a fekete misében?	.768	.024	.060	-.016	.085
Hisz Ön a fehér mágiában?	.665	-.093	.016	.147	.092
Hisz Ön némely ortodox pópa különleges misztikus képességeiben?	.630	.051	.026	.132	.026
Hisz Ön egy szenthez való imádság segítő erejében?	.103	.811	.068	.037	.040
Hisz Ön Istenben?	.037	.714	-.022	-.070	.211
Hisz Ön a Csíksomlyói Mária segítő erejében?	.036	.706	-.126	-.053	.148
Hisz Ön az őrangyalban?	.005	.683	.314	.183	.137
Hisz-e abban, hogy Jézus isteni személy?	-.127	.663	.192	-.015	-.183
Hisz Ön a szenteltvíz gyógyító erejében?	.136	.620	.086	.133	-.089
Hisz Ön a mennyországban?	-.062	.510	.500	.213	.125
Hisz Ön a pokolban?	.111	.121	.872	-.067	.074
Hisz Ön az ördögben?	.186	-.001	.853	-.077	.079
Hisz Ön a halottak feltámadásában?	-.147	.501	.539	.176	-.019
Hisz Ön a kézrátétellel való gyógyításban?	.113	.024	.012	.736	.085
Hisz Ön a lélekvándorlásban?	.176	.153	.038	.693	.098
Hisz Ön a horoszkópban?	.118	-.003	-.046	.662	-.094
Hisz Ön a tudományban?	.051	-.020	.088	-.050	.811
Hisz Ön az emberi lélekben?	.026	.386	.116	.237	.626

Forrás: saját kutatási eredmények

A főkomponens elemzés egyrészt megerősít korábbi feltételezéseimben, másrészt kiegészíti azt. A táblázatból láthatjuk, hogy a módszer öt faktort választott ki, amelyhez egyes változók nagy súllyal kötődnek, vagyis „egy közös lényeg, egy közös generáló hatás húzódik meg

⁶⁶ A faktorsúlyok az eredeti változó és az adott főkomponens közötti korrelációs együtthatók, értékük -1 és 1 között van. Egy faktor alá tehát azok változók tömörülnek, amelyekkel leginkább korrelál.

mögöttük” (János 2011: 207). Az első faktornak magától értetődő volt a „mágikus faktor” elnevezése, hiszen az összes rontáshoz, boszorkánykodáshoz kötődő változó ehhez, és csakis ehhez kötődik nagy súllyal. A második és harmadik faktor, amelyeknek a „katolikus” és „túlvilág” faktor elnevezéseket adtam eddig ismereteink szerint egy helyre kellene tartozzon, hiszen mindkettő a katolikus tanítás elemeit foglalja magába. A főkomponens elemzés azonban világosan leválasztja azokat, akik a katolikus hittételek nagy többsége mellett hisznek a pokolban és az ördögben is, azoktól, akik ez utóbbi kettőben nem. A „túlvilág” faktor természetesen tartalmazza a mennyországban és a halottak feltámadásában való hitet is, ezek azonban már a „katolikus” faktoron is magas súllyal „ülnek”, ez azt jelenti, hogy a „hétköznapi” katolikus hit része a mennyországban és a halottak feltámadásában való hit, de elzárkózik a negatív túlvilági képzetektől, az ördögtől és a pokoltól. A negyedik faktor magától értetődő módon kapta az „ezoterikus” faktor elnevezés, ötödikként pedig kirajzolódott azok, akiknek hite a legminimálisabb elemet tartalmazza, őket a „valamiben hinni kell” faktorelnevezéssel illetttem.

A következőkben megvizsgálom, hogy a kapott faktorok hogyan jellemezhetőek, kapcsolatban állnak-e más változókkal. Kezdetben az öt faktort a megkérdezettek nemével állítottam kapcsolatba, de egyetlen esetben sem kaptam összefüggésre mutató eredményt. Tehát nem állíthatjuk, hogy a nők, vagy férfiak kevésbé jobban jellemezhetőek babonás, katolikus, ezoterikus stb. hittartalommal.

Az életkor két faktorról mutat kapcsolatot. Növekedésével nő a „mágikus” hit⁶⁷, ugyanakkor csökken a „katolikus” hittartalom elfogadása⁶⁸. Az életkor nem áll kapcsolatban sem a „túlvilág”, sem a „ezoterikus” sem pedig a „valamiben hinni kell” faktorról. Meglepő módon a lakóhely típusa (falun vagy Csíkszereda) sem mutat összefüggést egyik faktorról sem, habár elvárásaink szerint a falun élőknek a mágikus, a városban élőknek pedig az ezoterikus hittartalom iránt kellene nagyobb affinitása legyen. Hasonló kudarc kísérte az iskolai végzettség és a faktorok kapcsolatának vizsgálatát. A kapott eredmények annál is inkább figyelemfelkeltők, hogy a korábbi, csupán katolikus hitelemeket vizsgáló elemzésben szignifikáns összefüggés mutatkozott az elfogadott katolikus hitelemek száma és lakhely típusa, valamint iskolai végzettség között. Ebben az elemzésben azonban a katolikus hittételek között még szerepelt az ördögben és pokolban való hit, amiket azonban a főkomponens elemzés külön kategóriába sorolt.

A főkomponens-elemzés tehát arra hívja fel a figyelmünket, hogy a hittartalom elemzésekor bonyolult belső mechanizmusokkal kell számolnunk. A hitre ható tényezők sokkal bonyolultabbak annál, hogy felszínes, magától értetődő megállapításokat tehesünk. Ugyanakkor

⁶⁷ $r=0,171, p<0,00$

⁶⁸ $r= - 0,274, p<0,00$

a csíki társadalom világgépének egy olyan komplexitása kezd körvonalazódni, ami a (kis)városiak világgépét – valószínűleg a faluval való szoros kötődés miatt – hasonlóvá teszi a falvakon élőkével – akiket viszont a médiumok globalizálódásával párhuzamosan a lokális hittartalom sajátosságainak elvesztése jellemez. Az eredmények összecsengenek Pócs Éva csíki kutatási eredményeivel. A csíki falvak lakóinak „archaikus hite” egyre nehezebben körvonalazható. „A tereptől előzetesen egy bizonyos ‘archaikus peremterület’ jellemzőket is vártunk, kicsit a hagyományos népi hiedelemrendszerekre vonatkozó néprajzi tanulmányaink sűrített és eleven illusztrációjaként.” - írja felcsíki kutatásai elemzésében Pócs Éva. „Ehhez képest egy, töredékeiben ugyan még fellelhető, de már csak néhány részterületen élő, összmagyar összehasonlításban meglehetősen modern hiedelemrendszert találtunk. Erre erősen rányomja bélyegét az erős katolikus vallásosság, az iskolázottság és olvasottság meglehetősen magas foka, a könyvből, újabban TV útján szerzett tudás sok beépült eleme, a hiedelmek elhárítása, tudatos felejtése, szembeállítás a természettudományos ismeretekkel. (Pócs 2001:8). Természetesen a mintába került települések közül a Gyimesfelsőlokról tételezhetjük fel leginkább a „mágikus” hit meglétét. A jelenség létezik: Gyimesben a megkérdezettek 27%-a hisz a megcsináltatásban (a csíki átlag 16%) és 41,5%-uk az átok hatásában (a csíki átlag 21%). De Gyimesközéplekon kívül más települések is magas értékeket mutatnak, pl. Csíkszentimre, ahol a megcsináltatásban a válaszadók 40%-a, az átokban pedig 36,7%-a hisz. Ugyanakkor vannak viszonylag félreeső települések, ahol kismértékben vannak jelen ezek a hitek. Csíkszereda, mint város csökkenti a csíki átlagértéket (itt a megcsináltatásban való hit 11%, az átok hatásában 15,3% hisz) de vannak olyan vidéki települések, amelyek még a csíkszeredainál is kisebb értéket mutatnak.

Összefoglalva a csíkiak vallásosságára vonatkozó elemzést megállapíthatjuk, hogy a térség lakói a közösségi és egyéni vallásgyakorlat, valamint a különböző hitek elfogadása terén erőteljes vallásosságot mutatnak. Ebben a fejezetben Csík lakónak intenzív vallásgyakorlatát próbáltam jellemezni, az ezt befolyásoló és meghatározó tényezőket feltérképezni, valamint a hívőket olyan kategóriák mentén osztályozni, amik megtörik a vallásgyakorlatban első látásra mutatkozó homogenitást. Ugyan az egyéni és közösségi vallásgyakorlat szorosan összefügg, és a hívek nagy többségében mindkettő szerves része az életvezetésnek, elemzésem során sikerült azonosítani néhány olyan tényezőt, ami eltérő módon hat a két típusú vallásgyakorlatra. A hittartalom tekintetében a faktorelemzés – a nyilvánvalóan erős katolikus hitrendszer mellett – ennek többrétűségét, valamint a katolikustól eltérő tanítások nem egykönnyen leírható és általánosítható jelenlétét mutatja ki. Végül még egyszer kiemelem a gyerekkori vallásos szocializáció meghatározó szerepét mind az egyéni, mind pedig a közösségi vallásgyakorlat

terén. Figyelembe véve a tényező nagyon erős szerepét a felnőttkori vallásos magatartásban, úgy gondolom, hogy a közeljövőben nem várható drasztikus csökkenés a vallásgyakorlat terén. Természetesen a vallásos szocializáció meghatározó szerepét fölülírhatják más tényezők, elsősorban egy nagymértékű társadalmi átalakulás, az életvitel radikális megváltozása hozhat csökkenő vallásgyakorlatot.

Az eredmények szerint Csík egyrészt markáns katolikus vonásokkal rendelkezik, másrészt pedig osztozik Románia tulajdonságaival. Az alábbi táblázatban pirossal jelöltem azokat az értékeket, amelyek nagyfokú hasonlóságot mutatnak a Közép-Kelet Európai katolikusokéval és / vagy a Romániában mért adatokkal.

5. táblázat. A vallásgyakorlat néhány mutatója

	Csík	Románia	Magyarország	Közép-Kelet-Európa	Közép-Kelet-Európa katolikusai	Erdély római katolikusai
Hetente templomba mennek	50,4	26,5	9,5	20,3	42	42,1
Naponta imádkozók	71,8	65,5	18,3	30,8	40,6	57
Gyermekkorában hetente templomba ment	81,7	43,5	27,8	32,3	71	
Hagyományos vallási tanukban való hit						
Egyházzal szoros vagy nagyon szoros kapcsolatban érzik magukat	56	66,3	15,7	34	59,3	
Kifejezetten vagy valamennyire vallásosnak mondják magukat	90,8	83	51	63	79,6	
Istenben hívők aránya	97	97	58	80,6	94	97,8

A Romániához való hasonlóság nem elsősorban egy lehetséges ortodox hatást emel ki, hanem társadalmi állapotot, iskolázottsági és gazdasági mutatókat, amelyek tekintetében Csík osztozik Románia jellemzőiben. Első, nagyon leegyszerűsített magyarázatunk Csík lakóinak intenzív vallásosságára az lehetne, hogy „Romániában római katolikusnak lenni”. Ez az egyszerűsített képlet azonban rögtön hibát mutat, ha Csíkot Románia máshol élő római katolikusaival hasonlítjuk össze. Sajnos csupán néhány kérdés esetében van lehetőségünk erdélyi római katolikusokra vonatkozó adatokkal⁶⁹ is összehasonlítani a csíkiakat. Amint a fenti táblázatban is látszik, az erdélyi katolikusok összességben alacsonyabb vallásgyakorlati

⁶⁹ 2010-ben a kolozsvári Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány KÁRPÁT PANEL néven végzett erdélyi kutatásának vallásosságra vonatkozó eredményei.

mutatókkal rendelkeznek. Az itt élők vallásosságának magyarázatára tehát a továbbiakban „hely specifikus” jellemzőket is kell keressünk és találjunk.

6.2. Vallásosság és székely identitás adatok tükrében

A 3.2.4-es fejezetben röviden fölvezoltam a székely nemzeti identitás kialakulásának és változásának legfontosabb történelmi momentumait. Az ezredfordulót követően azonban sajnos nem áll rendelkezésünkre adat arról, hogy, hogy hogyan alakult az itt élők identitástudata abban az erőteljes székely-identitásépítési folyamatban, amit a 4.2-es fejezetben jellemeztem. 2010-ben végzett adatfelvételem elsősorban a vallásosság kérdéskörére irányult, így csupán néhány kérdés erejéig tértem ki az identitás témakörére, de ez is elégséges lehet ahhoz, hogy sejtésszerű képet kapjunk a csíkiak hovatartozás-érzéséről, térbeli identitásáról, lokális és nemzeti öntudatáról és mindezeknek a vallásossághoz kötődő kapcsolatáról.

„Az alábbiak közül melyiket érzi leginkább hazájának?” Tettem fel a kérdést a csíkiaknak, a válaszok nagy többsége pedig legföljebb Erdélyig tágította a földrajzi haza fogalmát. A megkérdezettek több mint 45%-a azonban Erdélyt is túl tágnak érzi hazaként, és Székelyföldre (20,6%), vagy még ennél is kisebb területre: Csíkra (24,5%) szűkíti azt. Romániát csupán a megkérdezettek 8.5%-a tartja hazájának, azok aránya, akik Magyarországot, Európát érzik hazájuknak, gyakorlatilag elhanyagolható. Az eredmények visszatükrözik egyrészt Gereben Ferencnek azokat a magyarországi kutatási eredményeit, mely szerint a „térbeli identitás domináns eleme a közvetlen *lakókörnyezethez* való lokális kötődés” (Gereben 2010:293), másrészt a székelyföldieknek azt a nehézségét is, hogy identitásuknak „országos színteret” találjanak. (ami pl. a magyarországiaknak a második legerősebb identitás-tere.) (Gereben 2010:293)

6. táblázat. Az alábbiak közül melyiket érzi leginkább hazájának?

	Abszolút gyakoriság	Százalékos megoszlás
Romániát	52	8.5
Erdélyt	273	44.5
Székelyföldet	126	20.6
Csíkot	150	24.5
Magyarországot	4	.7
Európát	5	.9
Mást....	2	.3
Összesen	613	100.0

Forrás: saját kutatás eredményei

2008-as magyarországi vizsgálatok szerint „az életkor növekedésével erősödni látszik a szűkebb pátriához való kötődés, az évek számának csökkenésével pedig tágul a térbeli identitás horizontja” (Fekete-Gereben 2010:279). Csíkban ezzel szemben nem találtam szignifikáns összefüggést az életkor és a hovatartozás-érzés között, említésre méltó adatnak csupán a 60 év felettiek tiltakozását találtam az ellen, hogy Romániát tekintsék hazájuknak. (60 éves korig minden korosztály kb. 10%-a tekinti Romániát hazájának, ezzel szemben a 60-69 év közöttieknek csupán 2,5%-a, 80 év fölött pedig már egyetlen megkérdezett sem.). Nem ismétlődött meg az a magyarországi eredmény sem, miszerint az iskolai végzettséggel csökken a „lakókörnyezethez való lokális kötődés” és nő a tágabb földrajzi környezet „identifikáló ereje” (Fekete-Gereben 2010:280)

A Székelyföld iránti pozitív érzéseket, illetve a székelyek önmagukat megkülönböztető, elkülönítő tendenciáit a kérdőív 17.-es kérdésblokkja, illetve a 66/209 és 66/222 kérdések mérik. A kérdések a megkérdezettek lokálpatriotizmusát, Székelyföld-szeretetét, esetleges etnocentrizmusát mérik, feltételezésem szerint ugyanis az erőteljes lokális identitás kapcsolatban áll a vallásosság intenzitásával. Az etnocentrizmus kifejezést – az Aufbruch kutatás Csíkra alkalmazott kérdőívének kérdései alapján – elsősorban az egészséges lokálpatriotizmuson túllépő, a saját társadalmat és kultúrát mindenféle kritika nélkül szemlélő, a világ számára „etalon-kultúraként” elképzelő szemléletmód jellemzésére használom.

A következő táblázat az 1-től 5-ig tartó skálán adott válaszok átlagát, móduszát és szórását tartalmazza. (1=egyáltalán nem ért egyet, 5= teljes mértékben egyetért). A kijelentéseket csoportosítottam és egy-egy csoportnévvel láttam el.⁷⁰

7. táblázat: A székelyekre, illetve Székelyföldre vonatkozó állítások átlaga, módusza és szórása

		Átlag	Módusz	Szórás
„Otthonosság”	Szívesebben vagyok Székelyföld lakója, mint a világ bármely más térségéé.	4,64	5	0,76
	Mindent figyelembe véve Székelyföld jobb térség, mint Románia legtöbb térsége.	4.41	5	2.06
„Autonómia”	Ha az Európai Unió nem szólna bele, Csíkban sokkal jobban élnénk.	3.18	5	1.14

⁷⁰ A csoportosítás kritériumai és a csoportelnevezés természetesen szubjektívek. A csoportosítás objektívebb módszere, a faktorelemzés – elsősorban a kevés számú kijelentés miatt – nem hozott értelmezhető eredményt.

		Átlag	Módusz	Szórás
	Ha a román kormány nem szólna bele, Csíkban sokkal jobban élnénk.	4.13	5	1.14
„Etnocentrizmus”	A mai Székelyföldön vannak dolgok, amelyek miatt szégyellem magam.	2.86	1	1.50
	Jobb lenne a világ, ha az emberek máshol is olyanok lennének, mint a székelyföldiek.	3.82	5	1.26
	Az ember mindenben támogassa a népét még akkor is, ha annak nincsen igaza.	3.32	5	1.44

Forrás: saját kutatás eredményei

Az átlagértékek alapján a legerőteljesebben az otthonosság érzése rajzolódik ki. „Szívesebben vagyok Székelyföld lakója, mint a világ bármely más térségéé” vallják a csíkiak szinte kivétel nélkül. A Székelyföld-szeretetről kibontakozó kép - ami a csíkiak nagy hányadánál a hazaszeretetet is jelenti - tovább erősödik a „Mindent figyelembe véve Székelyföld jobb térség, mint Románia legtöbb térsége” kijelentéssel való szintén nagymértékű egyetértéssel. A következő legnagyobb átlagértéket „Ha román kormány nem szólna bele, Csíkban sokkal jobban élnénk” kijelentés kapta, tovább erősítve bennünk a meggyőződést, hogy az itt élők erőteljesen ragaszkodnak és biznak saját kis hazájukban és/vagy távolságtartástó, bizalmatlan attitűddel fordulnak a hazának nem tekintett Romániához, átvitt értelemben egyfajta döntési autonómiát szeretnének Székelyföld számára. (Az Európai Unió több bizalmat kapott, mint Románia, de korántsem egyértelmű a csíkiak meggyőződése, hogy hatására jobban élnének, mint nélküle). A kijelentések többi része meglátásom szerint az etnocentrizmus határait feszegetik, megítélésem szerint azok, akik ezekre „a teljes mértékben egyetért” vagy az „egyáltalán nem ért egyet” magabiztos, árnyalati megkülönböztetéseket nélkülöző válaszokat adtak, azok némiképpen túllépik a józan hazaszeretetet és lokálpatriotizmus kereteit, etnocentrista attitűddel jellemezhetőek.

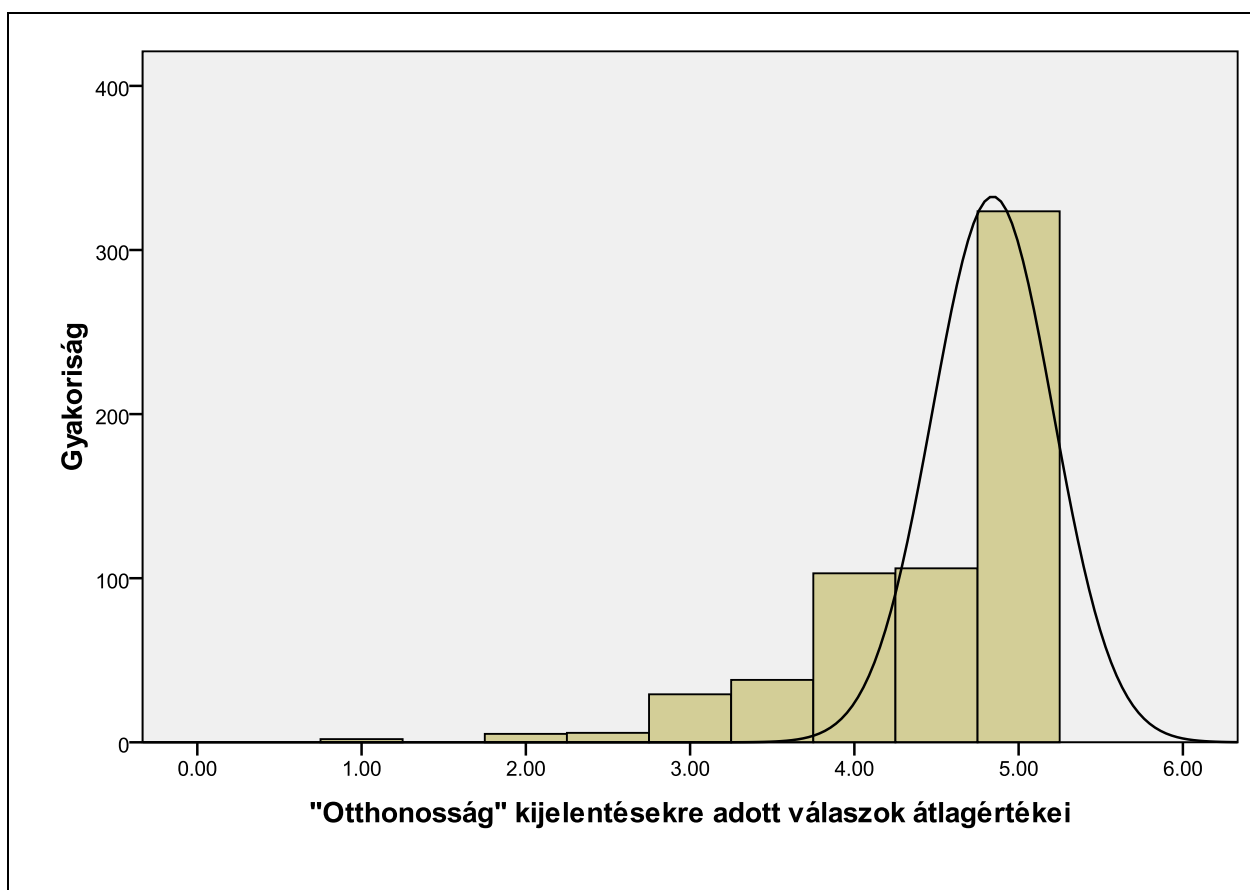
Az átlagérték vizsgálata mellett azonban érdemes megvizsgálni a válaszok móduszát is, hiszen lehetséges, hogy mértékét szinte kizárólag a szélsőértékek számtani átlagából nyerte (és ezáltal szélsőséges vélemények alapján következtetünk középértékre). És valóban: habár az átlagérték a közepes érték körül mozog, a legtöbben mégis a „teljes mértékben egyetért”, illetve egy kérdés esetében az „egyáltalán nem ért egyet” válaszlehetőség mellett döntöttek.⁷¹ Hogy

⁷¹ Módszertani szempontból meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy a „tökéletesen egyetért” válaszok többségét az is befolyásolja, hogy az emberek általában jobban szeretik fontosnak tartani a felkínált kijelentéseket, mint nem, létezik egy spontán, az egyetértés felé húzó válaszadói rutin is. Hogy a válaszadók többségét mégsem befolyásolta ez a jelenség a „A mai Székelyföldön vannak olyan dolgok, amelyek miatt szégyellem magam”

némiképpen tisztább képet kapjak a csíkiak hazaszeretetének, és esetleges etnocentizmusának mértékéről létrehoztam két új változót, ami ezúttal nem csupán az adott kérdésekre adott válaszok átlagát mutatja, hanem minden válaszadó saját „otthonosságának” illetve „etnocentizmusának” „értékét”. Ezek a változók „átlagosan” mutatják az „otthonosság” illetve „etnocentizmus” kategóriákhoz tartozó adott válaszokat, vagyis minden személyhez a két, illetve három kérdésre adott válaszok átlagát társítja⁷². Az átlagérték „buktatóinak” elkerülése érdekében megvizsgálom mindkét változó eloszlását is.

Az „otthonosság” érzése a kijelentésblokk összesítése alapján is meghatározó jellemzője a csíkiaknak. A változó számtani átlaga 4,49, mediánja 5 (Vagyis a válaszadók több mint fele „tökéletesen egyetért” választ adta az „otthonossághoz” tartozó minikét kijelentésre). Amint az alábbi hisztogrammon is látszik, a normálhoz képest erőteljes jobboldali asszimetriát mutat a normál eloszlás görbéje.⁷³

10. ábra. Az "otthonosság" változó hisztogramja

kijelentés 1-es módusza igazolja, ahol a válaszadók közül a legtöbben kijelentéssel való teljes egyet nem értést választották.

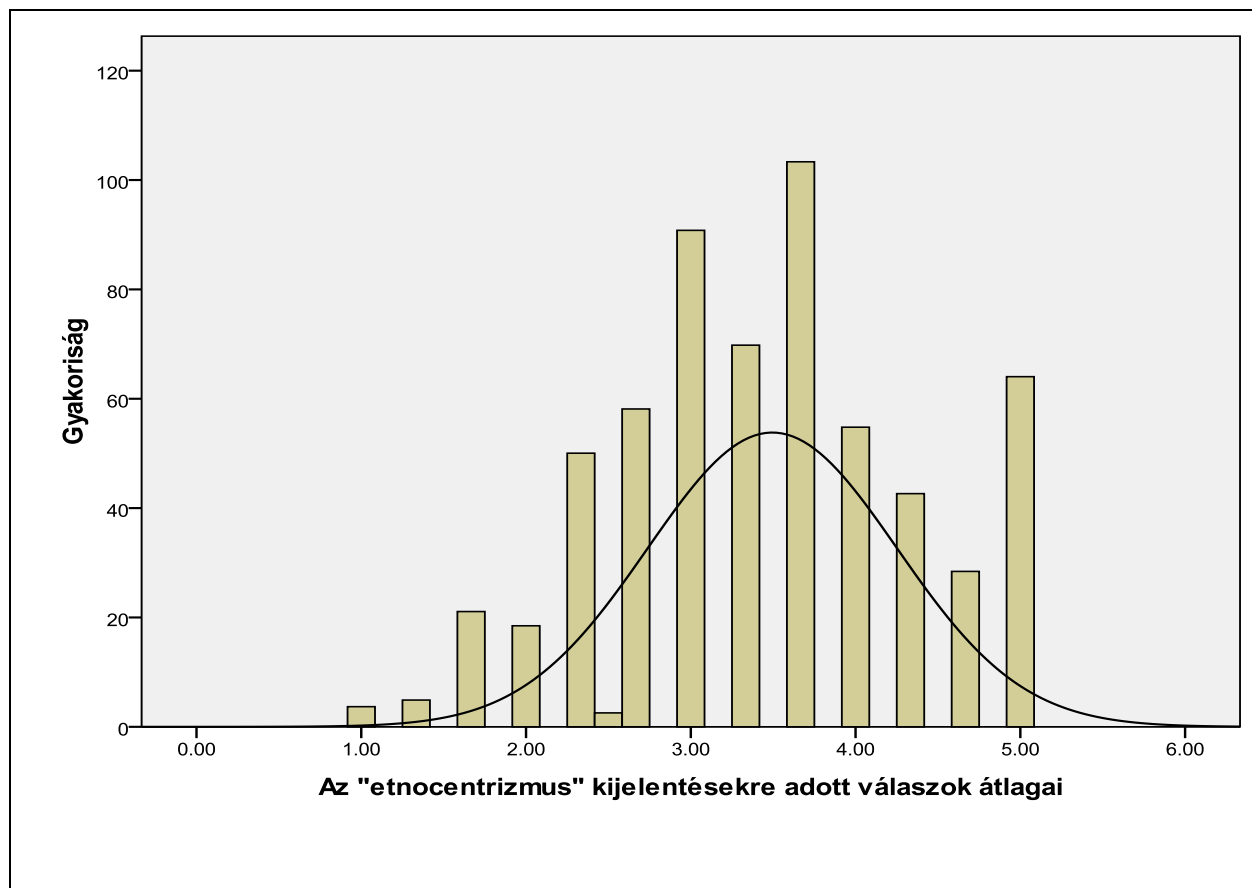
⁷² “A mai Székelyföldön vannak dolgok, amelyek miatt szégyellem magam” kérdés esetében természetesen a változók átkódolásával megfordítottam a válaszok értékeinek sorrendjét, hogy - akárcsak a többi kérdés esetében - az 1-es érték az etnocentrista beállítódás hiányát, az 5-ös érték pedig ennek túlzott meglétét jelentse.

⁷³ A ferdeségi mutató értéke: -1,587, a csúcossági mutató értéke pedig: 2,822

Forrás: saját kutatás eredményei

Más képet kapunk azonban az „etnocentrizmus” eloszlásáról. Az átlag ezúttal 3,42, a medián 3,33, a módusz pedig 3,67. Ezek az értékek ezt sugallják, hogy ezúttal a normál eloszláshoz közelítő hisztogramot kapunk, amit az alábbi ábra meg is erősít⁷⁴:

11. ábra. Az "etnocentrizmus" változó hisztogramja

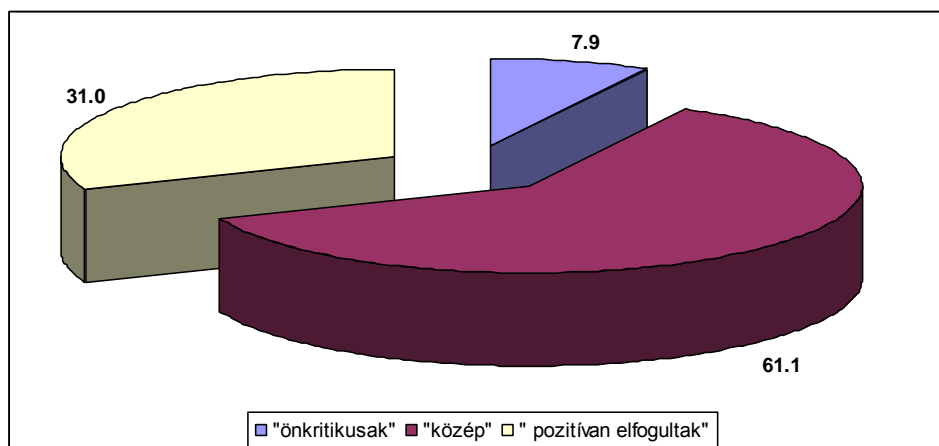
Forrás: saját kutatás eredményei

A kapott eredmények egyértelmű képet mutatnak: a csíkiaknak rendkívül erős az otthon-szeretete, annak a kis „országának”, Székelyföldnek, amelynek Csík is szerves része megkérdő-jelezhetetlen vonzereje van számukra. Ez a hazaszeretet azonban többségében nem hordoz zárt szemléletű, etnocentrista attitűdöt. A kritikátlan önreflexió tekintetében sokkal kevésbé kapunk egyértelmű képet, mint az „otthon-szeretet” esetében, a válaszok megközelítik a normál eloszlást, tehát a többség, a megkérdezettek 61,1%-a ezeknek a kérdéseknek a tekintetében a „közép-mezőnyben” (2,33-3,66 közötti átlagértékkel) helyezkedik el. 31%-uk kapott a három kijelen-tésre adott válasz átlagaként 3,66-5 közötti értéket, ők meglátásom szerint túllépnek a lokál-

⁷⁴ A ferdeségi mutató értéke: -0,049, a csúcossági mutató értéke pedig: 0,522

patriotizmus „normális” keretein. Végül a skála alsó harmadában a válaszadók 7,9%-a helyezkedik el, ők azok, akik a leginkább kritikusan tekintenek önmagukra, mint székely nemzetre.

12. ábra. A válaszadók százalékos megoszlása az "etnocentrista" változó alapján

Forrás: saját kutatás eredményei

Amint a következő táblázat adatai is mutatják, nyilvánvaló a fordított összefüggés az iskolai végzettség és etnocentrista változó között⁷⁵. A „önkritikusok”-hoz legnagyobb arányban a főiskolát és egyetemet végzettek tartoznak, ezzel szemben a „pozitívan elfogultak”-hoz legnagyobb arányban a 8 általánossal vagy kevesebbrel, illetve a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők csatlakoznak. Az iskolai végzettséggel a „közép” kategóriába tartozók aránya is jól láthatóan növekszik.

8. táblázat: Az iskolai végzettség kapcsolata az „etnocentrizmus” változóval

	„Önkritikusak”	„Közép”	„Pozitívan elfogultak”	Összesen
8 általános vagy kevesebb	4,5%	51,9%	43,6%	100%
Szakmunkásképző	5,6%	54,7%	39,8%	100%
Érettségi, technikum	8,6%	65,3%	26,1%	100%
Főiskola, egyetem	15,6%	75%	9,4%	100%

Forrás: saját kutatás eredményei

A fenti eredmények mintegy megismétlik Gereben Ferencnek 1998-as erdélyi kutatási eredményeit. A nemzeti önképpel kapcsolatos vizsgálatai akkor azt mutatták ki, hogy „a legmarkánsabb társadalmi arculattal a vegyes (jó és rossz tulajdonságokat egyaránt felvonultató)

⁷⁵ $p < 0,001$, $\gamma = -0,366$

választípus rendelkezett. (...) az iskolázottság és az olvasottság szintjének emelkedésével az egymásnak feszülő jó és rossz tulajdonságok dinamikus egyensúlya kap egyre nagyobb hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy szociológiai értelemben legjobban az a magyarságkép-típus ‘vizsgáljuk’, amelyik az önértéktudatot az önkritikával képes társítani” (Gereben 2000:78)

Az életkor növekedésével enyhén nő azoknak a száma, akik a „pozitívan elfogultak” táborába tartoznak⁷⁶, a lakhely típusa (falun él vagy Csíkszeredában) azonban gyakorlatilag semmilyen különbséget nem mutat az etnocentrizmus tekintetében:

9. táblázat: Az „etnocentrizmus” változó kategóriának lakhely típusa szerinti százalékos megoszlása

Lakhely típusa	Az „etnocentrizmus” változó kategóriái			
	„Önkritikusak”	„Közép”	„Pozitívan elfogultak”	Összesen
Falu	7,2%	60,2%	32,6%	100%
Csíkszereda	9,2%	63,1%	27,7%	100%

Forrás: saját kutatás eredményei

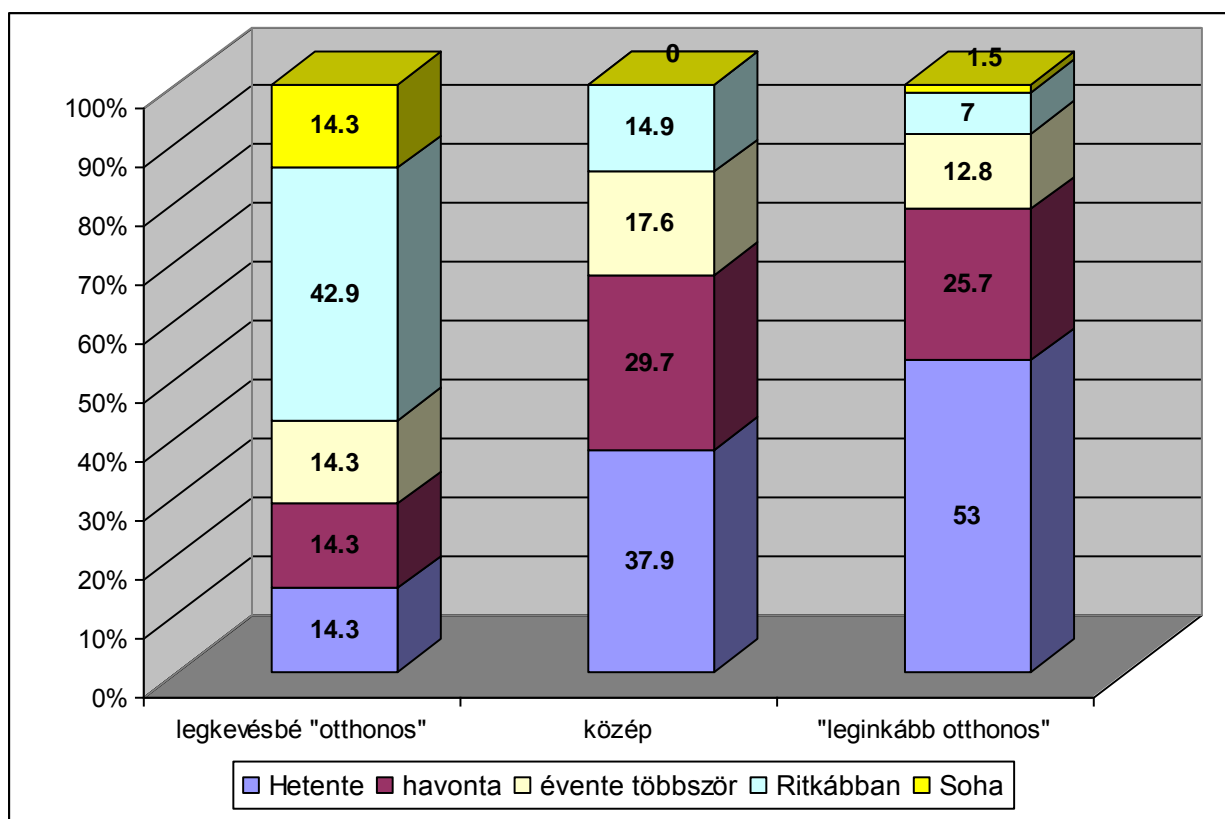
A 4.2-es fejezetben megfogalmazott hipotézisem szerint összefüggés van a székely identitást hangsúlyozó, esetleges etnocentrista attitűdök és a vallásosság különböző dimenziói között. Nézzük tehát, hogy mit mutatnak a kutatási eredmények. Kezdetben azt vizsgáljuk meg, hogy létezik-e kapcsolat az „otthonosság”, az „etnocentrizmus” változók és a templombajárási gyakoriság között.

Az „otthonosság” változó esetében egyértelmű, szignifikáns⁷⁷ kapcsolatról beszélhetünk: Azok, akik leginkább vallják azt, hogy szívesebben lakói Székelyföldnek, mint a világ bármely más térségének, és akik a leginkább egyetértenek azzal, hogy mindent figyelembe véve Székelyföld jobb térség, mint Románia legtöbb térsége, azok lényegesen gyakrabban járnak szentmisére, mint azok, akik ezekben a kérdésekben az „egyet is ért meg nem is” bizonytalan álláspontra helyezkednek. (Az „otthonosság” változó értékeinek jobboldali aszimmetriája miatt a „legkevésbé otthonos” kategóriába olyan kevés személy került, hogy - bármilyen látványos különbségeket is mutatnak - az értékek értelmezését ajánlatos elkerülni)

⁷⁶ $p < 0,00$, $r = 0,155$

⁷⁷ $p < 0,001$, $\text{gamma} = 0,302$. Mivel az „otthonosság” változó értékei jelentősen eltérnek a normál eloszlástól, a szignifikancia és gamma értékei pontatlanok lehetnek.

13. ábra. Az "otthonosság" változó kategóriái és a templombajárási gyakoriság

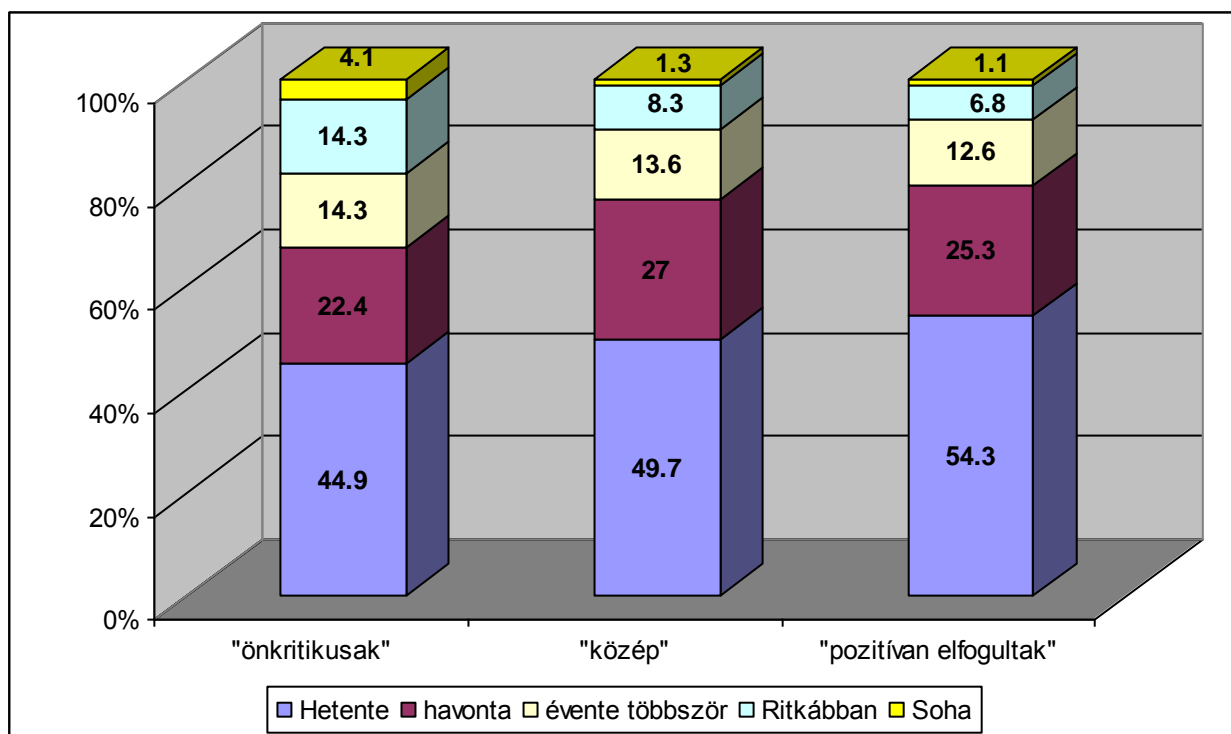

Forrás: saját kutatás eredményei

Nem kapunk azonban egyértelmű összefüggést az „etnocentrista” változó hatásáról a templombajárási gyakoriságra. A változó különböző kategóriáihoz tartozók templombajárási szokásai közt elenyésző a különbség, az összefüggés nem tekinthetjük szignifikánsnak.⁷⁸

⁷⁸ P=0,110

14. ábra. Az "etnocentrizmus" változó kategóriái és templombjárási gyakoriság kapcsolata

Forrás: saját kutatás eredményei

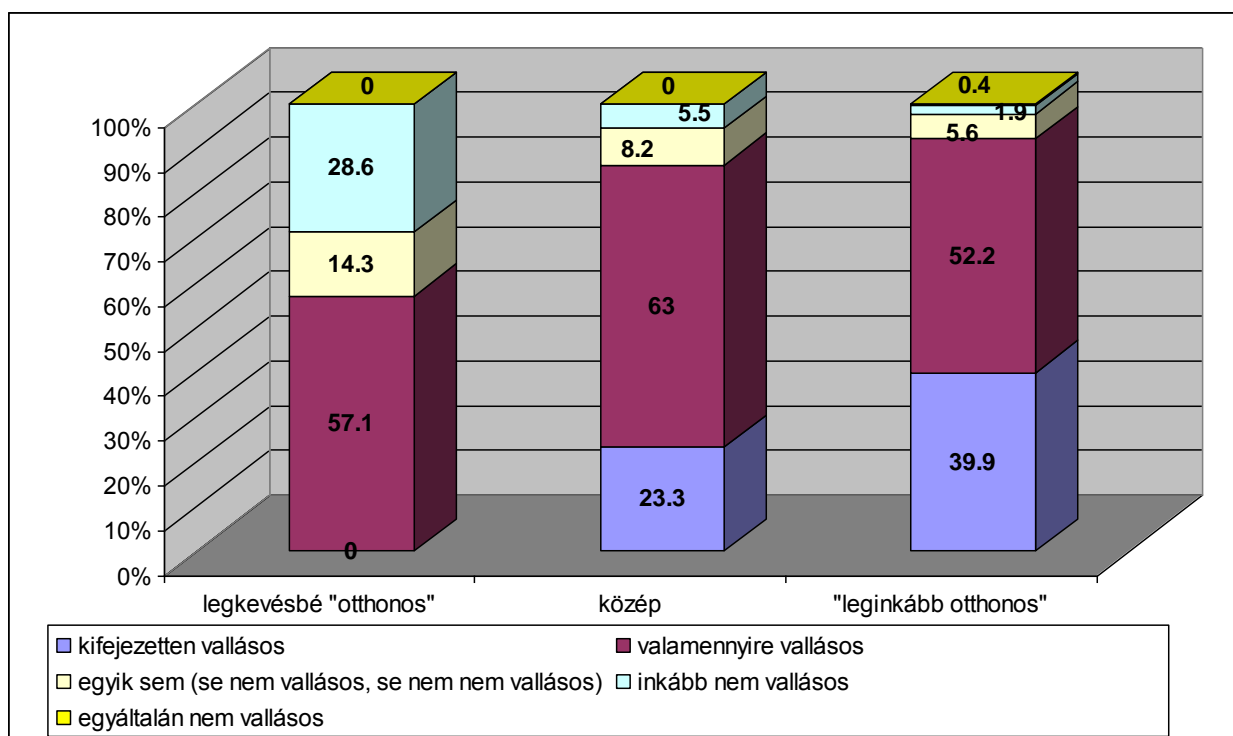
Az „otthonosság” és „etnocentrizmus” változók eltérő hatása a vallásosságra részben megismétlődik a hitre vonatkozó összefüggésekkel is. Ugyan az „otthonosság” és istenhit, valamint Jézus-hit közötti kapcsolatok is szignifikánsak⁷⁹ (minél inkább a két változó jobboldali értékkategóriához tartozik valaki, annál nagyobb határozottsággal hisz Istenben és Jézusban), az „otthonosság” hatása sokkal erősebb és biztosabb, mint az „etnocentrizmus”-é. A vizsgálatokat folytathatjuk a vallásosság más dimenziói mentén is. A vallásos önbesorolás kapcsolata a két változóval tovább erősíti az eddig kapott képet. Az „otthonosság” ezúttal jól látható kapcsolatban⁸⁰ áll a vallásosság mutatójával, miközben az „etnocentrizmussal” gyakorlatilag semmilyen összefüggés⁸¹ nem mutatható ki.

⁷⁹ Az „otthonosság” és istenhit esetében $p < 0,001$, $\gamma = 0,356$, az „etnocentrizmus” és istenhit esetében: $p < 0,03$, $\gamma = 0,165$. Az „otthonosság” és Jézus istenségében való hit esetében $p < 0,000$, $\gamma = 0,421$, az „etnocentrizmus” és Jézus istenségében való hit esetében $p < 0,033$, $\gamma = 0,163$

⁸⁰ $p < 0,000$, $\gamma = 0,389$

⁸¹ $P = 0,197$

15. ábra. Az "otthonosság" változó kategóriái és a vallásos önbesorolás kapcsolata

Forrás: saját kutatás eredményei

Végül az eddig kialakult képet egészítsük ki az egyház megítélésének bevonásával. Erre a tényre érdekes módon erőteljesebben hat az „etnocentrizmus” változó, mint az „otthonosság”.⁸² A magyar keresztény nagyegyházak közelmúltbeli fejlődésével az „önkritikusok” elégedetlenek elsősorban, közel 30%-uk tartozik az egyházakat bírálók körébe, míg a „pozitívan elfogultak” aránya ebben a kategóriában nem éri el a 10%-ot sem.

Foglaljuk össze az eddigi eredményeket:

- az „otthonosság” érzése szoros kapcsolatban áll a vallásgyakorlattal és keresztény hittel, a vallásos önbesorolással és részben az egyházzal való megelégedettséggel.
- az „etnocentrizmus” megléte, hiánya vagy „normál” léte semmilyen kapcsolatban nincs azzal, hogy milyen gyakran jár valaki templomba, vallásosnak tartja-e magát vagy sem, gyenge összefüggést mutat a keresztény hittel és határozott összefüggés mutat az egyház kritikus megítélésével.

Hogyan értelmezhetjük a kapott eredményeket? Egyértelműnek tűnik, hogy a hazaszeretet, a lokálpatriotizmus a vallásosság intenzívebb megélésével és kisebb egyházkritikával jár együtt. Mivel a csíkiak nagyon nagy hányada (87%-a) tartozik az „otthonosság” változó felső, Székelyföldet nagyon pozitívan értékelők táborába, egyértelmű, hogy a vallásosság szerves része

⁸²Az „etnocentrizmus” esetén: $p < 0,000$, $\gamma = 0,350$, az „otthonosság” esetében $p < 0,036$, $\gamma = 0,213$

a lokális identitásnak. Minél inkább ragaszkodik valaki lakhelyéhez, minél szívesebben lakója annak és minél több pozitívumát látja, annál inkább vallásos. Az „etnocentrista” attitűdök növekedésével azonban nem rajzolódik ki az Allport féle kapcsolat az előítéletesség és vallásosság közt. A székelység iránt leginkább „elfogultak” és leginkább „kritikusak” egyforma mértékben gyakorolják vallásukat és bár a hitbeli bizonytalanság inkább jellemzi az „önkritikusok” tagjait, mint az „elfogultakét”, ez a többnyire csak annyit jelent, hogy a magasabb iskolai végzettség egyben racionálisabb istenképpel jár együtt. A etnocentrista attitűd ellenkező pólusán állók ugyanakkor megőrzik a kritikus állásfoglalásukat az egyház megítélésekor is.

Az adatok alapján Csík esetében a Gereben Ferenc által megjelenített „pozitív” vallásosság – nemzeti öntudat kapcsolat rajzolódik ki. Az erőteljes otthonszeretet, a „jó itt élni” érzése a vallásosság megélésével is társul, vagyis legnagyobb valószínűség szerint a székelyföldi „otthon”-képbe szervesen beépül a templom, a hit és a vallás gyakorlása. A nacionalista attitűdök azonban nem kapcsolódnak a vallásossághoz. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzeti elfogultságnak nem lehet része a vallás is, de nem jobban, mint az ezekben a kérdésekben leginkább kritikusak életének. Kiindulási hipotézisemet, mely szerint a székely identitást hangsúlyozó, esetleges etnocentrista attitűdök és a vallásosság különböző dimenziói közt összefüggések vannak, fölül kell bírálnom: a vallásosságnak az erőteljes regionális identitással, a lokálpatriotizmussal van kapcsolata, nem pedig etnocentrista attitűdök meglétével vagy hiányával.

6.3. Az intézményes egyház mint a térség intézményrendszerének szerves része

Ebben fejezetben azt mutatom be, hogy az egyház, mint intézmény napjainkban milyen területeken van jelen Csíkban és ezt a jelenlétet hogyan értékelik az itt élők: a 21. század csíki lakói hogyan vélekednek az egyházzal, a papságról, az egyház társadalmi szerepéről.

6.3.1. Egyházi intézményrendszer Csíkban

A teljesség igénye nélkül a következőkben felsorolom a térségben működő legfontosabb egyházi szervezeteket és intézményeket.

- Csík az egyházi adminisztratív beosztás szerint hagyományosan két főesperességre, az Alcsíki- és Felcsíki Főesperességre oszlik. Előbbihez 17 plébánia és 10 filia, utóbbihoz 24 plébánia és 13 filia tartozik

- 1997-től Csíkszeredában van a Gyulafehérvári Érsekség Segédpüspöki Hivatala, a térségben tehát állandó jelleggel püspök is lakik. (A katolikus püspök mellett 1994-től Csíkban székel Hargita és Kovászna megye román ortodox püspöke is.)

- A térségben két katolikus iskola, a Csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium és a Gyimesfelsőlaki Árpádházi Szent Erzsébet Római Katolikus Líceum működik. Az előbbi 1991-ben, az utóbbi 1994-ben kezdte le működését. Ezen kívül 2004-től a Gyulafehérvári Caritas közreműködésével óvodai és iskolai csoportok indultak értelmi fogyatékos gyerekek számára, továbbá - amint korábban már említettem - 2008-tól Csíksomlyón a Dévai Szent Ferenc Alapítvány működtet kollégiumot. A katolikus felnőttképzés legfontosabb helyi szereplői a 2004-ben Csíksomlyón újrainduló KALOT Egyesület, a Caritas Iskola valamint a Pro Educatione Egyesület.

- Az 1989-et követő időszakban Csíkban három további szerzetesrend telepedett meg. 1995-től Csíkszentdomokoson a Segítő Nővérek Kongregációja működtet lelkigyakorlatos házat, Csíksomlyón a klarissza nővérek alapítottak monostort 2000-ben, 2007-ben pedig piarista szerzetesek hozták létre Tanulmányi Házat Csíkszeredában. Rajtuk kívül 1991-ben a Szociális Tétvérek Társasága is újraindította csíkszeredai működését, 2014-ben pedig Hargitafüredön a pálos szerzetesek alapítottak kolostort.

- A térségben a rendszerváltást követően számos szociális-karitatív szervezet kezdett működni. Ezek közül a legfontosabbak az árvaházból kikerülő fiatalok felkarolását vállaló Csibész Alapítvány és a Gyulafehérvári Caritas. Ez utóbbi már a térség legnagyobb szociális

szervezetének tekinthető, több száz alkalmazottat foglalkoztat, tevékenységi területe rendkívül tágas. A rendszeres karitatív akciókon kívül többek között otthoni beteggondozó hálózatot, fogyatékos személyek számára foglalkoztató- és tanácsadó központot, mozgáskompetencia-fejlesztő központot és főként szociális és egészségügyi területre koncentráló felnőttképző intézményt működtet. A Caritas szoros együttműködésben dolgozik a helyi és megyei önkormányzattal, úgy is fogalmazhatunk, hogy a politikai vezetés a térség lakói számára úgy biztosítja a hagyományos állami intézményrendszereken kívüli, ezt kiegészítő szociális szolgáltatásokat, hogy egy egyházi szervezet anyagi, erkölcsi és humán tőkáját integrálja.

2000-től kezdődően Csíkszeredában, a Gyulafehérvári Egyházmegyében egyedülálló módon, a helyi börtön főállású katolikus börtönlelkészt foglalkoztat, szintén ettől az évtől kezdve a csíkszeredai kórházakban - szintén egyedülálló módon - szervezett és rendszeres lelkigondozás történik. 2001-től kezdődően, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Fakultásainak elindulása óta városban egyetemi lelkészség működik, ennek jelenleg főállású egyetemi lelkésze van. Az egyház által működtetett intézmények felsorolásában végül az 1997-ben felszentelt Jakab Antal Tanulmányi Háza emelem ki, amely szállodaként és konferenciaközpontként működik.

A katolikus média legfontosabb helyi szereplői a következők:

- A „Csíki Harangzó” vallásos TV-műsor első adását 1997-ben kezdte el sugározni, ezt követően 13 éven át heti egy óra időtartammal volt követhető a helyi TV műsorában
- A Mária Rádió Csíksomlyói Regionális Stúdiója, amely 2009-től kezdett Csíksomlyóról sugározni
- Krisztus Világossága címmel 1997-ben alakult Csíkban katolikus családi havilap, 13 éven át jelent meg.
- 2007-től kezdve a csíksomlyói ferencesek negyedévente jelentetik meg a Csíksomlyó üzenete című kiadványukat
- A fent említett sajtókiadványokon túl Csíkban számos plébániának van saját kisújságja, értesítője, ugyanakkor a helyi napilap egyikének is van heti vallási rovata, egy oldalnyi terjedelemben
- A helyi médiatermékeken kívül természetesen Csíkban megvásárolhatók a regionális (Vasárnap hetilap és Keresztény Szó havilap) és a magyarországi katolikus sajtótermékeknek egy része.

A lelkiségi mozgalmak és közösségek elterjedése a térségben szintén 1989-et követően kezdődött, ezt megelőzően csupán csíraszerű, földalatti kisközösségi mozgalmi próbálkozásokról beszélhetünk. Hogy a számos, főként külföldi mintára megalapuló helyi közösségi mozgalom

milyen mértékben tudja megszólítani és aktivitásra bírni a helyi közösséget, azt beszámolóik és a helyi plébániák honlapjai alapján nehéz megbecsülni, reményem szerint az empirikus adatfelvétel adhat ehhez némi támpontot.

Az egyház társadalmi szerepeinek felsorolásakor az egyházzól, mint gazdasági szereplőről is beszélnünk kell. A térségben többségében (ha nem is teljességében) zökkenőmentesen zajlottak az ingatlanok, földek, erdők visszaszolgáltatási procedúrái, a folyamat eredményeként az egyház több jelentős közintézménynek, iskolának, kórháznak helyet adó ingatlan tulajdonosa lett. A tulajdonjogok nyújtotta privilégiumok akár közügyeket érintő vétő-joggal is felruházzák az egyház képviselőit. Ugyanakkor, amint korábban már említettem, a pünkösdi csíksomlyói búcsú, valamint az egész évben Csíksomlyóra irányuló vallási turizmus jelentős direkt és indirekt gazdasági potenciált jelent a térség számára.

Az egyház társadalmi szerepvállalásakor fontos kiemelnünk azt a tényt is, hogy évszázadokon át szinte kizárólagosan az egyház töltötte be a közösségi narrátor szerepét, a *Histora Domusok* révén a közösség történetének rögzítését vállalta föl, és amint köztudott a 19. század végéig kizárólagosan az egyház végezte az anyakönyvezetést is. Az egyház tehát dokumentációs szerv, az az intézmény, amely a térségben a legtöbb írott információt őrzött meg a csíkiak történelméről.

Végül az egyház épített örökségéről sem szabad megfeledkeznünk. A csíki templomok a „nyugati műveltség legkeletibb határait jelző őrtornyok”, a „nyugatias kultúra bizonyítékai”, a „Nyugathoz való hajdani szerves odatartozás emlékei”, (Tánczos 2000:17-18) és mint ilyenek a térség műemlékeinek jelentős hányadát alkotják.

Az egyház tehát számos téren meghatározta, illetve befolyással bírt Csík társadalmának alakulására. Tanítása, életszemlélete, kultúrája áthatotta az itt élők gondolkodását, papok, szerzetesek vállaltak közéleti és politikai szerepeket, az oktatás, nevelés és magaskultúra legfontosabb térségi szereplői voltak, ugyanakkor írott történelmi emlékezet legfontosabb intézménye. Kiemelkedő tevékenységet folytatott és folytat a szociális ellátás területén, a 20. században ugyanakkor az egyház tekinthető a legerőteljesebb magyar nemzetiségi intézménynek is.

6.3.2. Az egyház megítélése, társadalmi legitimitációja a mában

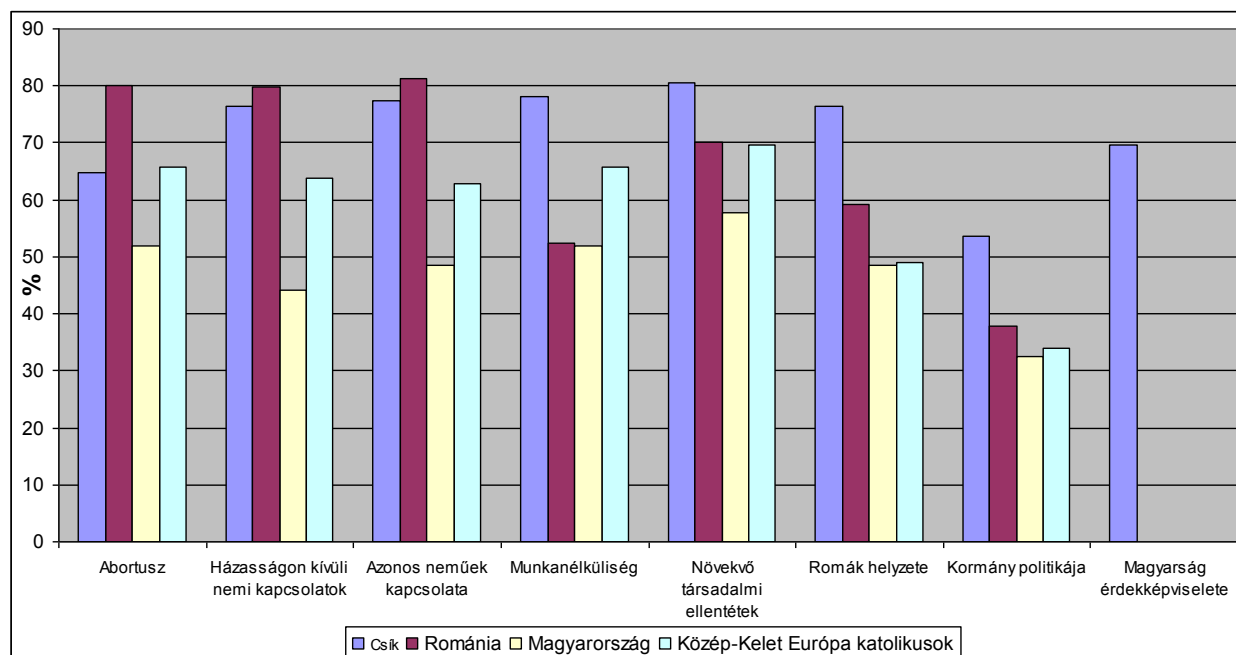
1. Az egyház tanításának hatását az itt élők hitrendszerére a 6.1.2-es fejezetben részletesen elemeztem, ez alapján egyértelműen állítható, hogy a keresztény hitek alkotják az itt élők világképének meghatározó részét. Az egyház által közvetített *kultúráról, hit- és erkölcsrendszerről* elég nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy Csík lakóinak életében látens vagy többé-kevésbé manifeszt módon, de meghatározóan jelen van. A bevezető fejezetben említettem,

hogy az empirikus adatfelvétel során Csíkban gyakorlatilag nem találtam következetes ateistát, vagyis olyan személyt, aki mind hitében, mind pedig cselekedeteiben függetleníteni magát a keresztény hitrendszerrel, hagyományoktól és szokásoktól. Ezt a jelenséget röviden részletezem. A felmérés során csupán 2 személy állította magáról azt, hogy nem hisz Istenben, további 16, hogy nem tudja, hogy van-e Isten és nem is hiszi, hogy ez bármilyen módon kideríthető lenne. A két kategória a megkérdezettek elenyésző, 2,9%-át alkotja. A továbbiakban azonban erről az első látásra hitetlennek nevezhető csoportról is kiderül, hogy meglehetősen ellentmondásos a látszólagos ateizmusuk: 53,2%-uk (!) hisz a csíksomlyói Szűzanya segítő erejében, a 18-ból csupán 1 személy állítja azt, hogy soha nem vesz részt szentmisén (de hárman körülük, hetente, további hárman pedig havonta járnak szentmisére), 52,6%-uk évente részt vesz a Csíksomlyói Pünkösdi Búcsún és csak ketten mondják azt, hogy soha nem imádkoznak a Csíksomlyói Kegyetemplomban. Közülük senki (!) sem állítja, hogy soha nem szokott imádkozni és több mint 88%-uk minden évben fogadja a házszentelést. Gyakorlatilag tehát nem beszélhetünk hitlenségről és még kevésbé teljes függetlenedésről az egyház által közvetített kultúrától.

Más kérdés azonban, hogy a hívek tulajdonképpen hogyan gondolkodnak az egyházzal, mit várnak el tőle, mekkora joghatósággal ruházzák fel? Racionális mérlegelés nyomán, vagyis nem csupán az öröklött kulturális hagyomány által meghatározottan, a társadalom és saját életük mely területein szeretnék, ha az egyház aktívan jelen lenne és véleményt formálna?

Az empirikus adatfelvétel 25. számú kérdésblokkja azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek helyesnek tartják-e, ha az egyház véleményt nyilvánít olyan kérdésekben, amelyek nem tartoznak szorosan az evangéliumi öröm hirdetéséhez, de amelyek esetenként komoly erkölcsi és / vagy társadalmi problémákat vetnek fel. Az eredmények egy része összehasonlítható az Aufbruch 2007-es, Közép-Kelet Európa országaiban végzett eredményeivel. Az adatok érdekes jelenségekre hívják fel a figyelmünket. Látható, hogy az egyháznak véleménynyilvánító jogot adók igencsak nagy számban élnek Csíkban, ugyanakkor a kimagasló romániai adatok hívják föl a figyelmünket. Az eddigiek tükrében talán nem meglepő, hogy a kérdések mindegyikében a csíki vagy romániai válaszadók támogatják leginkább az egyház szerepvállalását, a kettőjük közti elsőbbség azonban megoszlik.

16. ábra. Helyesnek tartja-e Ön azt, hogy az egyház véleményt nyilvánítson a következő kérdésekben?

Forrás: Aufbruch 2007, saját kutatás eredményei

A romániai válaszadók az erkölcsi kérdéseket – abortuszt, házasságon kívüli nemi kapcsolatokat és homoszexualitást - érintően gondolják a csikiaknál némileg magasabb arányban azt, hogy helyes, ha az egyház véleményt formál ezekről a kérdésekről. A főként társadalmi jellegű kérdéseknél – növekvő társadalmi ellentétek, romák helyzete, kormány politikája (és a magyarság érdekképviselete – ez utóbbiról természetesen csak csiki adataink vannak) – megfordul az elsőbbség sorrendje és Csík lakóinak esetében kapjuk a legmagasabb értékeket. A román ortodox egyház köztudottan szoros kapcsolatot ápol a román politikummal, ennek ellenére, vagy pontosan ezért nem meglepő, hogy a romániaiak ezekben az esetekben is magasabb értékeket mutatnak, mint a magyarországiak, vagy akár a Közép-Kelet Európai katolikusok, de úgy tűnik, hogy Csíkban még ennél is fontosabb társadalmi szerepet szánnak az egyháznak. Az 1998-as Aufbruch-Kerkai vizsgálatban az erdélyi magyarok 43%-a értett azzal egyet, hogy a katolikus egyház hallassa a hangját a kormány politikájának kérdésében is. Az eredmények elemzésekor Tomka Miklós kiemelte, hogy „az erdélyi magyarság számára az egyházak a kisebbségi lét legfontosabb társadalmi intézményei közé tartoznak.” (Tomka 2000:31) Az egyház hagyományos jelenléte a csiki társadalom szociális és nemzeti identitást megőrző tevékenységeiben, az egyháznak a társadalom problémáit enyhíteni kívánó próbálkozásai úgy tűnik, hogy a helyiek szemléletében ezt helyeslő, ezt természetesnek tartó attitűdöt hozott létre 2010-ben is.

Az országok közti összehasonlításban elfoglalt első hely természetesen nem jelenti azt, hogy Csíkban az egyház legfontosabb feladatának a társadalmi és politikai kérdésekben történő állásfoglalást tekintenék. Ellenkezőleg: a fenti táblázatból is jól látszik, hogy az egyház állásfoglalását a kormány politikai kérdéseiben jóval kevesebben támogatják, mint az erkölcsi kérdésekben való véleménynyilvánítást. Azzal a vélekedéssel pl., hogy az „Egyház feladata az, hogy lelki vigasztalás nyújtson” szinte minden megkérdezett tökéletesen egyetért. Egy 1-től 5-ig terjedő skálán adott válaszok átlaga erre kérdésre 4,92 (5-ös azt jelenti, hogy tökéletesen egyetért, 1, hogy egyáltalán nem ért egyet). Ezzel szemben csupán 3,44-es átlagot kapott az az állítás, hogy az „egyház feladata, hogy irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben”. Föltehetjük a kérdést, hogy a hívek egyházképében, az egyházzal és, feladatairól való elképzeléseikben körvonalazhatók-e belső struktúrák, vagyis osztályozhatók-e az egyházzal szembeni elvárások. A választ a kérdőív 22. számú kérdésblokkjának bevonásával és a főkomponens-elemzés módszerének alkalmazásával próbálom megtalálni. A többszörös rotált faktormátrix a következő eredményt mutatja:

10. táblázat. Az egyház szerepeinek rotált faktorsúlymátrixa

	„Az egyház, mint lelkipásztor”	„Az egyház, mint társadalmi-politikai szereplő”	„Az egyház, mint az erkölcsi értékek védője”
Az egyháznak az a feladata, hogy támogassa az emberi kapcsolatokat	.756	.146	-.065
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymás kölcsönös tiszteletére nevelje	.754	.049	.019
Az egyháznak az a feladata, hogy lelki vigasztalást nyújtson	.720	.019	.014
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymással kibékítse	.718	.209	.060
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket a nélkülözők segítésére nevelje	.701	.224	.028
Az egyháznak az a feladata, hogy hitre neveljen	.588	.123	.013
Az a feladata, hogy irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben	.163	.786	.021
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a romániai magyarság képviselőjének politikája kérdésében?	.051	.734	.050
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a kormány politikája kérdésében?	-.003	.732	.298
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy társadalmilag fontos kérdésekben nyilvánosan állást foglaljon	.308	.681	.098
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy részt vegyen a településünket érintő fontos döntések meghozatalában	.332	.675	.041
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a abortusz/ terhesség-megszakítás kérdésében?	.014	.065	.845
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a házasságon kívüli nemi kapcsolatok kérdésében?	.023	.146	.841
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít az azonos neműek kapcsolata kérdésében?	.051	.114	.814

Forrás: saját kutatás eredményei

Láthatjuk, hogy a főkomponens-elemzés módszere az egyház feladatairól való vélekedések tág körében három faktort különböztet meg. Az első faktorba azok a vélemények kerültek, amely szerint az egyháznak a feladata elsősorban a klasszikus értelemben vett lelkipásztori feladatok, vagyis a hirdetés mellett az emberi kapcsolatok ápolása, az emberek közötti harmónia megteremtése és lelki vigasz nyújtása. Ezért ennek a faktornak „Az egyház, mint lelkipásztor” elnevezést adtam. A második faktor alá gyülekeztek azok a vélekedések, amely szerint az egyháznak föl kell szólalnia és irányt kell mutatnia politikai kérdésekben, valamint részt kell vegyen a helyi közéletben. Ezt a faktort „Az egyház, mint társadalmi-politikai szereplő” elnevezéssel illetttem. Végül, a harmadik faktor tartalmazza azt a meggyőződést, amely szerint helyes, ha az egyház az általa hirdetett erkölcsi normák megszegése esetén felszólal, ezért ez a faktor „Az egyház, mint az erkölcsi értékek védője” elnevezést kapta.

Kézenfekvőnek mutatkozik a kérdés, hogy a faktorok által körvonalazott egyház iránti elvárások típusai milyen tulajdonságokkal rendelkező hívek sajátjai. A három elvárás-típus faktorértékei nem mutatnak szignifikáns összefüggéseket sem a nemmel, sem a jövedelemmel, sem az iskolai végzettséggel, sem pedig a megkérdezettek lakóhelyének típusával. Egyedül az életkornál mutatható ki összefüggés, ezzel azonban mindhárom faktor szignifikáns⁸³, viszonylag gyenge erősségű összefüggést mutat. Ebből csupán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az életkor növekedésével a hívek mindhárom területen növekvő teret adnának az egyház tevékenységének. A legerősebb összefüggés a második, „Az egyház, mint társadalmi-politikai szereplő” faktorról mutatkozik, így a következtetésünket azzal egészíthetjük ki, hogy az egyház legvitatottabb tevékenységi területe legnagyobb valószínűséggel az idősebb korosztályban talál leginkább támogatókra. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lenne magyarázat arra, hogy a hívek mi alapján támasztják egyház iránti elvárásaikat a három típus szerint; a klasszikus szocio-demográfiai változókkal való összefüggések hiánya csupán arra hívja föl figyelmünket, hogy a hívek magatartása mögött más jellegű indokok, illetve széles vélekedésskála húzódik meg. Az indokok, rejtett attitűdök megtalálása azonban továbbkeresésre sarkall, annak ellenére, hogy tudatában vagyok annak, hogy ezek felfedésére nem biztos, hogy elégséges az alkalmazott kérdőív.

Az egyház iránti elvárások további meghatározója az lehet, hogy a megkérdezett hívek milyen kapcsolatban vannak azzal az egyházzal, amelyről véleményüket megfogalmazzák. Feltételezhetjük, hogy valaki minél szorosabb kapcsolatot ápol az egyházzal, minél gyakrabban vesz részt ennek liturgikus és egyéb közösségi eseményein, annál szélesebb jogkörrel ruházza fel.

⁸³ Minhárom esetben $p < 0,00$, az első faktor esetében $r = 0,196$, a második faktor esetében $r = 0,282$, a harmadik faktor esetében $r = 0,185$

Elsőként az egyének egyházzal tartott kapcsolatának szubjektív önértékelését mérő 40. számú kérdést használom. Az „Érzése szerint Ön az egyházzal nagyon szoros-, szoros-, laza-, vagy semmilyen kapcsolatban nincs” kérdésre adott válaszok szignifikáns összefüggést⁸⁴ mutatnak mindhárom faktorról, leggyengébbet „az egyház, mint lelkipásztor” faktorról, közepeset „az egyház, mint társadalmi-politikai szereplő” faktorról és legerősebbet „az egyház, mint erkölcsi értékek védője” faktorról. Az egyházzal való kapcsolat szorossága tehát meghatározó módon jelen van a hívek egyházzal való véleményformálásában: minél szorosabb kapcsolatban áll valaki az egyházzal, annál tágasabban szabja az egyház feladatkörét és helyesli ennek tevékenységét. Az egyházzal laza vagy semmilyen kapcsolatot fenn nem tartók erőteljes tiltakozása az ellen, hogy az egyház erkölcsi kérdésekben állást foglaljon azt sugallja (sajnos bizonyítani nem tudom), hogy ezek a hívek esetenként az egyház által el nem fogadott magatartásuk (pl. válás és újraházasodás) miatt szakították meg kapcsolatukat az egyházzal.

Hasonló eredményt kapunk, ha a faktorok és a templombajárási gyakoriság kapcsolatát vizsgáljuk. Akárcsak az egyházzal való kapcsolat szorossága esetében, itt is azt láthatjuk, hogy minél gyakrabban jár valaki templomba, annál inkább helyesli az egyház templomon kívüli cselekvő magatartását⁸⁵. A kapcsolat szorossága ez esetben is a harmadik faktor esetében a legerősebb. Az egyházzal tartott kapcsolat szorosságának hatását az egyházzal alkotott véleményre még egy kérdés segítségével ellenőriztem. Egy korábban bevezetett változó – „A lehetséges nyolcból a közösségi vallásgyakorlat hány formáját gyakorolja?” - tovább erősíti az eddig kapott eredményeket. Minél több típusú egyházi rendezvényen vesz részt valaki, annál szorosabb kapcsolaterősségi értékeket kapunk a második és harmadik faktorról.⁸⁶ Itt is megfigyelhető, hogy az egyházzal kapcsolatot nem ápolók hevesebben tiltakoznak az ellen, hogy az egyház erkölcsi kérdéseket érintő dolgokban állást foglaljon, minthogy részt vegyen a társadalmi és politikai véleményformálásban és döntéshozatalban. Mindez tovább erősíti a jelen körülmények között ellenőrizhetetlen feltételezésemet, hogy Csíkban szoros kapcsolat van az egyháztól való távolmaradás és az egyháznak az általa helytelenített erkölcsi magatartású személyekhez való viszonyulása közt.

Végül az egyházzal alkotott kognitív, elvi és általános megfogalmazások alapján létrejövő képet a 26. számú kérdésblokkra adott válaszok bemutatásával zárom. Itt ismét lehetőségünk lett

⁸⁴ Az első faktor esetében $p < 0.022$, eta négyzet = 0,016, a második faktor esetében $p < 0.01$, eta négyzet = 0,026, a harmadik faktor esetében $p < 0.00$, eta négyzet = 0,063

⁸⁵ Az első faktor esetében $p < 0.02$, eta négyzet = 0,022, a második faktor esetében $p < 0.02$, eta négyzet = 0,024, a harmadik faktor esetében $p < 0.00$, eta négyzet = 0,057

⁸⁶ Az első faktorról nincs szignifikáns kapcsolat, a második faktor esetében $p < 0.044$, $r = 0,082$, a harmadik faktor esetében $p < 0.00$, $r = 0,234$

volna összehasonlításokat végezni az Aufbruch 2007-es vizsgálat adataival, de sajnos az eredményeket tartalmazó könyv (Tomka – Zulehner 2008:139-141) ezekben a kérdésekben elírásokat, értelmezhetetlen eredményeket közöl.⁸⁷ Egy kérdés esetében korábbi, 1998-as vizsgálat, az Aufbruch-Kerkai felmérés erdélyi eredményei is rendelkezésünkre állnak. A kérdésblokk ellentétpárokat állít föl, a válaszadókat arra kéri, hogy a két ellentétpár között egy 1-től 5-ig terjedő skálán helyezték el véleményüket. A Csíkban mért eredmények a következők:

11. táblázat. Az egyház megítélése

1	2	3	4	5	Összesen	A válaszértékek átlaga
Az egyházat mindenek előtt a földi hatalom érdekli				Az egyházat mindenek előtt a túlvilági üdvösség érdekli		
10,7%	4,2%	32,7%	14,2%	38,3%	100%	3,67
Az egyház a szegények és a hatalomnélküliek szövetségese				Az egyház a gazdagok és a hatalmasok szövetségese		
37,5	13,6%	37,9%	5,3%	5,6%	100%	2,23
Csíkban az egyház gazdag				Csíkban az egyház szegény		
19,2%	11,9%	54%	5,5%	9,5%	100%	2,72

Forrás: saját kutatás eredményei

Látható, hogy az átlagértékek mindhárom kérdés esetében elmozdulnak a középértéktől, az első kérdés esetében az „Egyházat mindenek előtt a túlvilági üdvösség érdekli”, a második kérdés esetében pedig az „Egyház a szegények és hatalomnélküliek szövetségese” irányába. (Az Aufbruch-Kerkai 1998-as, egész Erdély magyarságára vonatkozó felmérésének eredménye szerint az egyház megítélése ebben a kérdésben akkor némileg határozottabb volt: az egyház a szegények és hatalomnélküliek természetes szövetségese véleményt a megkérdezettek 43%-a képviselte, az ellenvéleményt, miszerint az egyház a gazdagok és hatalmasok természetes szövetségese lenne 13%.) (Tomka 2000:28) Az eredmények értelmezésekor azonban az átlagértékek mellett figyelembe kell vegyük a három kérdésre adott válaszok közti eltéréseket is. Az első két

⁸⁷ Valószínűleg az adattáblázatokat összeállító szerkesztő, adatbevivő hibájából mindhárom kérdésre adott válasznál ugyanazok az eredmények szerepelnek, ráadásul a százalékos arányok összeadásakor nem kapunk 100%-ot.

kérdés esetében a bizonytalanok (3-as értéket bejelölők) közel annyian vannak, mint a határozottan az egyik végletet – az egyház pozitív megítélést - választók. A harmadik kérdés esetében azonban látványosan magas a bizonytalanok száma. Az eltérés magyarázatát abban látom, hogy az első két kérdés esetében egyértelmű, hogy a két végletet képviselő állításból melyik pozitív kicsengésű az egyház számára. A harmadik kérdésben nem egyértelmű, hogy minek is lenne pozitív töltete: ha Csíkban az egyház gazdag, vagy pedig szegény lenne. Az erre a kérdésre adott nagyszámú bizonytalan válasz egy további kérdést vet fel: Vajon a válaszadók véleményük megfogalmazásakor saját tapasztalataikra, esetleg érzéseikre támaszkodtak, vagy pedig arra a belső késztetésükre, hogy egyházzal jót szabad és kell mondaniuk? A nagyfokú bizonytalanság abban kérdésben, amikor nem egyértelműen eldönthető, hogy mi fest pozitív képet az egyházzal, számomra az utóbbi lehetőséget sugallja, de természetesen továbbra is nyitva hagyja a kérdést, hogy miért éreznek késztetést az emberek arra, hogy az egyházzal jót mondjanak? Az egyházat kedvelők „kritikától való ódzkodásának” jelenségére Gereben Ferenc is fölfigyelt magyarországi kutatási során, annyi különbséggel, hogy ott már jelentős csoportot alkotnak azok is, akik viszont szinte csak az egyház negatívumait emelik ki. A mélyinterjúkra alapozott vizsgálataiban során dichotomikus egyházkép, egyfajta „fekete-fehér” gondolkodásmód rajzolódott ki: „akik a Katolikus Egyházat alapvetően pozitívan ítélik meg, meglehetősen ódzkodnak a kritikától, akik viszont markánsan kritizálnak, nem nagyon tudnak róla jót (is) mondani. Vagyis alapjában mintha két szélsőséges megítélés feszülne egymásnak: egy olyan tábor, amely sokszor látja ugyan a hiányosságokat, de különböző okokból (esetleg rosszul értelmezett lojalitásból? a kommunista korszak egyházüldözése emléke miatt? tekintélytiszteltésből?) alig fejt ki kritikát; és egy olyan, amely erősen individuális (és nem ritkán ateista) attitűddel kritizál, számon kér és ostoroz, de képtelen az építő kritikához szükséges differenciáltabb, a pozitívumokat is ‘megengedő’ magatartásra.” (Gereben 2004: 89)

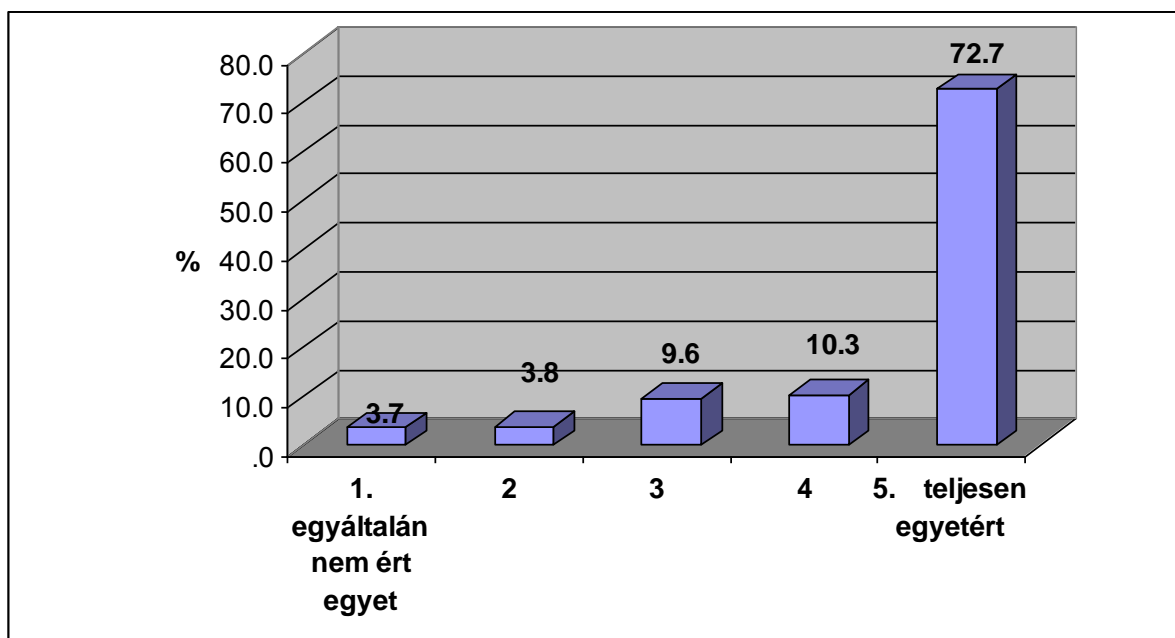
Mindez természetesen nem húzza át az egyház pozitív megítéléséről alkotott képet, csupán fölhívja a figyelmünket arra, hogy egyes kérdésekre kapott válaszokat nem mindig lehet direkt módon értelmezni, hanem esetleges további látens magyarázatokat is lehet és kell keresni.

Összefoglalva: Csíkban az egyháznak hívekre gyakorolt hatása a kultúra, hit- és erkölcsrendszer területén kétségbevonhatatlan. A térség lakói kiemelkedő módon támogatják, hogy az egyház életük olyan területén is tevékenykedjen és véleményt formáljon, ami nem tartozik szorosan a pasztorációhoz. Ezt a támogató magatartást elsősorban az egyházzal való kapcsolat-tartás, a templombajárási gyakoriság határozza meg, úgy is mondhatjuk, hogy minél közelebből ismeri valaki az egyház tevékenységét, minél intenzívebb kapcsolatban áll vele, annál pozitívabb

képpel rendelkezik róla, vagy annál nagyobb belső készletet érez, hogy az egyházzal jól megismerkedjen.

2. Akárcsak a bevezető fejezetben az egyház társadalmi hatását az *egyházi személyek* szerepével, a róluk alkotott kép bemutatásával folytatom. Erre a kérdőív két kérdése ad lehetőséget. Az első – Személyiségüktől függetlenül a papokat tisztelni kell (66/201-es számú kérdés) – a papságnak az esetleges egyéni konfliktusokon, kapcsolati nehézségeken túlmutató univerzális szimbolikus tőkéjét szándékozott felmérni. A kapott eredmények önmagukért beszélnek.

17. ábra. Egyetértés azzal a kijelentéssel, hogy „Személyiségüktől függetlenül a papokat tisztelni kell.”

Forrás: saját kutatás eredményei

A megkérdezettek több mint 70%-a ért teljesen egyet azzal, hogy - némi átfogalmazással és átértelmezéssel – a papokat elsősorban nem egyéni személyiségjegyeik miatt kell tisztelni, hanem a papi státusáért, vagyis a pap esetleges hibái vagy tévedései nem csökkentik jelentős mértékben az iránta tanúsított tiszteletet. A második (a kérdőív 62-es kérdésblokkja) a lelkészek mellé állítja egy-egy településnek a további kimagasló közéleti személyiségeit, a polgármestert, orvost és iskolaigazgatót, és arra keresi a választ, hogy különböző területeken közülük ki mekkora szimbolikus tőkével rendelkezik. A kérdések a következők voltak:

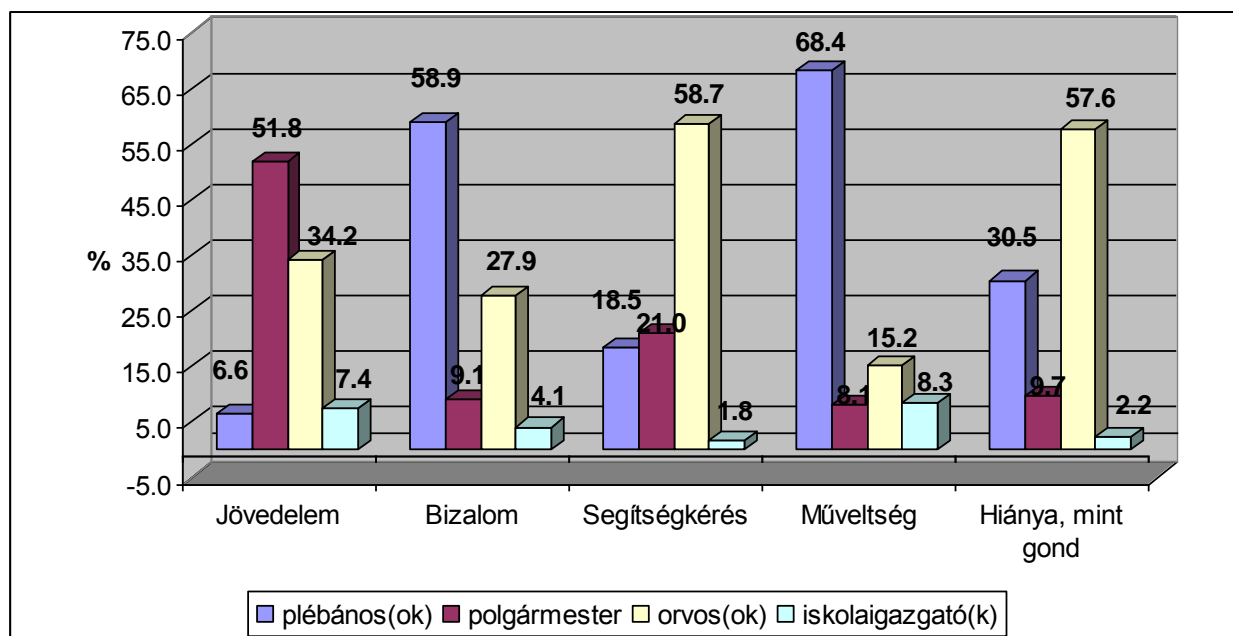
Gondoljon most települése polgármesterére, az orvosára, a plébánosára és az iskolaigazgatójára.

- Közülük kinek van a legnagyobb jövedelme? .
- Közülük kiben bízik a leginkább?

- Közülük kihez fordulnak a legtöbben segítségért?
- Közülük ki a legműveltebb?
- Közülük kinek a hiánya okozná a legtöbb gondot?

Az eredményeket a következő grafikonon foglaltam össze:

18. ábra. A települések legfontosabb közéleti személyiségeinek "rangsorolása"

Forrás: saját kutatás eredményei

A papságról nyert kép összetett és a papságnak az egyének életében elfoglalt megkülönböztetett és pozitív szerepéről tanúskodik. A legtöbben – a válaszadók több mint 90%-a - úgy gondolják, hogy a négy közéleti személyiség közül nem a papnak van a legnagyobb jövedelme, ők elzárkóznak attól, hogy a papi hivatást anyagi jóléttel társulna. Teljesen más képet kapunk a felsorolt személyek bizalmi tőkéjének megítélésben: a legtöbben, a válaszadók közel 60%-nak a települése papjában bíznak a leginkább. Segítséget a legtöbben az orvostól kérnek az emberek, őket a polgármesterek, majd a lelkészek követik: a választás arról tanúskodik, hogy a csíkiak számára az olyan jellegű nehézségeket, amelyben külső segítségre van szükség elsősorban az egészséggel és tulajdonjoggal, adminisztrációval kapcsolatos problémák, jelentik. Az erőteljes családi, szomszédási és közösségi kötelékek látszólag gondosoknak arról, hogy az egyének személyes, esetleg lelki jellegű nehézségeiket ezeken a körökön belül oldják meg, külső segítség igénybevétele nélkül. Ez a fajta gondoskodás azonban minden erőssége ellenére nem elégséges, hiszen a térségben kiemelkedően magas az öngyilkosok és alkoholbetegek száma. Bármennyire is elfogadottak tehát elvben az egyháznak a lelkipásztori feladatokra fókuszáló tevékenységei, konkrét, személyes esetben kevesen gondolják úgy, hogy a paptól kell segítséget kérni.

Kimagaslóan vezet a papság a műveltségről alkotott kép alapján: a megkérdezettek közel 70%-a gondolja úgy, hogy településén a pap a legműveltebb. A hagyományos felfogás, mely szerint a tanultságnak, képzettségnek és műveltségnek leginkább a pap a megtestesítője, ma is erőteljesen él a Csíki Medencében. Végül az orvost követően a papról gondolják a legtöbben úgy, hogy hiánya nagy gondot jelentene a település lakói számára, ebben a kérdésben a papság „megelőzi” a polgármestereket, utalva arra, hogy az itt élők életeseményei szorosan kötődnek az egyház és a lelkész által nyújtott „szolgáltatásokhoz”. A pap esetleges hiánya komoly nehézségeket jelent, ha a hétköznapi életvitelben nem is, de az élet fontosabb eseményeinek megélése elképzelhetetlen a papság nélkül. Ha összesítjük, az anyagi jövedelemre vonatkozó kérdés kivételével (amiről nem egyértelmű, hogy pozitív vagy negatív töltete van-e), a többi kérdésre adott válaszokat arra az eredményre jutunk, hogy Csíkban a papság rendelkezik a legnagyobb szimbolikus tőkével. A válaszadók 44%-a helyezte a plébánost egy vagy több területen az első helyre, őt az orvos követi 39,8%-kal, majd tőlük messze lemaradva a polgármester 11,9%-kal és legvégül az iskolaigazgató következik alig 4,1%-kal. A pedagógusok utolsó „helyezése” számos gondolatot indíthat el bennünk az iskolarendszer, a tanulás, a művelődés térségi fontosságáról, ezek kifejtésére azonban a dolgozat keretei nem adnak lehetőséget. (1991-es vizsgálatok szerint Magyarországon már ekkor jelentősen lecsökkent a „papi státusz társadalmi presztízse”. Az orvos, a polgármester és az iskolaigazgató az emberek szemében minden tekintetben megelőzték a papi hivatást, a papéhoz az iskolaigazgató társadalmi megítélése hasonlított leginkább.) (Tomka-Révay 1998:221-222)

Mielőtt azonban elhamarkodott következtetéseket vonnánk le vizsgáljuk fölül azt a kérdést, hogy függ-e a papságról alkotott vélemény a pap személyétől. Amint korábban láttuk, ha ezt a kérdést elvben, konkrét helyzettől elvonatkoztatva tesszük fel, akkor a csíkiak többsége úgy gondolja, hogy a papot személyiségétől függetlenül is tisztelni kell. Ha azonban a saját gyakorlati helyzetével szembesítjük, akkor teljesen más eredményt kapunk. A „Gondoljon most saját települése polgármesterére, plébánosára, iskolaigazgatójára és orvosára ...” típusú bevezető kérdés sokkal inkább a realitás talajára vezeti a válaszadót és azt eredményezi, hogy a papról, orvostól, polgármesterről és iskolaigazgatóról alkotott kép ténylegesen személyhez kötött lesz, vagyis a róluk alkotott és megfogalmazott kép településfüggővé válik. A kapcsolatvizsgálat mind az öt kérdés esetében szignifikáns, közepesen gyenge⁸⁸ kapcsolatot mutat ki a válaszok és a települések között. Vagyis vannak olyan települések, ahol nagyon „kedvelik” a plébánost,

⁸⁸ A jövedelem esetében $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,281$, a bizalom esetében $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,245$, a segítségkérés esetében $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,265$, a műveltség tekintetében $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,250$, a személy esetleges hiánya esetében $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,257$

iskolaigazgatót, polgármestert vagy orvost, és vannak olyanok, ahol a személyek közül valamelyik kisebb népszerűségnek örvend, vagy egyszerűen egy másik személyiség rendelkezik kimagasló elismertséggel, és mellette háttérbe szorulnak a többiek.⁸⁹ Magyarán: a közéleti személyiségek megítélése nem teljesen „személytelen”.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy összesítve és átlagosan tekintve Csíkban a papok rendelkeznek a legnagyobb szimbolikus tőkével. A közéleti személyiségekhez, és ezen belül a paphoz fűződő viszony, a róluk alkotott kép azonban – ahogyan az természetes is – csupán a narratíva szintjén független a személyiségjegyeitől, a gyakorlatban ennek függvénye. Mindez azonban nem csorbítja azt a tényt, hogy a térségben a papságnak fontos közéleti szerepe van, számos tekintetben és településen a helység leginkább elismert és értékelt személyiségei. Csíkban is igaznak bizonyul az a megállapítás, amit Szatmárban és Máramarosban végzett kutatásai nyomán tett Tomka Miklós: „Nem túlzás azt állítani, hogy a társadalom összetartásában, nevelésében és irányításában senki és semmi nem rendelkezik olyan lehetőségekkel és felelősséggel, mint a papság”. (Tomka 2005:140)

3. Az egyháznak a térségben betöltött szerepéről alkotott képnek végül meghatározó aspektusa az egyháznak, mint konkrét intézménynek (struktúrával, hierarchiával felépített intézményi hálózatnak) a működéséről alkotott elképzelés, illetve az egyházhhoz tartozó oktatási, szociális stb. intézményhálózat megítélése.

A kérdőív – meglehetősen terjedelmes volta ellenére – nem térhetett ki minden egyházhhoz kötődő intézmény elemzésére, de néhány kérdés segítségével rávilágíthatunk a fontosabb jelenségekre.

Kezdetben állítsuk az egyházat mint intézményt a térségben jelen levő legfontosabb egyéb intézmény és szervezet mellé és vizsgáljuk meg, hogy melyik intézményben mennyire bíznak a válaszadók. Az egyházra vetett relatív – vagyis más intézményekkel összehasonlított – bizalom Romániában, hasonlóan a volt szocialista térség országainak többségéhez, az 1989-es rendszerváltást követően magas és növekvő tendenciát mutat. (Tomka 2005:70) Az Európa Értékrend Vizsgálatok alapján 1996-2005 között Romániában az egyház(ak) a népesség több mint 80%-ának bizalmát élvezték. (Voicu 2007:128) A 2005-ös Világ Értékrend Vizsgálatai alapján a románok leginkább (88%-uk) az egyházban bíztak, ezt a hadsereg (82%), a televízió

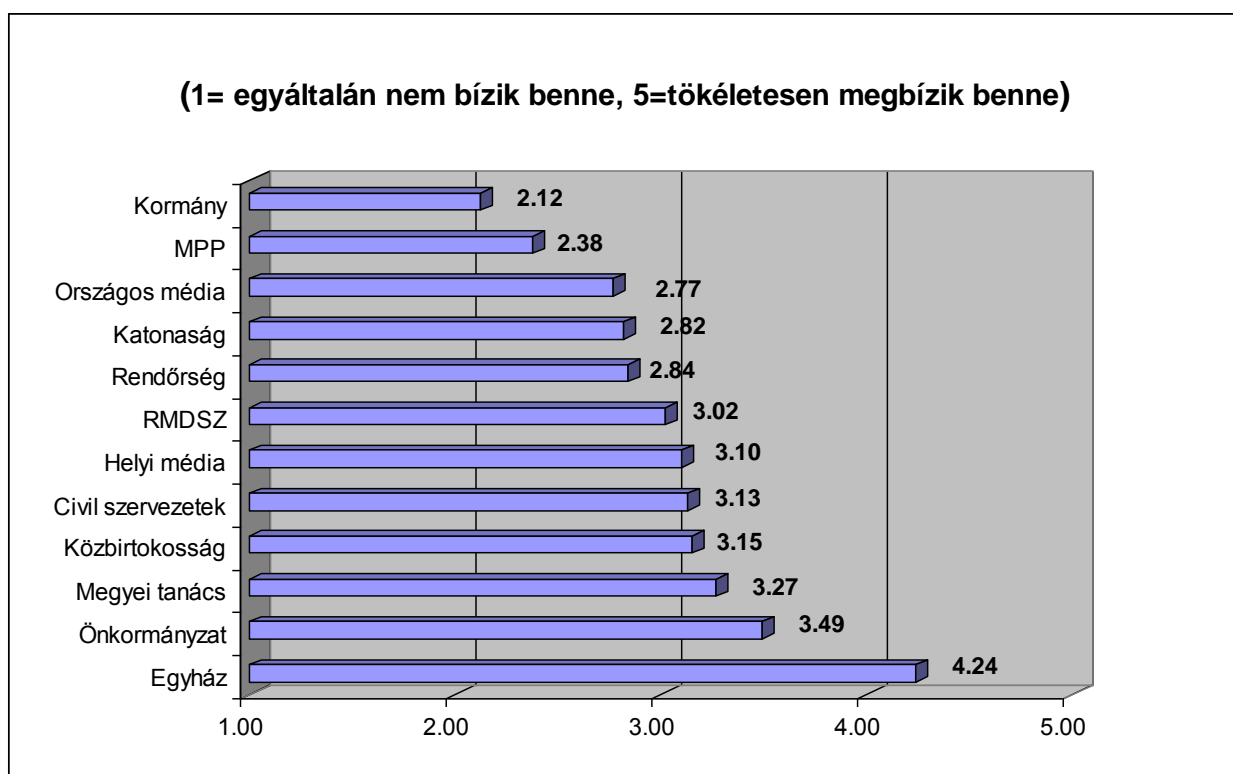
⁸⁹ Ezen a pontot egy kiegészítő információhoz jutunk a 3.4.2-es fejezetben felmerült kérdésre, hogy mi a magyarázata a Csíkszeredához közel fekvő, a mintába bekerült két település kimagasló vallásos aktivitásának. Mindkét település esetében kimagasló bizalmi tőkéértékekkel rendelkeznek a plébánosok (vagy a másik három személyiség rendkívül rosszal). A két plébános kedveltsége, elismertsége és tekintélye, úgy gondolom, hogy legalább részben megmagyarázza a két településen a nagyszámú közösségi vallásgyakorlatot. Véleményem szerint ez esetben nem kell tartanunk egy fordított irányú kapcsolattól, vagyis, hogy egy általános erős vallási milió okozza a plébánosok pozitív értékelését.

(54%), a zöld szervezetek (51%) követték. A lista végén a kormány (27%), a parlament (17%) és a politikai pártok (13%) vannak. (Voicu 2007:130) Az egyházba vetett nagyfokú bizalmat Voicu a Román Ortodox Egyháznak a történelem folyamán játszott szerepével, valamint azzal magyarázza, hogy a 89-es változásokot követő átmeneti társadalom szociális és gazdasági problémáiba az egyház nem implikálódott, ezért az ehhez köthető krízisek – amelyekben a lakosságnak rendkívül sok áldozatot kellett hoznia - nem csorbították az egyházba vetett bizalmat. (Voicu 2007:125) Vagyis az egyház vette át azt a bizalmi tőkét is, amit a krízisek sokaságát okozó, kormányzáshoz köthető szervezetek veszítettek el, ugyanakkor természetesen a románok nagyfokú vallásossága is hozzájárul ahhoz, hogy ezt a bizalmi tőkét az egyháznak - és nem más intézménynek - sikerült fölhalmoznia. (Voicu 2007:138)

Kutatásomban a különféle intézményekbe vetett bizalmat egy ötértékű skálán mértem, amelyben az 1-es érték azt jelentette, hogy válaszadó egyáltalán nem bíz meg az adott intézményben, az 5-ös érték pedig azt, hogy tökéletesen megbízik benne. A válaszok átlagértékeit a következő grafikon mutatja:

19. ábra. Intézményekbe vetett bizalom átlagértékei Csíkban

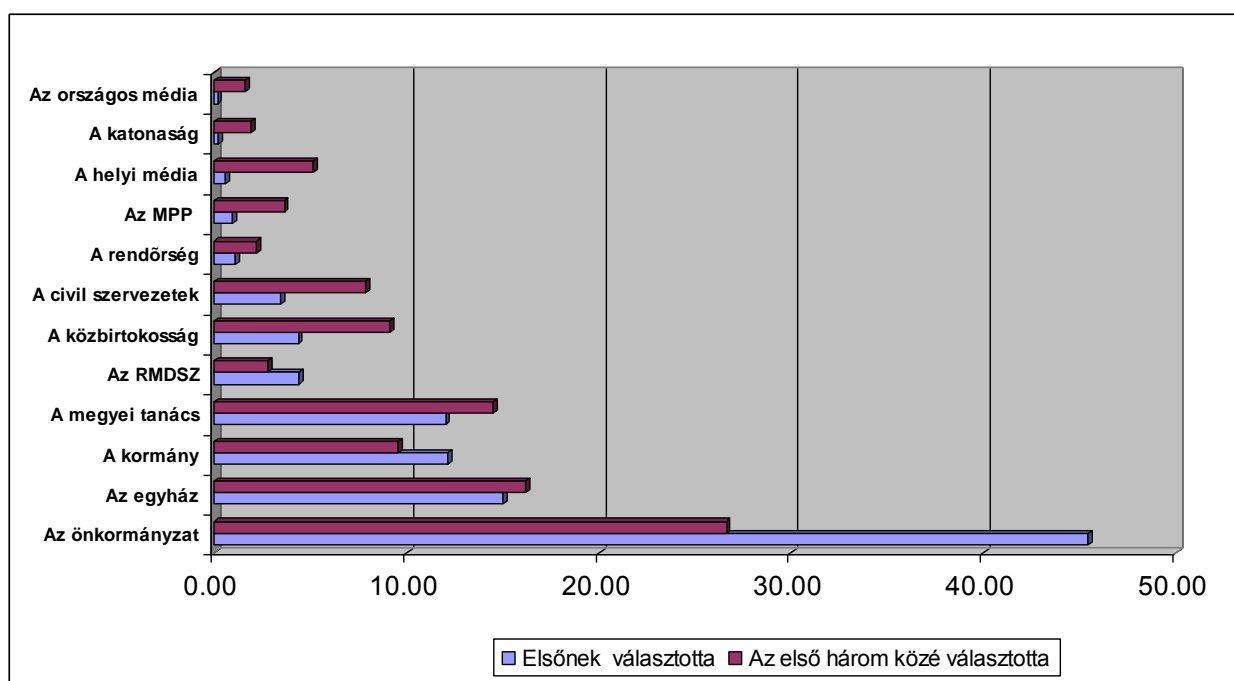
Forrás: saját kutatás eredményei

A korábbiak ismeretében egyáltalán nem tűnik meglepőnek, hogy Csík lakói legnagyobb mértékben az egyházban bíz meg. Az egyházat 0,75 értékpontos különbséggel követik a helyi önkormányzatok, majd a Megyei Tanács. Szintén a valamennyire megbízhatóak kategóriájába

kerültek a többi helyi, székelyföldi vagy csíki szinten tevékenykedő intézmények, a közbirtokosságok, civil szervezetek és helyi médiumok. A két magyar politikai párt közül az RMDSZ még eléri a bizalom szempontjából kritikusnak értékelhető 3-as értéket, a „bizonytalanság” szintjét, nem mondható el azonban ez a másik magyar politikai pártról és az országos léptékű intézmények egyikéről sem, amelyek kisebb nagyobb mértékben, de az „egyáltalán nem bízom benne” értékeléshez állnak közelebb. Az egyház nem csupán az értékelések átlagértékében vezet, hanem az egyedüli intézmény, amelynek az 1-től 5-ig terjedő skálán a módusza 5, vagyis a legtöbben, a megkérdezettek 53%-a azt nyilatkozta, hogy teljes mértékben megbízik benne.

Noha az egyház kompetenciái közé egy települést érintő problémák enyhítése közül kevés tartozik, az ebben illetékes intézmények közül egyházzal is sokan gondolják azt, hogy a közeljövőben szerepe lesz a település fejlesztésében. Az önkormányzatot követően az egyház ezen a téren a második helyet foglalja el az intézmények rangsorolásában. Két rangsorolás eredményeit mutatom be: az első azt mutatja, hogy a megkérdezettek hány százaléka gondolja úgy, hogy a lehetséges 12 intézmény közül az általa választott fog leginkább a települése problémáinak megoldásában közrejátszani, a második pedig két további intézmény kiválasztásának lehetősége esetében összesíti azok arányát, akik egy adott intézményt az első három közé választottak. Amint az alábbi ábrán látható az egyház mindkét esetben megelőzi a Megyei Tanácsot, a kormányt és minden más helyi vagy országos szervezetet.

20. ábra. Ha települése problémáira tekint, a közeljövőben ki fog a problémák enyhítésében segíteni?

. Forrás: saját kutatás eredményei

Noha a kérdés nem pontosította, hogy települése mely problémáira gondoljon elsősorban a megkérdezett, ismerve a térség gazdasági és szociális helyzetét, a lehetséges problémák körébe elsősorban az infrastruktúra fejletlensége, a munkanélküliség, szociális és gazdasági jellegű nehézségek tartoznak. A hívek meggyőződése, hogy ezeken a területeken is fontos szerepe van az egyháznak, nyilvánvalóan elsősorban az egyházba vetett nagyfokú bizalomból táplálkozik, azonban ezen túlmutatóan úgy gondolom, hogy Csík lakóinak ezen meggyőződése konkrét tapasztalatokból is kell táplálkozzon.

A településsel való kapcsolatvizsgálat ezúttal is szignifikáns összefüggést⁹⁰ mutat azzal a kérdéssel, hogy ki fog leginkább segítséget nyújtani a problémák megoldásában, a válaszadók tehát minden bizonnyal valóban saját településük helyzetképét is adták válaszukkal, a helyi intézmények általuk becsült hatékonyságát, tevékenységét rangsorolták. Lehetséges, hogy azokban a településekben, ahol az egyháztól kiemelten remélik a problémák orvoslását, ott az egyháznak már vannak olyan szociális, egészségügyi, oktatási, esetleg gazdasági jellegű kezdeményezései, amelyek ennek a reménynek a közeljövőben is alapot biztosítanak.

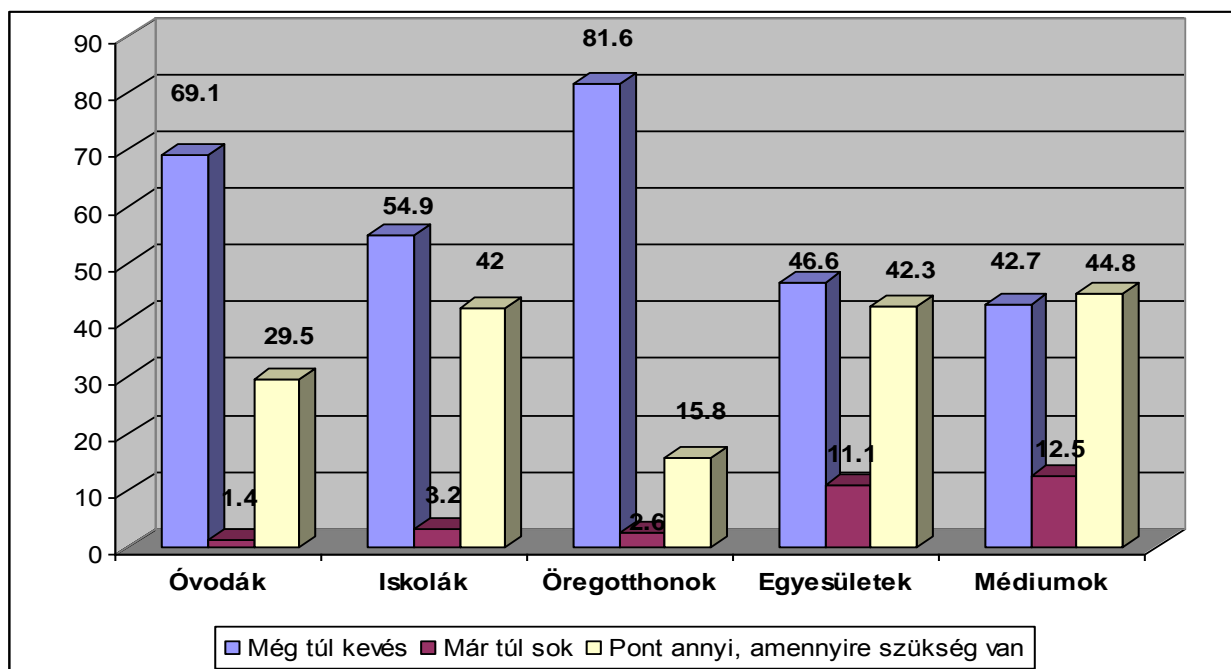
A kutatás során nem nyílt lehetőség arra, hogy az egyházhoz tartozó oktatási, szociális és kulturális intézmények megítéléséről részletes képet adó kérdéssorozatot tegyék fel. Akárcsak a korábbi Aufbruch vizsgálatokban tették, kutatásomban ezeknek az intézményeknek csupán a társadalmi legitimitációját mértem, vagyis azt, hogy a helyi lakosság véleményezése szerint ezeknek az intézményeknek a száma túl kevés-e, vagy sok, esetleg pont annyi, amennyire szükség van. Tomka Miklós mérései szerint 1999-ben Erdélyben „legfeljebb kivételesen, az esetek 1-3%-ában fordult elő, hogy túl soknak tartanák az egyházi intézményeket”. (Tomka 2010:32) Eddigi eredményeink alapján okkal feltételezzük, hogy ez 2010-ben Csíkban sem lesz másként.

Az eredmények az előzetes elvárásokhoz képest némi meglepetést okoznak, hiszen – habár többség minden típusú intézmény esetében kevesli, vagy legfeljebb elégséges számúnak találja a meglévő katolikus szervezeteket – a vártnál erőteljesebben jelentkezik az a vélemény, hogy „már túl sok”, illetve pont annyi van belőlük, mint amennyi elégséges.

---

⁹⁰ $p < 0,000$, Cramer féle $V = 0,205$

21. ábra. Az egyházaknak Csíkban még túl kevés, vagy már túl sok van az alábbi intézményekből?

Forrás: saját kutatás eredményei

Az egy évtizeddel korábban mért erdélyi adatok 1-3% közötti értékeivel szemben Csíkban az iskolák esetében 3,2%, a katolikus egyesületek 11,1%, az egyházi médiumokról pedig 12,5% gondolja úgy, hogy már túl sok van belőlük és mindhárom intézménytípusnál az azt keveslőkkel közel azonos arányban vannak azok, akik számára pont elég ezekből, amennyi van. További jellemzője a katolikus intézményekről alkotott képnek, hogy minél nagyobb számban léteznek ténylegesen ezek az intézmények, annál jobban erősödnek a negatív hangok (A leginkább igényelt katolikus óvodából és öregotthonból gyakorlatilag nem találunk Csíkban). Mindez azt sugallja, hogy az egyház intézményeiről alkotott kép némileg idillikus akkor, ha ezekről nincs konkrét tapasztalatuk az embereknek és sokkal pragmatikusabb, ezeknek az árnyoldalait is érzékelő és értékelő abban az esetben, ha ténylegesen van valami tapasztalatuk ezekről, még akkor is, ha a legtöbb esetben ez csak felületes tapasztalat. A katolikus intézményekről alkotott kép megkérdőjelezi azt a korábbi feltételezést, hogy a települések fejlesztését valószínűleg azokon a településeken remélik az egyháztól, ahol ennek konkrét fejlesztési jellegű tevékenységeit tapasztalják. Választ erre a kérdésre most nem fogok találni (esettanulmányok készítése és további, elsősorban kvalitatív jellegű kutatások lennének szükségesek), de a jelenség értelmezésekor ismételten fontos kiemelnünk azt, hogy az egyházzal, vallással való gondolkodás sokszor nagyon összetett. Az elemzéskor figyelembe kell vegyük, hogy a szakrálisról, a „szent” jelenségekről, tapasztalatokról, személyekről és intézményekről az emberek másként érznek,

gondolkodnak és nyilatkoznak, mint a profánról, ahol sokkal inkább hagyatkozhatunk a válaszadók pragmatizmusára, logikus gondolkodására és a tapasztalati tények direkt közlésére.

Végül tekintsük át röviden, hogy a csíkiak mekkora arányban csatlakoznak egyházhoz tartozó kisközösségekhez, lelkeségi mozgalmakhoz. Ezek a közösségek jelentős hatást gyakorolhatnak az egyén vallásosságára. A témának tágas szakirodalma van, én most csak azt emelem ki, hogy a kultikus közösség és kapcsolatrendszer tulajdonképpen a vallásosság összes dimenziójával kapcsolatban áll: erősítheti vagy éppen gyengítheti azokat. A vallásos kisközösségekre a „személyes közelség és közvetlen átélés, az érzelmileg is felfokozott hangulat a jellemző (...).A II. világháborút követően a kisközösségi vallásosságnak különösen szembeszökő reneszánsza bontakozott ki: katolikus és protestáns környezetben egyaránt olyan öntörvényű és intenzív közösségiség vált gyakorivá, amely a hagyományos 'hivatali' és 'hivatalos' egyház helyébe személyes átélésen alapuló, lelki természete szerint karizmatikus közösségeket állított. A modern teológia egyes irányzatai egyenesen ezt a kisközösségi – egyben kisebbségi – modellt tekintik a vallásosság jövőjének.” (Horváth:220) A 89-es változásokat követően Csíkban (is) megnyílt a hagyományos vallási modell fölváltásának lehetősége: számos olyan kisközösség alakult, amelyben kifejezetten a vallásos jelleg a döntő.

A kérdőíves kutatás során 12 vallásos közösségi mozgalmat (Cursillo, cserkészlet, Egyetemi lelkészség, Férfiszövetség, Fokolaré, Háló, Házas Héttvége Mozgalom, Hit és fény, KALOT, Karizmatikus imacsoport, Kolping, Taizé), és további 6, hagyományosnak tekinthető vallásos csoportosulást (egyháztanács, egyházi kórus, ifjúsági csoport, nőszövetség, rózsafüzér társulat, engesztelő imacsoport és templomtakarítók/díszítők/javítók csoportja) soroltam föl, azt vizsgálva, hogy a válaszadók tagjai-e a jelenben, vagy tagja voltak-e valamikor ezeknek. Az eredmények azt mutatják, hogy noha a térségben számos lelki-közösségi mozgalom gyökerezett meg, a hívekre gyakorolt hatása nagyon gyenge.

A felsorolt 13 kisközösségi mozgalom közül egyikhez sem tartoztak többen, mint a megkérdezettek 6%-a, a válaszadók 87,2%-a egy szervezetet sem jelölt meg. (3,6%-uk volt egynél több szervezet tagja.) Sokkal „népszerűbbek” azonban a hagyományos, a rendszerváltást megelőzően is létező vallásos csoportok. A csíkiak fele legalább egy ilyen jellegű közösség tagja volt, 22,8%-uk pedig egynél többen is kapcsolatban áll vagy állt. Az első helyen a rózsafüzér-társulatok állnak, a válaszadók 29%-a mondta azt, hogy ennek tagja a jelenben, vagy valamikor kapcsolatban állt vele. A rózsafüzér-társulatokat a templomtakarítók/díszítők/javítók csoportosulása követi, a megkérdezettek 19,8%-a vett már részt ilyen munkában. Szintén népszerűek az egyházi kórusok (12,9%-os részvételi arány), engesztelő imacsoportok (9,8%) és ifjúsági csoportosulások (9,4%).

12. táblázat: Vallási közösségekhez való tartozás

	Tagja a jelenben, vagy tagja volt valamikor... A válaszadók százalékos aránya
Rendszerváltás után elinduló (újrainduló) vallásos mozgalmak	
Cursillo	1,3%
Cserkészlet	6%
Egyetemi lelkesedés	2,8%
Férfiszövetség	0,5%
Fokoláré	0,9%
Háló	0,9%
Házasság Hétvége Mozgalom	1,3%
Hit és fény	0,3%
KALOT	0,9%
Karizmatikus imacsoport	1%
Kolping	1,4%
Taizé	1,2%
Hagyományos vallásos csoportosulások	
Egyháztanács	5%
Egyházi kórus	12,9%
Engesztelő imacsoport	9,8%
Ifjúsági csoport	9,4%
Nőszövetség	1,3%
Rózsafüzér társulat	29%
Templomtakarítók/díszítők/javítók csoportja	19,8%

Forrás: saját kutatás eredményei

Hogyan értelmezzük a kapott eredményeket? Mindenképpen figyelemreméltó tény, hogy a nyugati mintákra felépülő, sok esetben jelentős – főként szervezési és humán erőforrás területén kapott - külföldi támogatás ellenére a „modern” lelkeségi mozgalmak nem tudtak szélesebb néptömegeket megszólítani Csíkbán. A vallásosság hagyományos közösségi liturgiáin kívül az egyház közösségjellegű tevékenysége azokban a típusú szerveződésekben él, amelyek a térségben hagyományosnak mondhatók. Ezek jellege távol áll attól a típusú - személyes átélésre,

élményközpontú és karizmatikus tapasztalatokra alapuló - kisközösségi modelltől, amelyre a nyugati teológusok az egyház jövőjét alapozzák. Az eddigiek alapján egyértelmű, hogy a vallásos igény jelen van a térségben, a hagyományos típusú vallásos csoportosulások a népesség jelentős részét tudják megszólítani és bevonni tevékenységükbe. Mi az oka annak, hogy a „modern” lelkeségi mozgalmak, amelyek igencsak tág skálájú vallási kínálatot tárnak a hívek elé, kevésbé tudják integrálni őket? A legkézenfekvőbb válasz az, hogy a rendszerváltást követő 20 esztendő nem volt elégséges ahhoz, hogy ezek az új típusú mozgalmak hatásosan kifejtsék tevékenységüket és nagyobb néptömegeket mozgósítsanak. Meglátásom szerint azonban a jelenség magyarázatát máshol kell keresnünk. Éspedig abban a társadalomszerkezetben, amiben a csíkiak vallásossága, vallásos csoportosulásokhoz való viszonyulása kibontakozik. Ez a társadalomtípus – az elmúlt évszázad mindennemű változásaival együtt sem – alakult azzá a modern társadalommá, amelyekben a fent említett kisközösségi és lelkeségi mozgalmak az „idők jelei”-ként megszülettek, meggyökeresedtek és terjeszkedni tudtak. Tomka Miklós rendkívül érzékletesen jellemzi a hagyományos társadalmak „természetes” közösségeit: „A hagyományos társadalomban az egyén önmagát közösségek koordinátái között értelmezi; biztonságát, erkölcsét, világlátását közösségeiből kapja; erkölcsi kiteljesedését a közösség szolgálatában találja. Ilyen közösségek a család, a rokonság, a helyi baráti, szomszédsági környezet, az egyházközségben megtestesülő egyház, a nemzet. Ezek nagyjából átfednek, egyazon viszonylag szűk földrajzi, történelmi, kulturális tér szejét alkotják. Ezekre a vonatkoztatási egységekre támaszkodva fogalmazza meg az ember saját mivoltát, identitását”. (Tomka 2005:150). Ezzel szemben az ipari, posztindusztriális majd globalizálódó társadalomban „megszűnik az embert formáló csoportok, közösségek térbeli és időbeli egysége, (...) az előzetesen adott védő és ember elfogadó közösségek hatókörének zsugorodásával és a közösségek egy részének eltűntével az emberekben kielégítetlen vágy marad a közösségi kapcsolatok iránt.” (Tomka 2005:150). A modern és posztmodern társadalomtípusokban az egyház az elveszített közösségi élmény fölkinálásával tud az emberek számára harmonikus, sokak által járható utat mutatni a transzcendens felé. Egy hagyományos társadalomban azonban az Isten és ember közötti kapcsolat leginkább kiépített, járható útjai a hagyományos - a családi, rokonsági, szomszédsági, egyházközségi stb. - közösségeken át vezetnek. A modern kisközösségi és lelkeségi mozgalmak kismértékű csíki térhódítását feltételezésem szerint az magyarázza, hogy Csíkban csak felemás modernizáció zajlott, 89 után pedig – minden globalizációs hatás ellenére – kezdetben elsősorban visszafordulás történt a hagyományos, kommunizmus előtti életvitelhez és értékrendhez, szokásokhoz és közösségi életvitelhez. A 21. században pedig, még mielőtt a modernizmus valamennyire is általánossá válhatott volna, ezt megkerülve, egyre inkább tért hódítanak olyan

posztmodern értékek, mint a hagyomány tisztelete és értékelése, a közösségi létforma értékeinek propagálása, a környezet- és a biodiverzitás védelme, a nagyléptékű, ipari mezőgazdaság helyett az emberközeli, önellátó mezőgazdaság dicsérete.

Összefoglalva: Csíkban a közéleti intézmények közül az egyház vezet a relatív bizalom tekintetében, nagyon sokan tőle várják életük „profán” jellegű nehézségeire is az intézményes választ, ennek megfelelően többnyire keveslik a katolikus intézmények számát a térségben. Az egyházhoz tartozó közösségi és lelki mozgalmak közül főként a hagyománnyal rendelkező, a népi vallásossághoz közel álló társulatok, közösségek a népszerűek.

6.4. Csíksomlyó és a Mária-tisztelet szerepe Csík mai lakóinak életében

Amint azt a 3.4-es fejezetben láthattuk Csík vallástörténetének egyik legfontosabb szereplői az itt élő ferences szerzetesek, valamint a Csíksomlyó Kegyetemplomhoz kötődő vallásos vonzerők: a Csíksomlyói Mária és a Pünkösdi Búcsú. A továbbiakban a survey kutatásom alapján arra keresem a választ, hogy a Mária-tisztelet, a ferencesek által szervezett vallásos és liturgikus események mennyire fontos szerepet töltenek be Csík lakóinak mai életében. Módszertani szempontból egészen nyilvánvaló, hogy a kérdőíves kutatás csupán felszínes képet tud adni erről a jelenség-együttesről, egyrészt a vizsgálható jelenségek leszűkített száma, másrészt a mélyelemzés lehetőségének a hiánya miatt. Úgy gondolom azonban, hogy a survey módszer ennek ellenére hasznosan egészíti ki a néprajzos, antropológus és valláspszichológus kutatók módszereit és segítségével néhány alapvető szempontból sikerül rávilágítani a csíkiak Csíksomlyóhoz való kötődésére.

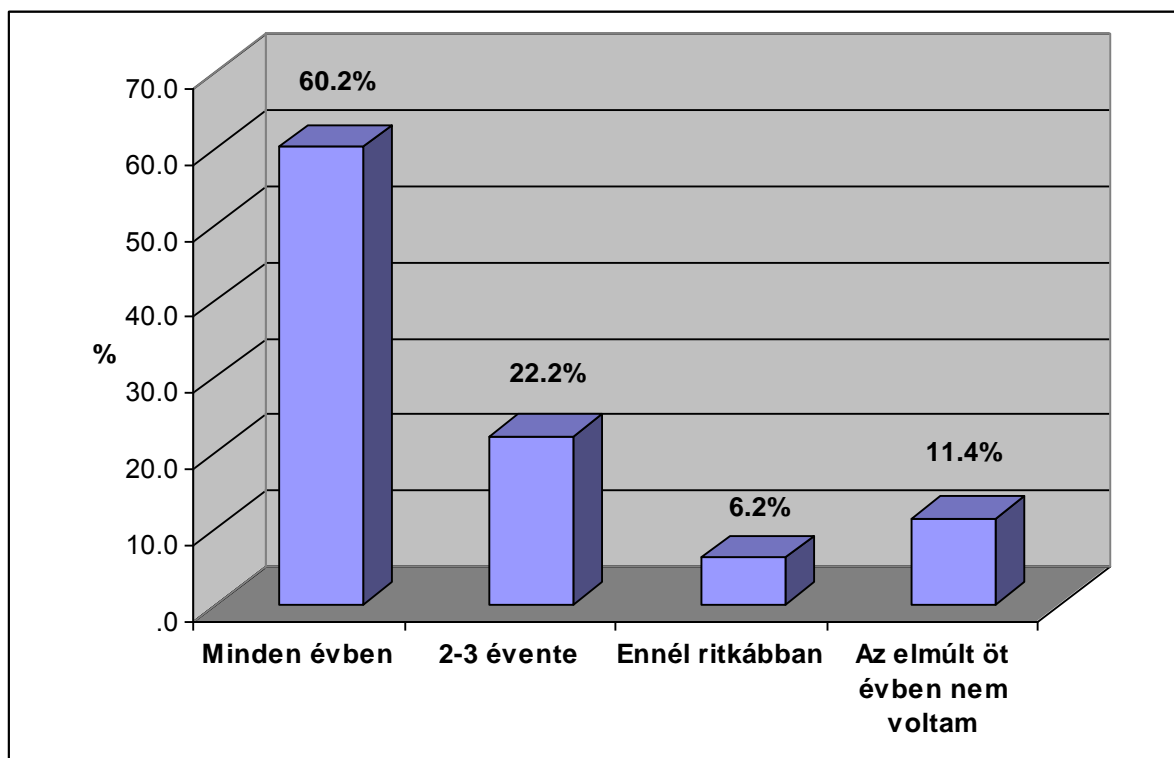
A hívek elsősorban saját plébániájuk közösségének tagjai, a rendszeres, „hétköznapi” közösségi vallásgyakorlatuk normális körülmények között elsősorban ezekben az egyházközségekben történnek. Csíksomlyó a közösségi vallási és liturgikus életükben egy kiegészítő vallásgyakorlati tér. Az egyének belső, individuális spirituális életében Csíksomlyónak elsősorban a Máriához és Szent Antalhoz kötődő hittartalom és a hozzá kötődő egyéni kultikus cselekedetekben lehet szerepe. (A ferences szerzetesek munkája természetesen ma is számos egyéb területen is hatással vannak a hívekre – mint pl. a korábban említett gyónás és lelkivezetés -, azonban jelen kutatásban erre a két, legfontosabbnak tartott területre helyeztem a hangsúlyt).

Csíksomlyó legnagyobb és legjelentősebb vallási ünnepéről, a pünkösdi búcsúról a megkérdezettek több mint 60%-a azt mondja, hogy azon évi rendszerességgel részt vesz. Tekintve, hogy a mintába idős és beteg emberek is voltak, akik nagy valószínűséggel nem tudják vállalni a búcsú fáradalmait (és akik valószínűleg azok 11,4%-os táborába tartoznak, akik állításuk szerint

az elmúlt öt évben nem vettek részt a búcsún), értékelésem szerint az egészséges felnőtt lakosság többségének részvétele a búcsún az ünnep rendkívüli fontosságát jelzi a térségben.

22. ábra. Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott részt venni a pütkösi Csíksomlyói Búcsún? Milyen gyakran?

Forrás: saját kutatás eredményei

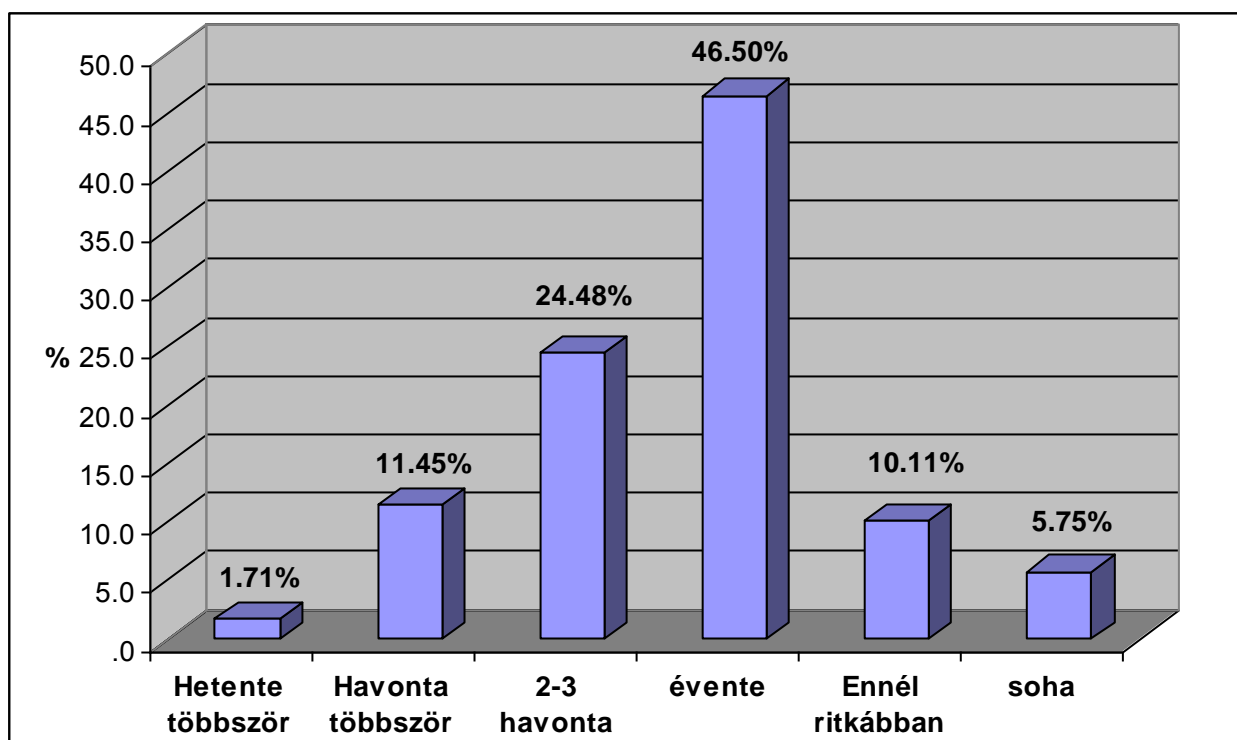
Szintén jelentős azoknak az aránya is, akik ugyan nem évente, de két-három évente elmennek pütkösdkor Csíksomlyóra. Az itt élők több mint 80%-a tehát ha nem is évente, de ismétlődő rendszerességgel iktatja be életébe a búcsún való részvételt. Tekintve, hogy ebben az időszakban a térségbe szállóvendégként még legalább akkora számú vendég és zarándok érkezik, mint az itt lakók száma, és akiknek ellátásáról a helyben élőknek kell szolgáltatásaik révén gondoskodniuk, úgy gondolom, hogy búcsún való részvétel a legtöbb esetben nem mérlegelések és lehetőségektől függővé tett döntés nyomán történik, hanem természetes, magától adódó, a szó jó értelmében vett „rutincselekedet”.

A Csíksomlyói Búcsú eseménytára természetesen kellőképpen táj ahhoz, hogy bizonytalanul tudjunk csupán válaszolni arra a kérdésre, hogy mit is jelent, vagy jelenthet a búcsún való részvétel a megkérdezettek számára. A hagyományos közösségi, vallási és rituális részvételt, ami a plébánia híveinek keresztalják alatti közös gyalogos zarándoklatát, imádkozását, a búcsús szentmisén való részvételt és a közös haza-utat is tartalmazza, a búcsúsoknak csak egy része választja, a többiek az egyházközségtől független, a közösség szempontjából privát részvételt

gyakorolják. A részvétel tartalma és akár motívációja is eltérő lehet: vannak, akik a Somlyó hegyen tartott ünnepi szentmise helyett más liturgikus eseményeket választanak, de egészen nyilvánvaló, hogy olyanok is vannak (a Csíkból érkező búcsújárók között is), akiket elsősorban nem vallási indokok visznek pünkösdkor Csíksomlyóra, hanem a búcsú nemzeti jellege, esetleg a búcsú köré csoportosuló egyéb, vásárjellegű vagy kulturális események vonzzanak.

A kegytemplomban végzett egyéni ima pontosabban körvonalazhatja a templom, kegyszobor és Mária tiszteletének szerepét az itt élők életében, hiszen ez esetben már nem kell „tartanunk” a spirituálistól eltérő, vagy ezt kiegészítő események vonzásától. Eredményeink ezúttal is a kegyhely fontosságára hívják fel figyelmünket. A megkérdezettek több mint 84%-a mondta azt, hogy legalább évente egyszer imádkozik a Csíksomlyói Kegytemplomban, de közel 40%-uk ennél gyakrabban, két-három havonta, vagy akár hetente. Ez utóbbiak között találjuk valószínűleg azokat, akik plébániájuk helyett a kegytemplomba járnak a vasárnapi, vagy hétköznapi szentmisére.

23. ábra. Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott imádkozni a Csíksomlyói Kegytemplomban? Milyen gyakorisággal?

Forrás: saját kutatás eredményei

A kegytemplomban végzett egyéni ima és a pünkösdi búcsún való részvétel adatainak összehasonlítása segíthet jobban átlátni a vallási színhely valós fontosságát. A két változó közötti

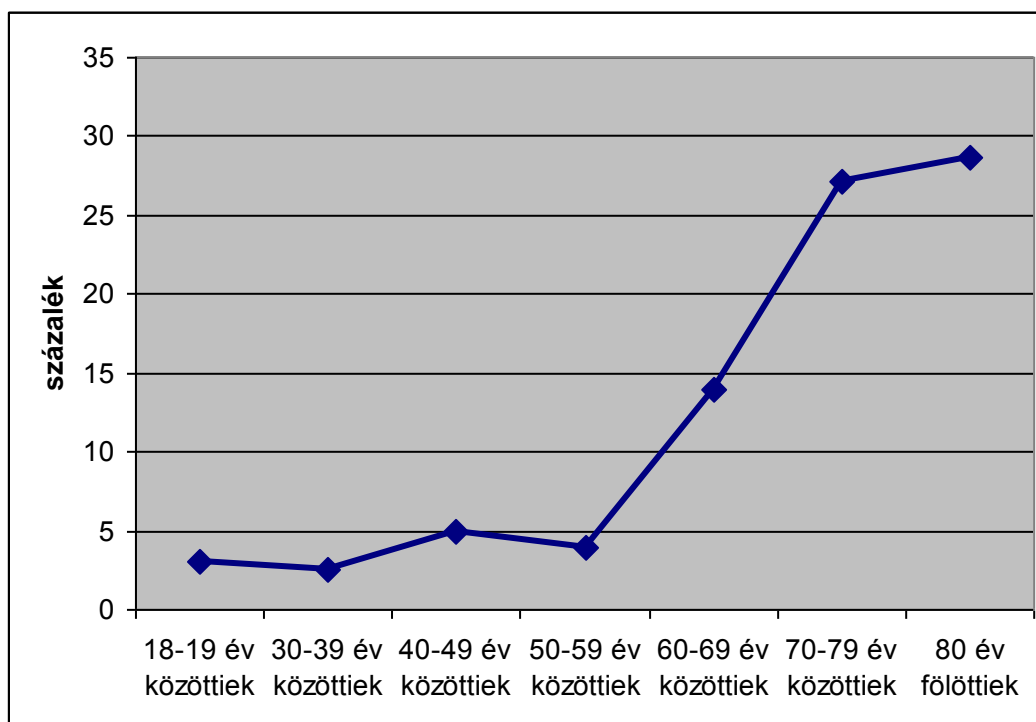
kapcsolatvizsgálat nyilvánvalóan szignifikáns, de „csupán” közepesnél gyengébb kapcsolatot⁹¹ mutat a két változó között, tehát távolról sem értelmezhetjük eredményeinket determinisztikus kapcsolatként. Vagyis vannak pl. olyanok, akik ugyan nem vesznek részt a pütkösdi búcsún, de több-kevesebb rendszerességgel eljárnak Csíksomlyóra imádkozni, olyan személyek is létezhetnek, akik minden évben részt vesznek a búcsún, de soha nem imádkoznak, de természetesen a többség esetében a két típusú szakrális cselekedet összhangban van.

Nézzük meg, hogy kik azok, akik nem vettek részt az elmúlt öt évben a pütkösdi búcsún. A búcsúra nem járók csupán 33%-a mondja azt, hogy soha nem szokott imádkozni Csíksomlyón és további 29%-a, hogy ritkábban, mint évente. A fennmaradó 38%-ról sem állíthatjuk azonban, hogy nem lenne számukra egyáltalán fontos a csíksomlyói templom, a kegyszobor vagy a Mária-tisztelet, hiszen lehetséges, hogy vannak közöttük olyanok, akiket korlátozott lehetőségeik gátolnak meg abban, hogy akár a pütkösdi búcsú alkalmával, akár más időpontban ellátogassanak Csíksomlyóra. A korlátok közül elsősorban az életkort, a meggyengült egészségi állapotot és fizikai nehézségek meglétét tételezem fel. Ugyanakkor a Csíksomlyóhoz kötődő vallásos gyakorlatnak valószínűleg földrajzi vonatkozásai is vannak, gyakoriságát tekintve elsősorban a csíkszeredaiak lehetnek előnyben, hiszen Csíksomlyó a város közigazgatási részét képezi, számukra könnyen megközelíthető. Az életkorra vonatkozóan az adatok alátámasztják feltételezéseimet, hiszen az életkori kategóriákon belüli aránya azoknak, akik nem vesznek részt a pütkösdi búcsún és nem is imádkoznak a kegytemplomban a 60-69 éves korosztálytól kezdve meredeken emelkedik. Ugyanakkor még a legidősebb korosztály tagjai között sem éri el a 30%-ot azok aránya, akik sem a búcsú, sem pedig más alkalommal nem mennek el Csíksomlyóra.

---

⁹¹ $p=0,000$, $\gamma=0,377$

24. ábra. Azok korosztályon belüli aránya, akik az utóbbi öt évben nem vettek részt a csíksomlyói pünkösdi búcsún és soha nem imádkoznak a Csíksomlyói Kegyeplomban

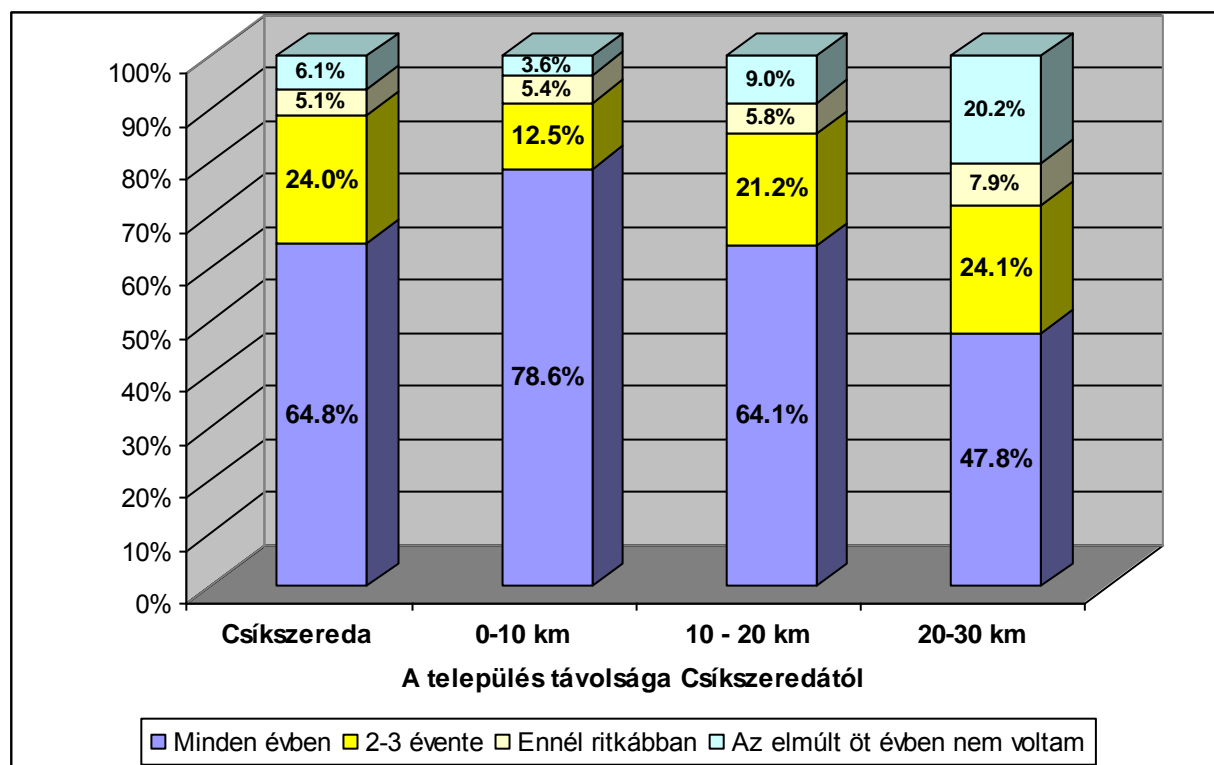

Forrás: saját kutatás eredményei

Annak ellenére, hogy Csíksomlyó az egész térség vallásos centruma, vonzereje a távolabb élőkre is hatással van, a földrajzi távolságok is befolyásolhatják a Csíksomlyóra való eljutás lehetőségeit. A pünkösdi búcsún való részvétel és a lakhely Csíksomlyótól mért távolsága szignifikáns, gyenge kapcsolatban állnak egymással.⁹² A nem csíkszeredaiak évenkénti részvétele a település távolságával együtt csökken: míg a legközelebb lakók közel 80%-a, a távolabbiak csupán 48%-a mondja azt, hogy évente részt vesz a pünkösdi búcsún. (A csíkszeredaiak „csupán” 64,8%-os évi részvétele továbbá, a földrajzi távolságtól és életkortól eltérő befolyásoló tényezők meglétére utal, amelyre azonban a rendelkezésünkre álló empirikus adatokkal nem tudok körülírni és jellemezni. Gyanítható, hogy a városi lakhely vallásossággal való negatív összefüggései, továbbá a búcsú Csíkszeredát a szolgáltatások szintjén megterhelő, és emiatt sok munkahelyi kötelezettséggel rendelkező személy léte vannak befolyással erre a jelenségre.)

⁹² P=0,000, gamma= 0,248

25. ábra. A pünkösdi csíksomlyói való búcsún részvétel kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával.

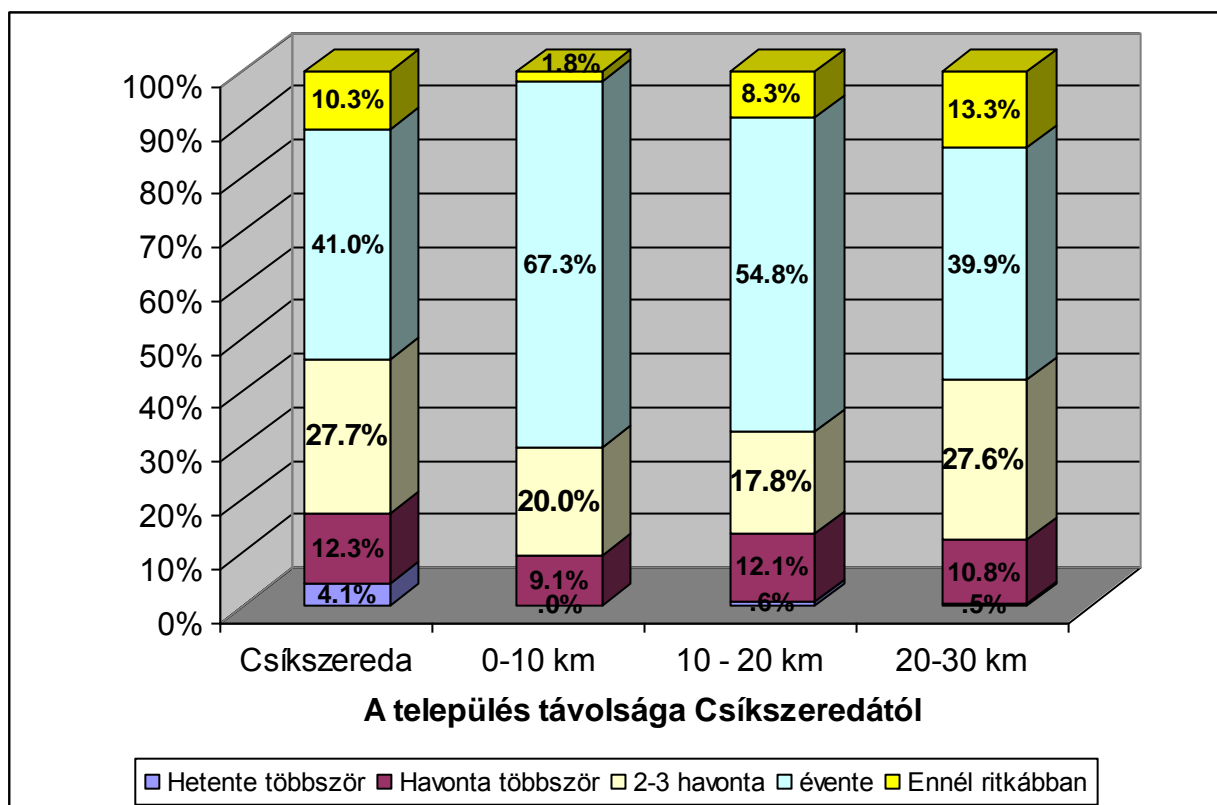
Forrás: saját kutatás eredményei

A földrajzi távolság hatása a búcsún való részvételre leginkább azok esetében nyilvánvaló, akik a megkérdezésüket megelőző öt évben egyáltalán nem mentek el pünkösdkor Csíksomlyóra: a Csíkszereda (és ezáltal Csíksomlyó) közvetlen, 10 km-es távolságon belüli körzetében élők mindössze 3.6 %-a, a némileg, 10-20 km-es távolságban élőknek már 9%-a, míg a legtávolabban, 20-30 km-es távolságban élő csíkiaknak már több mint 20%-a tartozik ebbe a kategóriába.

Némileg összetettebb képet mutat a kegytemplomban való imádkozás gyakorisága és a település távolsága Csíkszeredától. Egyrészt, habár felfedezhetünk összefüggéseket a két változó között, a kapcsolatvizsgálat szignifikancia szintje nem éri el a 95%-os biztonságot.⁹³ Másrészt sokkal kevésbé nyilvánvalóan csökken a templom-látogatási gyakoriság a távolsággal, mint azt a búcsún való részvételkor láthattuk.

⁹³ p=0,066

26. ábra. A Csíksomlyó Kegytemplomban való imádkozás gyakoriságának kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával.

Forrás: saját kutatás eredményei

Természetes, hogy azok, akik hetente többször is imádkoznak gyakorlatilag kizárólag csíkszeredaiak. A csíkszeredaiak - akárcsak a búcsún való részvétel esetében - annak ellenére, hogy földrajzilag legközelebb vannak Csíksomlyóhoz, ha kis mértékben is, de ritkábban látogatják azt, mint azok a falun élők, akik Csíkszeredához nagyon közeli településeken élnek. Ezzel erősödik a gyanúnk, hogy a Csíksomlyói Kegyhelyhez való viszonyt erősebben befolyásolja a falu-város közti különbség, mint egyéb tényezők, a búcsúról távolmaradó csíkszeredaiak magatartására is egyre kisebb mértékben adnak magyarázatot a búcsú alkalmával megsokasodó elfoglaltságaik. Minden település esetében szembeötlő azonban az, hogy a megkérdezettek nagyon nagy, 80%-ot meghaladó, vagy a legtávolabb élők esetében azt megközelítő arányban mennek el legalább évente egyszer a Csíksomlyói Máriához imádkozni.

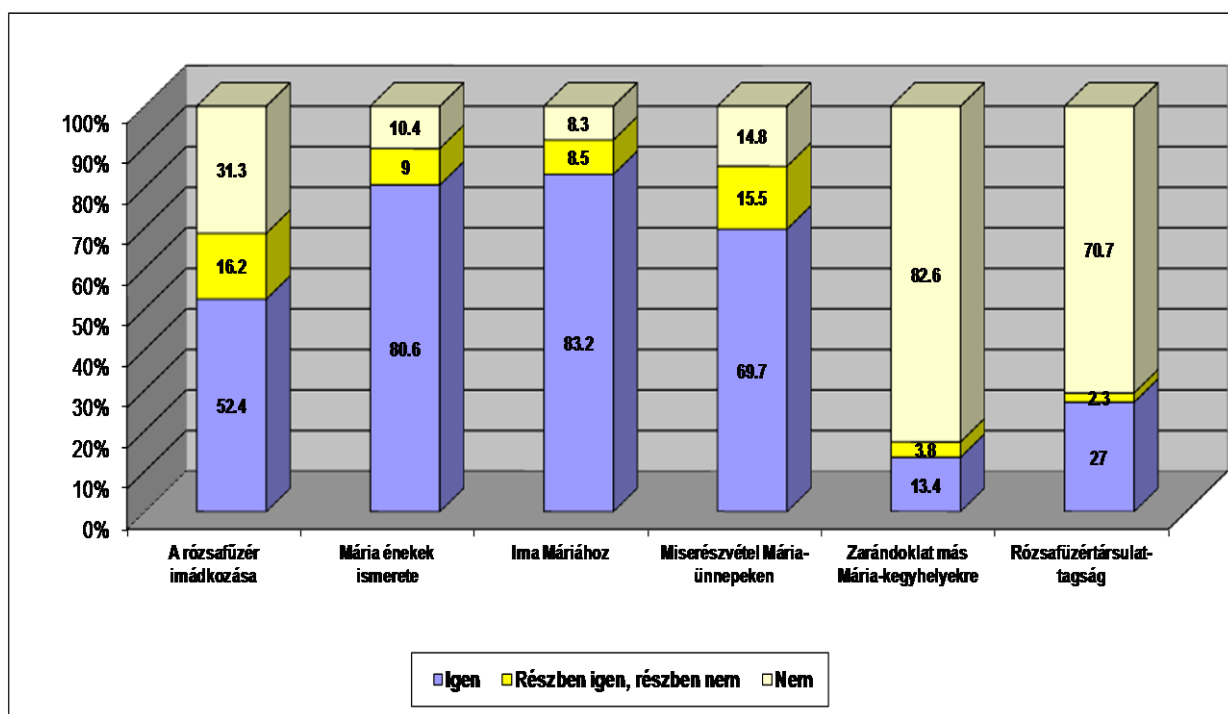
A 3.1.2.3-as fejezetben kiemeltem, hogy milyen jelentős helyet foglal el a Csíksomlyó Mária segítő erejében való hit az itt élők életében: a megkérdezettek több mint 90%-a mondta azt, hogy hisz a székely zarándokhely Máriájának segítő erejében. A fenti adatok alapján határozottan állíthatjuk, hogy ez a hit nem egy passzív és látens eleme az itt élők racionális – érzelmi – és spirituális világának, hanem egyike azoknak a tényezőknek, amelyek a legtöbb liturgikus, egyéni és közösségi vallási aktivitásra készítik a csíkiakat. A Csíksomlyói Kegytemplom egy olyan

helyszín, ahová az itt élők nagy többsége legalább egy évben egyszer imádkozni akar: ezáltal megszabja a közelebb-és távolabb élők egyéb társadalmi cselekvéseit is, hiszen az élet egyéb tennivalóinak, ügyintézéseinek, a megyeközpontot érintő rendszeres vagy ritkább utazásainak fontos célpontja Csíksomlyó.

A Mária-tisztelet a katolikus vallás egyik központi eleme, amely köré számos egyéni és közösségi vallásgyakorlat sűrűsödik. Csík lakóinak életében mindezt fokozhatja a Csíksomlyói Kegyszobor csodás erejébe vetet hit és a köré szervezett liturgikus események sora, a kegyhely vonzereje és a ferences szerzetesek pasztorációs munkássága. Empirikus adatfelvétel során egyéb, Máriához köthető vallásos gyakorlat rendszerességét is megkérdeztem.

Magas értékeket kapunk a Mária-tiszteletnek az egyének individuális szférájában megmutató vallásgyakorlat területén is. A megkérdezettek több mint 80%-a szokott imádkozni Máriához és ismer Mária-éneket, további 50%-uk pedig a Máriához való imádság kötöttebb és hosszabb formáját is, a rózsafüzér-imádságot is szokta gyakorolni. A főként közösségi együttlétet feltételező Mária-tisztelet egyéb formái is léteznek a csíkiak vallásos életében. A legtöbben, a megkérdezettek közel 70%-a a „Megy-e misére Mária-ünnepeken? (pl. Nagyboldogasszony)” kérdésre adtak igenlő választ; rózsafüzér-társulatok tagjának 27% vallotta magát; továbbá 13,4%-uknak a szándékon túl lehetősége is volt elzarándokolni más romániai vagy külföldi Mária-kegyhelyre.

27. ábra. A Mária-tisztelet további formái Csíkban

Forrás: saját kutatás eredményei

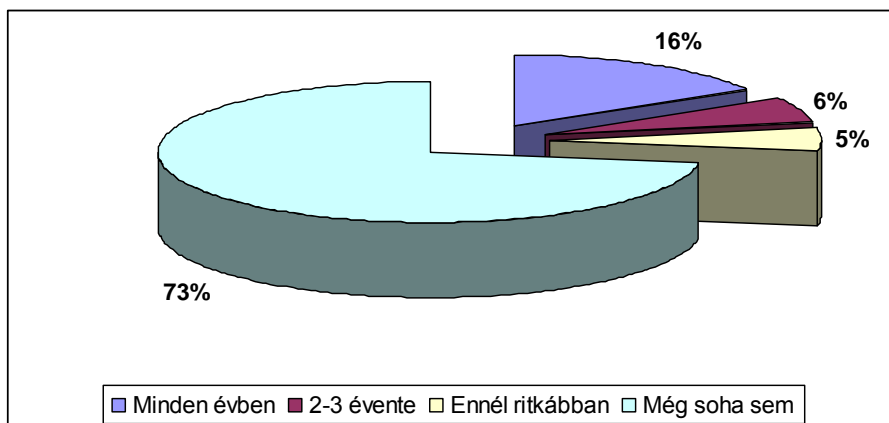
És végül a kutatásban használt kérdőív alapján még egy, a ferencesekhez kötődő liturgikus esemény iránti érdeklődést tudunk megvizsgálni, éspedig a Szent-Antal kilenceden való részvétel gyakoriságát. Ezúttal nem egy Mária-kultuszhoz kapcsolódó eseményről, hanem egy ferences szent iránti tisztelet, bizalom és hit intenzitásáról van szó. Szent Antal tisztelete és népszerűsége általánosnak tekinthető a katolikus kultúrában és ez természetesen nincs másként Csíksomlyón sem. A Csíksomlyói Mária központi szereplője a kegyhelyen történő egyéni és közösségi vallásos cselekedeteknek, de az évnek egy meghatározott, kilenc héten át történő időszakában ezt kiegészíti a Szent Antalhoz kötődő liturgikus cselekménysorozat.

A Szent Antal kilenc kedden át tartó ünnepe az események hétköznapi időzítése miatt valószínűleg kisebb vallásgyakorlati rendszerességet enged meg a híveknek. Ugyanakkor a „keddi búcsún” való részvétel szorosan kötődik ahhoz a hithez, hogy aki elvégzi azt (vagyis részt vesz mind a kilenc kedden az ünnepi szentmisék valamelyikén) annak kérése meghallgatásra talál. Ez ebben való hit egyrészt erősíti a kilenced elvégzésének motivációját, másrészt gyengíti is azt, hiszen a kérés meghallgatásának feltétele mind a kilenc kedden tartott szentmisén való jelenlét, tehát elkötelezettséget, kitartást és az élet más elfoglaltságaival és kötelezettségeivel szemben prioritást élvező eseménynek kell lennie.

Külső szemlélő a SzentAntal kilenced keddein zsúfolásig megtelő templomot, a templomtéren misét hallgató embereket, a templomhoz vezető úton forgalmi dugókat tapasztalhat. Nézzük meg, hogy a számadatok tükrében mennyire jelentős ez a liturgikus esemény a csíkiak életében.

A megkérdezettek több mint negyede nyilatkozott úgy, hogy el szokta végezni a Szent Antal kilencedet, közülük 16% állítja azt, hogy ezt évente megteszi. A térségre vetítve ez több ezer hívőt jelent és ezzel természetesen magyarázatot is kaptunk a Csíksomlyón kilenc kedden át tartó élénk forgalomra.

28. ábra. Milyen gyakran szokta Ön elvégezni a Szent Antal kilencedet?

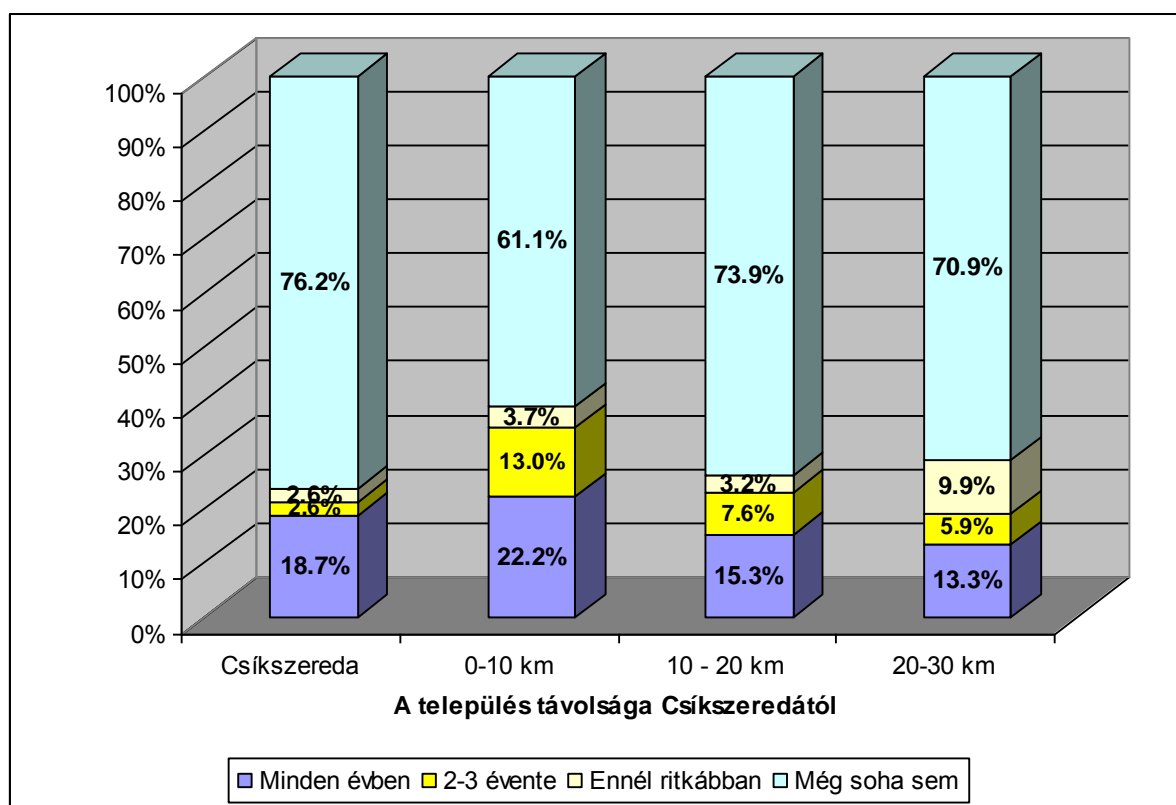

Forrás: saját kutatás eredményei

Kilenc keddi búcsút nem csak Csíksomlyón tartanak, hanem néhány más csíki egyházközség és templom is bevezette ezt a ünnepsorozatot. A kérdőív alapján nem tudjuk megmondani, hogy Csíksomlyón, vagy más településen vesznek-e részt a hívek a keddi búcsún, de a Szent Antal ferences volta, illetve a csíksomlyói templomban megkülönböztetett figyelemmel bíró ünnep (vendég szónokok meghívása, ünnepi gyakorisággal tartott szentmisék), hatására leg-többen valószínűleg ide járnak a Szent Antal közbenjárásától remélt fogadalommeghallgatásért. A Szent Antal kilenced hétköznapi időzítése és két hónapon át tartó heti rendszeres részvételt igénylő jellege valószínűvé teszi, hogy a Csíkszeredától való távolság nagyobb hatással jelentkezik, mint a korábban vizsgált vallásos jelenségeknél.

29. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával

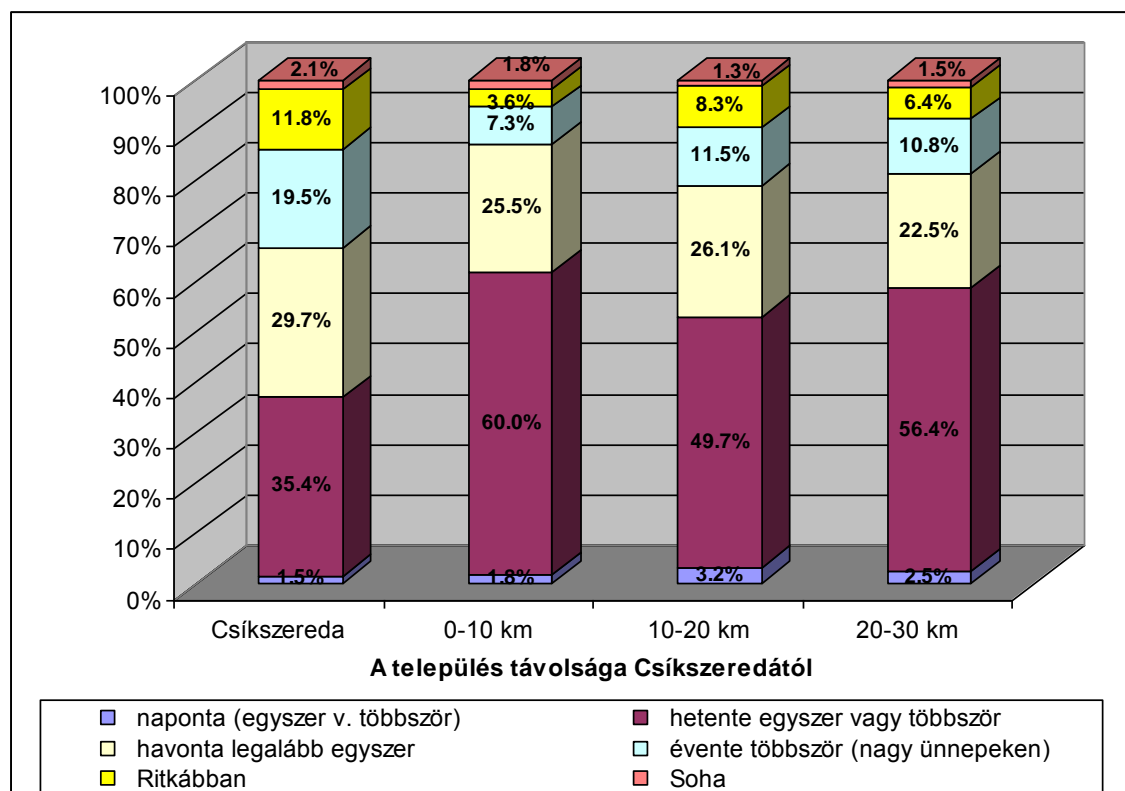
Forrás: saját kutatás eredményei

Sejtésünk azonban nem vagy csupán részben igazolódik. Ugyan azok aránya, akik minden évben elvégzik a Szent Antal kilencedet, falusi települések esetében csökken a Csíkszeredától való távolság növekedésével, de a keddi búcsút soha el nem végzők legnagyobb arányban Csíkszeredában élnek, annak ellenére, hogy számukra nem jelent problémát eljutni Csíksomlyóra, sőt, a város egyik központi zónájában levő templomban is tartanak Szent Antal kilencedet. A falu és város közti különbség ezúttal is jelentkezik, leglátványosabban a városhoz legközelebb

eső települések esetében, amelyek ezúttal is a legnagyobb arányban vesznek részt ezen a közösségi liturgikus eseményen.

A város 10 km-es körzetében levő települések lakóinak kiemelkedő részvétele a Csíksomlyóhoz kapcsolódó vallásos eseményeken fölveheti bennünk a kérdést, hogy olyan vidéki településről van-e szó csupán, amit a kisebb távolság késztet intenzív Csíksomlyóhoz köthető vallásgyakorlatra, vagy esetleg ezek a települések az otthonukhoz kötött vallásosságban is kitűnnek a többi csíki faluból? A szentmisén való részvétel gyakorisága szempontjából is megfigyelhető ezeknek a falvaknak valamelyest fokozottabb vallásosságát. Mivel azonban a különbségek nem nagyok, és főleg a Csíksomlyótól mért távolsággal nem mutatnak lineáris jellegű összefüggést, a jelenség megítélésében nem lehetünk bizonyosak.⁹⁴

30. ábra. Templombajárási gyakoriság kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával

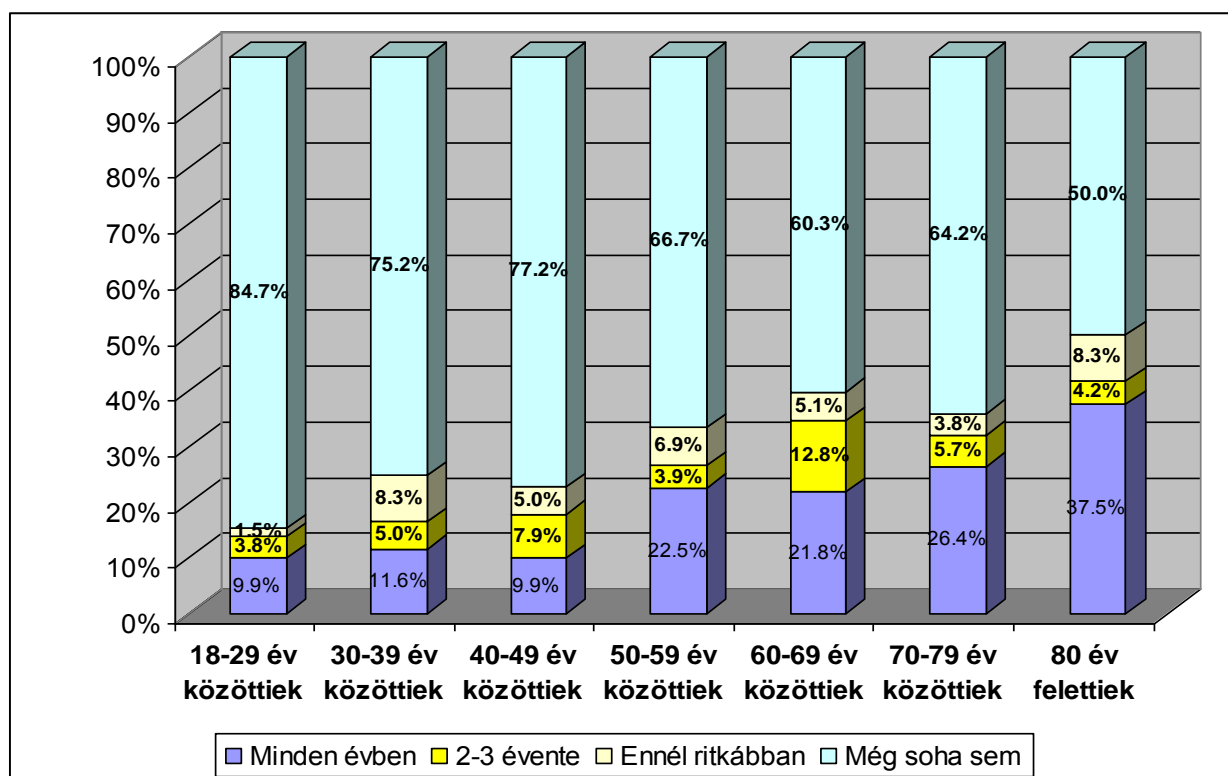
Forrás: saját kutatás eredményei

⁹⁴ A rétegzett és valószínűségi mintavételi eljárás során Csíkszereda 10 km-en belül fekvő vonzáskörzetéből két község, Csíkcicsó és Csíkrákos kerültek a mintába. Első ránézésre a vallásosság tekintetében egyik községnek sincs olyan megkülönböztető jellegzetessége, ami magyarázatot adna a nagyobb méretű vallásosságra. Lehetséges Csíksomlyó közelsége, az itt megtapasztalt vallási milió erősíti a községben élők általános vallásos magatartását, de fordítva is lehetséges: az intenzívebb vallásosság magyarázó oka egy vagy több általunk ismeretlen tényező, és ez készíti az itt lakókat gyakoribb ellátogatásra a Csíksomlyói Kegyhelyre. Az alkalmazott survey típusú kutatási módszer erre dilemmára már nem tud választ adni. A jelenség vizsgálata azonban felhívja a figyelmünket arra, hogy a vallásos jelenség sokkal összetettebb annál, hogy kérdőíves módszerrel kielégítő válaszokat kapjunk a vallásos magatartás mélyebb okait és összefüggéseit kutató kérdésekre.

A keddi búcsún való részvételt a település Csíkszeredától való távolságánál sokkal markánsabban befolyásolja néhány más tényező. Ezek közül a legjelentősebb a nem.⁹⁵ Míg a megkérdezett csíki férfiak csupán 6,2%-a mondja azt, hogy minden évben elvégzi a Szent Antal kilencedet, addig ez a nők esetében 24,6%. Másképpen szólva, azoknak, akik hétről-hétre részt vesznek a Szent Antal tiszteletére tartott búcsús szentmisén több mint 80%-a nő.

Amint az alábbi grafikonon is nyomon követhető, az életkornak is szignifikáns hatása van a jelenségre.⁹⁶ Némi meglepetést a 80 év feletti korosztály nagyfokú aktivitása jelent, ezt részben azzal tudjuk magyarázni, hogy ennek a korosztálynak több mint 65%-a nő.

31. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata az életkorról

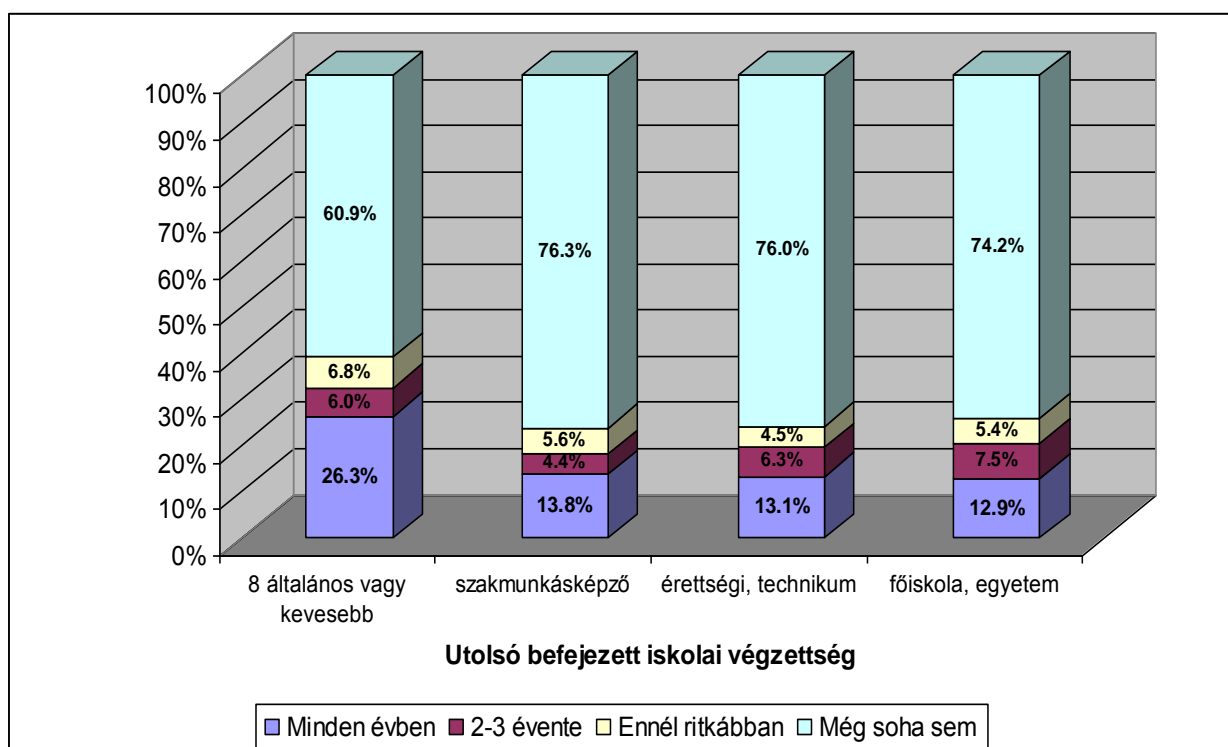

Forrás: saját kutatás eredményei

Az iskolai végzettség meglehetősen jelentéktelen befolyással van arra, hogy ki vesz részt a keddi búcsúkon. Csupán az alacsony, nyolc általános, vagy kevesebb végzettségűek esetében látunk megkülönböztető módon magas részvételi arányt, a továbbiakban e tekintetben gyakorlatilag nincs különbség a szakmunkásképzőt végzettek, az érettségizettek vagy az egyetemi végzettséggel rendelkezők között.

⁹⁵ $p < 0,000$, gamma = 0,308

⁹⁶ $p < 0,000$, gamma = 0,280

32. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata az iskolai végzettséggel

Forrás: saját kutatás eredményei

A kérdőíves kutatás alapján tehát bizonyossággal állíthatjuk, hogy a ferencesek tevékenységének és az ehhez szorosan kapcsolódó Csíksomlyónak, Kegyszobornak, Szent-Antal tiszteletnek nem csupán a múltban volt vallásosság-, kultúra-, és társadalomformáló ereje, hanem a jelenkori csíki társadalomnak, az itt élők vallásosságának is egyik legmeghatározóbb tényezőjét alkotják. Ahogyan Csíksomlyó földrajzilag a térség centrumában helyezkedik el, úgy a Csíksomlyói Szűzanya az itt élők hitének, vallásgyakorlatának központi alakja.

6.5. Értékrendszer, hagyomány, szokások és vallásosság

Ebben a fejezetben megpróbálom a csíkiak értékrendszerébe bepillantást nyújtani: melyek azok a legfontosabb vezérlő elvek, amelyek megszabják cselekedeteiket. A kérdéskört az empirikus kutatás nagyszámú kérdése méri. Erre elsősorban azért volt szükség, mert az „értékek” mérések módszertani nehézsége leginkább az, hogy különbséget tudjunk tenni a „deklarált” és ténylegesen követett értékek közt. Az Aufbruch kutatás kérdőívének szerkesztői számos olyan „indirekt” kérdést fogalmaztak meg, amelyek alapján elsősorban két értékrendszer, az individualista és kollektivista szemlélet körvonalazódhat. A Csíkban alkalmazott kérdőívet további kérdésekkel bővítettem, így kb. 60 kijelentésre adott válaszok alapján kísérlelhetem meg körvonalazni a csíkiak alapvető attitűdjeit, a hagyományokhoz, szokásokhoz való ragaszkodásukat, a társadalmi kontroll mértékét és mindezek esetleges kapcsolatát a vallásossággal.

A következőkben a kérdőív 15-ös, 21-es, 66-os és 67-es kérdésblokkjaiba foglalt kijelentésekre adott válaszokat elemzem. A kijelentések nagy száma egyértelműen a főkomponens-elemzés módszerét indukálja. Néhány olyan változó kiiktatása után, amely több faktorról is illeszkedett, a következő eredményt kaptam:

13. táblázat. Értékek rotált faktorsúlymátrixa

	„Tekintélyelvű- istenhit”	„Hagyomány- tisztelet”	„Nihilizmus”	„Egalitárius”	„Evilági”
Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.	.762	.200	-.190	.010	-.122
Isten előre eldöntötte életünk menetét.	.744	.090	.079	.117	-.019
A szenvedésnek és a nyomorúságnak csak akkor van értelme, ha az ember hisz Istenben.	.680	.133	-.166	.165	.021
A legfontosabb, amit a gyermekeknek meg kell tanulniuk, az az engedelmesség	.644	.116	.158	.202	.187
Ahol erős tekintély van, ott igazságosság is van.	.600	.088	.205	.162	.201
Elődeink szokásai, életmódja ma is követendő.	.249	.779	.048	.075	.062
Településünkön vannak olyan szokások és íratlan törvények, amiket be kell tartani	.050	.771	-.026	.121	.022
Fontos, hogy ápoljuk az őseinktől ránk maradt hagyományokat	.184	.768	-.043	.057	.086
Számomra az életnek nincsen semmi különösebb értelme.	.024	.051	.785	.009	.033
Nem tudom, mi célból él az ember.	.053	-.015	.772	.016	.055
A halállal mindennek vége van.	-.044	-.070	.619	.097	.240
Ha mindnyájan lemondanánk jövedelmünk egy részéről, hamarosan nem lenne szegénység.	.164	.092	.107	.777	-.011
Meg kellene engedni, hogy azoktól, akiknek többjük van, elvegyenek, hogy a rászorulóknak között szétoszthassák	.195	.052	.237	.758	.048
Csökkenteni kellene a jövedelmi különbségeket.	.147	.129	-.211	.742	.093
Magunk határozzuk meg sorsunkat.	-.097	-.050	.073	-.004	.819
Az életnek csak az az értelme, amit maga az ember ad neki.	.060	.055	.189	.062	.748
Az életnek az az értelme, hogy megpróbáljuk a legjobbat kihozni belőle.	.249	.203	.039	.056	.556

Forrás: saját kutatás eredményei

A főkomponens elemzés az első csoportba olyan kijelentéseket csoportosított amelyek első látásra nem illenek össze. Egyrészt az Istenben való bizalom, a hitnek az értelemadó funkciója emelkedik ki, másrészt azonban a tekintélyelvű nevelés, az erős tekintély és igazságosság összekapcsolása jelenik meg, harmadrészt az ezekkel egyetértők ráadásul egyfajta determinisztikus istenképpel is jellemezhetők. Ezeknek a látszólag egymástól „idegen” elemeknek a szoros korrelációja egy olyan változót sejtet, amely főként az autoritér személyiségek - akinek Isten- és társadalomképe Freud óta része a szociálpszichológiai vizsgálatoknak – személyiségjegyeire utal. Mivel a dolgozat keretei nem adnak lehetőséget a téma részletesebb ismertetésének és nem is tartozik szorosan a kutatott témához, a jelenség ismertetését lezárom a „tekintélyelvű istenhit” változó-megnevezéssel.

A második faktorra más sokkal egyszerűbb dolgunk van, a hozzátartozó kijelentések egyértelműen a hagyománytisztelet, az ősök szokásainak és életmódjának fontosságát hangsúlyozzák. A faktor a „hagyománytisztelet” elnevezést kapta. A harmadik faktor gyűjti össze azokat a véleményeket, amelyek az emberi lét értelmetlenségébe és céltalanságába vetett hitet tükrözik, ez a „nihilizmus” elnevezést kapta. A negyedik faktorba tömörülök a társadalmi egyenlőtlenségek, a szegénység megszüntetésével értenek egyet, a faktornak az „egalitárius” nevet adtam. És végül az utolsó csoportba azok a kijelentések kerültek, amelyek az individualista, evilági célok megvalósítását fontosnak tartó, az élet történéseiben az ember elsődleges szerepét hangsúlyozzák, a faktor neve az „evilági” lett.

Mivel a fejezet elsődleges célja a csíkiak hagyománytisztelethez, kollektív értékekhez való ragaszkodásának jellemzése, a további elemzésekbe a „hagyománytisztelet” változót vonom be.⁹⁷ A jelenséget tovább mélyíthetjük a 67-es kérdésblokkhoz tartozó kijelentésekre adott válaszok elemzésével. A kijelentések azt vizsgálják, hogy a megkérdezettek mennyire tartanak a „megszólástól”, vagyis tevékenységeik motivációjában közrejátszik-e a közösségi szankcióktól való félelem. A nagyszámú kijelentés könnyebb elemzéséhez, ezúttal is a főkomponens-elemzés módszeréhez folyamodom, ami ezúttal két faktort különböztetett meg. Az első faktor alá azok a kijelentések kerültek, amelyek főként a vallási jellegű normák megszegéséhez társít megszólást, a faktor a „Vallásosság, mit közösségi norma” elnevezést kapta. A második faktor alá azok a kijelentések sorakoztak fel, amelyeket kissé átvitt értelemben a „rendtartó székely falu” elleni vétkekhez társít szankciót. A faktornak a „Közösség iránti elkötelezettség, mint társadalmi norma” nevet adtam.

⁹⁷ A hagyománytisztelet fontosságát a székelyföldi fiatalok életében (is) már a Mozaik 2001 kutatásai is jelezték. 2000-es eredmények szerint “a fiatalok több mint a felének szüleinek élete tökéletesen megfelel saját eszményeinek. További 36 százalék azt vallja, hogy legalább részben megfelelőnek és saját maga számára is elfogadhatónak tartja szülei életét” (Bálint – Demeter 2001)

14. táblázat. A „megszólásról” való vélekedés rotált faktorsúlymátrixa

Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha...	„A vallásosság, mint társadalmi norma”	„A közösség iránti elkötelezettség, mint társadalmi norma”
...nem fogadná a házszentelést?	.817	.130
... gyereket nem keresztelné meg?	.806	.087
... egyáltalán nem járna templomba?	.718	.195
... nem fizetne egyházadót?	.587	.305
...ha szentmisére nem ünneplő ruhában menne?	.542	.117
... vasárnap a mezőn dolgozna ?	.081	.688
...nem venne részt meghirdetett közmunkában?	.188	.675
...választáskor nem menne el szavazni?	.128	.666
... parlagon hagyná, nem művelné meg mezőgazdasági területét	.206	.659

Forrás: saját kutatás eredményei

A továbbiakban természetesen megvizsgálhatnánk a kapott faktorok és a vallásosság különböző dimenzióinak közti kapcsolatot, de mivel a korábbi elemzések egy olyan tulajdonság-együttest engednek sejtetni, ami alapján a csíkiak csoportjait lehet jellemezni, a továbbiakban a klaszterelemzés módszerével próbálkozom. A módszer segítségével nem csupán az értékeken, attitűdökön belül létrejövő struktúrákat tudjuk kirajzolni, hanem sikeressége esetén a populáción belül körvonalazható csoportokat tudjuk jellemezni. Az eddigiek alapján meglátásom szerint a csíkiak egy része erőteljes hazaszeretettel, lokálpatriotizmussal, hagyománytisztelettel, konzervativizmussal, önrendelkezésre való igénnyel jellemezhető, amelyhez erőteljes közösségi beágyazódottság társul, egy olyan közösségi normarendszer elfogadása, amelynek megszegéséhez szankciók társulnak, és amely hatással van a vallási és egyéb életvezetési tevékenységekre. Ha valóban létezik a csíkiaknak egy olyan része, amely mindezekkel a tulajdonságokkal rendelkezik, akkor esetükben erőteljes hagyományba, közösségbe, otthonba való gyökerezettségéről beszélhetünk. Esetükben az individuális célok mellett, vagy helyett rendkívül fontosak

mindazok az értékek, amelyeket a helyi, lokális közösség halmozott fel hagyományai, értékei és normái révén.

A feltételezésem helyesnek bizonyult, a klaszterelemzés a válaszadókat két olyan csoportba sorolta, amelyek klaszterközéppontjai mind az öt klaszterképző változó mentén szignifikánsan különböznek⁹⁸.

15. táblázat: A „közösségbe gyökerezettség” végső klaszterközéppontjai

	Létrejött klaszterek	
	„Lokális társadalomba gyökerezettek”	„Kötetlenebbek”
„A vallás, mint közösségi norma”	.32980	-.67550
„A közösség iránti elkötelezettség, mint társadalmi norma	.23605	-.46259
„Hagyománytisztelet”	.39126	-.79136
„Autonómia” (standardizált értékek)	.32367	-.62330
„Otthonosság”(standardizált értékek)	.32762	-.90102

Forrás: saját kutatás eredményei

A létrejött két csoport mindegyik változó mentén látható különbséget tesz a csoporttagok között. A csoport-középpontok értékei a gyakorlatban az jelentik, hogy az első csoport - amelynek a „lokális társadalomba gyökerezettek” elnevezést adtam – tagjai az összes felsorolt szempontot fontosabbnak tartják, mint a második csoport – amely a „kötetlenebbek” elnevezést kapta – tagjai.

A „lokális társadalomba gyökerezettek” nagymértékben tartanak attól, hogy vallási kötelezettségek elmulasztása esetén megszólják őket, a „kötetlenebbeket” ez csak közepes mértékben jellemzi. A „rendtartó székely falu” kötelezettségei elleni mulasztás szankciójától minkét csoport tagjai közepes mértékben tartanak, de a „lokális társadalomba gyökerezettek” a közepes értéktartomány alsó, míg a „kötetlenebbek” a felső határán helyezkednek el. Az elődök szokásai, életmódja az első csoport számára magas értékkel jellemezhetően fontos, a második számára csak közepes mértékben. A 6.2-es fejezetben bevezetett „autonómia” változó alapján az első csoport tagjai számára sokkal inkább evidencia, hogy az „Európai Unió, illetve a román kormány beleszólása nélkül jobban élnénk”. Végül az „otthonosság” – amelyről láttuk a 6.2-es fejezetben, hogy a csikiakat nagyon nagy arányban jellemzi – természetesen mindkét csoport mellé magas értékeket társít, de látható módon a „kötetlenebbek” kisebb mértékben kötődnek otthonukhoz is, mint a „lokális társadalomba gyökerezettek”.

⁹⁸ A klaszterelemzés folyamatának részletes eredményei a dolgozat mellékletében találhatóak

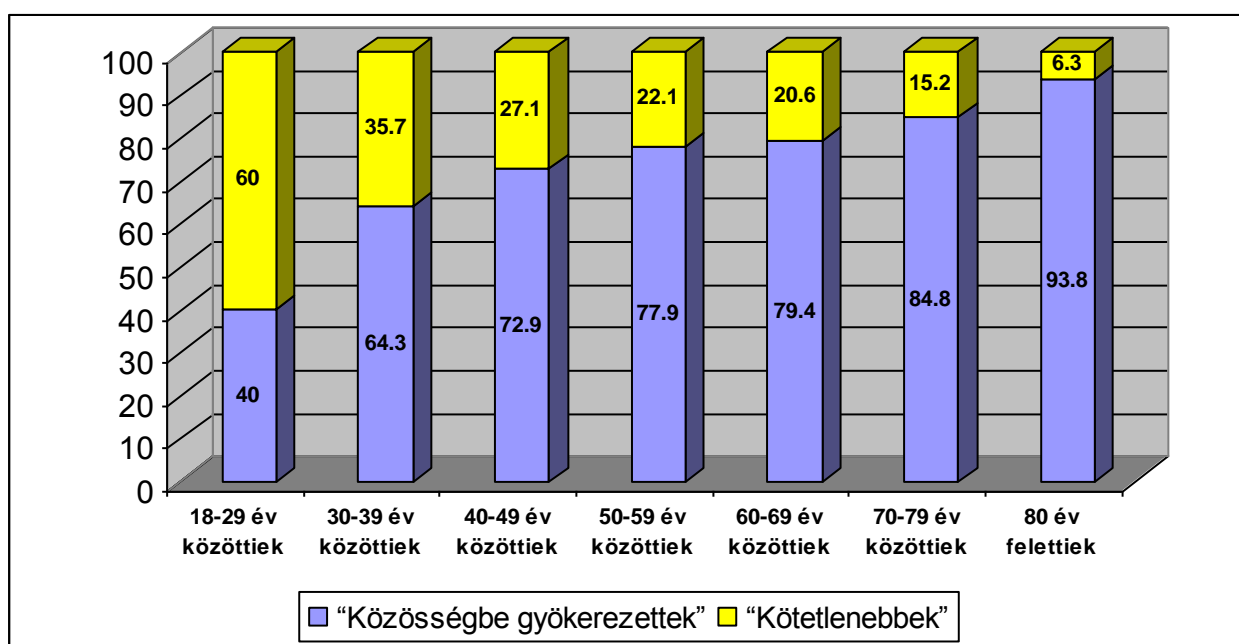

A klaszterelemzés lehetőséget ad arra, hogy a csoporttartozás alapján számszerűen is jellemezzük a csikiakat. Eszerint az a „lokális társadalomba gyökerezettek” csoportjába a válaszadók több mint kétharmada, 67,9%-a tartozik, a „kötetlenebbek” pedig még az egyharmadot sem érik el.

Mielőtt megvizsgálom a lokális társadalomhoz, ennek hagyományihoz, értékeihez, szokásaihoz való ragaszkodás mértéke, valamint a vallásosság közötti kapcsolatot, rövid jellemzést adok mindkét csoportról.

- A „közösségbe gyökerezettek”-hez való tartozás az életkorral növekszik⁹⁹:

33. ábra. A "lokális társadalomba gyökerezettek" és a "kötetlenebbek" korcsoport szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás eredményei

- Férfiak és nők nagyjából azonos arányban tartoznak mindkét csoportba. (A nők 65,2%-a, a férfiak 70,9%-a „gyökerezett a lokális társadalomba”, az összefüggést nem tekintjük szignifikánsnak¹⁰⁰)

- Lényeges megkülönböztető tényező¹⁰¹ azonban a lakóhely típusa: a városban (Csíkszeredában) lakóknak több mint fele (51,1%-a), a falun élőknek azonban még a negyede sem (24,6%-a) tartozik a lokális társadalomhoz kevésbé kötődők közé.

- Még erősebb kapcsolat¹⁰² létezik azonban a klaszterekhez való tartozás és az iskolai végzettség között:

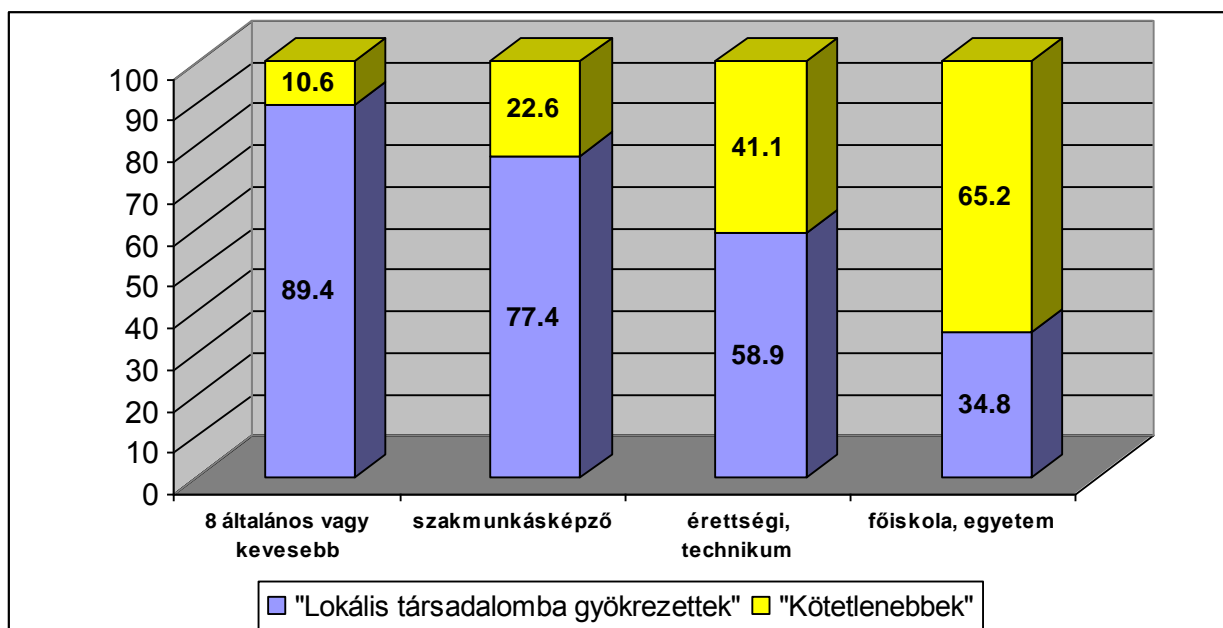
⁹⁹ $P < 0.00$, Cramer féle $V = 0,339$

¹⁰⁰ $P = 0,170$

¹⁰¹ $P < 0.00$, Cramer féle $V = 0,255$

¹⁰² $P < 0.00$, Cramer féle $V = 0,376$

34. ábra. A "lokális társadalomba gyökerezettek" és a "kötetlenebbek" megoszlása iskolai végzettség szerint

Forrás: saját kutatás eredményei

- a jövedelemnek nincs meghatározó szerepe abban, hogy ki melyik csoportba tartozik.

Mivel a fenti változók többsége – amint azt a 3.1-es fejezetben láthattuk - a vallásosság különböző dimenzióval is kapcsolatban áll, gyaníthatjuk, hogy a két klaszterhez való tartozás a vallásos viselkedésmód szerint is jellemezhető.

- A „lokális társadalomba gyökerezettek” között gyakoribb a heti (54,7%) és ritkább a csupán alkalmi, nagy ünnepek alkalmával történő (5,9%) templombajárási gyakoriság, mint a „kötetlenebbek” esetében. (35,2%, illetve 11,1%)¹⁰³

- Az első klaszter tagjai némileg gyakrabban imádkoznak, mint a másodiké¹⁰⁴, az összefüggés azonban nem túl erős. A „lokális társadalomba gyökerezettek” 77%-a mondta azt, hogy naponta imádkozik, a „kötetlenebbek”-nek pedig 63%-a.

- Az Istenben való hit alapján is különböznek a csoporthoz tartozók¹⁰⁵: Az Istenben magabiztosan hívők („Tudom, hogy létezik Isten, efelől semmi kétségem sincsen”) aránya az első csoport tagjai között 80,2%, a másodikban viszont csak 53,4%.

- A „lokális társadalomba gyökerezettek” szorosabb kapcsolatban¹⁰⁶ érzik magukat az egyházzal, 65,7%-uk mondta azt, hogy az egyházzal szoros vagy nagyon szoros kapcsolatban áll, miközben ugyanez az arány a „kötetlenebbek” körében csupán 38,7%.

¹⁰³ P<0.00, Cramer féle V = 0,218

¹⁰⁴ P=0,012, Cramer féle V = 0,170

¹⁰⁵ P<0.00, Cramer féle V = 0,282

A vizsgálatok sorát tovább folytathatnánk a vallásosságot jellemző egyéb dimenziók mentén és a korábbi fejezetekben bevezetett változókkal, az eredmény hasonló lenne: összefüggés van a vallásos magatartás, vallásos hitrendszer, az egyházhoz való tartozás és a klaszterhez tartozás között. Vagyis fontos megkülönböztető tényezővé vált, hogy az egyének életében Csík mint az érzelmi, mentális és cselekvési léttér centruma létezik-e, vagy a lokális kötődés kisebb mértékű és az egyén tágabb horizontokban értelmezi életét. Az erőteljesebb vallásossággal jellemezhetőek egyben szorosabban kötődnek szülőföldjükhöz, fontosabbnak tartják a társadalmi kontrollt, nagymértékben ragaszkodnak az ősök szokásaihoz és hagyományaihoz és úgy gondolják, hogy térségnek az önrendelkezés javára válna. A kisebb mértékű vallásossághoz mindezen tényezők alacsonyabb mértéke társul. Természetesen nem született oksági modell: a vallásosság és a klaszterekhez való tartozás között nem bizonyítható az ok-okozati összefüggés. Első látásra mindkét tényezőt olyan háttérváltozók befolyásolják, mint az iskolai végzettség, életkor, lakóhely. A statisztikai eredmények szintjén tehát nem állíthatom, hogy az itt élők konzervativizmusa (ami a társadalom kétharmados többségét jellemzi) okozza és határozza meg a vallásos magatartást (vagy fordítva), azt viszont igen, hogy a két jelenség összetartozik. A háttérben egy olyan csíki társadalom képe körvonalazódik, amely nagymértékben meghatározza az itt élők lakóterét, iskolázottságát is. Ez a társadalom – a történelmi hagyományokból adódóan – egyfajta zárt szemléletmódot, hagyománytiszteletet generál, igaz elsősorban a középkorú, vagy idősödő, rurális térségben lakó és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkben, amely kategória viszont az itt élők többségét alkotja.

Az elemzés azonban meglátásom szerint fontos részletekkel bővítette az itt élők vallásosságáról szerzett információkat: a vallásos magatartást nem csupán szocio-demográfiai adatokkal tudjuk jellemezni, hanem olyan – az értékek, attitűdök világába tartozó információkkal is – ami egyértelműen színesebbé, a térség lakóinak sajátosságait kiemelővé teszi ezt.

6.6. A hagyományos társadalmakra jellemző vallásosság és a Csíki Régió

Ebben a fejezetben azt próbálom körvonalazni, hogy Csík lakóinak vallásosságában mennyire körvonalazhatóak hagyományos vallásosságra utaló jegyek. Az első látásra könnyen vizsgálható jelenség – számos kutatási nehézséget hoz felszínre. Amint a 4.6-os fejezetben részleteztem, a premodern típusú vallásosságnak ugyan tág szakirodalma és leírása van, melyek alapján mindannyian képet tudunk alkotni, érzéklni tudjuk a modern és premodern vallásosság közti különbségeket. A kutatási nehézségek a kérdőíves módszernél főként a konceptualizálási

---

¹⁰⁶ $P < 0.00$, Cramer féle $V = 0,259$

folyamatban jelentkeznek. Pontosan hogyan is tudjuk mérni a premodern vallásosság jellemzőit? Milyen konkrét, mérhető megnyilvánulási formái vannak ennek? Az alábbi fejezetben számos olyan jelenségek körét elemzem, amik az elméleti leírás, illetve korábbi mélyinterjúk kutatások alapján összeköthetőek a hagyományos típusú vallásossággal. A hagyományos vallásosságnak nincsenek azonban „abszolút” tulajdonságai. Nem társulnak hozzá olyan jellegzetességek, amik csak és kizárólag ezt a típusú vallásosságot jellemeznék, sokkal inkább egy valószínűségi modell állítható fel, ami azt jelenti, hogy több tényező együttállása esetén következtetünk a hagyományos vallásosságra. Az eredmények értelmezésénél fontos figyelembe vennünk, hogy sem a premodern, sem modern vagy posztmodern vallásosság nem azonosítható ideáltípus szerűen.

A vallás modernizációjának egyik legfontosabb jele a vallásosság individualizációja, vagyis visszahúzása az egyéni fizikai, mentális, érzelmi és spirituális életterbe. A hagyományos társadalomban a közösségi vallási magatartás az életvezetés szerves része, a modernben többnyire egyéni választás, döntés eredménye. (Tomka 2000) A társadalom modernizációjával sok esetben együtt járó vallási individualizáció a vallásosság átalakulását okozza. Az emberek ugyan nem utasítják el az istenhitet és a magánszférában zajló egyéni vallásosságot, de lehetséges, hogy nemet mondanak az egyházhoz, mint intézményhez vagy közösséghez való tartozásnak. A modern társadalomban a vallás többé már nem elsősorban kollektív tapasztalat, „Isten és mi” kapcsolatból áll, hanem kizárólagos jogot követel az „Isten és én” viszony. Ebben a megközelítésben érdemes tehát szemügyre venni, hogy Csíkban milyen viszonyban áll az egyéni és közösségi vallásgyakorlat két legfontosabb mutatója.

A Csíkot érintő kutatási eredmények vizsgálatok ezért kezdetben azt vizsgálom meg, hogy Csíkban milyen mértékben individualizálódik a vallás. A kérdés megválaszolásakor visszatérek a 6.1.1-es fejezetben jelzett vizsgálati témához, és azt nézem meg, hogy az egyéni és közösségi típusú vallásgyakorlat többségi együttjárása mellett létezik-e „különjáratú” vallásgyakorlat? Tehát vannak-e olyanok (és ha igen hányan és hogyan jellemezhetőek), akik ugyan nem járnak templomba, de rendszeresen imádkoznak, esetleg némileg rendszeresnek mondható módon járnak szentmisére, de az individuális vallásgyakorlat hiányzik az életükben? Elvégezve a két változó közötti kapcsolatvizsgálatot, határozott igenlő választ kapunk arra a kérdésre, hogy összefonódik-e az egyéni és közösségi vallásgyakorlat Csíkban. A kapcsolat erőssége¹⁰⁷ már-már determinisztikus meghatározottságra utal, magyarán a megkérdezettek nagy többsége bevallása szerint együttesen gyakorolja, vagy nem gyakorolja az egyéni és közösségi típusú vallásosságot.

---

¹⁰⁷ $p < 0.00$, Gamma = 0,850

A következő táblázatban összefoglaltam, hogy a megkérdezett csíki katolikusok hogyan oszlanak meg az egyéni és közösségi vallásgyakorlat közti viszony alapján:

16. táblázat: Közösségi és egyéni vallásgyakorlat kapcsolatából alkotott típusok

A vallásgyakorlat típusa	A megkérdezettek százalékos megoszlása
rendszeres miserészvétel¹⁰⁸ / rendszeres ima¹⁰⁹	73.3
ritka miserészvétel¹¹⁰ / rendszeres ima	12.5
soha miserészvétel / rendszeres ima	0.9
rendszeres miserészvétel / ritka ima ¹¹¹	2.5
ritka miserészvétel / ritka ima	4.1
soha miserészvétel / ritka ima	0.2
rendszeres miserészvétel / soha ima	1.0
ritka miserészvétel / soha ima	5.1
soha miserészvétel / soha ima	0.4
Összesen	100.0

Forrás: saját kutatási eredmények

Láthatjuk, hogy a megkérdezettek döntő többsége azok közé tartozik, akik egyaránt rendszeresen gyakorolják az egyéni és a közösségi típusú vallásosságot. Némileg jelentősebb csoportot képeznek azok, akik ritkán járnak szentmisére, de rendszeresen imádkoznak. Ennél jóval kevesebben vannak azok, templomba is ritkán járnak és ritkán is imádkoznak, végül meglepő módon ennél némileg nagyobb csoport azoké, akik ritkán ugyan, de eljárnak templomba, viszont soha nem imádkoznak. A többi kategória jelentősége elenyésző, a „következétesen” nem vallásgyakorlók, tehát azok közé például, akik saját bevallásuk szerint soha nem járnak templomba és soha nem imádkoznak, a megkérdezettek csupán 0,4%-a, vagyis 3 személy tartozik.

A következőkben a négy nagyobb csoporthoz tartozókat jellemzem röviden.

- **Rendszeresen templombajárók és rendszeresen imádkozók:**

A teljes minta közel háromnegyedét alkotják, tehát a csíkiakat leginkább jellemző típus.

¹⁰⁸ naponta, hetente, vagy havonta

¹⁰⁹ naponta vagy hetente legalább egyszer

¹¹⁰ csak nagy ünnepeken, vagy ennél is ritkábban

¹¹¹ ritkábban, mint hetente

A csoport azonosítására az „egyháziasan vallásosak” elnevezést választottam, utalva arra, hogy a gyakori közösségi vallásgyakorlat megfelel az egyház követelményeinek, a csoporthoz tartozók fontosnak tartják a közösségi vallásgyakorlat révén nyíltan is kifejezni az egyházhoz való tartozásukat. A különböző változókkal jelzett korábbi összefüggések a csoport estében természetesen tükröződnek, így:

- a csoporthoz tartozók többsége, 60,4%-a nő (a nők 80,8%-a, a férfiak 63,9%-a sorolható ebbe a kategóriába);
- többségük alacsony vagy közepes iskolai végzettségű (12,1%-uk végzett egyetemet vagy főiskolát, de fontos megjegyezni, hogy az egyetemet végzetek 58,1%-a is ide sorolható, a felsőfokú végzettségűek alacsony száma annak is köszönhető, hogy ők kevesen vannak a többi kategóriához képest.);
- nagy részük (73,9%-a) falun lakik, de a csíkszeredaiak 60%-a is ide tartozik;
- nagyjából egyenlően oszlanak meg a korosztályok között, legnagyobb (87,2%-os) ; arányt a 60-69 évesek közt képezik, de a 18-30 évesek 70%-a is ide tartozik.
- Több mint 88%-uk gyerekkorában heti rendszerességgel járt templomba

- **Ritka miselátogatók, de rendszeresen imádkozók**

A második legnagyobb csoport, a megkérdezettek 12,5%-a sorolható ide, de közel hatszor kevesebben vannak, mint az „egyháziasan vallásosak”. Az „individualista vallásosak” egyháztól való távolsága nagyobb, a hagyományos társadalomra jellemző közösségi kényszer kevésbé hat rájuk, fontosabbnak tartják hitük magánszférában történő megélését, mint a nyilvános, közösségi gyakorlatot. Gyanítjuk, hogy a csoporthoz tartozóak az „egyháziasan vallásosoktól” eltérő szocio-demográfiai változókkal jellemezhetőek, az adatok alátámasztják feltételezésünket:

- a csoporthoz közel egyforma arányban tartoznak nők és férfiak (50,6%-a férfi, 49,4 %-a nő) ;
- többnyire közép vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek (40,8%: érettségivel; 27,8%: felsőfokú végzettséggel), ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők többsége tartozna az „individualista vallásosok” közé (az érettségizettek 14%-a, a felsőfokú végzettségűek 22,6%-a tartozik ebbe a kategóriába);
- mivel Csík többségében rurális térség, az „individualista vallásosok” nagyobb része (64,5%-a) falun lakik, de városon némileg nagyobb az arányuk, mint falun (a csíkszeredaiak 13,8%-a, a falun lakók 11,8%-a tartozik közéjük);
- leginkább (az „individualista vallásosok 35,9%-a) a 30-39 év közötti korosztályhoz tartoznak (a korosztály 22,8%-a sorolható ebbe a kategóriába);

- az „egyháziasan vallásosoknál” alacsonyabb, de önmagában véve jelentősnek tekinthető gyerekkori szocializációban volt részük, 68%-uk emlékszik úgy, hogy minden vasárnap templomba járt gyerekkorában.

- **Ritka miselátogatók és ritkán imádkozók**

Azok, akik csak a nagy vallásos ünnepeken vagy ennél is ritkábban járnak templomba, ugyanakkor egyéni imaéletükben sincs rendszeresség, a megkérdezetteknek igen kis hányadát, csupán 4,1%-át alkotják. A „vallástól távol állók” elnevezést adtam a csoportnak, hiszen esetükben nem csupán az egyháztól, vagy közösségi liturgiáról való távolságtartásról beszélhetünk, hanem a vallásosság csökkent jelentőségéről az egyéni életükben is. A vallásosságot befolyásoló tényezők ismeretében előrejelezhetőek a csoportismérvek:

- a „vallástól eltávolodottakat” nagyarányú férfitöbbség jellemzi (88%-a férfi, 12%-a nő, a férfiak 8,3%-a, a nők 2,4%-a tartozik ide);
- többnyire közép vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek (37,5%-a érettségizett, 33,3%-a felsőfokú tanulmányokat folytatott), de előzőek ismeretében már tudjuk, hogy a magasabb iskolai végzettségűeknek csak töredéke tartozik ide (az érettségizettek 1,5%-a, a felsőfokú végzettek 1,3%-a);
- ezúttal többségük (56%-uk) városban lakik, és városban nagyobb az arányuk is (a falusiak 2,7%-a, a városiak 7,2%-a távolodott el a vallástól)
- legnagyobb arányban (a csoport 44%-a) a 18-30 év közöttiek, a korosztály 8,5%-a tartozik ebbe a kategóriába.
- ahogyan várható volt, esetükben sokkal gyengébb a gyerekkori vallásos szocializáció, a csoporthoz tartozók mindössze 41,7%-a járt gyerekkorában hetente szentmisére.

- **Soha nem imádkoznak, de ritkán eljárnak szentmisére**

A csíki katolikusok társadalomtudományi szempontból egyik „legizgalmasabb” csoportját a „közösségi kényszer alatt élők” elnevezéssel illettem, abból a feltételezésből kiindulva, hogy a kategória képviselői valószínűleg elsősorban nem belső meggyőződésből és igényből járnak el szentmisére, hanem közösségi, elsősorban családi elvárások nyomására. (A feltételezés, és ebből következően az elnevezés is meglehetősen bizonytalan lábakon áll. Ennek a vallási magatartásnak számos más oka is lehet, a felmérés eredményeinek mélyelemzése talán választ ad majd ezekre, de olyan – elsősorban a valláspszichológia körébe tartozó – magyarázó tényezők is lehetnek a háttérben, amire a kutatásom nem adhat megbízható válaszokat.) A „közösségi kényszer alatt élők” meglepő módon népesebb csoportot képviselnek, mint a „vallástól eltávolodottak”, a megkérdezettek 5,1%-a sorolta magát ebbe a kategóriába. A vallásosság és változók

közötti kapcsolatok ismerete alapján meglátásom szerint nem jelezhetők előre a csoporthoz tartozók ismérvei, az eredmények némi meglepetéssel is szolgálnak:

- a „közösségi kényszer” főként férfiakra van hatással, a csoport tagjait nagyarányú férfitöbbség jellemzi (74,2%-a férfi, 25,8%-a nő);
- nagy többségük (63,3%-uk) középfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, az érettségizettek 8,6%-a tartozik ebbe a kategóriába;
- többségük (64,5%-uk) városban lakik, és városban nagyobb az arányuk is, (a falun élők 2,7%-a, a városiak 10,3%-a jellemezhető ezzel az ambivalens magatartással). Úgy gondolnánk, hogy a falun élőkre erőteljesebben hat a közösségi normáknak való megfelelési vágy, kényszer, talán ez a tényező bizonytalanít el leginkább a jelenség korábbi magyarázatának helyességében;
- az életkor növekedésével csökken az arányuk, a csoporthoz tartozók 65%-a 18-50 év közötti;
- a „vallástól eltávolodottak”-hoz képest ebből a kategóriából többen (46,7%-uk) emlékeznek úgy, hogy gyerekkorukban hetente jártak vasárnap templomba. Ezt a gyakorlatot – ugyan sokkal ritkábban – de felnőttkorukban is megőrizték, lehetséges azonban, hogy esetükben az időnkénti miselátogatás sokkal inkább a szokás, az alkalmazkodás gyakorlata mintsem belső meggyőződésre és igényre adott válasz.

A felmérés eredményei nem mutatnak jelentős vallási individualizációs folyamatot a térségben, az „egyháziasan vallásosak” körébe sorolható a megkérdezett csíki katolikusok közel háromnegyede, a többiek az egyéni és közösségi vallásgyakorlat típusaiból fölállított sokszínű kategóriák között oszlanak meg.

A hagyományos és modern társadalmak eltérő keretet, külső támogatottságot nyújtanak az egyénnek vallásos életének alakításában. A társadalmi keret nem csupán a vallásosság azon dimenzióiban jelentkezik, amik a leglátványosabbak (pl. vallásgyakorlat intenzitása), hanem sok esetben jelentős hatással van a vallásosság rejtettebb, nehezebben mérhető vagy jellemezhető rétegeiben is (hit, vallási érzelmek és élmények, vallási ismeretek, vallási közösségbe való integrálódás). Egy 2004-2005-ben végzett kutatás során (Fejes: 2007) mélyinterjú módszer alkalmazásával arra kerestem a választ, hogy milyen jellemzőkkel tudunk legalább valószínűségi modellt alkotni a társadalmi kereteknek a vallásos viselkedésmódra, esetleg gondolat- és érzelmvilágra gyakorolt hatásáról, vagyis hogyan jellemezhető a hagyományos és hagyomány utáni vallásos magatartás. Kutatásomat kizárólag vallásgyakorló csíkszeredaiak körében végeztem, tehát következtetései a vallásukat nem gyakorlóakra nem vonatkoznak. Az alábbi táblázatban a két szélsőséges, a valóságban nagyon ritkán előforduló vallásosság-típus közti különbséget mutatom be,

elsősorban azzal a céllal, hogy a mélyinterjúk alapján kirajzolódó ideáltípusok segítségével lehetőséget találjanak a kérdőíves kutatás alapján statisztikailag feldolgozható képet kapni a csíkiak hagyományos vagy azt túllépő vallásosságáról. A premodern/modern vallásosságtípusokat tovább árnyalhatjuk, ha a típuspárt kiegészítjük az Allport féle¹¹² külső-belső vallásosság jellemzőivel. A két típus kombinációjából a vallásosság olyan ideáltípusait kapjuk, amik a hagyományos és modern tengely két szélső pontján helyezkednek el, jellemzésükkel mintegy „kihangsúlyított”, sarkított képeit kaphatjuk a hagyományos és hagyomány utáni vallásosságnak. (Fejes:2007)

17. táblázat: A társadalomtípus hatása a vallásgyakorlatra

	Premodern és külső módon vallásos vallásgyakorló	Modern és belső módon vallásos vallásgyakorló
Gyermekkorában vallásos nevelésben részesült	Szinte mindig	Nem minden esetben
Külső vallásos környezet	Szinte mindig	Nem minden esetben
Vallásgyakorlat oka	A külső környezet, szokás	Belső, személyes, tudatos döntés
Vallásgyakorlat motivációja	- Elsősorban külsők: az egyházi előírás és a közösségi normák	- Elsősorban belsők: a liturgia átélése a fontos
Változások a hitében élete folyamán	Nincsenek	- Hite, Isten-kapcsolata folytonosan változik, nagy valószínűséggel átélte a „megtérés” élményét
Isten-kép	Isten egy távoli és hatalmas úr	Isten barát, testvér, szerető atya
Szagrális kommunikáció	- Elsősorban szöveges, kötött és kérő imák gyakorlása	- Előtérbe kerülnek az ima más formái is: beszélgetés Istennel, Szentírás-elmélkedés, szemlélődés, meditáció
Gyónás	- kötelezettség - az áldozás előfeltétele	- lelkivezetés jellegének fontossága - nem szükséges minden áldozás előtt gyónni
Áldozás	- egy évben csak egy-két alkalommal, a nagyobb ünnepekkor - egy gyónás után csak egyszer áldoznak	- „lehetőség szerint” minden szentmisén - egy gyónást követően több alkalommal
Egyházkép	- az egyház az Isten földi képviselője - nem szükséges változtatni rajta	- az egyház egyrészt intézmény, másrészt a hívők közössége - jelentős egyházkritika - az egyházat személyesebbé kell tenni - kisközösségek iránti igény

Forrás: Fejes: 2007

¹¹² Gordon W. Allport megkülönbözteti a külső és belső vallásosságot. Az előbbire főként a vallásos kultúra passzív befogadása és reprodukciója, a nagymértékű formalizmus, tradicionalizmus és tekintélyelvűség jellemző. Az utóbbit pedig a valláserkölcsei normák bensővé tétele, a vallás elemeinek személyiségformáló ereje, önálló értelmezése, kezdeményezés, újító készség. (Allport 1977:526) Első látásra a hagyományos és a külső módon vallásos emberek között jelentős hasonlóságok vannak. Ennek ellenére sem azonosíthatjuk teljes mértékben a két típust. A hagyományos vallásosságban ugyanis nem csupán külső, mechanikusan átvett elemeket találunk, hanem olyannyira belsővé tett vallásos világot is, amely képes kreatív és alkotó módon értelmezni saját szükségletei szerint a vallás hittartalmát, egyéni és közösségi megnyilvánulási formáit. (Fejes: 2007)

Természetesen mint minden ideáltípus, ezek is csak elméleti konstrukciók, a hívek nagy része valahol a két véglet közötti átmenetben található. A szélsőségek megrajzolásának elsősorban az volt a célja, hogy tisztán körvonalazható legyen néhány olyan vallási attitűd, ami alapján meghatározható, hogy az egyén ennek a tengelynek inkább melyik oldalán helyezkedik el.

A továbbiakban a fenti kategóriák felhasználásával a kérdőíves kutatás eredményei alapján próbálom körvonalazni, hogy a csíkiak hitére és vallásgyakorlatára milyen mértékben jellemzőek azok a tulajdonságok, amiket a hagyományos társadalomtípus „lenyomataként” értelmezhetünk.

A kutatás során alkalmazott kérdőív természetesen nem tudta az összes – interjúk során felszínre bukkanó jelenséget mérni, több esetben is az operacionalizálás és konceptualizálás nehézségeivel találtam magam szemben (illetve az amúgy is terjedelmes kérdőív méretbeli korlátaival). A rendelkezésemre álló adatbázis a fenti táblázat elemeiből a következőkre ad több-kevesebb rálátást: gyermekkori szocializáció, változások a hitben, gyónás és áldozás gyakorisága, egyházkép (erről a 3.5.2-es fejezetben részletesen volt szó), utalásszerűen az Istenkép, valamint az imádkozás módja.

Az erőteljes gyermekkori szocializációról korábban volt már szó, most ezt néhány további adattal egészítem ki. A kapott eredmények egy olyan társadalom képét vetítik ki, ahol a gyermekek vallásos nevelése magától adódó természetességgel történik, a vallásos nevelést pedig egyszerre közvetíti a család, a kortárs csoport és az egyházközség.

- A megkérdezettek több mint 90%-a az egész általános iskola időszakában járt vallási oktatásra

- 99%-a volt elsőáldozó, 93%-a pedig bérmálkozó is.

- A kérdezettek édesanyjainak - ezek gyerekkorában - , 77%-a naponta, vagy hetente legalább egyszer járt templomba

- a megkérdezettek 83%-a 11-12 éves kisgyerekként legalább hetente egyszer járt templomba.

A hagyományos, vallásos mintát hordozó környezetben élő emberre jellemző hitbéli állandóság, a vallási értékek és hittételek meg nem kérdőjelezése terén a kapott eredmények arra utalnak, hogy a csíkiak döntő többsége élete folyamán nem szembesült jelentős hitbizonytalansággal, de a „megtérés” élményében is csak kb. egy tizedük részesült:

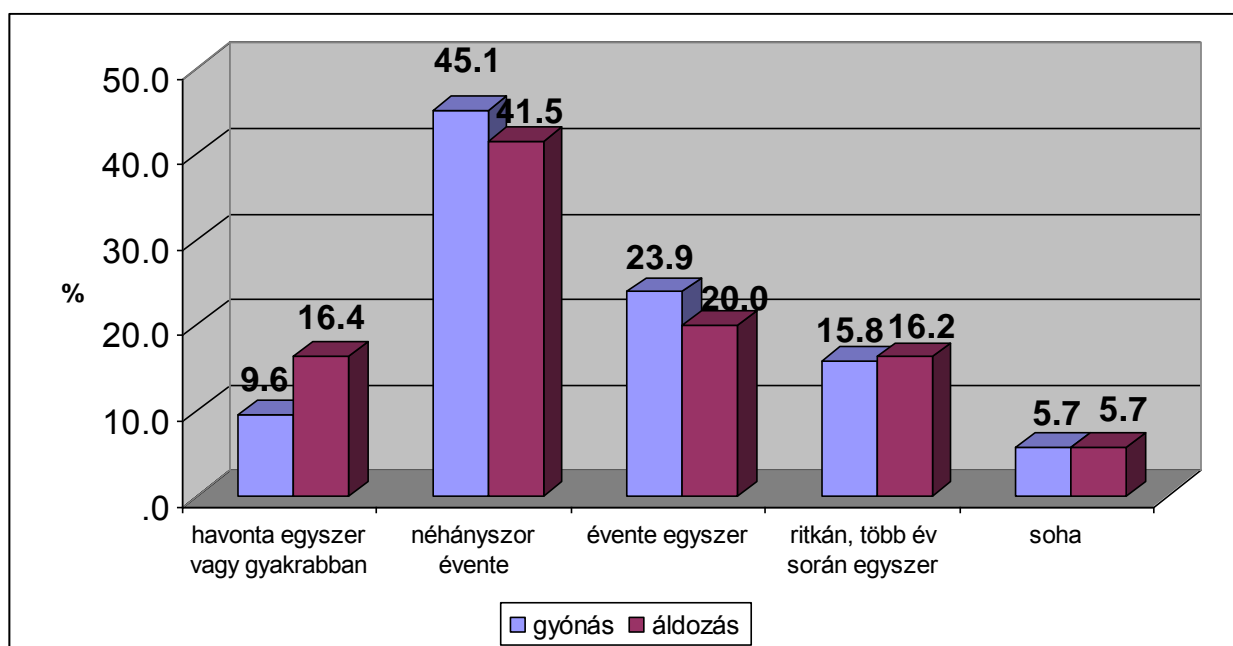
- a megkérdezettek 70,5%-a szerint életében nem volt olyan fordulópontra, amikor változás állt volna be hitében.

- azok közül, akik átéltek hitbéli változásokat 44%-uk értékelte úgy, hogy egy új és személyes kapcsolatba került Istennel (ők a teljes minta 12,9%-át alkotják), 14%-uk (a teljes

minta 4,1%-a) a változás nyomán eltávolodott Istentől, 42% -uk (a teljes minta 12,3%-a) pedig mindkét típusú változást megtapasztalta.

A gyónás és áldozás közötti kapcsolat az interjúk alapján a hagyományos vallásosság esetében igen szoros, az általános gyakorlat az évi egy-két alkalommal elvégzett gyónás és azt ezt követő áldozás. A kérdőíves kutatás eredményei szerint nagyon szoros, gyakorlatilag majdnem teljes együttjárás¹¹³ van a két szakrális cselekedett között. A legelterjedtebb gyakorlat – a megkérdezettek több mint 45%-a tartozik közéjük - az, hogy a hívek évente néhányszor (valószínűleg a nagy ünnepek alkalmával) gyónnak és csakis ezt követően áldoznak. (Akik évente néhányszor járulnak szentáldozáshoz azoknak 91,3%-a szintén ugyanekkora gyakorisággal gyónik is). A következő legnagyobb csoport – a válaszadók közel negyede - azoké, akik évente egyszer gyónnak és egyszer áldoznak. Itt egyértelműen kimutatható, hogy a szentáldozáshoz való járulás kötelező előfeltétele a gyónás, az áldozók 99,2%-a szintén egy évben egyszer végzi el szentgyónását. Összességében csupán 10,2%-uk válaszolta azt, hogy több alkalommal áldozik, mint gyónik, vagyis egy szentgyónást követően többször is szentáldozáshoz járul.

35. ábra. Gyónás és áldozás gyakorisága

Forrás: saját kutatás eredményei

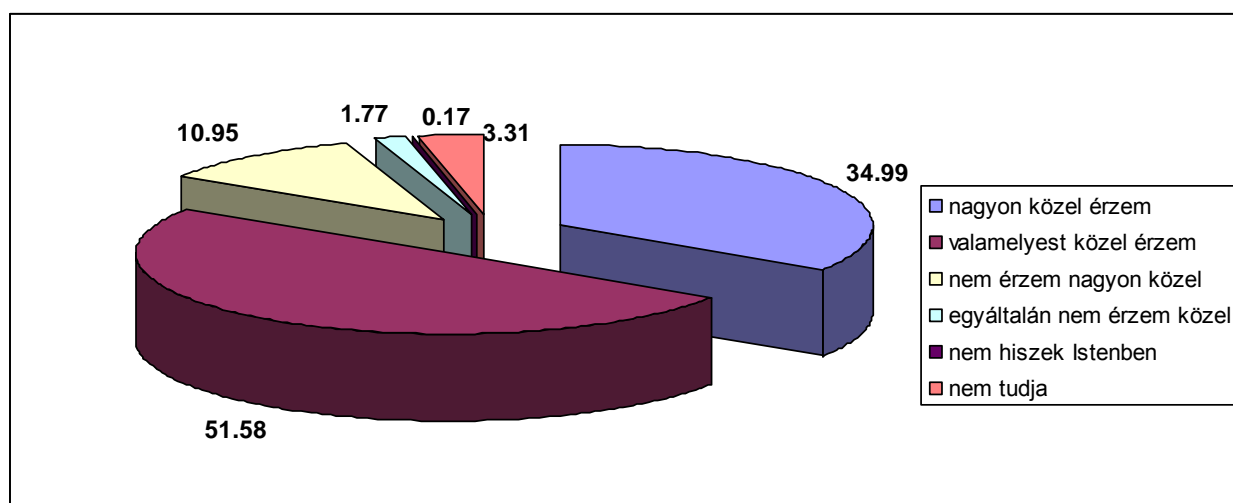
Az istenkép a valláspszichológia eredményei szerint rendkívül összetett lehet, a mélyinterjú vizsgálat is ennek több típusát hozta felszínre. A kérdőíves vizsgálat csak felületesen tudta érinteni ezt a kérdést, a kapott eredmények csak óvatos értelmezés tárgyai lehetnek, hiszen

¹¹³ Gamma = 0,962, p < 0,00

összetett, komplex belső mentális és emocionális jelenségről van szó. A kérdőív két kérdésére adott válaszait mutatom be. Az első (33-as számú kérdés) az Istentől való távolság, a második (64-es kérdésblokk) pedig annak személyes megítélését tartalmazza, amit „vallásos élménynek” is nevezhetünk, vagyis annak gyakoriságát, amikor „eleven és személyes kapcsolatban volt” Jézussal, Máriával, vagy egy erős szellemi erővel.

Saját megítélése szerint nagyon közel érzi magát Istenhez a megkérdezettek 35%-a, az abszolút többséget, a megkérdezettek több mint felét azok alkotják, akik valamelyest érzik közel magukat Istenhez, a többiek ennél távolabbi kapcsolattal jellemzik önmaguk és Isten viszonyát:

36. ábra. Mennyire közel érzi magát Istenhez?

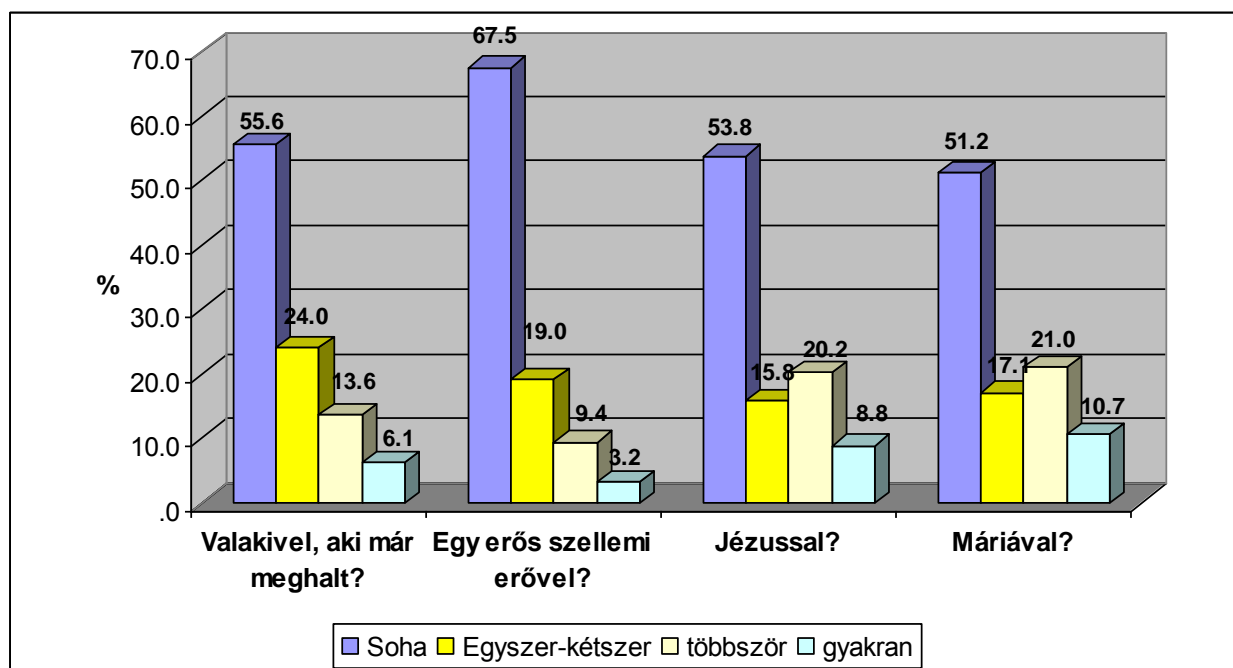

Forrás: saját kutatás eredményei

A következő kérdésblokkra adott válaszok értelmezésekor különösen óvatosnak kell lennünk, hiszen az „eleven és személyes kapcsolat” kifejezés tapasztalatom (és a kérdezőbiztosok beszámolója) szerint más-más értelemmel bír egy hagyományos közegben, mint egy modern, élményközpontú vallásos csoportban. Az előbbiben az „eleven” és „személyes” kifejezések sok esetben a látomás- vagy jelenésszerűen élő élményekkel is asszociálhatnak, nem csupán a hívő belső vallásos érzéseivel és élményeivel, mint az utóbbi csoportnál, ahol viszont az ilyen típusú transzcendentális kapcsolat a hívő vallásosságának egyik célja és tárgya. A kapott eredmények - az értelmezésbeli bizonytalanság ellenére - arra utalnak, hogy a csíkiak nagy része a hagyományos vallásossággal jellemezhető. A „soha” válaszok abszolút többsége akár azért, mert az „eleven és személyes kapcsolat” eltérő értelemmel bír számukra, akár azért mert a modern vallásos közegben használatos értelemmel bír, a hívek számára nem egy „természetes” és kívánatos állapot, mint ahogyan az a hagyomány utáni vallásgyakorló közegekben. Az óvatos értelmezés talán még megengedi, hogy fölhívjam a figyelmet arra, hogy Máriával, Isten anyjával

némileg többen tapasztaltak meg eleven és személyes kapcsolatot, mint Jézussal, a legidegenebb transzcendentális fogalom pedig az „erős szellemi erő, ami bensőleg eltölt”.

37. ábra. Milyen gyakran érezte azt, hogy eleven és személyes kapcsolatban volt...

Forrás: saját kutatás eredményei

Végül röviden kitérek az imádkozás módjára. A 3.1.2.2-es fejezetből tudjuk, hogy a csíkiak nagymértékű imagyakorisággal jellemezhetőek, több mint 70%-uk naponta imádkozik. A 60-as kérdésblokk alapján képet kaphatunk arról, hogy hogyan imádkoznak a válaszadók. A megkérdezettek több mint 90%-a - bármilyen gyakorisággal is imádkozik – azt válaszolta, hogy leggyakrabban megtanult imák, mint pl. Miatyánk, Üdvözlégy elmondásával imádkozik. Gyakran szokott kéréseket megfogalmazni a válaszadók több mint fele, 54,6%-a, további 30%-uk pedig néha fogalmaz meg kérő imákat. A személyes Istenkapcsolat erősségére utaló „elbeszélgetés” Istennel, Jézussal, Máriával vagy valamelyik szenttel már kisebb népszerűségnek örvend a csíkiak körében, 39,6%-uk mondta azt, hogy gyakran, 36%-uk, hogy néha és 24,2%-uk, hogy soha nem gyakorolja ezt az imamódot. A Szentírás-elmélkedés vagy vallásos irodalom olvasásáról csak 19,1% mondta, hogy gyakran tárgya imájának, 3,5%-uk pedig soha nem végez ilyen jellegű tevékenységet. Végül a legkevésbé gyakorolt imamód a meditáció, szemlélődés: a csíkiak többsége, 55,6%-a soha nem gyakorolja ezt a fajta imát, csupán 10,2%-uk él vele gyakran.

A fenti eredmények alapján azt láthatjuk, hogy a csíkiak többségét vallásos környezetük, viselkedésmódjuk, érzelem- és gondolkodásmódjuk a hagyományos és hagyomány utáni vallásosság kétpólusú tengelyén a rendelkezésünkre álló mutatók alapján a hagyományos

vallásosság irányába mozdítja el. Az általánosan gyakori és erős vallásos szocializáció, a hitbéli állandóság, a gyónás és áldozás közötti szoros kapcsolat és a nagy többség esetében ezeknek nagyobb ünnepekre való korlátozódása, egy kevésbé személyes istenképre utaló jegyek, valamint a többség esetében a kötött imák gyakorlása és más imaformák népszerűtlensége mind annak statisztikai valószínűségét növelik, hogy a csíkiakhoz közelebb áll a hagyományos, kollektív típusú, mint a modern, személyes átélésre alapozó, individualista vallásosság.

Az adatok alapján azonban semmiképpen nem fogalmazhatunk meg következtést a hagyományos vallásosság számszerűsített nagyságáról vagy mértékéről. Elégedjünk meg annyival, hogy számos arra utaló jel van, hogy a csíki katolikusok egy részének, esetleg többségének vallásossága inkább ahhoz a hagyományos vallásossághoz áll közel, amely Tomka Miklós megfogalmazása szerint „részben (esetleg csak nagyon kis részben) az egyénben, sokkal nagyobb részben az átöröklött kultúra és a helyi társadalom rendjében gyökerező és azáltal biztosított ‘vallásosság’ ” (Tomka 2000: 36) Ez azt jelenti, hogy a csíki társadalom, ennek berendezkedése, működési mechanizmusai, értékvilága egyfajta tartópillére az itt élők vallásosságának. Ha ez a támogató társadalmi háttér megszűnik, vagy gyökeresen megváltozik, netán összeomlik, akkor valószínűleg az itt élők többségének vallásossága is jelentős változásokon fog átmenni.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatomban fölvezettem azokat a tényezőket, amelyek meglátásom szerint Csík lakóinak vallásosságához hozzájárulnak. Ezeket a tényezőket történelmi keretbe helyeztem, megpróbáltam feltérképezni mindazokat - az itt lakók múltjában, társadalomtörténetében gyökerező - hatásokat, amelyek a jelenbe is kisugároznak. Ezt követően empirikus adatok alapján részletesen bemutattam a vallásosság jelenben megmutató azon dimenzióit, amelyek a történelmi hagyománnyal összefüggésben lehetnek.

7.1. A hipotézisek ellenőrzése

A következőkben röviden visszatérek a 2.4.-es fejezetben fölállított hipotézisekhez.

Az **1. hipotézisben** azt tételeztem fel, hogy összehasonlítva az erdélyi, magyarországi, romániai adatokkal a vallásosság különböző dimenziói mentén magasabb értékek jellemzik a csíkiakat. A hipotézis beigazolódott: a csíkiak gyakrabban járnak templomba, gyakrabban imádkoznak mint a Románia, Magyarország vagy Közép-Kelet-Európa lakói. A vallásgyakorlat összefüggésben áll a nemmel, lakóhely nagyságával, iskolai végzettséggel, részben az életkorral és jövedelemmel, és rendkívül nagy hatással van rá a gyermekkori szocializáció. A csíkiak hite a katolikus tanítás elemeiben egyértelműen erős, ugyanakkor várakozással ellentétben kis mértékben „kevert” és „válogatott”. A csíkiakat jellemző adatok egy része a Romániát jellemző értékekhez, másik része a katolikusok általános Közép-Kelet Európai jellemzőihez állnak közel. Csíkban azonban a legtöbb dimenzió mentén a legmagasabb értékeket kapjuk, így a “romániai katolikuság” szükséges, de nem elégséges magyarázata az itt élők kiemelkedő vallásosságának.

A **2. hipotézisben** a vallásosságot a csíkiak identitásával hoztam összefüggésbe. Az erőteljes regionális identitástudat egyrészt múltba gyökerező, másrészt a jelenkori identitásépítő folyamatoknak köszönhető. Habár a fentről induló, sokszor politikai célokat szolgáló jelenkori identitásépítésnek fontos eleme a térség katolicitásának hangsúlyozása, várakozással ellentétben az itt élők identitása a lakóhely szeretetével, otthonosságérzéssel, önrendelkezésben való hittel jellemezhető erőteljesen és sokkal kisebb mértékben etnocentrista attitűddel. A vallásosság is a lokális tér iránti ragaszkodással mutat összefüggést és nem a székeltség iránti elfogult szemléletmóddal.

A **3. hipotézisben** azt tételeztem fel, hogy az egyház hatása nem csupán az elmúlt századokban, hanem a mában is túllép a szigorúan vett liturgikus- és hitélet, valamint az evangelizáció határain. A történelmi beszámolók arról tanúskodnak, hogy az egyház mindenkor

aktív szerepet vállalt nem csupán az oktatás és kultúra, hanem a politikai élet, majd a kisebbségvédelem területén is. Ennek a történelmi hagyománynak (is) köszönhető, hogy a jelenben az itt élők számos területen hatalmazzák föl az egyházat véleménynyilvánításra, hogy térség intézményei közül az egyházba vetett bizalom a legnagyobb, és jelentős azok száma, akik az egyházban bíznak, hogy megoldják településük problémáit. Mindezen túl a térségben a közéleti szereplők közül a papság rendelkezik a legnagyobb szimbolikus tőkével. Egyértelműen állíthatjuk tehát, hogy az egyház egyike Csík legfontosabb, az itt élőkre legnagyobb hatással levő intézményének. Ugyanakkor arra utaló jelek is vannak, hogy az egyház pozitív megítélése némiképpen csökkent az elmúlt években, a kommunizmusban és a rendszerváltást követő, szociálisan rendkívül válságos időszakban az egyház által felhalmozott szimbolikus tőke veszíthet erejéből a társadalmi konszolidáció időszakában, valamint a „szakralitás” narratíváján túllépő realitás talaján.

A 4. hipotézisben a térségben a 15. században megtelepedő ferences szerzetesek szerepét hangsúlyoztam. Történelmi evidenciának tekinthetjük, hogy a Csíksomlyói Kolostor évszázadokon Csík vezető kulturális, oktatási és gazdasági intézménye volt, amely döntően hozzájárult a térség katolicitásának megőrzésében. Az empirikus adatok mindemellett azt is bizonyítják, hogy a ferencesek a jelenben is rendkívül fontos szereplői a vallásos kultúra megőrzésének és továbbításának. A Csíksomlyói Kegyetemplomhoz kapcsolódó liturgikus események és cselekmények (pünkösdi búcsú, a kegyszobor csodatévő hatásában való hit, Szent-Antal kilenced stb.) fontos részét alkotják az itt élők vallásos hitének és cselekedeteinek.

A 5. hipotézis feltételezése az volt, hogy a vallásossággal összefüggő tényezők közt a hagyományápolás, a konzervatív gondolkodás, a törvények és szokások szakralizálása is jelentős helyet foglalnak el. A történészek meglátása szerint ezek az attitűdök a térség történetét jelentős mértékben befolyásolták és alakították a történelem folyamán. A kérdőíves kutatás során a jelenséget egy olyan változó-együttes létrehozásával vizsgáltam, ami a csíkiak lokálpatriotizmusát, szokásokhoz, hagyományokhoz való ragaszkodását, a társadalmi kontroll hatását és a térségi önrendelkezésről alkotott véleményét tartalmazta. Az alkalmazott klaszterelemzés a válaszadókat két csoportba osztotta. Az elsőbe a megkérdezettek több mint kétharmada tartozik, ők minden bevont változó mentén magasabb értékekkel jellemezhetők, mint a második csoport tagjai, ugyanakkor ők bizonyulnak vallásosabbaknak is. Nincs megalapozott okunk azonban arra, hogy a „közösségbe gyökerezettség” és a vallásosság intenzitása között ok-okozati kapcsolatot tételezzünk fel. Sokkal inkább az tűnik helyes megállapításnak, hogy a két jelenség között együttjárás van, nagy valószínűséggel mindkettő további háttértényezőkre vezethető vissza. Azt a következtetést mindenképpen levonhatjuk, hogy a csíki társadalom többsége tradicionalista értékeket tart fontosnak, és ennek része, vagy ehhez társul a vallásosság is.

Végül a **6. hipotézis** a térség hagyományos, premodern típusát állította kapcsolatba a vallásossággal. A térség, történelme folyamán mindenkor periférikusnak volt tekinthető, ennek főként gazdasági jellege jelentősen meghatározta és meghatározza a jelenben is az itt élők társadalomtípusát, életmódját. A modernizációs kísérletek félbeszakadtak, ennek következtében (is) a térség lakói többségében ma is rurális környezetben élnek, relatív alacsony az iskolai végzettségük és jövedelmük, a rendszerváltást követően pedig a hagyományos életformához való visszatérés vált általánossá. A nagyvárosi életforma hiánya mellett a térség tradicionális jellegét azok a „mentális térben” (is) lezajló folyamatok is erősítik, amelyek a hagyományok, népszokások, ünnepek rehabilitását célozzák és amelyek - a globalizált, fogyasztói életmóddal szemben, vagy ezt kiegyensúlyozva - a hagyományos életforma pozitívumait hangsúlyozzák, akár azt is mondhatjuk, hogy „posztmodern” módon.

Habár egy survey kutatás adatai alapján csak óvatosan jellemezhetünk vallásosság-típust, számos az arra utaló jel - általánosan gyakori és erős vallásos szocializáció, hitbéli állandóság, a gyónás és áldozás közötti szoros kapcsolat és a nagy többség esetében ezeknek nagyobb ünnepekre való korlátozódása, kevésbé személyes Isten-kép, imádkozás módja - , hogy az itt élők nagy hányadát hagyományos típusú vallásosság kereteibe kell helyezzük.

7.2. Összefoglalás

Csík vallástörténetének elmúlt évszázadait áttekintve több olyan tényezőt sikerült azonosítani, amelyek hozzájárultak a ma itt lakók vallásosságához. Nehéz lenne megmondani, hogy ezek közül a tényezők közül melyik, vagy melyek játszották a legfontosabb szerepet. Meglátásom szerint mindezek a tényezők kölcsönösen kiegészítették, erősítették egymást, ezek együttes hatására alakult ki a jelenlegi vallási miliő. Ezt nehéz tudnánk elképzelni a csík-somlyói ferencesek évszázadokra visszanyúló tevékenysége nélkül, ugyanakkor az ő munkájuk sem lett volna ennyire eredményes, ha ehhez nem társul a csíki sajátos társadalomszerkezet és mentalitás vagy hagyományos életforma. Meggyőződésem, hogy a régió sajátos történelmét és társadalomtörténetét szociálpszichológia tényezők is jelentős mértékben alakították, de az itt élők konok hitbéli kitartását és megmaradását a periférikus elhelyezkedés és zord időjárású és megélhetési feltételek, a történelmi megpróbáltatások, az elmúlt évszázadban a kisebbségi lét és átélt vallásüldözési időszak is alakították. Egy olyan közösségről van szó, amelynek történelme, életkörülményei egy stabil, önálló, belső, csíki világ megteremtését segítették elő. A vallásosság ennek a világnak mindenkor szerves része volt és úgy tűnik, hogy az ma is, ezt azonban nem lehet önálló, a társadalmi környezetéből kiszakított jelenségként jellemezni és értelmezni. A

térség történelméhez szorosan kapcsolódó jelenségek együttes hatására, mintegy puzzle-szerűen áll össze az a kép, amit az itt lakók hitéről, vallásgyakorlatáról az empirikus kutatás alapján föl tudtam állítani.

Ennek a világnak számos védőbástyája van: a hagyományokba gyökerező erős közösségi „éntudat”, valós vagy tényleges tulajdonság-együttesek állandó önerősítő reflexiói, a csíksomlyói „saját” szakrális centrum, a csíki Madonna és hozzá kötődő össztársadalmi közösségi önazonosság-ünnepek sorozata, két emocionális, nemzeti és szakrális szempontból egyaránt fontos földrajzi valóság, a csíki „szent” hegyek megléte, a nagyvárosok és industrializáció hiánya, ennek következtében a hagyományos életvezetés gyakorlata stb. Ennek a világnak a templom és az egyház mindenkor a centrumában helyezkedett el, az egyház intézményei pedig harmonikusan illeszkedtek a profán intézmények sorába, egyházi személyek váltak fontos társadalomformáló személyiségekké. Úgy tűnik, hogy a térség hányatott történelmének sok tragikus momentuma nem a hit- vagy nemzetbeli beolvadást segítették elő, hanem ennek a világnak a megerősített védelmét szolgálták. Ez elől nem kivétel az elmúlt század vallásüldözése és a nemzeti kisebbségi lét küzdelmei sem, amelyben a vallási és etnikai védekezés szinte szimbiotikus kapcsolatba került.

A Csíkról kapott történelmi, társadalmi és vallási összkép Európának egy olyan kistérségére ad rálátást, amit véleményem szerint még többnyire Tomka Miklós „keresztény társadalom” megnevezésével illehetünk. A dolgozatomban bemutatott, az egyházzal és vallásossággal összefüggő csíki jelenségek több téren párhuzamba állíthatók ennek a társadalomtípusnak az ismérveivel. Természetesen nem állítom azt, hogy Csík képviseli a klasszikus „keresztény társadalom” ideáltípusát, és egyike a nagyon kevés még megmaradt, a modernizációs és posztmodernizációs folyamatoktól érintetlenül hagyott nyugati típusú „keresztény társadalom” szigeteknek. Az egyházasan (is) vallásgyakorlók nagy száma, a „következetes” ateizmus teljes hiánya, a helyiek többségének tradicionális, hagyományörző, konzervatív és mindezeknek a vallásossággal összefüggő mentalitása, a kiterjedt egyházi intézményrendszer és az egyház kitüntetett helye a térségi intézmények között, a szociális, politikai és gazdasági szféra mindenkori szoros kapcsolata az egyházzal azonban mind olyan csíki jellegzetességek, amelyek a Tomka féle „keresztény társadalom” modelljéhez viszik közelebb a térséget.

A Csíkban még létező „keresztény társadalom” számos olyan jellemzővel bír, ami a hagyományos társadalmakban élők számára az életet egy magától értetődő, természetes és harmonikus vallási, erkölcsi és jogrendbe tagolja. A modernizáció nyomán a fogyasztói- és tömegkultúrában élő individualizált és elidegenedés okozta sebekből sajgó emberek gyakran tekintenek nosztalgiával teli vágyakozással egy olyan világ fele, ahol még a hagyományos,

tradicionális értékek dominálnak, ahol az emberek számára nem csupán a kollektív identitás fontos, hanem a kollektív szemlélet és életmód is. Egyértelmű, hogy mindkét „világnak” vannak olyan értékei, amelyek az emberi és keresztény szolidaritáshoz, az emberi életek kibontakozásához, a jóléthez és boldogsághoz, Isten országának evilági kibontakozásához járulnak hozzá. Szociológusként nem feladatom a két világ közti különbségeket értékítélettel ellátni. Dolgozatomban csupán arra vállalkoztam, hogy a rendelkezésemre álló történelmi és empirikus adatok alapján helyzetképét adjam a csíki társadalomnak.

Az alkalmazott módszerek prognózisok föllállítására nem alkalmasak. A jelenben úgy tűnik, hogy azoknak a modernizációs hatásoknak egy része, amelyek a „keresztény társadalom” végét okozták a nyugati társadalomban, Csíkban nem, vagy másként fognak jelentkezni. Több arra utaló jel van, hogy a vallásosságnak szilárd bázist adó tényezők – pl. gyermekkori szocializáció – nem csökkennek jelentős mértékben. A térségben megfigyelhető vallásos légkör, az intenzív vallásgyakorlat, a vallás szerepének a fontossága azt sejtetik, hogy mindezek az elkövetkező években is meghatározóak lesznek Csík életében. Egyelőre úgy tűnik, hogy a rendszerváltást követő időszak társadalmi változásai nem forgatták fel gyökerestől a hagyományosnak nevezhető csíki társadalmi berendezkedést. Külső, össztársadalmi hatások konszolidációja esetén nagy valószínűséggel állíthatnánk, hogy Csík lakóinak vallásossága a következő évtizedekben nem fog jelentősen csökkenni. A 21. századi társadalom fontos jellemzője azonban olyan jellegű – elsősorban technológiai újítások – gyors megjelenése, amiknek az értékrendre, életvitelre, esetleg vallásosságra gyakorolt hatásáról még nagyon kevés információnk van. Az információs forradalom például, az e-kommunikáció és közösségi élettér Csík legeldugottabb falvaiban is hétköznapi realitássá vált, vagy válhat pár éven belül.

Bízom abban, hogy munkám segítséget nyújthat térségi kulturális, gazdasági és politikai vezetőknek abban, hogy munkájukat jobban összhangba hozzák az itt élők életét markánsan meghatározó vallási értékekkel és szokásrenddel. És abban is bízom, hogy az egyház vezetői és munkatársai számára is kiinduló pontokat sikerült fölvázolnom pasztorációs tervek és stratégiák kidolgozásához. Reményeim szerint a még létező „keresztény társadalom” meglazuló falain átáramló posztmodern kor nem emberi, erkölcsi és vallási anómiába fog torkollni, hanem felkészülten éri azt a csíki közösséget, amely – felhalmozott kulturális és vallási hagyományai által - most még egyértelműen helyzetelőnyben van.

8. FORRÁSJEGYZÉK

Adriányi Gábor

2005 – A Katolikus Egyház története a XX. században Kelet-, Közép-kelet és Dél-Európában. Kairosz Kiadó

Allport, Gordon

1977 – Az előítélet. Gondolat, Budapest

Alszeghy Zsolt - Szlávik Ferenc

1913 – Csíksomlyói iskoladrámák. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

Ambrus Tünde

2012 – Székely falutízesek. Palass-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

Szerk. Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovics Rita

2003 – Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész tudományi Kar, Piliscsaba

Balás Gábor – Mester Miklós

1988 – Székely szervezetek. In. Szerk. Balás Gábor: A székely művelődés évszázadai. Panoráma

Balázs Lajos

1994 – Az én első tisztességes napom. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Balázs Lajos

1995 – Menj ki én lelkem a testből. Pallas Akadémia, Csíkszereda

Balázs Lajos

1999 – Szeretet fogott el a gyermek iránt. Pallas Akadémia, Csíkszereda Főszerk. Balogh Edgár

1981 – Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Bálint Blanka – Biró A. Zoltán

2004 - Helyzetkép Mezőmadarokról. In. Szerk. Bodó Julianna: Székelyföldi Mozaik. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Bálint Blanka – Bálint D. Gyöngyvér – Biró A. Zoltán – Koszta Csaba János

2004 – Munkaerőpiac és munkavállalók Hargita megyében. In. Szerk. Bodó Julianna Székelyföldi Mozaik. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Bálint Blanka – Demeter Gyöngyvér

2002 – Mozaik 2001 – Gyorsjelentés, Székelyföld. In. Szerk. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István: Gyorsjelentés. Magyar Fiatalok a Kárpát – medencében. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.

Bañcerowski Janusz:

2007 – Nemzeti sztereotípiák a magyar és lengyel közmondásokban és frazeológiai kapcsolatokban. in Magyar Nyelvőr, 2007, január-március

Benda Kálmán

1994 – Történeti áttekintés. In. Szerk. Ács Zoltán: Együttélő népek a Kárpát-Medencében. Auktor Könyvkiadó, Budapest

Benedek Fidél

2000 – Csíksomlyó. Szent Bonaventura – új sorozat 22, Kolozsvár.

Benedek Fidél

2005 – Ferences kolostorok. Pallas - Akadémia, Csíkszereda

Bereczki Silvia

2005 – A II. vatikáni zsinat hatásai az erdélyi római katolikus egyház életére. Phd. dolgozat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kar, Kolozsvár

Berényi István:

2003 – Közép-Európa kulturális régióinak kérdése. In. szerk. Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovics Rita: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba

Bindorffer Györgyi

2001 – Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. Új Mandátum Könyvkiadó. MTA Kisebbségkutató Intézet.

Biró A. Zoltán (kutatásvezető)

1998/1 – Világiak - Nők – Fiatalok. Aufruch projekt, Románia. Kézirat.

Biró A. Zoltán (kutatásvezető)

1998/2 – Papok és püspökök - egyházi vezetés és kommunikáció. Aufruch projekt, Románia. Kézirat.

Biró A Zoltán

2006 – Vidéki térségek: illúzió vagy esély? Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna

1998 – A „hargitaiság” .Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról. In. szerk. Bodó Julianna: Fényes tegnappunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Biró A. Zoltán – Zsigmond Csilla

2005 – Székelyföld – számokban. Alutus Kiadó, Csíkszereda

Biró A. Zoltán

2008 – Székelyföldi helyzetkép – önálló regionális fejlődés. In. Térség 2008/1

Bodó Julianna

2007 – A terep, ahol élünk. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Dr. P. Boros Fortunát O.F.M

1926 – a Csíksomlyói Kegyszobor története. Szent Bonaventura Könyvnyomda, Kolozsvár

Dr. P. Boros Fortunát O.F.M.

2009 – Csíksomlyó, a kegyhegy. Pallas-Akadémia, Csíkszereda

Botár István

2009 – Csík a X – XIV. században. In szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda

Bözödi György

1939 - Székely bánja. Mefhos Könyvkiadó Budapest.

<http://www.mek.oszk.hu/08000/08075/08075.pdf>

Csák László

2011 - A területi tervezés elméleti alapjai és alkalmazásának feltételei

Romániában. PHD értekezés. Pécsi Tudományegyetem

Csortán Ferenc – Csortán Ilona

2004 – Műemlék, műemléksors a Székelyföldön. In LIMES 2004.2. Tatabánya

Darvas-Kozma József

2008 – Adalékok a Csíksomlyói Gimnázium történetéhez. In. Szerk. Murányi János: A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2007-2008

Darvas-Kozma József

2011/1 – A Csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium. In. Csíkvármegye státusszimbóluma. Csíkszereda Kiadóhivatal.

Darvas-Kozma József

2011/2 – A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredettörténete. Csíkszereda.

Decsev, Sztefan

2005 – Vallás és identitás a bolgár közszférában. in. Korunk , 2005 Január

Demeter János — Klárik László Attila

2003 – Quo vadis Terra Siculorum? Gondolatok a székelyföldi jövőképről. In. Magyar Kisebbség, 2003/2-3

Demény Lajos

1976 – Székely felkelések a XVI. Század második felében. Politikai Könyvkiadó, Bukarest

Demény Lajos

1977 – A székelyek és Mihály vajda. 1593-1601. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Domokos Jenő

1988 – A székely falu törvényalkotása. In. Szerk. Balás Gábor: A székely művelődés évszázadai. Panoráma

Egyed Ákos

2004 – A székelyföld 1848-1918 között. In LIMES 2004.1. Tatabánya

Egyed Ákos

2008 – Az 1902-es Székely Kongresszus száz év távlatából. In. Valóság. 2008 december, LI. Évfolyam, 12. szám

Dr. Endes Miklós

1994 – Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík Megye) földjének és népének története 1918-ig. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest.

Fejes Ildikó

2006/1 – A premodern vallásgyakorlók. In. Szerk. Biró A Zoltán: Állapotok és változások. Alutus Kiadó, Csíkszereda

Fejes Ildikó

2006/2 - Szakmai szintézis a székelyföldi térségben folytatott, az egyházakkal és vallásossággal kapcsolatos kutatási programok és szakmai publikációk eredményei alapján. Csíkszereda, kézirat

Fejes Ildikó

2007 – Vallási individualizáció a csíkszeredai katolikusok körében. In. Erdélyi Társadalom, 5. évfolyam, 1. szám.

Fejes Ildikó

2011 – Vallásgyakorlat és hit. Vizsgálódások csíki katolikusok körében. In. szerk. Biró A. Zoltán – Kiss Adél: Tértség – Fejlesztés – Tudomány. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Fekete Attila – Gereben Ferenc

2010 – Adalékok a térbeli és állampolgári azonosságtudathoz. In. szerk. Rosta Gergely – Tomka Miklós: Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei. Ocipe Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia. Budapest

Gagy József

1998 – Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print könyvkiadó Csíkszereda, 1998

Gagy József

2003/1 – 1949-es jelentés az ellenségről. In. Magyar kisebbség 2003/ 2-3

Gagy József gyűjtése

2003/2 – Jelentés a csíksomlyói búcsúról. In. Magyar kisebbség 2003/ 2-3

Garda Dezső

1998 – A falutörvénytől a közbirtokosságig. Gyergyóújfalu monográfiája. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda

Gereben Ferenc

2000 – Az identitástudat és a vallásosság kapcsolata. In. Gereben Ferenc – Tomka Miklós: Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest

Gereben Ferenc

2003 – Vallási és nemzeti identitás Közép-Európában. In. szerk. Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovics Rita: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba

Gereben Ferenc

2004 – Vallásosság és egyházkép – interjúk tükrében. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest - Csíkszereda

Gereben Ferenc

2005 – Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Lucidus Kiadó, Budapest

Gheorghiu Elena Iulia

2003 – Reliogizitate și creștinism în România poscomunistă. Sociologia Românească, 2003/3

Gidó Csaba

2010 – Székely elvándorlás I. Az 1902-es tusnádi kongresszus és a székely kivándorlás. <http://multikult.transindex.ro/?cikk=12430>

Godó Mihály S.J.

2002 – Önéletrajz – Testamentum. Gloria Kiadó, Kolozsvár.

György (Orbán) Ottilia

2010 – A terület- és településfejlesztés legfontosabb feladatai a Csíki-Medencében. Doktori (Phd) értekezés. Debreceni Egyetem, Természettudományi Doktori Tanács, Földtudományok Doktori Iskola

Hajdú Farkas-Zoltán

1993 – Csíki kaláka. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Hajdú Farkas-Zoltán

2001 – Székelyek és szászok. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

Hamvas Béla

1988 – Az öt génusz. Életünk Könyvek

Hermann Gusztáv Mihály

2003 – Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig.

Hermann Gusztáv Mihály

2004 – Székely történeti kistükör 1848-ig. In LIMES 2004.1. Tatabánya

Hermann Gusztáv Mihály (Főszerk.)

2012 – A székelység története. Kézikönyv és tankönyv az általános iskolák VI. és VII. osztályai (valamint minden érdeklődő) számára. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Hargita Megye Tanácsa, Kovászna Megye Tanács, Kovászna Megyei Művelődési Központ, Csíkszereda – Sepsiszentgyörgy – Székelyudvarhely

Hidas Zoltán

2013 – A tér szociológiai felfedezése. In Pannonhalmi Szemle, 2013/4

Holló László

2005 – Az erdélyi katolikus autonómia, ill. az Erdélyi Katolikus Státus tegnap és ma. In. szerk. Holló László: Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből. Státus Kiadó, Csíkszereda

Horváth Pál

Vallásismeret. Calibra Kiadó. Budapest.

Szerk. Illés Pál Attila

1999 – Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészstudományi Kar – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia munkaközösség, Piliscsaba – Budapest

Ilyés Zoltán

1998 – Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására. In. Demográfia, 41. évf. 1998. 2–3. sz.

Imreh István

1973 – A rendtartó székely falu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Imreh István

1983 – A törvényhozó székely falu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Imreh István

1987 – Székelyek múlt időben. Magvető Könyvkiadó, Budapest

Imreh István – Pataki József

1992 – Kászonszéki krónika 1650-1750. Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó

Jankó Ferenc

2002 – A hely szelleme, a településimage és településmarketing. In. Tér és Társadalom 16. évf. 2002/4.

Jánosi Csaba

2009 – Csíkszék természeti leírása. In. szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.

Karczagi Alexandra – Klausz Boriska

2002 – Vallásosság Zetelakán. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba - kézirat

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja

2011 – Szimbolikus térhasználat a régióban 1989 előtt. In. Szerk. Bodó Julianna: Szimbolikus térhasználat: ünnepek, jelképek. Alutus Kiadó, Csíkszereda

Kocsis Károly - TÁTRAI Patrik (Eds.)

2012 – A Kárpát-Pannon térség változó etnikai arculata / Changing Ethnic Patterns of the Carpatho-Pannonian Area. MTA CSFK Földrajztudományi Intézet / HAS RCAES Geographical Institute, Budapest, 2012.

Kolumbán Gábor

2003 – A Székelyföld esélyei a román területfejlesztési politika keretei közt. In. Magyar Kisebbség, 2003.2-3

Kolumbán Gábor

2004 – A székelykérdés. In LIMES 2004.1. Tatabánya

Kósa László

1998 – Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920). Planétás Kiadó, Budapest

Kovács Gergely

1897 – Pádai Szent Antal Társulatának története és ájtatossági kalauza Csík-Somlyón. Csíkszereda. <http://mek.oszk.hu/07600/07664/07664.pdf>

Főszerk. Köpeczi Béla

1986 – Erdély története három kötetben. Akadémiai Kiadó, Budapest. <http://mek.oszk.hu/02100/02109/html/556.html>

Laki László – Bíró A. Zoltán.

2001 – A globalizáció peremén. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest

Lewin, Kurt

2000 – Az amerikai és a német társadalom közti szociálpszichológiai különbségekről. In. Szerk. Hunyady György: Nemzetkarakterológiák. Osiris Kiadó. Budapest

Léstyán Ferenc

2003 – Erdélyi Szibéria. Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség.

Madar Ilona

1998 – A Sóvidék vallásosságáról. Mentor kiadó, Marosvásárhely

Magyar Zoltán

2011 – A magyar népi kultúra régiói 2. Felföld, Erdély, Moldva. Mérték Kiadó, Budapest

Marton József – Jakabffy Tamás

1999 – Az erdélyi katolicizmus századai. Gloria könyvkiadó, Kolozsvár.

Marton József

2007 – Laikusok helyzete az Egyházban. Laikusok az Erdélyi Római Katolikus Státusban. In. szerk. Holló László: Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből. Státus Kiadó, Csíkszereda

Mohay Tamás

2005 – Egy ünnep alapjai: A csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban in. Erdélyi Magvető, 2005/2

Mohay Tamás

2007 – Vonzáskör változásban: Búcsújárás Csíksomlyóra. In. Szerk. Murányi János: A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2006. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda.

Mohay Tamás

2009 – A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány. Nyitott könyv – L'Harmattan, Budapest

Mohay Tamás

2011 – Erdély. In. Főszerk. Paládi-Kovács Attila: Magyar néprajz nyolc kötetben. Budapest

Molnár Jenő

2004 – Táj és társadalom. AGORA-UKE, Székelyudvarhely

Muckenhaupt Erzsébet

1993 – XVI. századi német reneszánsz típusú szignált könyvkötések a csíksomlyói műemlékkönyvtár gyűjteményében. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

<http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/pdf/001Muckenhaupt.pdf>

Muckenhaupt Erzsébet

2010 – A csíksomlyói ferences könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye. In. Keresztény Szó, 2010 április

Nagy István

2010 – Székelyföld gazdasági fejlettségének pozicionálása. Phd. értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskola

Oláh Sándor

2000 – Változatok rituális térteremtésre. In. Szerk. Bodó Julianna: Miénk itt a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Oláh Sándor

2002 – Kormányzati fejlesztések a Székelyföldön 1940-1944. In ... *ahol a határ elválaszt. Trianon és következményei a Kárpát medencében*. Szerk.: Pásztor Cecília. Nagy Iván Történeti Kör – Nógrád Megyei Levéltár, Balassagyarmat–Várpalota, 2002.

Oláh Sándor

2004 – Modernizációs törekvések a Székelyföldön, 1940-1944. In *Nemzet a társadalomban*. Szerk.: Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest

Orbán Balázs

1868 – A Székelyföld leírása. <http://mek.niif.hu/04800/04804/html/index.html>

Pál-Antal Sándor

2000 – A Székelyföld és városai. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

Péter Beáta:

2012 – Régi idők csíksomlyói búcsúi. In. Csíki Hírlap, 2012. május 26. <http://szekelyhon.ro/magazin/regi-idok-csiksomlyoi-bucsui>

Pomogáts Béla

2001 – Erdélyi identitás. In. Európai utas 2003/1

Pócs Éva

2001 – Előszó. In. Szerk. Pócs Éva: Két csíki falu néphite a századvégen. Európai Folklór Intézet – Osiris Budapest

Pócs Éva

2001 – Átok, rontás, divináció: boszorkányság a vallás és mágia határán. In. Szerk. Pócs Éva: Két csíki falu néphite a századvégen. Európai Folklór Intézet – Osiris Budapest

Prohászka Ottokár

2009 – Tusnád-fürdő (1902). In. szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.

Ravasz László

1932 – A székely lélek. In. Erdélyi Helikon 1932/1,
http://www.adatbank.ro/html/cim_pdf1227.pdf

Réthy Apollinár

1924 – Csíksomlyói Kalauz. A búcsusok imakönyve. Kolozsvár

Sepsiszéki Nagy Balázs

2000 – Székelyföld falvai a huszadik század végén. Csík-, Kászón- és Gyergyószék. Nap Kiadó

Schöpflin Aladár

1933 – Ábel a rengetegben. Tamási Áron regénye. In. Nyugat, 1933.2. szám

Székely László

1995 – Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza. Szent István Társulat.
Budapest

Szép Andrea Katalin

2011 – Az Erdélyi Római Katolikus Státus Csíksomlyói Főgimnáziumának Csíkszeredába való áthelyezése. (1895/6–1911). In. Csíkvármegye státusszimbóluma. Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda

Szócs János

2009/1 – A csíki história határkövei (a kezdetektől 1848-ig. In. szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.

Szócs János

2009/2 – Elemi oktatás Csíkszékben 1571-1800 között. In. szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda

Szócs Lóránt

2012 – 1848 nyomán váltak a székelyek a magyar nemzet részévé. Interjú Pál Antal Sándor történésszel. <http://www.szekelyhon.ro/aktualis/csikszek/a48-nyoman-valtak-a-szekelyek-a-magyar-nemzet-reszeve>

Takács Péter

2002 – Csík-, Gyergyó-, Kászonszék és Aranyosszék parasztvallomásai 1820-ból. Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

Tánczos Vilmos

1993 – Közel a földhöz, “az éghez, a csillagokhoz”. In. Hajdú Farkas- Zoltán: Csíki Kaláka. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Tánczos Vilmos

2000 – Keletnek megnyílt kapuja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

Tánczos Vilmos

2008 – Elejtett szavak. Bookart Kiadó, Csíkszereda. Tánczos Vilmos

2010/1 – Csíksomlyói búcsú. (tematikus szócikk)

<http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=58>

Tánczos Vilmos

2010/2 – Csíksomlyó spiritualitásának néhány összetevője. In. Keresztény Szó
2010 december

Gróf Teleki József

2009 – Úti jegyzések. In. In. szerk. Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány
Árpád: Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont –
Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda.

Tivai Nagy Imre

1996 – Emlékezés régi csíkiakról. (Lapok a Székelyföld múltjából), Pallas
Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

Tomka Miklós

1995 – Vallásszociológia. Vallástudományi Kiskönyvtár, Budapest
(http://www.fil.hu/uniworld/vt/szoc/tomka_1.htm)

Tomka Miklós – Révay Edit:

1998 – Papok, férfi szerzetesek, apácák. In. Szerk. Kolosi Tamás, Tóth István
György, Vukovich György: Társadalmi riport. 1998. TÁRKI, Budapest.

Tomka Miklós

2000 – Jelentés a vallásosságról – Erdély, az Úr 2000. esztendejében. In. Gereben
Ferenc – Tomka Miklós: Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben.
Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest

Tomka Miklós

2005 – Legvallásosabb ország? Vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában.
Pázmány Társadalomtudomány 1. Budapest – Piliscsaba

Tomka Mikós

2012 – A „keresztény társadalom” vége, és ami utána következik. Az előadáshoz írt tézisek. In. szerk. Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel: Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére. Szeged.

Tomka Miklós – Paul M. Zulehner

2008 – Religionen und Kirchen in Ost(Mittel) Europa. Entwicklungen seit der Wende. Aufbruch 2007. Wien – Budapest 2008

Török Péter

2012 – Megfontolások Tomka Miklós, „A keresztény társadalom vége...” c. gondolataihoz. In. szerk. Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel: Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére. Szeged.

Vass Erika

2010 – A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma. A szerző kiadása, Szeged.

Varga E. Árpád

1998 – Erdély Etnikai és felekezeti statisztikája. Teleki László Alapítvány, Pro Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda

Venczel József

1930 – Népünk mai viszonya ősi népművészeihez. Az „Erdélyi Fiatalok” pályázata. Kézirat, Fikker Éva Mária és Fikker Levente tulajdonában.

Venczel József

1980 – Az önismeret útján. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Veres Valér

2005 – Az erdélyi magyarok nemzeti identitása a társadalmi és az etnikai struktúra összefüggésrendszerében (2000).In. Erdélyi Társadalom 2005/1

Veres Valér

2005 – Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban. Akadémiai Kiadó, Budapest

Vincze Gábor

1998 – Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről. Teleki László Alapítvány, Budapest

Vitos Mózes

1894 - 2000 – Csíkmegyei Füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez. I. kötet., Csíkszereda

Vitos Mózes

2000 – Csíkmegyei Füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez. II. kötet. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda

Voicu Mălina

2001 – Modernitatea religioasă în societatea românească. Sociologie Românească, 2001-1-4

Voicu Mălina

2007 – România religioasă. Institutul European, Iași.

Vöö Gabriella

1983 – Bevezető. In. Szerk. Vöö Gabriella: Kilenc kéve hány kalangya? Anekdoták a székelyekről. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Vöö Gabriella

1986 – Utószó. In. Sáska sógor. Imreh Lajos tréfás történetei. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Zamfir, Cătălin

2004 – A analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”. Ed Polirom 2004

- 2001 – Székely Kongresszus. A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai. Hargita Kiadóhivatal Csíkszereda
- Recensământul populației și al locuințelor 18-27 martie 2002.
<http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index1.htm>

9. MELLÉKLETEK

9.1. Ábrák jegyzéke

1. ábra. Székelyföld térképe	8
2. ábra. A Csíki Medence elhelyezkedése Erdélyben	40
3. ábra. A Csíki-medence adminisztratív térképe 1968-ban	41
4. ábra. Istentiszteleten való részvétel gyakorisága.....	101
5. ábra. A lehetséges nyolcból a közösségi vallásgyakorlat hány formáját gyakorolja?	105
6. ábra. Milyen gyakran imádkozik?	106
7. ábra. A lehetséges tízből az egyéni vallásgyakorlat hány formáját gyakorolja?.....	107
8. ábra. Hisz-e a...?.....	111
9. ábra. Milyen mértékben fogadja el a katolikus hitelemeket?.....	112
10. ábra. Az "otthonosság" változó hisztogramja.....	121
11. ábra. Az "etnocentrizmus" változó hisztogramja	122
12. ábra. A válaszadók százalékos megoszlása az "etnocentrista" változó alapján	123
13. ábra. Az "otthonosság" változó kategóriái és a templombajárás gyakoriság.....	125
14. ábra. Az "etnocentrizmus" változó kategóriái és templombajárás gyakoriság kapcsolata ..	126
15. ábra. Az "otthonosság" változó kategóriái és a vallásos önbesorolás kapcsolata	127
16. ábra. Helyesnek tartja-e Ön azt, hogy az egyház véleményt nyilvánítson a következő kérdésekben?	133
17. ábra. Egyetértés azzal a kijelentéssel, hogy „Személyiségüktől függetlenül a papokat tisztelni kell.”	140
18. ábra. A települések legfontosabb közéleti személyiségeinek "rangsorolása"	141
19. ábra. Intézményekbe vetett bizalom átlagértékei Csíkban	144
20. ábra. Ha települése problémáira tekint, a közeljövőben ki fog a problémák enyhítésében segíteni?.....	145
21. ábra. Az egyházaknak Csíkban még túl kevés, vagy már túl sok van az alábbi intézményekből?.....	147
22. ábra. Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott részt venni a pünkösdi Csíksomlyói Búcsún? Milyen gyakran?	152
23. ábra. Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott imádkozni a Csíksomlyói Kegyetemplomban? Milyen gyakorisággal?.....	153
24. ábra. Azok korosztályon belüli aránya, akik az utóbbi öt évben nem vettek részt a csíksomlyói pünkösdi búcsún és soha nem imádkoznak a Csíksomlyói Kegyetemplomban.....	155
25. ábra. A pünkösdi csíksomlyói való búcsún részvétel kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával.	156
26. ábra. A Csíksomlyó Kegyetemplomban való imádkozás gyakoriságának kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával.	157
27. ábra. A Mária-tisztelet további formái Csíkban	158
28. ábra. Milyen gyakran szokta Ön elvégezni a Szent Antal kilencedet?	159
29. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával.....	160
30. ábra. Templombajárás gyakoriság kapcsolata a település Csíkszeredától való távolságával	161
31. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata az életkorral.....	162
32. ábra. A Szent Antal kilenced elvégzésének kapcsolata az iskolai végzettséggel.....	163

33. ábra. A "lokális társadalomba gyökerezettek" és a "kötetlenebbek" korcsoport szerinti megoszlása	168
34. ábra. A "lokális társadalomba gyökerezettek" és a "kötetlenebbek" megoszlása iskolai végzettség szerint	169
35. ábra. Gyónás és áldozás gyakorisága	178
36. ábra. Mennyire közel érzi magát Istenhez?	179
37. ábra. Milyen gyakran érezte azt, hogy eleven és személyes kapcsolatban volt... ..	180

9.2. Táblázatok jegyzéke

1. táblázat. Csík Vármegye felekezeti statisztikája 1868-ban Orbán Balázs szerint.....	53
2. táblázat. Közösségi és egyéni vallásgyakorlat vizsgálata. A logisztikus regresszió eredményei.....	108
3. táblázat: Hitelemekben való hit (%-ban).....	110
4. táblázat. Hitelemek rotált faktorsúlymátrixa.....	114
5. táblázat. A vallásgyakorlat néhány mutatója.....	117
6. táblázat. Az alábbiak közül melyiket érzi leginkább hazájának?.....	118
7. táblázat: A székelyekre, illetve Székelyföldre vonatkozó állítások átlaga, módusza és szórása.....	119
8. táblázat: Az iskolai végzettség kapcsolata az „etnocentrizmus” változóval	123
9. táblázat: Az „etnocentrizmus” változó kategóriának lakhely típusa szerinti százalékos megoszlása.....	124
10. táblázat. Az egyház szerepeinek rotált faktorsúlymátrixa.....	135
11. táblázat. Az egyház megítélése	138
12. táblázat: Vallási közösségekhez való tartozás.....	149
13. táblázat. Értékek rotált faktorsúlymátrixa	164
14. táblázat. A „megszólásról” való vélekedés rotált faktorsúlymátrixa	166
15. táblázat: A „közösségbe gyökerezettség” végső klaszterközpontjai	167
16. táblázat: Közösségi és egyéni vallásgyakorlat kapcsolatából alkotott típusok	172
17. táblázat: A társadalomtípus hatása a vallásgyakorlatra.....	176

9.3. Az empirikus kutatáshoz használt kérdőív

Tisztelt Kérdezt!

Ön egy, a vallásosságról szóló kérdőíves kutatás megkérdeztje. Válaszával jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy megismerhessük a csíkiak vallásos szokásait és gondolkodásmódját. Ön névtelenül válaszol, személyes véleményét a válaszadással nem tárja a nyilvánosság elé. Kutatásunkat a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a Római Katolikus Segédpüspöki Hivatal támogatja.

Köszönjük válaszát!

1. [1] Gondoljon vissza az elmúlt évtizedekre! Mikor voltak Csíkban az emberek a legboldogabbak?

OLVASSA FEL!

☐	(1)	a második világháború vége előtt
☐	(2)	1945 és az 1989-es rendszerváltás között
☐	(3)	Az 1989-es rendszerváltást követő években

2. [2] És mikor voltak az emberek a legkevésbé boldogok?

OLVASSA FEL!

☐	(1)	a második világháború vége előtt
☐	(2)	1945 és a rendszerváltás (1989-1990) között
☐	(3)	a rendszerváltást (1989-1990) követő években

3. [3] Ha most saját egész életére gondol, Ön...

OLVASSA FEL!

☐	(1)	nagyon boldognak
☐	(2)	boldognak
☐	(3)	nem igazán boldognak, vagy
☐	(4)	egyáltalán nem tartja boldognak magát
☐	(5)	nem tudom „változó, hol így, hol úgy”

4. [4] Melyik évben született?

|_1_|_9_|_|_|_|

5. [5] Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

OLVASSA FEL

☐	(1)	8 általános vagy kevesebb
☐	(2)	szakmunkásképző
☐	(3)	érettségi, technikum
☐	(4)	főiskola
☐	(5)	egyetem

6. [6] Mi a Ön családi állapota?

OLVASSA FEL

☐	(1)	együtt élek a párommal, anélkül, hogy házasságot kötöttünk volna
☐	(2)	házas, együtt él házastársával
☐	(3)	házas, de külön élnek
☐	(4)	Özvegy
☐	(5)	Elvált
☐	(6)	hajadon, nőtlen

7. Fontosnak tartja, hogy...

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL!

		igen	a körülményektől és a rokonoktól függ	nem
		1	2	3
[7]	Férfi és nő összeházasodjanak, ha együtt akarnak élni?	☐	☐	☐
[8]	A házasságokat templomban is kössék?	☐	☐	☐
[9]	A gyermekeket megkereszteljék?	☐	☐	☐
[10]	A gyermekek elsőáldozók legyenek?	☐	☐	☐
[11]	A fiatalok bérmákozzanak?	☐	☐	☐
[12]	A halottakat egyháziilag temessék?	☐	☐	☐

8. [13] Van-e Önnek jelenleg állandó munkaviszonya?

OLVASSA FEL!

☐	(1)	Nincs - ⇒ (TOVÁBB 9-RE, 10-ET UGORJA KI!)
☐	(2)	Van ⇒ (TOVÁBB 10-RE)

9. [14] Ön.. (A KÉRDÉS UTÁN UGRÁS A 11-RE)

OLVASSA FEL

☐	(1)	segítő családtag (háztartásban, mezőgazdaságban, vagy magán kisiparban, kereskedelemben)
☐	(2)	nem kereső családtag
☐	(3)	Szakmunkástanuló
☐	(4)	főiskolai, egyetemi hallgató, egyéb tanuló,
☐	(5)	kisgyermekkel van otthon
☐	(6)	nyugdíjas (öregségi vagy rokkantnyugdíjas)
☐	(7)	Munkanélküli

10. [15] Az Ön foglalkozása:

KÉRDEZŐ: JEGYEZZEL LE PONTOSAN A MEGKÉRDEZETT FOGLALKOZÁSÁT, MAJD SOROLJA BE A KÖVETKEZŐ KATEGÓRIÁK EGYIKÉBE

☐	(1)	Egyéni gazda
☐	(2)	Kisiparos
☐	(3)	Kiskereskedő
☐	(4)	Mezőgazdasági munkás
☐	(5)	Segédmunkás
☐	(6)	Szaktmunkás
☐	(7)	Érettségi nélküli szellemi munkát végez
☐	(8)	Érettségizett szellemi munkát végez
☐	(9)	Beosztott diplomás
☐	(10)	Vezető

11. [16] Ha mindent figyelembe vesz, mennyire elégedett Ön jelenleg?

5 - azt jelenti, hogy tökéletesen elégedett, 1 azt, hogy egyáltalán nem elégedett, a köztes értékekkel árnyalhatja véleményét

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL!

	tökéletesen elégedett 5	4	3	2	egyáltalán nem elégedett 1
családi életével	☐	☐	☐	☐	☐
munkájával	☐	☐	☐	☐	☐
baráti kapcsolataival	☐	☐	☐	☐	☐
jelenlegi gazdasági helyzetével	☐	☐	☐	☐	☐

12. [17] És ha háztartása (ill. családjá háztartásának) mostani anyagi helyzetét a 10 évvel ezelőtti helyzettel összehasonlítja, a korábbi helyzetük...

OLVASSA FEL!

☐	(1)	sokkal jobb volt
☐	(2)	valamivel jobb volt
☐	(3)	ugyanolyan volt
☐	(4)	valamivel rosszabb volt
☐	(5)	sokkal rosszabb volt

13. [18] És mit gondol, milyen lesz háztartása (ill. családjá háztartásának) anyagi helyzete tíz év múlva?

OLVASSA FEL!

☐	(1)	sokkal jobb
☐	(2)	valamivel jobb
☐	(3)	ugyanolyan
☐	(4)	valamivel rosszabb
☐	(5)	sokkal rosszabb

14. [19] Mekkora jövedelemből gazdálkodik családja havonta? (A keresőknek együttesen mennyi a havi jövedelme?)

KÉRDEZŐ: KÉREM JEGYEZZE LE AZ ÖSSZEGET _____, MAJD ILLESSZE BE A KÖVETKEZŐ KATEGÓRIÁK EGYIKÉBE:

☐	(1)	0-500 RON
☐	(2)	501-1000 RON
☐	(3)	1001-1500 RON
☐	(4)	1501 - 2000 RON
☐	(5)	2001-2500 RON
☐	(4)	2501 – 3500 RON
☐	(5)	3501 – 4500 RON
☐	(6)	4501 -5500 RON
☐	(7)	5501 Ron fölött

15. Az egyes emberek különbözőképpen gondolkodnak a más emberekhez és a társadalomhoz fűződő kapcsolatokról. Kérem mondja meg a következő kijelentésekről, hogy azokkal mennyire ért egyet, vagy mennyire nem ért egyet!

5 - azt jelenti, hogy tökéletesen egyetért, 4 - nagyobbészrt egyetért, 3 - egyet is ért, meg nem is, 2 - nagyobbészrt nem ért egyet, 1 - egyáltalán nem ért egyet

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL!

	tökéletesen egyetért	nagyobbészrt egyetért	egyet is ért, meg nem is	nagyobbészrt nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet
	5	4	3	2	1
[20]. Egyszerűen nincs erőm ahhoz, hogy mások gondjával és bajával is foglalkozzam.	☐	☐	☐	☐	☐
[21] Kötelességemnek érzem, hogy szavazzak a választásokon	☐	☐	☐	☐	☐
[22] Annyi élettapasztalatot kell szerezni, amennyit csak lehet.	☐	☐	☐	☐	☐
[23] Ha környezetemben valaki nehéz helyzetbe kerül, megpróbálok segíteni neki.	☐	☐	☐	☐	☐
[24] Egyedül, barátok nélkül élni nehéz.	☐	☐	☐	☐	☐
[25] Nekem is törődnöm kell az utca tisztaságával.	☐	☐	☐	☐	☐
[26] Fontos számomra, hogy jó kapcsolatban legyek más emberekkel.	☐	☐	☐	☐	☐
[27] Nem az én dolgom lakóhelyem közügyeivel törődni.	☐	☐	☐	☐	☐
[28] Nyitottnak kell lennünk a körülöttünk élő emberek gondjaira.	☐	☐	☐	☐	☐

16. [29] Az alábbiak közül melyiket érzi Ön leginkább hazájának?

OLVASSA FEL, JELÖLJÖN BE EGYETLEN VÁLASZT!

1	Romániát	☐
2	Erdélyt	☐
3	Székelyföldet	☐
4	Csíkot	☐
5	Magyarországot	☐
6	Európát	☐
7	Mást....	☐

17. Kérem mondja meg a következő kijelentésekről, hogy azokkal mennyire ért egyet, vagy mennyire nem ért egyet!

5 - azt jelenti, hogy tökéletesen egyetért, 4 - nagyjából egyetért, 3 - egyet is ért, meg nem is, 2 - nagyjából nem ért egyet, 1 - egyáltalán nem ért egyet

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL!

	Tökéletesen egyetért 5	Nagyobb-részt egyetért 4	egyet is ért, meg nem is 3	Nagyobb-részt nem ért egyet 2	egyáltalán nem ért egyet 1
[30] Szívesebben vagyok Székelyföld lakója, mint a világ bármely más térségéé.	☐	☐	☐	☐	☐
[31] A mai Székelyföldön vannak dolgok, amelyek miatt szégyellem magam	☐	☐	☐	☐	☐
[32] A székelyek és a románok között nincsenek lényeges különbségek	☐	☐	☐	☐	☐
[33] Jobb lenne a világ, ha az emberek máshol is olyanok lennének, mint a székelyföldiek	☐	☐	☐	☐	☐
[34] Mindent figyelembe véve Székelyföld jobb térség, mint Románia legtöbb térsége	☐	☐	☐	☐	☐
[35] Az ember mindenben támogassa a népét még akkor is, ha annak nincsen igaza	☐	☐	☐	☐	☐
[36] A történelmi magyar egyházak nagymértékben hozzájárultak ahhoz, Székelyföld olyanná vált, amilyen az ma.	☐	☐	☐	☐	☐
[37] A székelyek és a magyarok között lényeges különbségek vannak	☐	☐	☐	☐	☐

18. Az elmúlt 15 év során részt vett-e egyszer vagy többször...

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	igen, egyszer 1	igen, többször 2	nem 3
[38] politikai tüntetésen	☐	☐	☐
[39] nyilvános megemlékezésen	☐	☐	☐
[40] körmeneten, vallási felvonuláson a település utcáin	☐	☐	☐
[41] Búcsún	☐	☐	☐
[42] Falu vagy városnapi rendezvényen	☐	☐	☐
[43] búcsújáráson, zarándoklaton	☐	☐	☐

19. [44] Az Ön véleménye szerint?

OLVASSA FEL

☐	(1)	ma több ember vallásos, mint 10 évvel ezelőtt
☐	(2)	ugyanannyi
☐	(3)	ma kevesebb ember vallásos, mint 10 évvel ezelőtt

20. [45] És mit gondol, 10 év múlva...?

OLVASSA FEL

☐	(1)	több ember lesz vallásos, mint most
☐	(2)	ugyanannyian lesznek vallásosak
☐	(3)	kevesebb ember lesz vallásos, mint most

21. Az emberek különféleképpen gondolkoznak az életről. Kérem mondja meg a következő kijelentésekről, hogy azokkal egyetért-e vagy nem ért egyet! Kérem a válaszadáshoz használja megint ezt a lapot!

5 - azt jelenti, hogy tökéletesen egyetért, 4 - nagyjából egyetért, 3 - egyet is ért, meg nem is, 2 - nagyjából nem ért egyet, 1 - egyáltalán nem ért egyet

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	tökéletesen egyetért 5	nagyjából egyetért 4	egyet is ért, meg nem is 3	nagyjából nem ért egyet 2	egyáltalán nem ért egyet 1
[46] Az ember alig tud valamit tenni annak érdekében, hogy saját életén változtasson	☐	☐	☐	☐	☐
[47] Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.	☐	☐	☐	☐	☐
[48] Számomra az életnek nincsen semmi különösebb értelme.	☐	☐	☐	☐	☐
[49] Isten előre eldöntötte életünk menetét.	☐	☐	☐	☐	☐
[50] Az életnek csak az az értelme, amit maga az ember ad neki.	☐	☐	☐	☐	☐
[51] Magunk határozzuk meg sorsunkat.	☐	☐	☐	☐	☐
[52] A szenvedésnek és a nyomorúságnak csak akkor van értelme, ha az ember hisz Istenben.	☐	☐	☐	☐	☐

22. Az emberek különböző dolgokat várnak az egyháztól.

Kérem, mondja meg mindegyik kijelentésről, hogy mennyire ért vele egyet, vagy mennyire nem ért vele egyet!

5 - azt jelenti, hogy tökéletesen egyetért, 4 - nagyjából egyetért, 3 - egyet is ért, meg nem is, 2 - nagyjából nem ért egyet, 1 - egyáltalán nem ért egyet

Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy ....

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	tökéletesen egyetért 5	Nagyobb-részt egyetért 4	egyet is ért, meg nem is 3	Nagyobb-részt nem ért egyet 2	egyáltalán nem ért egyet 1
[53] ... Hitre neveljen	☐	☐	☐	☐	☐
[54] ... Támogassa az emberi kapcsolatokat	☐	☐	☐	☐	☐
[55] ... a szociális problémákat enyhítse	☐	☐	☐	☐	☐
[56] ... Az embereket egymás kölcsönös tiszteletére nevelje	☐	☐	☐	☐	☐
[57] ... Részt vegyen a helyi közéletben	☐	☐	☐	☐	☐
[58] ... A nemzeti érzést erősítse	☐	☐	☐	☐	☐
[59] ... lelki vigasztalást nyújtson	☐	☐	☐	☐	☐
[60] ... kiálljon az erkölcsért	☐	☐	☐	☐	☐
[61] ... az embereket egymással kibékítse	☐	☐	☐	☐	☐
[62] ... Társadalmilag fontos kérdésekben nyilvánosan állást foglaljon	☐	☐	☐	☐	☐
[63] ... Az embereket a nélkülözők segítésére nevelje	☐	☐	☐	☐	☐
[64] Részt vegyen a településünket érintő fontos döntések meghozatalában	☐	☐	☐	☐	☐
[65] Irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben	☐	☐	☐	☐	☐

23. Mit gondol Ön, a katolikus egyház általában tud-e megoldást adni ....

OLVASSA FEL

	Nem 1	Igen 2
[66] ...az ember erkölcsi problémáira és kérdéseire	☐	☐
[67] ...a családi élet problémáira	☐	☐
[68] ...az élet értelmének kérdéseire	☐	☐
[69] ...országunk jelenlegi társadalmi problémáira	☐	☐

24. [70] Mit gondol, a nagy keresztény egyházak az elmúlt évtizedben túl sokat vagy túl keveset léptek fel Erdélyben nyilvánosság előtt?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Túl sokat
☐	(2)	Éppen eleget
☐	(3)	Túl keveset

25. Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház a következő kérdésekben véleményt nyilvánít?

OLVASSA FEL

	Nem 1	Igen 2
[71] Munkanélküliség	☐	☐
[72] abortusz/ terhességmegszakítás	☐	☐
[73] házasságon kívüli nemi kapcsolatok	☐	☐
[74] Azonos neműek kapcsolata	☐	☐
[75] növekvő társadalmi ellentétek	☐	☐
[76] a romák (cigányok) helyzete	☐	☐
[77] a kormány politikája	☐	☐
[78] A romániai magyarság képviselőjének politikája	☐	☐

26. A következő állítások ismét a katolikus egyházra vonatkoznak.

Válassza ki, hogy az ellentétes állítások közül Ön személyesen melyikkel ért inkább egyet. 1 azt jelenti, hogy teljesen egyetért a bal oldalon található állítással, 5 pedig azt, hogy teljesen egyetért a jobb oldalon található állítással. A köztes értékekkel árnyalhatja véleményét

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	Baloldali állítás	1	2	3	4	5	Jobboldali állítás
[79]	Az egyházat mindenek előtt a földi hatalom érdekli.	☐	☐	☐	☐	☐	Az egyházat mindenek előtt a túlvilági üdvösség érdekli.
[80]	Az egyház a szegények és a hatalomnélküliek szövetségese.	☐	☐	☐	☐	☐	Az egyház a gazdagok és a hatalmasok szövetségese.
[81]	Csíkban az egyház gazdag.	☐	☐	☐	☐	☐	Csíkban az egyház szegény.

27. [82] Ha a magyar keresztény nagyegyházak erdélyi fejlődésére gondol az elmúlt 10 évben, azzal Ön ...

OLVASSA FEL

☐	(1)	nagyon elégedetlen
☐	(2)	Elégedetlen
☐	(3)	sem nem elégedetlen, sem nem elégedett
☐	(4)	elégedett
☐	(5)	nagyon elégedett

28. Ha a települése problémáira tekint, mit gondol, a közeljövőben elsősorban ki fog abban segíteni, hogy ezeket a problémákat enyhítse? És az alábbiak közül kire lehet még számítani? És tudna még valakit mondani az alábbiak közül, aki segítséget nyújthat? Kérem válassza ki azt a három intézményt, amiről úgy gondolja, hogy leginkább segíthetnek a települése problémáinak megoldásában.

KÁRTYACSOMAGOT ADJA ÁT! JELŐLJE MEG, HOGY MELYIK INTÉZMÉNYT NEVEZTE MEG ELSŐNEK, MÁSODIKNAK ÉS HARMADIKNAK

		1.-nek választotta [83]	2.-nek választotta [84]	3.-nak választotta [85]
(1)	A kormány			
(2)	Az egyház			
(3)	Az önkormányzat			
(4)	A megyei tanács			
(5)	A civil szervezetek			
(6)	A közbirtokosság			
(7)	A helyi média (újságok, tv, rádió, Internet)			
(8)	Az országos média			
(9)	A rendőrség			
(10)	A katonaság			
(11)	Az RMDSZ			
(12)	Az MPP (Magyar Polgári Párt)			

29. Kérem az alábbi intézmények közül mindegyiknél mondja meg, hogy mennyire bízik benne?

1 - azt jelenti, hogy egyáltalán nem, 5- hogy teljes mértékben, a közbeeső értékekkel árnyalhatja a véleményét

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

		egyáltalán nem 1	2	3	4	teljes mértékben 5	nem tudom NE OLVASSA!
[86]	a kormányban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[87]	az egyházban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[88]	az önkormányzatban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[89]	a megyei tanácsban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[90]	a civil szervezetekben	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[91]	A közbirtokosságban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[92]	A helyi média (újságok, tv, rádió, Internet)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[93]	Az országos média	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[94]	A rendőrségben	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[95]	A katonaságban	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[96]	Az RMDSZ-ben	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[97]	Az MPP-ben	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. Az utóbbi években az egyházak különböző intézményeket nyitottak meg.. Az Ön véleménye szerint az egyházaknak a Csíki Régióban még túl kevés, vagy már túl sok van az alábbi intézményekből?

OLVASSA FEL

	még túl kevés 1	már túl sok 2	Pont annyi, amennyire szükség van
[98] óvodák	☐	☐	☐
[99] iskolák	☐	☐	☐
[100] öregotthonok	☐	☐	☐
[101] kórházak	☐	☐	☐
[102] egyesületek	☐	☐	☐
[103] médiumok	☐	☐	☐

31. Most felsorolok néhány dogot. Kérem mondja meg, hogy minek a létezésében hisz Ön a következők közül?

OLVASSA FEL

	hiszek 1	nem hiszek 2	Nem tudja, bizonytalan NE OLVASSA! 3
[104] a jövő megjósolása	☐	☐	
[105] ördög	☐	☐	
[106] pokol	☐	☐	
[107] mennyország	☐	☐	
[108] tudomány	☐	☐	
[109] Isten	☐	☐	
[110] az emberi lélek	☐	☐	
[111] a halottak feltámadása	☐	☐	
[112] kézrátétellel való gyógyítás	☐	☐	
[113] csodák	☐	☐	
[114] Az örök életben	☐	☐	
[115] Az őrangyalban	☐	☐	
[116] egy szenthez való imádság segítő erejében	☐	☐	
[117] a szenteltvíz gyógyító erejében	☐	☐	
[118] a megcsináltatásban	☐	☐	
[119] Az átok hatásában	☐	☐	
[120] az átok feloldásának lehetőségében	☐	☐	
[121] a fekete misében	☐	☐	
[122] a Csíksomlyói Mária segítő erejében	☐	☐	
[123] a lélekvándorlásban	☐	☐	
[124] a horoszkópban	☐	☐	
[125] némely ortodox pápa különleges misztikus képességeiben	☐	☐	
[126] A fehér mágiában	☐	☐	

32. [127] A következő állítások közül melyik felel meg leginkább az Ön felfogásának?

OLVASSA FEL

☐	(1)	nem hiszek Istenben
☐	(2)	nem tudom, hogy van-e Isten és nem hiszem, hogy ez bármi módon kideríthető lenne
☐	(3)	nem hiszek egy személyes Istenben, de hiszek egy felsőbb hatalomban
☐	(4)	néha úgy érzem, hiszek Istenben, néha viszont nem
☐	(5)	vannak ugyan kétségeim, de úgy érzem, hiszek Istenben
☐	(6)	tudom, hogy Isten ténylegesen létezik, efelől nincs kétségem

33. [128] Mennyire közel érzi magát Istenhez?

OLVASSA FEL

☐	(1)	nagyon közel érzem
☐	(2)	valamelyest közel érzem
☐	(3)	nem érzem nagyon közel
☐	(4)	egyáltalán nem érzem közel
☐	(5)	nem hiszek Istenben

34. [129] Függetlenül attól, hogy megtartja-e a vallás előírásait vagy sem, hogyan jellemezné magát, hogy...

OLVASSA FEL

☐	(1)	kifejezetten vallásos	
☐	(2)	valamennyire vallásos	
☐	(3)	egyik sem (se nem vallásos, se nem nem vallásos)	
☐	(4)	inkább nem vallásos	
☐	(5)	egyáltalán nem vallásos	⇒ (TOVÁBB 38-RA)

35. [130] Hogyan ítéli meg, az Ön vallásossága a szakmai munkáját...

OLVASSA FEL

☐	(1)	erősen befolyásolja
☐	(2)	bizonyos fokig befolyásolja
☐	(3)	kis mértékben befolyásolja
☐	(4)	egyáltalán nem befolyásolja

36. [131] Hogyan ítéli meg, az Ön vallásossága az emberi kapcsolatait...

OLVASSA FEL

☐	(1)	erősen befolyásolja
☐	(2)	bizonyos fokig befolyásolja
☐	(3)	kis mértékben befolyásolja
☐	(4)	egyáltalán nem befolyásolja

37. [132] Hogyan ítéli meg, az Ön vallásossága a politikai beállítottságát...

OLVASSA FEL

☐	(1)	erősen befolyásolja
☐	(2)	bizonyos fokig befolyásolja
☐	(3)	kis mértékben befolyásolja
☐	(4)	egyáltalán nem befolyásolja

38. [133] Volt-e az Ön életében olyan fordulópont, amikor változás állt be a hitében?

OLVASSA FEL

☐	(1)	igen	
☐	(2)	Nem	⇒ (TOVÁBB 40-RE)

39. [134] A változás nyomán

☐	(1)	Egy új és személyes kapcsolatba kerültem a vallással, Istennel
☐	(2)	Eltávolodtam Istentől
☐	(3)	Mindkét típusú változást megtapasztaltam

40. [135] Érzése szerint Ön az egyházzal:

OLVASSA FEL

☐	(1)	nagyon szoros kapcsolatban van
☐	(2)	szoros kapcsolatban van
☐	(3)	laza kapcsolatban van
☐	(4)	semmilyen kapcsolatban sincs

41. Tagja-e a jelenben, vagy tagja volt-e valamikor Ön az egyházhoz kötődő csoportnak, közösségnek, lelkeségi mozgalomnak? Kérem a következők közül válassza ki azt, aminek tagja volt.

KÁRTYACSOMAGOT ADJA ÁT, A KIVÁLASZTOTT KÁRTYÁK ALAPJÁN AZ ALÁBBI TÁBLÁZATBAN JELÖLJE MEG A MEGFELELŐ CSOPORTOT! HANGSÚLYOSAN KÉRDEZZE MEG, HOGY A KIVÁLASZTOTTATOKON KÍVÜL VALAMILYEN EGYÉB CSOPORTTAL, MOZGALOMMAL VOLT-E KAPCSOLATA S HA IGEN, AKKOR MIVEL/MELYIKKEL?

	KAPCSOLATBAN VOLT....
Egyháztanács	☐
Cursillo	☐
Cserkész csoport	☐
Egyetemi lelkesedés	☐
Egyházi kórus	☐
Engesztelő imacsoport	☐
Férfiszövetség	☐
Fokoláré	☐
Háló	☐
Házassági Hétvége Mozgalom	☐
Hit és fény	☐
Ifjúsági csoport	☐
KALOT	☐
Karizmatikus imacsoport	☐
Kolping	☐
Nőszövetség	☐
Rózsafüzértársulat	☐
Taizé	☐
Templomtakarítók/díszítők/ javítók csoportja	☐
EGYÉB, ÉSPEDIG	☐

KÉRDEZŐ: AZ ALÁBBI TÁBLÁZATOT NE OLVASSA, A 40-ES KÉRDÉSRE ADOTT VÁLASZOK ALAPJÁN TÖLTSE KI!

[136]	EGY CSOPORTTAL SEM VOLT KAPCSOLATBAN	☐
[137]	1-3 CSOPORTTAL VOLT KAPCSOLATBAN	☐
[138]	3-5 CSOPORTTAL VOLT KAPCSOLATBAN	☐
[139]	TÖBB MINT 5 CSOPORTTAL VOLT KAPCSOLATBAN	☐

42. [140] Az alkalmi, vagy a vasárnapi adakozástól eltekintve az elmúlt évben fizetett-e Ön, vagy fizetett-e valaki az Ön családjából egyházi adót, vagy egyházfenntartási járulékot (képét)?

OLVASSA FEL

☐	(1)	nem
☐	(2)	igen
☐	(3)	kifejezett válaszmegtagadás <i>NE OLVASSA</i>
☐	(4)	a kérdezett nem fizetett, más családtagjairól pedig nem tudja <i>NE OLVASSA</i>

43. [141] Mint gyermek járt-e Ön, és ha járt, akkor (összesen) mennyi ideig vallási oktatására, pl. hittanra, elsőáldozási és bérnialkalmazásra?

OLVASSA FEL

☐	(1)	az egész általános iskolás időben
☐	(2)	néhány évig
☐	(3)	néhány hónapig
☐	(4)	néhány hétig
☐	(5)	alkalomadtán, egyes alkalmakkor
☐	(6)	nem jártam

44. Volt-e Ön

		Igen (1)	Nem (2)
[142]	Elsőáldozó	☐	☐
[143]	Bérnialkalmazó?	☐	☐

45. Amikor Ön (körülbelül 11-12 éves) gyerek volt...

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	naponta (egyszer v. többször)	hetente egyszer vagy többször	havonta legalább egyszer	évente többször (nagy ünnepeken)	Ritkábban	Soha
	1	2	3	4	5	6
[144] Édesanyja milyen gyakran járt templomba?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[145] Ön, saját maga milyen gyakran járt templomba?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

46. [146] Esküvőktől, keresztelőktől, temetésektől eltekintve mostanában milyen gyakran vesz Ön részt misén?

OLVASSA FEL

☐	(1)	naponta (egyszer v. többször)
☐	(2)	hetente egyszer vagy többször
☐	(3)	havonta legalább egyszer
☐	(4)	évente többször (nagy ünnepeken)
☐	(5)	ritkábban
☐	(6)	soha

47. [147] Mikor volt legutóbb vallási célból templomban? A mai naptól visszafelé számolva...

OLVASSA FEL

☐	(1)	az elmúlt héten
☐	(2)	az elmúlt hónapban
☐	(3)	az elmúlt évben
☐	(4)	néhány éve
☐	(5)	sok éve
☐	(8)	gyerekkoromban
☐	(7)	soha

48. [148] Előfordult-e már, hogy misét mondatott valamilyen célra? (pl. meghalt lelki üdvéért). Milyen gyakran?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Évente többször
☐	(2)	Évente egyszer
☐	(3)	2-3 évente
☐	(4)	Ennél ritkábban
☐	(5)	soha

49. [149] Szenteltetett-e, vagy nem szenteltetett családjá az elmúlt 3 év valamelyik húsvétján ételt?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Minden évben
☐	(2)	2-3 évente
☐	(3)	Ennél ritkábban
☐	(4)	Még soha sem

50. [150] Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott imádkozni a Csíksomlyói Kegyetemplomban? Milyen gyakorisággal?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Hetente többször
☐	(2)	Havonta többször
☐	(3)	2-3 havonta
☐	(4)	évente
☐	(5)	Ennél ritkábban
☐	(6)	soha

51. [151] Az utóbbi öt évben szokott-e, vagy nem szokott részt venni a pünkösdi Csíksomlyói Búcsún? Milyen gyakran?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Minden évben
☐	(2)	2-3 évente
☐	(3)	Ennél ritkábban
☐	(4)	Az elmúlt öt évben nem voltam

52. Az alábbiak közül szokta-e Ön, vagy nem szokta a Szűz Mária tisztelet valamilyen más formáját gyakorolni? Például....

1 - azt jelenti, hogy igen, 2 - hogy részben igen, részben nem, 3 – hogy nem.

ADJA ÁT A BEMUTATÓLAPOT! OLVASSA FEL!

		Igen (1)	Részben igen, részben nem (2)	Nem (3)
[152]	Imádkozni szoktam a rózsafűzért	☐	☐	☐
[153]	Tagja vagyok a rózsafűzértársulatnak	☐	☐	☐
[154]	Ismerek Mária-énekeket	☐	☐	☐
[155]	Imádkozom Máriához	☐	☐	☐
[156]	Misére megyek a Mária-ünnepeken (pl. Nagyboldogasszony)	☐	☐	☐
[157]	A csíksomlyóin kívül elzarándokoltam más hazai vagy külföldi Mária kegyhelyre	☐	☐	☐

53. [158] El szokta-e Ön végezni a Szent Antal kilencedet („keddi búcsút”), vagy nem szokta?

☐	(1)	igen
☐	(2)	Nem TOVÁBB AZ 55-RE!

54. [159] Milyen gyakran szokta Ön végezni a Szent Antal kilencedet?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Minden évben
☐	(2)	2-3 évente
☐	(3)	Ennél ritkábban
☐	(4)	Még soha sem

55. [160] Ha az utóbbi öt évre visszagondol, szokott gyónni? Milyen gyakran?

OLVASSA FEL

☐	(1)	havonta egyszer vagy gyakrabban
☐	(2)	néhányszor évente
☐	(3)	évente egyszer
☐	(4)	ritkán, több év során egyszer
☐	(5)	soha

56. [161] Ha az utóbbi öt évre visszagondol, szokott áldozni? Milyen gyakran?

OLVASSA FEL

☐	(1)	havonta egyszer vagy gyakrabban
☐	(2)	néhányszor évente
☐	(3)	évente egyszer
☐	(4)	ritkán, több év során egyszer
☐	(5)	soha

57. [162] Családja szokta-e fogadni a házszentelést? Milyen gyakorisággal?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Minden évben
☐	(2)	2-3 évente
☐	(3)	Ennél ritkábban
☐	(4)	soha

58. Szokott-e Ön...

1 - azt jelenti, hogy minden alkalommal, 2 – hogy gyakran, 3 – hogy néha, 4 – hogy soha

ADJA ÁT A BEMUTATÓLAPOT! OLVASSA FEL!

		Minden alkalommal (1)	Gyakran (2)	Néha (3)	Soha (4)
[163]	Keresztet vetni, ha elhalad egy templom, vagy egy kereszt előtt?	☐	☐	☐	☐
[164]	Keresztet vetni, ha harangszó hallatszik?	☐	☐	☐	☐
[165]	Úrangyala imádságot mondani a déli harangszó alatt?	☐	☐	☐	☐
[166]	Roráté misékre járni adventban?	☐	☐	☐	☐

59. [167] Milyen gyakran szokott Ön imádkozni?

OLVASSA FEL

☐	(2)	naponta (egyszer v. többször)
☐	(3)	hetente egyszer vagy többször
☐	(4)	havonta legalább egyszer
☐	(5)	évente többször (nagy ünnepeken)
☐	(6)	ritkábban
☐	(7)	Soha – TOVÁBB A 60-RA!

60. Amikor Ön imádkozik....

OLVASSA FEL

		Gyakran (1)	Néha (2)	Soha (3)
[168]	Megtanult imákat mond, mint pl. a Miatyánk, Üdvözlégy	☐	☐	☐
[169]	Kéréseket, könyörgéseket szokott megfogalmazni	☐	☐	☐
[170]	Elbeszélget Istennel, Jézussal, Máriával vagy valamelyik szenttel	☐	☐	☐
[171]	Szentírást vagy vallásos irodalmat olvas	☐	☐	☐
[172]	Meditál, szemlélődik	☐	☐	☐

61. [173] Bőjtöl Ön a vallás által előírt böjtidőben, csak némelyiken vagy egyáltalán nem?

OLVASSA FEL

☐	(1)	igen, megpróbálok a vallás által előírt minden böjtidőben böjtölni (pl. péntekenként)
☐	(2)	némelyik böjtidőben böjtölök (pl. hamvazószerdán, nagy-pénteken, nagyböjtben)
☐	(3)	időnként böjtölök, de nem rendszeresen
☐	(4)	nem böjtölök

62. Gondoljon most települése polgármesterére, az orvosára, a plébánosára és az iskolaigazgatójára.

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

[174] Közülük kinek van a legnagyobb jövedelme?

AZ ALÁBBI TÁBLÁZATBA A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 1-ES SZÁMOT

És kinek van a legkisebb jövedelme?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 4-ES SZÁMOT.

És a megmaradt kettő közül kinek van nagyobb jövedelme?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 3-AS SZÁMOT, AMIT NEM VÁLASZTOTT, AZ ALÁ 4-EST.

[175] Közülük kibin bízik a leginkább?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 1-ES SZÁMOT.

És kibin bízik a legkevésbé?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 4-ES SZÁMOT.

És a megmaradt kettő közül kibin bízik inkább?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 3-AS SZÁMOT, AMIT NEM VÁLASZTOTT, AZ ALÁ 4-EST.

[176] Közülük kihez fordulnak a legtöbb segítségért?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 1-ES SZÁMOT

És kihez fordulnak a legkevésbé segítségért?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 4-ES SZÁMOT.

És a megmaradt kettő közül fordulnak többet segítségért?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 3-AS SZÁMOT, AMIT NEM VÁLASZTOTT, AZ ALÁ 4-EST.

[177] Közülük ki a legműveltebb?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 1-ES SZÁMOT.

Ki a legkevésbé művelt?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 4-ES SZÁMOT.

És a megmaradt kettő közül ki a műveltebb?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 3-AS SZÁMOT, AMIT NEM VÁLASZTOTT, AZ ALÁ 4-EST.

[178] Közülük kinek a hiánya okozná a legtöbb gondot?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 1-ES SZÁMOT.

Kinek a hiánya okozná a legkevésbé gondot?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 4-ES SZÁMOT.

És a megmaradt kettő közül kinek a hiánya okozná a legtöbb gondot?

A MEGNEVEZETT ALÁ ÍRJON 3-AS SZÁMOT, AMIT NEM VÁLASZTOTT, AZ ALÁ 4-EST.

		Polgármester (1)	Orvos(ok) (2)	Plébános(ok) (3)	Iskolaigazgató(k) (4)
[174]	JÖVEDELEM				
[175]	BIZALOM				
[176]	SEGÍTSÉGÉRT FORDULÁS				
[177]	MŰVELTSÉG				
[178]	KINEK A HIÁNYA OKOZNÁ A LEGTÖBB GONDOT				

63. [179] A következő kijelentések közül melyik felel meg leginkább az Ön felfogásának?

OLVASSA FEL

☐	(1)	Nem vagyok biztos abban, hogy egyáltalán élt-e Jézus
☐	(2)	Tudom, hogy Jézus csupán egy rendkívüli ember volt
☐	(3)	Nem tudom eldönteni, hogy Jézus csupán egy ember volt-e, vagy isteni személy is
☐	(4)	Bár nem egészen értem, de hiszem, hogy Jézus, aki emberként közöttünk élt, isteni személy
☐	(5)	Tudom és határozottan hiszem, hogy Jézus, aki emberként közöttünk élt, Isten fia és isteni személy

64. Milyen gyakran érezte azt, hogy eleven és személyes kapcsolatban volt...

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	soha (1)	egy-kétszer (2)	többször (3)	gyakran (4)
[180] valakivel, aki már meghalt	☐	☐	☐	☐
[181] egy erős szellemi erővel, amely Önt belsőleg eltöltötte	☐	☐	☐	☐
[182] az Evangéliumból ismert Jézussal	☐	☐	☐	☐
[183] Máriával, Isten anyjával	☐	☐	☐	☐
[184] egy szenttel	☐	☐	☐	☐

65. Van Önnek személyesen vagy a lakásában a következő tárgyak közül?

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	saját magamnak van 1	nekem nincs, de van a lakásban 2	sem magamnak, sem a lakásban nincs 3
[185] szentkép	☐	☐	☐
[186] kereszt, feszület	☐	☐	☐
[187] Biblia	☐	☐	☐
[188] Rózsafüzér	☐	☐	☐
[189] imádságoskönyv vagy egyházi énekeskönyv	☐	☐	☐
[190] szerencsehozó tárgy	☐	☐	☐
[191] szenteltvíz	☐	☐	☐
[192] megáldott tárgyak (pl. áldott gyertya, medál, emléktárgy szent helyekről)	☐	☐	☐

66. Mi az Ön véleménye a következő kijelentésekről? Kérem, mondja meg mindegyikről, hogy mennyire ért vele egyet!

Az 5-ös osztályzat azt jelenti, hogy teljesen egyetért vele, az 1-es osztályzat pedig, hogy egyáltalán nem ért egyet. A közbeeső osztályzatokkal egyetértése vagy egyet nem értése fokozatait tudja kifejezni.

BEMUTATÓLAPOT ADJA ÁT! OLVASSA FEL

	teljesen egyetért 5	4	3	2	egyáltalán nem ért egyet 1
[193] Ahol erős tekintély van, ott igazságosság is van	☐	☐	☐	☐	☐
[194] A legfontosabb, amit a gyermekeknek meg kell tanulniuk, az az engedelmisség	☐	☐	☐	☐	☐
[195] Az ember csak akkor szóljon bele a dolgokba és a döntésekbe, ha kemény munkával már elért egy pozíciót	☐	☐	☐	☐	☐
[196] Fontos, hogy ápoljuk az őseinktől ránk maradt hagyományokat	☐	☐	☐	☐	☐
[197] Elődeink szokásai, életmódja ma is követendő	☐	☐	☐	☐	☐
[198] Településünkön vannak olyan szokások és íratlan törvények, amiket be kell tartani	☐	☐	☐	☐	☐
[199] A templomban még egy hangverseny után sem illik tapsolni	☐	☐	☐	☐	☐
[200] Biztos, hogy nem jó az a sok szabadság, ami a mai fiataloknak van	☐	☐	☐	☐	☐
[201] Személyiségüktől függetlenül a papokat tisztelni kell	☐	☐	☐	☐	☐
[202] Az életnek az a célja, hogy tekintélyes pozícióra tegyünk szert	☐	☐	☐	☐	☐
[203] A biztonság és a jólét fontosabb, mint a szabadság	☐	☐	☐	☐	☐
[204] Vigyázni kell arra, hogy mások ne szóljanak meg	☐	☐	☐	☐	☐
[205] Az a helyes, ha a családon belüli problémákról a külvilág nem szerez tudomást	☐	☐	☐	☐	☐
[206] Az embernek olyan kellemessé kell tennie az életét, amennyire csak lehet	☐	☐	☐	☐	☐
[207] Az a fontos, hogy az ember boldoguljon. Hogy hogyan, az csak rá tartozik	☐	☐	☐	☐	☐
[208] A problémáit mindenkinek magának kell megoldania	☐	☐	☐	☐	☐
[209] Ha a román kormány nem szólna bele, Csíkban sokkal jobban élnénk.	☐	☐	☐	☐	☐
[210] Meg kellene engedni, hogy azoktól, akiknek többjük van, elvegyenek, hogy a rászorulóknak között szétoszthassák	☐	☐	☐	☐	☐
[211] Csökkenteni kellene a jövedelmi különbségeket	☐	☐	☐	☐	☐
[212] Ha mindnyájan lemondanánk jövedelmünk egy részéről, hamarosan nem lenne szegénység	☐	☐	☐	☐	☐
[213] A legfontosabb, amit a gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy amijük van azt megosszák másokkal	☐	☐	☐	☐	☐
[214] Hasznos, ha nem nagyon bízunk meg az idegenekben	☐	☐	☐	☐	☐
[215] A család nélkül nem lehet megtanulni a konfliktusok megoldását	☐	☐	☐	☐	☐
[216] A halállal mindennek vége van	☐	☐	☐	☐	☐
[217] Remélem, hogy a halál után van valamilyen további élet	☐	☐	☐	☐	☐
[218] Az emberek a halálból testtel, lélekkel fel fognak feltámadni	☐	☐	☐	☐	☐
[219] Az életnek csak azért van értelme, mert Isten létezik	☐	☐	☐	☐	☐
[220] Az életnek az az értelme, hogy megpróbáljuk a legjobbat kihozni belőle	☐	☐	☐	☐	☐
[221] Nem tudom, mi célból él az ember	☐	☐	☐	☐	☐
[222] Ha az Európai Unió nem szólna bele, Csíkban sokkal jobban élnénk.	☐	☐	☐	☐	☐

67. Mit gondol, a következők közül miért szólnák meg és miért nem szólnák meg szomszédjai, ismerősi, települése lakói?

OLVASSA FEL

		megszólnák 1	Nem szólnák meg 2	Nem tudja NE OLVASSA! 3	Nem érdeklí NE OLVASSA! 4
[223]	Ha szentmisére nem ünneplő ruhában menne?	☐	☐	☐	☐
[224]	Ha nagybőjten hangos mulatságon, buliban venne részt?	☐	☐	☐	☐
[225]	Ha áldozás előtt egy órával nem tartóztatná meg magát a táplálkozástól?	☐	☐	☐	☐
[226]	Ha vasárnap a mezőn dolgozna?	☐	☐	☐	☐
[227]	Ha nem menne el egy ismerőse közeli hozzátartozójának temetésére?	☐	☐	☐	☐
[228]	Ha egy temetést követően nem venne részt a halotti torban?	☐	☐	☐	☐
[229]	Ha egy gyónást követően több héten át áldozna?	☐	☐	☐	☐
[230]	Ha nem venne részt meghirdetett közmunkában?	☐	☐	☐	☐
[231]	Ha választáskor nem menne el szavazni?	☐	☐	☐	☐
[232]	Ha még nagy ünnepeken (karácsonykor, húsvétkor) sem menne templomba?	☐	☐	☐	☐
[233]	Ha nem fogadná a házszenelést?	☐	☐	☐	☐
[234]	Ha nem fizetne egyházadót?	☐	☐	☐	☐
[235]	Ha gyermekét nem keresztelné meg?	☐	☐	☐	☐
[236]	Ha parlagon hagyná, nem művelné meg mezőgazdasági területét?	☐	☐	☐	☐
[237]	Ha házasságkötés nélkül együtt élne párjával?	☐	☐	☐	☐
[238]	Ha egyáltalán nem járna templomba?	☐	☐	☐	☐

68. [239] Hány személy lakik az Önök háztartásában?

(1)	1 személy	☐
(2)	2 személy	☐
(3)	3 személy	☐
(4)	4 személy	☐
(5)	5 személy	☐
(6)	6 személy	☐
(7)	7 személy	☐
(8)	8 személy	☐

69. [240] A háztartásában élők közül az elmúlt hónapban részesült-e és ha igen, hány személy az alábbiak közül?

		<i>IGEN ÍRJA BE PONTOSAN, HOGY HÁNY SZEMÉLY!</i>	NEM
1	Bér, fizetés		
2	Saját vállalkozás		
3	Munkanélküli segély		
4	Szociális segély		
5	GYES, GYET		
6	Nyugdíj		
7	Betegnyugdíj		
8	Alkalmi munka		
9	Bérbe adott ingatlan		

70. [241] Gazdálkodnak-e Önök bármilyen földterületen, illetve tartanak-e valamilyen haszonállatot?

☐	(1)	Igen
☐	(2)	nem

A válaszadó telefonszáma. _____

HANGSÚLYOZZA, HOGY A TELEFONSZÁM MEGADÁSA NEM CSORBÍTJA A NÉVTELENSÉGET. A TELEFONSZÁM KIZÁRÓLAG ARRRA A CÉLRA SZÜKSÉGES, HOGY A KUTATÁS SZERVEZŐI ELLENŐRIZHESSÉK A KÉRDEZŐBIZTOSOK MUNKÁJÁT.

KÖSZÖNJÜK VÁLASZÁT!

71. [242] Nem

☐	(1)	férfi
☐	(2)	nő

72. [241] A válaszadó lakóhelye (település neve): _____

73. Csíkszereda esetében az utca neve: _____

9.4. Főkomponens-elemzés hitelemek

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.815
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3370.791
	df	210
	Sig.	.000

Communalities		
	Initial	Extraction
Hisz Ön az ördögben?	1.000	.774
Hisz Ön a pokolban?	1.000	.798
Hisz Ön a mennyországban?	1.000	.575
Hisz Ön a tudományban?	1.000	.672
Hisz Ön Istenben?	1.000	.561
Hisz Ön az emberi lélekben?	1.000	.612
Hisz Ön a kézrátétellel való gyógyításban?	1.000	.563
Hisz Ön az őrangyalban?	1.000	.617
Hisz Ön egy szenthez való imádság segítő erejében?	1.000	.676
Hisz Ön a szenteltvíz gyógyító erejében?	1.000	.437
Hisz Ön az átok hatásában?	1.000	.762
Hisz Ön az átok feloldásának lehetőségében?	1.000	.718
Hisz Ön a megcsináltatásban?	1.000	.688
Hisz Ön a Csíksomlyói Mária segítő erejében?	1.000	.540
Hisz Ön a lélekvádorlásban?	1.000	.546
Hisz Ön a horoszkópban?	1.000	.463
Hisz Ön a fehér mágiában?	1.000	.482
Hisz Ön a fekete misében	1.000	.601
Hisz Ön némely ortodox pópa különleges misztikus képességeiben?	1.000	.419
Hisz-e abban, hogy Jézus isteni személy?	1.000	.526
Hisz Ön a halottak feltámadásában?	1.000	.595
<i>Extraction Method: Principal Component Analysis.</i>		

Total Variance Explained									
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4.730	22.523	22.523	4.730	22.523	22.523	3.687	17.557	17.557
2	3.593	17.111	39.634	3.593	17.111	39.634	3.680	17.523	35.080
3	1.744	8.307	47.940	1.744	8.307	47.940	2.231	10.622	45.702
4	1.437	6.841	54.782	1.437	6.841	54.782	1.774	8.449	54.151
5	1.120	5.332	60.114	1.120	5.332	60.114	1.252	5.963	60.114
6	.940	4.478	64.592						
7	.916	4.363	68.954						
8	.803	3.823	72.777						
9	.733	3.491	76.268						
10	.664	3.163	79.431						
11	.632	3.012	82.443						
12	.529	2.520	84.963						
13	.490	2.333	87.296						
14	.469	2.234	89.531						
15	.438	2.088	91.618						
16	.404	1.924	93.542						
17	.360	1.713	95.255						
18	.346	1.646	96.901						
19	.276	1.315	98.215						
20	.226	1.074	99.290						
21	.149	.710	100.000						
<i>Extraction Method: Principal Component Analysis.</i>									

Rotated Component Matrix ^a					
	Component				
	1	2	3	4	5
Hisz Ön az átok hatásában?	.868	.060	.040	.016	-.052
Hisz Ön az átok feloldásának lehetőségében?	.838	.087	.081	.038	-.021
Hisz Ön a megcsináltatásban?	.787	.013	-.002	.259	-.032
Hisz Ön a fekete misében	.768	.024	.060	-.016	.085
Hisz Ön a fehér mágiában?	.665	-.093	.016	.147	.092
Hisz Ön némely ortodox pópa különleges misztikus képességeiben?	.630	.051	.026	.132	.026
Hisz Ön egy szenthez való imádság segítő erejében?	.103	.811	.068	.037	.040
Hisz Ön Istenben?	.037	.714	-.022	-.070	.211
Hisz Ön a Csíksomlyói Mária segítő erejében?	.036	.706	-.126	-.053	.148
Hisz Ön az őrangyalban?	.005	.683	.314	.183	.137
Hisz-e abban, hogy Jézus isteni személy?	-.127	.663	.192	-.015	-.183
Hisz Ön a szenteltvíz gyógyító erejében?	.136	.620	.086	.133	-.089
Hisz Ön a mennyországban?	-.062	.510	.500	.213	.125
Hisz Ön a pokolban?	.111	.121	.872	-.067	.074
Hisz Ön az ördögben?	.186	-.001	.853	-.077	.079
Hisz Ön a halottak feltámadásában?	-.147	.501	.539	.176	-.019
Hisz Ön a kézzel való gyógyításban?	.113	.024	.012	.736	.085
Hisz Ön a lélekvándorlásban?	.176	.153	.038	.693	.098
Hisz Ön a horoszkópban?	.118	-.003	-.046	.662	-.094
Hisz Ön a tudományban?	.051	-.020	.088	-.050	.811
Hisz Ön az emberi lélekben?	.026	.386	.116	.237	.626
<i>Extraction Method: Principal Component Analysis.</i>					
<i>Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.</i>					
<i>a. Rotation converged in 6 iterations.</i>					

Component Transformation Matrix					
Component	1	2	3	4	5
1	.471	.715	.400	.274	.178
2	.839	-.494	-.172	.135	-.055
3	-.045	.337	-.831	.438	-.044
4	-.268	-.351	.301	.829	.166
5	.005	-.084	-.173	-.165	.967

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

9.5. Főkomponens-elemzés megszólás

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.831
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1000.706
	df	36
	Sig.	.000

Communalities		
	Initial	Extraction
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha vasárnap a mezőn dolgozna ?	1.000	.480
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem venne részt meghirdetett közmunkában?	1.000	.491
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha választáskor nem menne el szavazni?	1.000	.460
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem fogadná a házszentelést?	1.000	.684
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem fizetne egyházadót?	1.000	.437
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha gyerekeit nem keresztelné meg?	1.000	.657
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha parlagon hagyná, nem művelné meg mezőgazdasági terület	1.000	.477
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha egyáltalán nem járna templomba?	1.000	.553
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha szentmisére nem ünneplő ruhában menne?	1.000	.307

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained									
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
	1	3.280	36.440	36.440	3.280	36.440	36.440	2.570	28.554
2	1.266	14.070	50.510	1.266	14.070	50.510	1.976	21.956	50.510
3	.857	9.527	60.037						
4	.801	8.902	68.939						
5	.661	7.340	76.279						
6	.624	6.938	83.217						
7	.622	6.908	90.125						
8	.503	5.592	95.717						
9	.385	4.283	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix ^a		
	Component	
	A vallásosság, mint társadalmi norma	A közösség iránti elkötelezettség, mint társadalmi norma
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem fogadná a házszenelést?	.817	.130
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha gyerekét nem keresztelné meg?	.806	.087
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha egyáltalán nem járna templomba?	.718	.195
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem fizetne egyházadót?	.587	.305
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha szentmisére nem ismerősei ruhában menne?	.542	.117
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha vasárnap a mezőn dolgozna ?	.081	.688
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha nem venne részt meghirdetett közmunkában?	.188	.675
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha választáskor nem menne el szavazni?	.128	.666
Mit gondol szomszédjai, ismerősei, települése lakói megszólnák, ha parlagon hagyná, nem művelné meg mezőgazdasági terület	.206	.659

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

9.6. Főkomponens-elemzés attitűdök

Communalities		
	Initial	Extraction
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.	1.000	.671
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? Isten előre eldöntötte életünk menetét.	1.000	.582
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? Az életnek csak az az értelme, amit maga az ember ad neki.	1.000	.605
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? A szenvedésnek és a nyomorúságnak csak akkor van értelme, ha az ember hisz Istenben.	1.000	.534
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? Magunk határozzuk meg sorsunkat.	1.000	.688
Mennyire ért egyet a következő kijelentéssel? Számomra az életnek nincsen semmi különösebb értelme.	1.000	.620
Ahol erős tekintély van, ott igazságosság is van.	1.000	.476
A legfontosabb, amit a gyermekeknek meg kell tanulniuk, az az engedelmesség	1.000	.528
Fontos, hogy ápoljuk az őseinktől ránk maradt hagyományokat	1.000	.637
Elődeink szokásai, életmódja ma is követendő.	1.000	.681
Településünkön vannak olyan szokások és íratlan törvények, amiket be kell tartani	1.000	.612
Meg kellene engedni, hogy azoktól, akiknek többjük van, elvegyenek, hogy a rászorulóik között szétoszthassák	1.000	.673
Csökkenteni kellene a jövedelmi különbségeket.	1.000	.642
Ha mindnyájan lemondanánk jövedelmünk egy részéről, hamarosan nem lenne szegénység.	1.000	.650
A halállal mindennek vége van.	1.000	.457
Az életnek az az értelme, hogy megpróbáljuk a legjobbat kihozni belőle.	1.000	.416
Nem tudom, mi célból él az ember.	1.000	.602
Extraction Method: Principal Component Analysis.		

Total Variance Explained									
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3.931	23.125	23.125	3.931	23.125	23.125	2.636	15.505	15.505
2	2.252	13.247	36.372	2.252	13.247	36.372	1.960	11.531	27.035
3	1.456	8.567	44.939	1.456	8.567	44.939	1.891	11.124	38.159
4	1.253	7.369	52.308	1.253	7.369	52.308	1.876	11.037	49.196
5	1.186	6.974	59.281	1.186	6.974	59.281	1.714	10.085	59.281
6	.932	5.484	64.766						
7	.769	4.526	69.292						
8	.719	4.228	73.520						
9	.678	3.990	77.510						
10	.595	3.501	81.011						
11	.555	3.264	84.274						
12	.527	3.099	87.373						
13	.487	2.866	90.239						
14	.460	2.705	92.944						
15	.437	2.568	95.513						
16	.397	2.336	97.849						
17	.366	2.151	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix ^a					
	Component				
	1 Tekintélyelvű Istenhit	2 Hagyománytisztelet	3 Nihilizmus	4 Szocialista	5 Evilági
Az életnek számomra azért van értelme, mert van Isten.	.762	.200	-.190	.010	-.122
Isten előre eldöntötte életünk menetét.	.744	.090	.079	.117	-.019
A szenvedésnek és a nyomorúságnak csak akkor van értelme, ha az ember hisz Istenben.	.680	.133	-.166	.165	.021
A legfontosabb, amit a gyermekeknek meg kell tanulniuk, az az engedelmesség	.644	.116	.158	.202	.187
Ahol erős tekintély van, ott igazságosság is van.	.600	.088	.205	.162	.201
Elődeink szokásai, életmódja ma is követendő.	.249	.779	.048	.075	.062
Településünkön vannak olyan szokások és íratlan törvények, amiket be kell tartani	.050	.771	-.026	.121	.022
Fontos, hogy ápoljuk az őseinktől ránk maradt hagyományokat	.184	.768	-.043	.057	.086
Számomra az életnek nincsen semmi különösebb értelme.	.024	.051	.785	.009	.033
Nem tudom, mi célból él az ember.	.053	-.015	.772	.016	.055
A halállal mindennek vége van.	-.044	-.070	.619	.097	.240
Ha mindnyájan lemondanánk jövedelmünk egy részéről, hamarosan nem lenne szegénység.	.164	.092	.107	.777	-.011
Meg kellene engedni, hogy azoktól, akiknek többjük van, elvegyenek, hogy a rászorulóknak között szétoszthassák	.195	.052	.237	.758	.048
Csökkenteni kellene a jövedelmi különbségeket.	.147	.129	-.211	.742	.093
Magunk határozzuk meg sorsunkat.	-.097	-.050	.073	-.004	.819
Az életnek csak az az értelme, amit maga az ember ad neki.	.060	.055	.189	.062	.748
Az életnek az az értelme, hogy megpróbáljuk a legjobbat kihozni belőle.	.249	.203	.039	.056	.556
Extraction Method: Principal Component Analysis.					
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.					
a. Rotation converged in 5 iterations.					

Component Transformation Matrix					
Component	1	2	3	4	5
1	.704	.468	.144	.456	.240
2	-.229	-.233	.773	.066	.540
3	-.201	.647	-.142	-.552	.465
4	-.590	.207	-.303	.694	.188
5	-.253	.515	.519	.030	-.632

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

9.7. Főkomponens-elemzés egyházkép

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.842
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3295.426
	df	105
	Sig.	.000

Communalities

	Initial	Extraction
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy támogassa az emberi kapcsolatokat	1.000	.597
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymás kölcsönös tiszteletére nevelje	1.000	.572
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy lelki vigasztalást nyújtson	1.000	.518
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymással kibékítse	1.000	.563
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket a nélkülözők segítésére nevelje	1.000	.542
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben	1.000	.645
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a abortusz/ terhességmegszakítás kérdésében?	1.000	.718
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít az azonos neműek kapcsolata kérdésében?	1.000	.678
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a kormány politikája kérdésében?	1.000	.625
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a romániai magyarság képviselőit politikája kérdésében?	1.000	.544
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a házasságon kívüli nemi kapcsolatokról kérdésében?	1.000	.729
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy hitre neveljen	1.000	.362
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy társadalmilag fontos kérdésekben nyilvánosan állást foglaljon	1.000	.568
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy részt vegyen a településünket érintő fontos döntések meghozatalában	1.000	.567

Communalities

	Initial	Extraction
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy támogassa az emberi kapcsolatokat	1.000	.597
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymás kölcsönös tiszteletére nevelje	1.000	.572
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy lelki vigasztalást nyújtson	1.000	.518
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymással kibékítse	1.000	.563
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy az embereket a nélkülözők segítésére nevelje	1.000	.542
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben	1.000	.645
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a abortusz/ terhességmegszakítás kérdésében?	1.000	.718
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít az azonos neműek kapcsolata kérdésében?	1.000	.678
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a kormány politikája kérdésében?	1.000	.625
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a romániai magyarság képviselőit politikája kérdésében?	1.000	.544
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményét nyilvánít a házasságon kívüli nemi kapcsolatokkérdésében?	1.000	.729
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy hitre neveljen	1.000	.362
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy társadalmilag fontos kérdésekben nyilvánosan állást foglaljon	1.000	.568
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy részt vegyen a településünket érintő fontos döntések meghozatalában	1.000	.567

Extraction Method: Principal Component Analysis.

	Az egyház, mint lelkipásztor	Az egyház, mint társadalmi-politikai szereplő	Az egyház, mint az erkölcsi értékek védője
Az egyháznak az a feladata, hogy támogassa az emberi kapcsolatokat	.756	.146	-.065
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymás kölcsönös tiszteletére nevelje	.754	.049	.019
Az egyháznak az a feladata, hogy lelki vigasztalást nyújtson	.720	.019	.014
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket egymással kibékítse	.718	.209	.060
Az egyháznak az a feladata, hogy az embereket a nélkülözők segítésére nevelje	.701	.224	.028
Az egyháznak az a feladata, hogy hitre neveljen	.588	.123	.013
Az a feladata, hogy irányt mutasson a hívőknek politikai kérdésekben	.163	.786	.021
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a romániai magyarság képviselőinek politikája kérdésében?	.051	.734	.050
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a kormány politikája kérdésében?	-.003	.732	.298
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy társadalmilag fontos kérdésekben nyilvánosan állást foglaljon	.308	.681	.098
Véleményem szerint az egyháznak az a feladata, hogy részt vegyen a településünket érintő fontos döntések meghozatalában	.332	.675	.041
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a abortusz/ terhesség-megszakítás kérdésében?	.014	.065	.845
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít a házasságon kívüli nemi kapcsolatok kérdésében?	.023	.146	.841
Helyesnek tartja-e Ön azt, ha a katolikus egyház véleményt nyilvánít az azonos neműek kapcsolata kérdésében?	.051	.114	.814

Component Transformation Matrix			
Component	1	2	3
1	.779	.586	.223
2	-.525	.414	.744
3	.344	-.696	.630
Extraction Method: Principal Component Analysis.			
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.			

9.8. A „közösségbe gyökerezettség” klaszterelemzése.

Initial Cluster Centers		
	Cluster	
	1	2
Zscore(autonomiaatlag)	-.14729	-2.53141
megszolvasas	.80575	-3.24133
megszolközösseg	-.96811	-.84069
Hagyománytisztelet, faktorelemzes	-5.04277	.74748
Zscore: A 30, 34 kérdésekre adott válaszok atlaga	.73347	.73347

Iteration History^a		
Iteration	Change in Cluster Centers	
	1	2
1	3.956	4.232
2	.578	.258
3	.378	.153
4	.222	.100
5	.234	.111
6	.110	.057
7	.046	.022
8	.023	.011
9	.013	.006
10	.013	.006

a. Iterations stopped because the maximum number of iterations was performed. Iterations failed to converge. The maximum absolute coordinate change for any center is .009. The current iteration is 10. The minimum distance between initial centers is 7.457.

Final Cluster Centers		
	Cluster	
	1	2
Zscore(autonomiaatlag)	-.62330	.32367
megszolvas	-.67550	.32980
megszolközösseg	-.46259	.23605
Hagyománytisztelet, faktorelemzes	-.79136	.39126
Zscore: A 30, 34 kérdésekre adott válaszok atlaga	-.72461	.37721

ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Zscore(autonomiaatlag)	98.460	1	.814	501	120.945	.000
megszolvas	110.963	1	.767	501	144.693	.000
megszolközösseg	53.591	1	.897	501	59.776	.000
Hagyománytisztelet, faktorelemzes	153.560	1	.664	501	231.180	.000
Zscore: A 30, 34 kérdésekre adott válaszok atlaga	133.294	1	.706	501	188.740	.000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Number of Cases in each Cluster			
		Unweighted	Weighted
Cluster	1	155.000	161.660
	2	353.000	342.235
Valid		508.000	503.895
Missing		104.000	108.817